

NEGYEDIK RÉSZ.

I.

— Az álom folytatása lenne ez? — tündött Raszkolnyikov megint. Óvatosan s bizalmatlanul nézegette a váratlan vendéget.

— Szvidrigajlov? Ostobaság! . . . Lehetetlen! — kiáltott föl végre kételkedve.

Úgy látszott, a vendég nem is csodálkozik ezen a fölkiáltáson.

— Két okból jöttem ide. Először azért, mert személyesen is meg akartam ismerni önt, a kiről sok szépet hallottam. Másodszor, mert remélem, hogy nem utasít el egy bizonyos dologban, mely egyenesen Romanovna Avdotyára vonatkozik, — segítségemre lesz. Engemet, magamat, ajánlat nélkül, talán az előszobába sem eresztene be, bizonyos előítélet miatt, hanem az ön segítségével arra számítok . . .

— Akkor rosszul számít, — szólott közbe nyersen Raszkolnyikov.

— Engedjen meg egy kérdést: úgy-e, csak tegnap érkezett meg anyja s a huga?

Raszkolnyikov nem felelt.

— Tegnap, tudom. Én magam tegnapelőtt jöttem. Nos tehát, Romanovics Rodion, én nem igazolom magamat, fölöslegesnek is tartom; csak azt a kérdést engedje meg: micsoda büntettet követtem el tulajdonképpen, ha az ember elfogulatlanul s okosan bírálja a dolgot?

Raszkolnyikov tovább is hallgatva nézett rá.

— Talán azt, hogy a házamban egy védtelen leányt üldöztem és őt „utálatos ajánlatokkal sértegettem,” nemde?

De hát gondolja meg, kérem, hogy én is csak ember vagyok, et nihil humanum . . . egy szóval: én is képes vagyok szeretni, szerelmesnek lenni, s akkor mindennek meglesi a természetes magyarázatát. Az egész kérdés tulajdonképpen csak abból áll: szörny vagyok-e én, vagy pedig áldozat? Hát ha csak áldozat lennék? Midőn szerelmem tárgyának azt az ajánlatot tettem: szökjék velem Amerikába vagy Svájcba, a legbecsületesebb érzelemből tettem; s még azt is reméltem, hogy mind a ketten boldogok leszünk. Az ész mégis csak köteles a szenvedélyt szolgálni. Főképpen csak *magamat* tettem tönkre. Legyen irgalmas irántam!

— Arról nem is beszélünk, — szólt közbe kedvetlenül Raszkolnyikov, — igaza van-e önnek, vagy sem? Egyszerűen betolakodik hivatlanul valakihez, a ki semmit sem akar tudni önről s kiüzi önt; — takarodjék tehát! . . .

Szvidrigaljev kacagott.

— De ön . . . önt ugyan nem lehetne kihozni a sodrából, — felelte őszinte nevetéssel, — azt hittem: ravaszsággal czélt érek, de lehetetlen: rögtön a valódi álláspontra utalt.

— Hiszen még most is ravaszsággal akar czélt érní!

— No, hát mért is ne? Miért ne tenném? — ismételte Szvidrigaljev s tele torokból nevetett. — Hisz ez utóljára is csak *bonne guerre*, mint mondani szokták, általánosan megengedett fortély . . . De ön megszakította beszédemet. Ismétlem tehát: így vagy úgy volt is, még sem lett volna belőle kellemetlenség, ha a kertben közbe nem jön a véletlen. Petrovna Márfa . . .

— Petrovna Márfát is tönkretette, azt mondják, — szólt közbe nyersen Raszkolnyikov.

— Arról is hallott már? Hogyne hallott volna! . . . Nos, a mi ezt a kérdést illeti, nem is tudom: mit felelek rá, noha az én lelkiismeretem ebben a dologban egészen nyugodt. Azaz nem kell azt gondolnia, mintha én még félhetnék valamitől, minden a szükséges rendben folyt le s alaposan bevégeződött. Az orvosi vélemény gutaütést konstatált, melyet a hideg fürdő okozott, alig bevégezett ebéd után, hatványozva egy üveg borral . . . mást nem is lehetett fölfedezni . . . Nem, hanem az úton, a vasúti kocsiban arról gondolkoztam: nem vagyok-e én is közelebbi oka ennek a . . . szerencsétlenségnek, minthogy talán erkölcsi érzelmeit meg-

sértettem, vagy ilyesmi? Végre arra az eredményre jutottam, hogy ezt is biztos lehetetlenségnek lehet tartani.

Raszkolnyikov fölnevetett.

— Hát akkor miért nyugtalankodik még??!

— Mit nevet? Gondolja meg, hogy csak kétszer ütöttem rá s a korbácsnak még a nyomai sem látszottak... Kérem, ne tartson cinikusnak; tudom én, hogy undokságot követtem el és így tovább; hanem azt is éppen olyan biztosan tudom, hogy Petrovna Márfa még tán örült is ennek a kis intermezzónak. Már három nap óta otthon kellett ülnie, nem volt semmi ürügye, hogy mutogassa magát abban a nyomorult kis városkában. Az ön nővérenek történetét már utolsó cseppig kimerítette, a levélmutogatással (hallott erről a levél-olvasgatásról?) mindenkit halálra untatott már. Egyszer csak, mintha az égből pottyant volna, úgy hullott rá az a két ütés. Első dolga volt — fogatni. Nem is beszéllek arról, hogy néha egy kis sértés az asszonyoknak nagyon, nagyon jól esik, bármennyire fölháborodnak is miatta látszólag. Sok ember különösen szereti magát sértve érezni. Nem tapasztalta soha? Leginkább pedig az asszonyok. Azt lehetne mondani, hogy időtöltésből üzük.

Raszkolnyikov egy pillanatra azt gondolta: föláll s elmegy, hogy ezt a társalgást megszakítsa. De a kíváncsiság s bizonyos számítás visszatartotta.

— Bizonyosan szeret verekedni? — kérdezte szórakozottan.

— Óh, egyáltalában nem, — felelte Szvidrigajlov nyugodtan. Mi jóformán sohasem verekedtünk Petrovna Márfával. Nagyon jól éltünk s ő mindig meg volt velem elégedve. Csak kétszer használtam a korbácsot hét évi házasság alatt. (A harmadik, különben is kétséges esetet nem említem.) Először két hónapra az esküvőnk után, mikor éppen a faluba érkeztünk, másodszor most. Ön bizonyosan azt hiszi, hogy hitvány, erőszakos ember vagyok, a jobbágysághoz ragaszkodom? he, he, he. Apropos! Nem emlékszik ön arra, Romanovics Rodion, hogy egy pár évvel ezelőtt országgra szóló skandalum volt egy nemes emberrel, a ki a vasúti kocsiiban egy német leányt megkorbácsolt? Ugyanakkor történt a *Vjelszki* című lap hallatlan botránya (no, az *Egyiptomi éjszakákkal* — fekete szemekkel stb.) Hát ime az én véleményem: azt

az urat, a ki a német leányt megkorbácsolta, én nem mentem, mert, az igazat megvallva, hogy' is lehetne őt meenteni? De másfelől kénytelen vagyok kijelenteni, hogy néha olyan furcsa „német leányok“ találkoznak, hogy én azt hiszem, nincs az a fölvilágosult ember, a ki velök szemben türtőztetni bírná magát.

Szvidrigajlov tovább beszélt. Olyan dolgokat hozott elő, melyekről alig lehetett kisütni, hogy tulajdonképpen miért beszéli el. Raszkolnyikov előtt világos lett, hogy ez az ember szilárdul elhatározta magát valamire s ezt a beszédet csak ürügyül használja, míg a célért küzd.

— Bizonyosan több nap óta nem beszélt már senkivel? — kérdezte Raszkolnyikov.

— Lehet; miért kérdi? Talán azon csodálkozik, hogy ilyen okos beszédeket tartok?

— Nem; azon csodálkozom, hogy ön *nagyon* is okosnak látszik.

— Azért, mert nem sért meg gomba kérdéseivel? Azért?... Miért érezném magamat sértve? A milyen a kérdés, olyan a felelet, — felelte a nyíltszívűség legsikerültebb kifejezésével. — Tulajdonképpen semmi iránt sem érdeklődöm már, Istenemre, — folytatta elgondolkozva. — Különösen most, mikor egészen foglalkozás nélkül vagyok . . . Különben önnek szabad az képzelnie, hogy be akarom magamat hízelegni, annál inkább, mert magam közlöm önnel, hogy a hűgára vonatkozó tervem van. De, szavamra mondom, unatkozom. Különösen három nap óta, annyira, hogy még az ön ismeretségének is örültem . . . Ne haragudjék, Romanovics Rodion, de ön is olyan sajátságosnak tetszik előttem. Mondjon, a mit akar, de van önön valami, különösen most . . . Na, na, hallgatok már, csak ne ránczolja össze a homlokát! Nem vagyok olyan medve, mint képzeli.

Raszkolnyikov sötétben nézett rá.

— Talán egyáltalában nem is medve, — felelte. — Sőt úgy látom, mintha a jó társasághoz tartoznék, vagy alkalomadtán egészen rendesen tudná magát viselni.

— Egyáltalában nem érdeklődöm az iránt: ki milyen véleményt alkot felőlem, — felelte Szvidrigajlov szárazon s a gőg bizonyos árnyával; — miért ne játszanám itt vagy amott a közönséges fecsegő szerepét, annál inkább, mert ez a

szerep, nálunk vidéken, olyan kényelmes? . . . Különösen akkor, ha az ember még természetes hajlamot is érez hozzá, — tette hozzá s újra nevetett.

— Azt hallottam, hogy önnek sok ismerőse van itt. Ön olyan úgynevezett összeköttetéses ember. Miért keresett föl hát engemet, ha nem akar ezzel valami különös czélt elérni?

— Hogy vannak ismerőseim, az igaz, — felelte Szvidrigajlov, a nélkül, hogy a főkérdésre felelne. — Már találkoztam is néhánynyal a három nap alatt, mióta itt csatangolok. Főlismertem néhányat s úgy láttam, hogy azok közül is megismert engemet egypár. Persze, csinosan vagyok öltözve s jó módúnak tartanak. Hanem én nem akarok velök újra összejönni. Már régebben is megúntam őket. Három napja vagyok itt, nem kerestem föl senkit. S még hozzá itt ebben a városban! A hivatalnokok s mindenféle szeminaristák városában! Sok mindent vettem észre nyolcz év előtt, mikor itt küzködtem . . . Most már csak az anatómiára számítok, Istenemre!

— Miféle anatómiára?

— A mi erre a sok klubra, Dusseauxra*) kártyázásra vonatkozik: haladnak mindnyájan én nélkülöm, — folytatta s megint nem ügyelt a kérdésre. — Ugyan micsoda gyönyörűség lehet abban, ha valaki hamis játékos?

— Ön talán hamis játékos volt?

— Hogyne lettem volna! Nyolcz évvel ezelőtt egész társaságunk volt, egészen tisztességes társaság. Előltük az időt s tudja, csupa jó modorú emberek voltunk mindnyájan. Még költők is voltak közöttünk, sőt tőkepénzesek is. Egyáltalában nálunk, az orosz társaságban, azoknak van legjobb modoruk, a kiket már megbotoztak. Nem vette észre? Hogy ennyire őszinte vagyok, ennek a falusi élet az oka. Akkoriban az adósok-bőrtönébe zártak. Egy nyomorúlt nezsini görög juttatott oda. Éppen abban az időben jött föl Petrovna Márfa. Alkudozásokba bocsátkozott a göröggel s megvett tőle harmincz-ezer ezüst pénzért. (Én összesen hetvenezzerrel tartoztam.) Szent házasságot kötöttünk tehát s rögn elszöktetett falura, minha csak a szeretője lettem volna. Ó ugyanis öt évvel volt öregebb, mint én s nagyon szeretett. Hét évig nem jöttem föl a faluból s képzelje, ezalatt az idő alatt mindig kezei közt

* Finomabb vendéglő.

tartotta az okmányt a harmincezer ezüstről (idegen névre volt kiállítva), hogy ha valamikor eszembe jutna föllázadni, karmai között legyenek. S bizony gondolkozott volna fölötte. Asszonyoktól nagyon könnyen kitelik az ilyesmi.

— Hát ha nem lett volna meg az okirat, talán elillant volna?

— Igazán nem tudom. Ez az okirat egyáltalában nem feszélyezett. Nem is vágytam változás után. Petrovna Márfa maga ajánlotta kétszer is: menjek külföldre, midőn észrevette, hogy unatkozom. De minek? Már voltam egyszer külföldön s mindig kiállhatatlannak találtam. Ha látja az ember azokat a „napkelteket“, nápolyi öblöt, tengert: érzélgős lesz. A legvisszatetszőbb azonban, hogy igazán honvágyat kap az ember. Nem; jobb itthon. Itt legalább mindennek az okát másra háríthatjuk s minden baj alól kivonhatjuk magunkat. Most talán képes lennék egy északi sark fölfedezésére szervezett expedicióban résztvenni, mert j'ai le vin mauvais, s utálok az ivást; a boron kívül pedig nem maradt számomra más semmi. Ah, igaz, azt mondják: vasárnap Berg léghajóutazást rendez a Juszupov-kertben s résztvevőket keres bizonyos fizetés mellett, igaz?

— Talán szeretne fölszállni?

— Én? Nem . . . csak úgy . . . — mormogta Szvidrigajlov, mintha csakugyan azon törné az eszét.

— Nem, az okmány nem feszélyezett, — folytatta gondolkozva; — nem is vágytam rá, hogy elhagyjam a falut. Különben is egy éve már, hogy a névnapomra Petrovna Márfa visszaadta az irást s mellé jelentékeny összeget ajándékozott. Nagyon gazdag volt. — „Lássa Ivanovics Árkád, milyen nagyon bízom én önben“, — igaz, ezt mondta. Nem hiszi, hogy úgy fejezte volna ki magát? Tudnia kell ugyanis, hogy kitünő mezei gazda lett belőlem: az egész vidéken ismernek. Még a gazdasági könyveket is átnéztem. Előbb nagyon tetszett Petrovna Márfának, de később attól félt: nagyon is okos leszek a sok olvasástól.

— Úgy látom, hogy Petrovna Márfa halála után ön nagyon elhagyottnak érzi magát.

— Én? Talán! . . . Lehetséges. Apropos, hisz ön a kísértetekben?

— Miféle kísértetekben?

— No hát, közönséges kísértetekben. Van másféle is?

— És ön? Hisz ön bennök?

— Részemről nem, pour vous plaire . . . azaz nem egész bizonyosan . . .

— Talán megjelennek ön előtt?

Szvidrigajlov sajtáságosan nézett rá.

— Petrovna Márfa meg szokott látogatni, — felelte s különös mosolyra húzta a száját.

— Mit mond? Meglátogatja?

— Meg. Háromszor volt nálam. Először a temetése napján láttam egy órával később, hogy hazamentem a temetőből. Egy nappal az idejövetelem előtt történt. Másodszor tegnapelőtt, reggeli szürkületben, útközben, Kis-Visera állomás közelében. Harmadszor két óra előtt abban a szobában jelent meg, a hol most lakom. Egyedül voltam.

— S ébren?

— Tökéletes éber állapotban, mind a háromszor. Jön, beszél vagy egy perczig, aztán újra kimegy az ajtón. Alig lehet hallani.

— Én már gondoltam, hogy önnel történni kellett ilyesminek! — felelte hirtelen Raszkolnyikov s később esodálkozott azon: hogy' mondhatta ezt? Nagyon izgatott volt.

— Ű-ügy? Gondolta? — kérdezte esodálkozva Szvidrigajlov. — Igazán? Nos, nem mondtam, hogy van bennünk valami közös vonás, mi?

— Nem, egyáltalában nem mondtam, — felelte Raszkolnyikov dühösen.

— Csakugyan nem mondtam?

— Nem!

— Nekem úgy tetszik, mintha mondtam volna. Előbb, mikor beléptem s láttam, hogy ön csukott szemekkel fekszik s úgy tesz, mintha . . . Akkor mindjárt mondtam: ilyen ez is, ez is!

— Mit jelent ez az „ez is”? Mit akart mondani? — ordított rá Raszkolnyikov.

— Mit jelent? En magam sem tudom, miért képzelem — mormogott Szvidrigajlov s őszintén, zavartan nézett maga elé.

Mindketten hallgattak egy darabig s az egymás szemébe néztek.

— Ostobaság az egész! — kiáltott Raszkolnyikov bosszúsan. — Aztán mit mond önnek Petrovna Márfa, mikor megjelenik?

— Képzelve csak, a legközönségesebb apróságokról beszél; bosszant is vele. A mint első ízben megjelent (én akkor a temetési szertartás után nagyon fáradt voltam; ott ültem a szobámban és szivaroztam), belépett s így szólt: „Ivanovics Árkád, mai elfoglaltságában elfelejtette az ebédlőben az órát fölhúzni“, s tényleg: hét év alatt mindig én hűztam föl azt az órát s ha elfeledkeztem róla, figyelmeztetett. Másnap már útban voltam ide. Bemegyék hajnalban az állomásra — az elmúlt éjjel alig aludtam valamit, össze voltam törve, — kérek egy kávét; nézem — Petrovna Márfa egyszerre csak leül mellém, kezében egy tuczat kártyával: „Ivanovics Árkád, ne vessék önnek kártyát az útra!“ — Nagyon értett a kártyavetéshez. Nem is bocsátom meg magannak, hogy nem vettettem vele kártyát. Megijedtem és elszaladtam tőle, az igaz, hogy már csöngettek is az indulásra. Ülök ma egy roppant rossz ebéd után, megterhelt gyomorral, ülök, szivarozom. — Egyszerre csak megint bejön Petrovna Márfa, felöltözve czifrán, zöld selyem ruhában, képtelen hosszú uszálylyal: „Jó napot, Ivanovics Árkád! Hogy' tetszik önnek a ruhám? Anyiszka nem tud íyet varrni.“ (Anyiszka — egy szabónő nálunk a faluban; Moszkvában tanult — igen derék leánya.) Megáll és forog előttem a ruhájával. Én megnézem a ruhát, aztán igen figyelmesen az arcába néztem: „Ugyan Petrovna Márfa, hát minek fárasztja magát azzal, hogy ilyen haszontalanságok miatt engem fölkeressen?“ „Ah Istenem, bátyuska, hát mán azt sem tehetem meg önnel, hogy egy kicsit ráijeszszek!“ Én, hogy ingereljem, azt felelem: „Én meg akarok házasodni, Petrovna Márfa.“ „Ez kitelik öntől, Ivanovics Árkád; nem válik becsületére, hogy alig temette el az egyik feleségét, rögtön útra kél, hogy újat vegyen. Aztán ha még jól választana, — de tudom, hogy önnek nem való az, sem annak ön, csak kinevettetik magokat az emberekkel.“ Azzal fogta magát, kiment, csak a nagy uszálya suhogott. No, ugy-e, hogy ez merő ostobaság?

— De ön talán csak hazudik most nekem, — jegyezte meg Raszkolnyikov.

— Én nagyon ritkán hazudom, — felelte Szvidrigajlov elgondolkozva. Úgy látszott, észre sem vette a kérdés grombaságát.

— Hát régebben, az előtt, látott kísérteteket?

— Nem, csak egyszer életemben. Volt egy szolgám, Filykának hívták. Alig, hogy eltemették, egyszer azt mondom véletlenül: „Filyka, hozz pipát.“ Bejött a szobába s a pipatartóhoz lépett. Most bizonyosan meg akarja bosszulni magát, — gondoltam, mert kevéssel halála előtt jól összezsidtam. „Hogy’ mersz te rongyos könyökkel elibém jönni? Kitakarodj, te semmirevaló!“ Kiment s nem tért vissza többé. Nem beszéltem el akkor Petrovna Márfának az esetet. Misét akartam mondatni a lelke üdvéért, de utoljára még is resteltem.

— Menjen doktorhoz.

— Hogy beteg vagyok, azt ön nélkül is tudom, csak azt nem tudom, hogy mi bajom van? Azt hiszem, sokkal egészségesebb vagyok, mint ön. Erről nem is kérdeztem önt, csak azt kérdem: hisz-e a kísértetekben?

— Nem hiszek, semmi esetre sem hiszek, — ordított Raszkolnyikov bosszúsán.

— Mit is szoktak közönségesen az ilyen esetben mondani? — mormogta Szvidrigajlov maga elé, mialatt oldalra tekintett s lehajtotta a fejét. Azt mondják: „Beteg vagy, azért látsz mindenfélét; lázas álomképek azok, nem valóság.“ Hát van ebben logika? Magam részéről elhiszem, hogy a kísértetek betegek előtt jelennek meg. Ez azonban csak azt jelenti, hogy csak betegek előtt jelenhetnek meg, nem pedig azt, hogy egyáltalában nem léteznek.

— Persze, hogy nem léteznek! — állította Raszkolnyikov makacsul.

— Nem? Ön csakugyan azt hiszi? — folytatta lassan Szvidrigajlov s ránézett; — de hátha így gondolkoznánk: „A kísértetek úgy szólván darabkái, töredékei más világoknak, azok elemeinek. Az egészséges ember persze nem látja őket, mert az egészséges ember a lehető legföldibb, következésképp földi életet kell élnie, mert az a rendje. De mihelyt megbetegszik, mihelyt szervezetében a földi rend megbomlik,

azonnal mutatkozik egy más világ lehetősége s mentől betegbb, annál közelebb való a más világgal való érintkezése úgy, hogy mikor az ember végképen meghal, akkor végképen átjut a más világba. "Én erről régen gondolkodom s ha ön hisz a túlvilági életben, akkor az én fölfogásomat is bátran elhiheti.

— De én nem hiszek a túlvilági életben! — felelte Raszkolnyikov.

Szvidrigajlov gondolkozva ült helyén.

— Hátha ott csak pókok vannak, vagy valami effélék? — szólalt meg aztán.

— Ez meg van örülve, — gondolta Raszkolnyikov.

— Az örökkévalóságot mi mindig olyan ideának képzeljük, a melyet észszel fölérni nem lehet, valami roppant, roppant nagyságnak. De miért éppen roppant nagyságnak? Mert képzelje csak: hátha az sül ki belőle, hogy mindezek helyett nem lesz ott egyéb, mint egy kis szoba, akkora, mint egy falusi fürdőszoba, füstös falakkal, minden szöglet tele pókkal — s ez lesz az egész örökkévalóság? Tudja kérem: nekem néha ilyesmi rémlik.

— Hát nem képzel ennél megnyugtatóbbat, igazságosabbat? — kiáltott föl fájdalmas érzéssel Raszkolnyikov.

— Igazságosabbat? Tudom is én? Meglehet, hogy éppen ez az igazságos, és tetszik tudni: ha én tőlem függne, hát okvetetlenül így lenne, — felelt Szvidrigajlov határozatlanul mosolyogva.

E furcsa felelet hallatára valami sajátságos hideget érzett Raszkolnyikov. Szvidrigajlov fölemelte a fejét, mereven ránézett s egyszerre fölkaczagott.

— Nézze csak: félórával ezelőtt még nem is ismertük egymást, majdnem ellenségek voltunk; elintézetlen ügyünk van egymással és most félre dobva mindent, ilyen beszéd-tárgyba bonyolódunk! Nos, nincs nekem igazam, mikor azt mondom, hogy egyforma anyagból vagyunk gyúrva?

— Kérem, legyen szíves, — felelte ingerülten Raszkolnyikov, — rögtön teljesíteni kérésemet s közölni velem az okot, melyért becses látogatására méltatott ... és ... és ... sietek, dolgom van, el akarok menni.

— A mint tetszik, a mint méltóztatik. Az ön húga, Romanovna Avdotya, férjhez megy Luzsin Petrovics Péterhez?

— Kérem, nem lehetne minden kérdést, mely hugomra vonatkozik, elkerülni s a nevét nem is említeni? — Különbem nem is értem, hogy' meri ön én előttem az ő nevét kiejteni, ha ön csakugyan Szvidrigajlov!

— Hiszen éppen ő miatta jöttem ide! Hogy' intézzem hát el úgy a dolgot, hogy ne ejtsem ki a nevét?

— Jól van, hát beszéljen, de gyorsan!

— Azt hiszem, ha egy félóráig beszélt már Luzsinnal, — a ki különben a feleségem rokona — véleményt alkothatt felőle, vagy ha csak valami pontosat és találót hallott felőle, akkor is . . . Luzsin nem Romanovna Avdotyának való férj. Én azt hiszem, Romanovna Avdotya igen nagylelkűen, de számítás nélkül áldozza föl magát — a családjáért! Azok után, a miket önről hallottam, azt képzeltem, hogy ön nagyon boldognak érezné magát, ha ez a házasság nem létesülne; ha úgy semmisülne meg, hogy ezzel más érdekek sem szenvednének rövidséget. Most, hogy személyesen ismerem, meg vagyok erről győződve.

— Ön nagyon báva, bocsánat, azt akartam mondani: nagyon szemtelen! — felelte Raszkolnyikov.

— Más szóval azt akarja mondani, hogy én a magam érdekéből beszélek? Legyen nyugodt, Romanovics Rodion. Ha a magam érdeke forogna szóban, nem beszélnék róla ilyen nyiltan. Hiszen nem vagyok én egészen bolond. Erre vonatkozólag egy pszichológiai furcsaságot fedezek föl önnek. Előbb, mikor Romanovna Avdotya iránt érzett szerelmemet igazoltam, azt mondtam: áldozat vagyok. Nos, most már bevallhatom, hogy már semmiféle szerelmet sem érzek, a legkisebbet sem, magom is csodálkozom azon, hogy a szerelem csakugyan létezett.

— Unalom és erkölcstelenség volt az oka, — szóltott közbe Raszkolnyikov.

— Igaza van. Naplopó vagyok és dologtalan ember. Különbem olyan sok kiváló tulajdonsága van a hugának, hogy nem lehet csodálni azt a benyomást, melyet reám tett. Most azonban beláttam, hogy ostobaság volt.

— Mióta látta be?

— Már régebben is gondoltam néha, de tulajdonképpen csak tegnapelőtt világosodott ki egészen előttem, éppen abban a perczen, mikor Pétervárra érkeztem. Moszkvában még azt

képzelm: megkérhetem a Romanovna Avdotya kezét s kiűthetem Luzsint a nyeregből.

-- Bocsánat, hogy közbeszólók. Kérem, legyen szíves rövidebbre fogni az elbeszélést s csupán látogatása céljára szorítkozni. Okvetlenül távoznom kell . .

— Nagyon szívesen. Mikor megérkeztem s elhatároztam, hogy egy bizonyos . . . utazásra vállalkozom, még néhány szükséges intézkedést akartam tenni. Gyermekeimet a nénémnél hagytam. Ők gazdagok s jelenleg úgy sem használhatnék nekik semmit. Micsoda atya vagyok én?!... Csak annyit vettem magamhoz, a mennyit egy év előtt ajándékba kaptam Petrovna Marfától. Elég lesz az nekem. Bocsánat, rögtön a dologra térek. Utazásom előtt, melyet talán nagyon is hamar megkezdek, végezni akarok Luzsin úrral. Nem azért, mintha éppen ki nem állhatnám, hanem azért, mert éppen ő volt az oka, hogy akkor összeveszttem Petrovna Marfával; megtudtam, hogy e házasságot ő közvetítette. Most már csak egyszer szeretnék még találkozni Romanovna Avdotyával. Ehhez kérem az ön segítségét; én felőlem akár ön is jelen lehet akkor. Csak azt akarom neki bebizonyítani, hogy ez a házasság nem hogy előnyére válnék; ellenkezőleg: kárára lesz. Aztán szeretnék bocsánatot kérni mind azért a kellemetlenségért, melyet neki okoztam s engedelmet kérném arra, hogy tízezer rubelt ajánlhassak neki; ez az összeg megkönnyítené a Luzsinnal való szakítást. Azt a szakítást, a mely, meg vagyok győződve, neki sem fog fájdalmat okozni, mihelyt belátja, hogy könnyen megteheti.

— De ön csakugyan tökéletesen örült! — kiáltott Raszkolnyikov inkább csodálkozva, mint bosszankodva. Hogy' mer ön ilyeneket beszélni?

— Gondoltam én, hogy ön fölfortyan. De hát nézze: ez a tízezer rubel nekem teljesen fölösleges, bár nem vagyok gazdag s ha Romanovna Avdotya el nem fogadja, ostobább célra fordítom. Aztán az én lelkiismeretem teljesen nyugodt; följajánlom a pénzt minden mellékgondolat nélkül, akár hiszi, akár nem. Utóbb majd Romanovna Avdotya is, meg ön is be fogják látni. Mindennek abban rejlik az indító ereje, hogy én az ön tiszteltreméltó hugának kellemetlenségeket okoztam s őt megbántottam: s most, miután őszintén megbántam tetteimet, azt

szeretném — nem, hogy most már pénzzel fizessem meg ezeket az alkalmatlankodásokat — hanem egyszerűen azt, hogy kedvére tegyek valamit. Teszem pedig ezt abból az okból, mert nekem nem kívánságom kizárólagosan rosszat cselekedni. Ha csak egy századrésnyi számítás volna a tervemben, akkor nemcsak tízezer rubelt ajánlanék föl. Hiszen körülbelül öt hete sokkal többet ígértem neki! Különben is nemsokára, talán nagyon is hamar meg fogok házasodni, s így azt hiszem: megszűnik minden gyanú, az én ajánlatomat s Romanovna Avdotyát illetőleg. Végül azt is hozzá teszem: ha Romanovna Avdotya férjhez megy Luzsinhoz, a dolog csak úgy marad, azzal a különbséggel, hogy más oldalról fogja megkapni a pénzt . . . Ne haragudjék, Romanovics Rodion, fontolja meg a dolgot okosan, hidegvérrel.

Szvidrigajlov, mikor ezeket mondta, maga is nagyon nyugodt volt s hidegvérrel beszélt.

— Kérem, végezze be! Ajánlata mindenesetre megbocsáthatatlanul szemtelen.

— Legkevésbé sem. Hát ezen a világon csupán rosszat tehetünk egymásnak? A nélkül, hogy jogunk lenne néha jót is tenni? Csupán üres, de elfogadott társadalmi szabályok miatt? Mégis nevetséges. Hát ha például meghalnék s végrendeletileg hagynám hugarára azt az összeget, akkor nem fogadná el?

— Meglehet.

— No, én nem hiszem. Különben, ha nem lehet, hát hagyjuk abba. Maradjon minden úgy, a hogy' van. Mégis tízezer rubel — nem csekélység. Kérem önt mindenesetre, közölje Romanovna Avdotyával, a mit mondtam.

— Nem fogom vele közölni.

— Ez esetben, Romanovics Rodion, kénytelen lennék személyes találkozást kérészkölni, pedig az kellemetlen lenne ő rá nézve.

— Az esetben, ha közölném vele, letenne ön arról, hogy személyesen tolakodjék hozzá?

— Igazán nem tudom: mit feleljek erre? Mégis csak szeretném látni . . .

— Arra ne számítson.

— Kár! Különben ön még nem is ismer engemet. Talán később, ha jobban megismerkedünk . . .

—Hát azt hiszi, hogy valamikor még közelebb jutunk egymáshoz?

— Miért ne? — kérdezte Szvidrigajlov mosolyogva, s vette a kalapját és fölállott. — Nem akartam háborgatni. Mikor erre mentem, nem is szándékoztam feljönni, bár reggel már nagyon föltűnt nekem az ön arcza.

— Ugyan hol látott engemet ma reggel? — kérdezte Raszkolnyikov nyugtalanul.

— Véletlenül . . . Mindig úgy érzem, mintha volna az ön lényében valami, a mi velem megegyezik . . . No, ne haragudjék. Nem szoktam terhére lenni senkinek. Kijöttem a hamis játékosokkal is, és Szvirbej herczegnek, távoli rokonoknak s igen előkelő egyéniségeknek sem okoztam alkalmatlanságot soha. Tudtam valamit írni Rafael Madonnájáról Prilukova asszony albumába, s hét évig éltem Petrovna Márfával falun. Korábbi időben még a szénatéri Vjazemszki-házban*) is éjjeleztem s egykor talán még fölszállok Berggel a levegőbe.

— Jól van, jól. Engedje megkérdezni: nem sokára útra fog ön kelni?

— Miféle útra?

— Nos, hát a miről az előbb beszélt . . . Utazást említett.

— Ah, az az utazás, csakugyan! . . . Útról beszéltem. No, az igen messzekiható kérdés. Ha tudná: mit kérdezett!... — tette hozzá nevetve. — Utazás helyett talán inkább megházasodom. Menyasszonyt ajánlanak nekem.

— Itt?

— Igen.

— Hogy' jutott hozzá?

— Még is csak szeretném még egyszer látni Romanovna Avdotyát. Komolyan kérem önt erre . . . No, a viszontlátásra! . . . Ah, igaz, majd elfeledtem valamit. Közölje Romanovna Avdotyával, hogy Petrovna Márfa háromezer rubellel emlékezett meg róla a végrendeletében. Ez aztán igaz ám. Petrovna Márfa halála előtt egy héttel végrendekezett, még pedig az én jelenlétemben. Két-három hét múlva megkapja Romanovna Avdotya a pénzt.

* Éjjeli csavargók ismeretes bűvőhelye.

— Igazat beszél ön?
 — A legteljesebb igazságot! Közölje vele. Szolgája!
 Nem is lakom messzire innen.
 Kimenőben Szvidrigajlov Razumihinbe ütdött.

II.

Majdnem nyolcz óra volt már. Nagyon kellett sietniök, hogy Luzsin előtt érkezzenek a hölgyekhez.

— Ki volt ez? — kérdezte Razumihin, mikor az utcára értek.

— Szvidrigajlov, az a földbirtokos, ki megsértette a hugomat, mikor nála nevelőnő volt. Üldözte Dunyát s ezért Petrovna Márfa elküldte. Később aztán ez a Petrovna Márfa bocsánatot kért a hugomtól s most hirtelen meghalt. Ez az, a kiről nemrég beszéltünk. Nem tudom, miért, de félek ettől az embertől. Felesége temetése után mindjárt idejött . . . Úgy tesz, mintha tudna valamit . . . Óvni kell tőle Dunyát. Ez az, a mit neked mondani akarok, érted?

— Óvni? Mit tehet ő Romanovna Avdotya ellen? Köszönöm, Rogya, hogy így beszélsz velem . . . Megvédelmezzük! Hol lakik?

— Nem tudom.

— Miért nem kérdezted? Ah, milyen kár! Különben majd megtudom én!

— Láttad? — kérdezte Raszkolnyikov némi hallgatás után.

— Hogyne! Jól megnéztem.

— Csakugyan jól, alaposan megnézted? — ismételte Raszkolnyikov.

— Hát persze! . . . Egészen jól emlékezem rá. Ezer közül is kiismerem, nagyon jól tudok a személyekre emlékezni.

Ismét elhallgattak.

— Hm . . . éppen azért . . . mormogta Raszkolnyikov. Tudod, azt gondoltam . . . úgy tetszett . . . mintha csak agyrém lett volna . . .

— Miről beszélsz? Nem értelek.

— Mindnyájan azt mondjátok, — folytatta Raszkolnyikov s mosolyra vonta ajkát, — hogy örült vagyok. Utóbb már

magam is azt hiszem, hogy csakugyan megőrültem s kísértetet láttam.

— De már hogy képzelsz ilyet . . .

— Ki tudja? Talán csakugyan őřült vagyok, s mindazt, a mi a napokban történt, csak úgy elképzelttem . . .

— Ah, Rogya, már megint fölízgattak! Mit beszélt neked az az ember, miért jött?

Raszkolnyikov nem felelt. Razumihin elgondolkozott.

— Nos, el akarom neked mondani, hogy mi történt, — kezdte Razumihin. — Nálad voltam, midőn aludtál. Azután ebédeltünk s később fölkerestem Porfirt. Zаметov még akkor is nála volt. Én a dologra akartam térni, de nem sikerült. Űgy tettek, mintha nem értenének s én nem találtam el a helyes hangot. De egyik sem volt zavarban. Odavezettem Porfirt az ablakhoz s elkezdtem vele beszélni, de csak nem tudtam kisűtni semmi okosat. Ő az egyik oldalra nézett, én a másikra. Végre megmutattam neki az öklömet s azt mondtam: atyafiságosan be fogom verni a fejét. Ekkor csak rám nézett; köpött s tovább ment. Ez az egész. Ostoba dolog volt. Zаметovhoz egy szót sem szóltam. Lásd, előbb azt hittem: elrontottam az egészset, de a lépcsőn olyan gondolatom támadt, mely teljesen fölvilágosított. Miért is kínozzuk magunkat tulajdonképpen? Persze, más lenne, ha csakugyan veszélyben forognál, vagy ilyesmi, de így mi közöd neked az egészshez? Mi dolgod neked ő velük? Köpj rájuk s nevéssük ki őket. Ha a te helyedben volnék, még föl is űltetném őket. Hadd szégyeneljék magukat a végén. Köpj rájuk. Később majd jól meg is rakhatod őket, most azonban csak nevéss!

— Természetes, — felelte Raszkolnyikov s gondolatban hozzátette: — De mit fogsz holnap mondani?

Sajátságos, még soha sem gondolta el: mit mond majd Razumihin, ha megtudja? Most, midőn ez a kérdés eszébe jutott, idegenkedve nézett Razumihinre. A Porfirnál tett látogatás elbeszélése nagyon kevésbé érdekelte. Hiszen olyan sok minden történt azóta! . . .

A folyosón Luzsinnal találkoztak. Pontosan megjelent nyolcz órákor s az ajtó számát kereste. Mind a hárman egyszerre léptek be, de a nélkül, hogy egymásra néztek volna, vagy hogy köszöntek volna egymásnak. A fiatal emberek előre

mentek. Luzsin hátramaradt s felöltője levetésével bajlódott az előszobában. Alexandrovna Pulhéria megjelent a küszöbön, hogy fogadja. Dunya szívélyesen üdvözölte bátyját.

Petrovics Péter belépett; udvariasan, de komolyan hajolt meg a hölgyek előtt. Különbén úgy látszott, mintha zavarban lenne s csak most kezdene magához térni.

Alexandrovna Pulhéria, a ki szintén zavarban volt, a kerek asztal köré ültette vendégeit. A szamovár vize már forrott. Dunya és Luzsin szemben ültek egymással, a két ifjú Alexandrovna Pulhériával szemközt, Razumihin Luzsin oldalán és Raszkolnyikov a huga mellett.

Mindnyájan hallgattak. Petrovics Péter kivette battiszt zsebkendőjét, mely kellemes illatot terjesztett köröskörül. Olyan mozdulattal törülte meg az orrát, mint egy erényes, de méltóságában megsértett ember, a ki elhatározta, hogy fölvilágosítást fog kérni. Még az előszobában eszébe jutott: talán le sem kellene vetni a felöltőjét, hanem jó lenne, ha egyszerűen eltávoznék, ilyen szigorú büntetést mérvén a hölgyekre, kik igazságtalanságot követtek el rajta. Mégse tette meg. Ez az ember nem bírta elviselni a bizonytalanságot, s magyarázatra vágyott: miért nem teljesítették parancsát, melynek okát is megmagyarázta? Ezt akarta előbb megtudni. A büntetésre ráért, hiszen ahhoz volt még ideje, kezei közt tartotta őket.

— Remélem, szerencsésen utaztak, — fordult mereven Alexandrovna Pulhériához.

— Hála Istennek, Petrovics Péter.

— Nagyon örülök. És kegyed, Romanovna Avdotya, nem fáradt?

— Fiatal vagyok és erős; nem egyhamar fáradok ki. De mamáskát nagyon megviselte az út, — felelte Dunya.

— Nem tehetünk róla. Olyan hosszúk ezek a mi orosz útaink. Nagy a mi matuskánk*): Oroszország . . . A leg-hőbb vágyam mellett sem fogadhattam kegyeteket a vasútnál. De azért, remélem, nem történt bajuk.

— Ah, nem, Petrovics Péter. Nagyon leverték voltunk, — sietett felelni Alexandrovna Pulhéria s különös súlyt fektetett szavaira. — Ha az Isten nem küldi hozzánk Prokofjics

* Lefordíthatatlan gyöngéd formája a *maty* (anya) szónak.

Dmitrijt, tisztára elvesztünk volna. Ime, Razumihin Prokofjics Dmitrij, — tette hozzá, bemutatván a fiatal embert.

— Ah, igen, már volt szerencsém, tegnap . . . — morgogta Luzsin, mialatt ellenséges pillantással kancsalított Razumihin felé, aztán összeráncolta a homlokát s hallgatott.

Petrovics Péter azok közé az emberek közé tartozott, a kik társaságban nagyon szeretetre méltók tudnak lenni, s követelik is, hogy olyanoknak tartsák őket, a kik azonban, mihelyt valami kellemetlenül érinti őket, rögtön elvesztik jó kedvüket s ezentúl inkább lisztes zsákokhoz hasonlítanak, mint ügyes, élénk, mulattató gavallérokhöz.

Raszkolnyikov makacsul hallgatott s Romanovna Avdotya sem akarta a kellő pillanat elérkeztéig megtörni a csendet; Razumihinnek nem volt semmi mondanivalója s így ismét csak Alexandrovna Pulhéria folytatta a társalgást.

— Petrovna Márfa meghalt, hallotta már kérem? — kezdte az ő fő társalgási tárgyához folyamodva.

— Hallottam; rögtön tudósítottak s én azt is elmondhatom önök, hogy Ivanovics Árkád a felesége temetése után rögtön Pétervárra sietett. Ezek a legkülönösebb újságok, a miket eddig hallottam.

— Pétervárra? . . . Ide? . . . — kérdezte Dunyecska aggódva s összenézett az anyjával.

— Úgy van, s magától értetődik, hogy nem czél nélkül jött, ha tekintetbe vesszük az utazás siettetését, s különösen a korábban történeteket.

— Szent Isten! Talán csak nem akarja még itt is üldözni Dunyetskát? — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

— Azt hiszem, nem kell nagyon nyugtalankodniok . . . ha ugyan saját maguk nem szándékoznak vele valami összeköttetésbe lépni . . . A mi engem illet, majd megfigyelem s meg fogom tudni: hová szállott?

— Ah, Petrovics Péter, nem is sejtí, hogy' megijesztett ezzel az újsággal! — folytatta Alexandrovna Pulhéria. — Csak kétszer láttam Szvidrigajlovot, de rettenetesnek, borzasztónak találtam. Meg vagyok róla győződve, hogy a Petrovna Márfa halálának is ő az oka.

— A fölött nem ítéltünk; ismerem a legpontosabb adatokat. Lehet, hogy azzal az erkölcsi benyomással, melyet sértéseivel okozott, elősegítette a bajt; hanem a mi az ő vise-

letét, kiváltképpen pedig személyének jellemzését illeti, teljesen osztom az ön nézetét. Nem tudom: gazdag-e most, vagy mennyit hagyott rá Petrovna Márfa. Rövid idő alatt majd azt is megtudom. Hanem bizonyos, hogy ha anyagi körülményei nem engedik is meg, ő mégis újra fogja kezdeni régi életét. A legkicsapongóbb s erkölcsileg a legromlottabb a hozzá hasonlók között. Alapos okom van hinni, hogy Petrovna Márfa, ki elég szerencsétlenül belészeretett s vagy nyolcz év előtt kiszabadította az adósok börtönéből, még más igen fontos szolgálatot is tett neki. Csak az ő közbenjárásának köszönheti ugyanis, hogy egy ellenében indított bűnügyi keresetet beszüntettek. Allatias bűnről volt szó, a miért nagyon valószínűleg Szibériába kellett volna sétálnia. Ilyen ember Szvidrigajlov, ha tudni akarják.

— Ah, Istenem! — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria, mialatt Raszkolnyikov figyelmesen hallgatott.

— Aztán csakugyan igaz is, a mit most ön velünk közölt? — kérdezte Dunya szigorú, átható tekintettel.

— Én csak azt mondom, a mit a titok pecsétje alatt Petrovna Marfától hallottam. Meg kell jegyeznem, hogy jogi szempontból ez a dolog nem volt egészen világos. Élt itt egykor (s még most is él) egy külföldi nő: Röslich asszony, uzsorás, a ki még másféle ügyletekkel is foglalkozik. Szvidrigajlov ezzel a Röslich asszonynyal nagyon sokáig benső és titokteljes összekötetésben élt. Az asszonynak volt egy rokona, unokahuga, ha jól tudom, körülbelül tizennégy-tizenöt éves. Siketnéma volt s Röslichné végtelenül gyűlölte; minden harapás kenyeret a szemére vetett, sőt embertelen módon verte is. Egyszer csak megtalálták ezt a leányt a padláson fölakasztva. Mindenki öngyilkosságra következtetett s ezzel napirendre tértek a dolog fölött. Későbbben aztán újabb vádaskodással álltak elő, hogy a gyermek . . . Röviden, az egész dolog nagyon homályos volt. Az az asszony, ki e vádat emelte, maga is rossz hírű német asszony volt, kinek nem lehetett sokat adni a szavára. Végre aztán egészen elnyomták a gyanút, természetesen a Petrovna Márfa fáradozásai s pénzáldozatai segítségével, úgy, hogy az egész eset pusztá mende-monda maradt. De ez a pletyka sokat mondó volt. Bizonyosan hallotta Romanovna Avdotya a Fülöp szolga történetét is? Hat év előtt halt bele

a Szvidrigajlov bántalmazásaiba; még a jobbagyság idejében történt.

— Ellenkezőleg. Azt hallottam, hogy megölte magát.

— Természetesen, de azért mert már nem volt más menedéke Szvidrigajlov úr üldözései, kínzásai elől.

— Erről nem tudok semmit, — felelte Dunya. — Csak azt hallottam, hogy az a Fülöp hypochondrikus természet, olyan philosophus-féle volt. Azt beszélték, hogy elvesztette az eszét a sok olvasástól, s nem annyira Szvidrigajlov úr ütései, mint inkább a gúnyolódásai miatt akasztotta föl magát. Mig én náluk laktam, Szvidrigajlov úr igen jól bánt a cselédekkel s azok szerették is őt, ámbár ők is benne látták Fülöp halálának okozóját.

— Úgy látom, Romanovna Avdotya, hogy kegyed hajlandó oltalmába fogadni Szvidrigajlovot — jegyezte meg Luzsin s kétértelmű mosolyra vonta ajkait; — ravasz ficzko s különösen a hölgyekre nézve nagyon veszedelmes. Szomorú példa rá Petrovna Márfa, a ki olyan csudálatos módon halt meg. Én csak figyelmeztetni akartam kegyedet s mamáját az ő valószínűleg bekövetkező tolakodásaira. A mi engem illet, meg vagyok róla győződve, hogy ez az ember nemsokára megint az adósok börtönébe kerül. Petrovna Márfa, tekintettel a gyermekekre, soha sem akart neki hagyni semmit. Ha még is örökölt volna utána, az bizonyosan igen csekély, jelentéktelen összegecske lehet, a mely az ő szokásai mellett alig fog egy évig tartani.

— Kérem, Petrovics Péter, — szólott Dunya, — ne beszéljünk Szvidrigajlovról. Nagyon nyugtalanít.

— Az előbb nálam volt, — szólalt meg hirtelen Raszkolnyikov, ki most először törte meg hallgatását.

Minden oldalról a bámulat fölkiáltása hallatszott, mindenki feléje fordúlt, még Petrovics Péter is izgatott lett.

— Másfél órája lehet, éppen aludtam; belépett s bemutatta magát, — folytatta Raszkolnyikov. — Nagyon elfogulatlan s vig volt; azt mondta: reméli, hogy nemsokára jobban megismerkedünk. A többek között nagyon könyörgött egy találkozásért Dunyával, s engemet választott közbenjárónak. Ezen kívül egész bizonyosra állította, hogy Petrovna Márfa neked, Dunya, háromezer rubelt hagyományozott s hogy te ezt a pénzt nemsokára megkapod.

— Hála legyen az Úrnak! — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria, s keresztet vetett. — Imádkozzál Petrovna Márfáért, Dunya, imádkozzál!

— S igaz ez?! — kiáltott föl Luzsin.

— Nos, nos, mit mondott még? — tudakolta hévvel Dunya.

— Aztán azt mondta, hogy ő maga nem gazdag, az összes vagyon a gyermekeké, a kik jelenleg a nagynénjüknél vannak. Aztán, hogy valahol a közelemben szállt meg, de hogy hol, nem kérdeztem.

— S minő ajánlatot akar tenni Dunyának? — kérdezte Alexandrovna Pulhéria aggódva. — Megmondta neked?

— Igen, mondta.

— Mit akar?

— Majd megmondom később . . . — Raszkolnyikov elhallgatott s tovább itta teáját.

Petrovics Péter kivette az óráját és ránézett.

— Dolgom van, távoznom kell s nem is akarom tovább zavarni a társaságot, — mondta csípősen és föl akart állani.

— Maradjon, Petrovics Péter, — szólott Dunya, — hiszen ezt az estét velünk akarta tölteni! Különben is írta, hogy fölvilágosítást akar kérni mamácskától.

— Úgy van, Romanovna Avdotya, — felelt nyomtákkal Petrovics Péter, újra leülve, de a kalapját továbbra is kezében tartva, — valóban fölvilágosítást akartam kérni kegyedtől s tiszteletreméltó mamácskájától, még pedig igen fontos dologra nézve. De minthogy a bátyja az én jelenlétemben nem akar beszélni a Szvidrigaljov úr terveiről, úgy én sem beszélhetek . . . mások jelenlétében . . . nem tehetem meg fontos, igen fontos észrevételeimet. Különben is, nem teljesíteték kérelmemet . . .

Luzsin sértődött arcot vágott s elhallgatott.

— Az ön kérelme, mely abból állott, hogy bátyám ne legyen jelen, kizárólag az én kívánságomra nem teljesült. Azt írta, hogy megsértette a bátyám. Én azt hiszem, ezt rögtön tisztába kell hoznunk s önök kibékülnek. Ha Rogya csakugyan megsértette önt, akkor bocsánatot *kell* kérnie s *akar* is bocsánatot kérni.

Petrovics Péter nyomban kötekedőre változtatta hangját.

— Vannak sérelmek, Romanovna Avdotya, melyeket a

legjobb akarat mellett sem lehet elfeledni. Mindennek megvan a maga határa s veszélyes átlépni rajta; mert ha egyszer átléptük, nem térhetünk vissza soha többé.

— Nem arról beszélek én most, Petrovics Péter, — szö-lott közbe kissé türelmetlenül Dunya. — Gondolja meg, hogy egész jövőnk attól függ: kiegyenlítjük-e most a dolgot vagy nem? Nyíltan megmondom, hogy én nagy fontosságot tulajdonítok ennek. S ha ön csak egy kicsit becsül is engem, — bármilyen nehéz legyen is, — még ma tisztába hozzuk a dolgot. Ismételtem, hogy bátyám bocsánatot fog kérni, ha vétett valamit.

— Csodálkozom, Romanovna Avdotya, hogy kegyed *így* állítja föl a kérdést, — felelt Luzsin, a ki egyre ingerültebb lett; — ha becsülöm, úgy szólván, tisztelem is kegyedet, ez az érzelem még nem zárja ki azt, hogy valakit a családjából ne szeressek. Ha arra a szerencsére vágyom is, hogy a kegyed kezét elnyerjem, még sem vállalhatók magamra olyan kötelezettséget, mely nem egyezik meg . . .

— Ah, ne legyen olyan érzékeny, Petrovics Péter, — szólalt meg érző hangon Dunya. — Legyen továbbra is az az okos, nemes ember, a kinek önt mindig tartottam s fogom is tartani. Nagy ígéretet tettem önnek, menyasszonya vagyok, bizzék hát bennem s legyen meggyőződve, hogy részrehajlatlanul tudok itélni. Hogy én vettem át a bíró szerepét, az a bátyámra nézve éppen olyan meglepő, mint önre. Mikor őt ma, az ön levele vétele után meghívtam, hogy legyen jelen találkozásunknál, semmit sem szóltam neki szándékom felől. Gondolja meg, uram, hogy ha önök ki nem békülnek, én kénytelen leszek választani közte s ön között. Így áll a kérdés úgy az ő, mint az ön részéről. Nekem nem szabad, s nem akarok tévedni a választásnál. Ha önt választom, el kell válnom ő tőle, ha őt választom, önnel kell szakítanom. Most meg fogom látni s meg is akarom tudni: jó testvérem-e Rogya nekem, másrésről: valóban drága vagyok-e én önnek, becsül-e engem, hozzám méltó férj lesz-e ön?

— Romanovna Avdotya, — felelt Luzsin s úgy tett, mintha sértve érezné magát, — az ön szavai nem csak mély jelentőségűek, de majdnem sértők, ha tekintetbe veszem azt a helyzetet, melyben én vagyok kegyeddel szemben. Arról a sértő s különös összehasonlításról nem is beszélek, hogy ön

egy polczra helyez engem ezzel az . . . ifjonczzal, hanem azt észreveszem, hogy visszavehetőnek tartja nekem adott szavát. Azt mondja: „bátyám, vagy vőlegényem“ s ezzel csak azt fejezi ki, hogy milyen kevésre becsül kegyed engem . . . Ezt nem tűrhetem amaz összeköttetésnél . . . s viszonynál fogva, mely közöttünk van.

— Hogyan? — kiáltott föl Dunya. — Én egy pontra helyezem önt azzal, a ki nekem eddig drágább volt minden-nél a világon, a mi eddigi életemet betöltötte s ön sértve érzi magát, mert ezzel *kevésre* becsülöm?!

Raszkolnyikov hallgatott s gögösen mosolygott; Razu-mihinben forrt a méreg, de Petrovics Péter nem vette tekintetbe az ellenvetést s minden szavával tola-kodóbb és ingerültebb lett, mintha kedvét lelte volna ebben a kötekedésben.

— A jövődöbeli férj iránt érzett szerelemnek fölül kell múltnia a testvéri szeretetet, — felelte prédikáló hangon. — S különben is engem nem lehet egy mérték alá állítani ezzel . . . Bár az előbb kijelentettem, hogy bátyja jelenlétében nem nyilatkozhatom mindenről, most mégis kénytelen vagyok fölvilágosításért tisztelt anyjához fordulni. S kérem őt, legyen szives bizonyos pontra nézve, mely engemet mélyen sértett, némi fölvilágosítást nyújtani. — Az ön fia, — fordult Alexandrovna Pulhéria felé, — tegnap Radszudkin úr (vagy . . . nem így? Bocsánat, elfeledtem családi nevét, — vetette közbe udvariasan meghajolva Razumihin felé —) ezen úr jelenlétében megsértett, olyan tárgyat pendítvén meg, melyről én egykor bizalmasan, kávé mellett beszéltem önnek. Arról a véleményemről volt szó, hogy én előnyösebbnek tartom a házasságot olyan szegény leánynyal, a ki ismeri már az élet gondját, mint gazdag, bőséghez szokott hölgygyel. A házasság szempontjából tekintve előnyösebbnek s erkölcsileg hasznosabbnak jelentettem ki. Az ön fia ezt szándékosan a nevétségig elferdítette, gonosz szándékkal vádolt s úgy látszott, az ön levelének nyomán. Nagyon boldog lennék, Alexandrovna Pulhéria, hogy ha meggyőzne az ellenkezőről s megnyugtathatna. Kérem tehát, közölje velem, milyen szavakkal fejezte ki az én véleményemet Romanovics Rodionhoz intézett levelében?

— Már nem emlékezem, — felelt Alexandrovna Pulhéria zavarodottan. — Úgy írtam meg, a hogy' magam is értet-

tem. Nem tudom: milyen kifejezéseket használt Rogya önell szemben. Lehet, hogy túlzott . . .

— Magától még sem jöhetett erre a gondolatra. Okvetetlenül kegyednek kellett szavaimat rosszul értelmezni.

— Petrovics Péter, — felelt méltósággal Alexandrovna Pulhéria, — arra, hogy szavainak nem tulajdonítottunk nagyon rossz jelentőséget, elég bizonyíték az, hogy *itt* vagyunk.

— Helyes, mamácska! — szólott közbe Dunya.

— Tehát még ebben a kérdésben is én vagyok a bűnös, — felelte a megsértett Luzsin.

— Petrovics Péter, ön mindig csak Rodiont vádolja, de miért írt ön maga valótlanságokat felőle ma reggeli levelében?

— Nem emlékezem reá, hogy valótlan-ságot írtam volna.

— Azt írta, — szólott Raszkolnyikov élesen, a nélkül, hogy Luzsin felé fordult volna, — hogy én tegnap nem az elgázolt ember özvegyének adtam a pénzt, (pedig nem volt más-ként), hanem a lányának. (Azt pedig akkor láttam életemben először.) Ezt írta, még pedig azért, hogy egyenetlenséget szítson köztem s a családom között, s erre a célra egy olyan leány nevét használta föl, a kit ön nem is ismer, de a kit nem állott méltatlan kifejezésekkel említeni. Mindaz, a mit mondott, alávalóság és szószátyárkodás.

— Bocsásson meg, uram, — felelte Luzsin, ki reszketett dühében, — levelemben csak azért említettem az ön tulajdon-ságait s viseletét, mert anyja és huga megkért, hogy tudas-sam velök: minő benyomást tett ön reám. A mi a leveletem illeti, kérem, mutassanak belőle csak egy sort, mely nem egyezik meg a valósággal. Czáfolja meg, hogy pénzét odaadta, s hogy abban a különben is szerencsétlen családban méltatlan személy is van.

— Az én véleményem szerint ön, minden kiváló tulaj-donságaival együtt, nem ér annyit, mint a kisujja annak a szerencsétlen leánynak, a kit megkövezett.

— Ön tehát képes lenne azt a leányt anyja s huga tár-saságába bevezetni?

— Már be is mutattam, ha tudni akarja. Éppen ma ül-tettem le anyám és Dunya mellé.

— Rogya! — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

Dunyecka elpirult. Razumihin összeránczolta szem-öldökeit. Luzsin gúnyosan s megvetően mosolygott.

— Most már láthatja, Romanovna Avdotya, lehetséges-e nekünk kibékülni? Remélem, most egyszer s mindenkorra fölvilágosítottuk egymást és végeztünk. Most már eltávozom, hogy a családi vizontlátás kellemességeit jelenlétemmel ne zavarjam s ne akadályozzam meg a titkok közlését.

Luzsin fölállott és vette a kalapját.

— Mielőtt azonban távoznám, megengedem magamnak azt a megjegyzést, hogy jövőre szeretném, ha a mai naphoz hasonló találkozásoktól megkímélnének, úgyszintén az ilyenfajta kompromittáló kérdőrevonásoktól is. S ezt a kérelmet egyenesen önhöz intézem, Alexandrovna Pulhéria, minthogy levelem egyedül kegyedhez, nem pedig másokhoz volt intézve.

Alexandrovna Pulhéria úgy érezte, mintha némileg megsértették volna.

— Úgy látszik, hogy ön egészen hatalma alá akar rendelni minket, Petrovics Péter! Dunya megmondta önnek az okot, a mely miatt kérését nem teljesítettük; mégis csak jó szándékból történt. Aztán úgy irt ön nekem, mint a ki parancsokat osztogat. Hát már is parancsnak kell tekintenünk minden kívánságát? Figyelmeztetnem kell önt, hogy velünk gyöngéden és előzékenyen kell bánnia, annál is inkább, mert mi elhagyunk mindent, önben bízva jöttünk ide. Már is majdnem hatalmában vagyunk.

— Nem egészen úgy van, Alexandrovna Pulhéria, különösen ebben a pillanatban, a mikor éppen a Petrovna Márfa hagyatékáról értesültünk. S ez, a mint látszik, éppen nagyon kapóra jött, abból a megváltozott hangból ítélve, a melyen most velem beszélnek, — tette hozzá gögösen.

— Ez után a megjegyzés után valóban azt hihetnők, hogy ön a mi elhagyatottságunkra számított, — jegyezte meg Dunya ingerülten.

— Most már semmiesetre sem számíthatok erre, annál inkább, mert a Szvidrigaljev Ivanovics Arkád titkos ajánlatának közlését sem akadályozom meg. Bátyját bízta meg az ajánlat közvetítésével, a mely kegyedre nézve egész kapitális, a mint sejtem, s mindenesetre igen kellemes jelentőségű.

— Ah, Istenem! — sikoltott Alexandrovna Pulhéria.

Razumihin nem bírt tovább nyugodtan ülni.

— Nos, hát nem szégyelled magadat, hugom? — kérdezte Raszkolnyikov.

— Igen, szégyellem magam, — Rogya, — felelt Dunyecska. — Petrovics Péter, távozzék! . . . — fordult feléje haragtól sápadt arczzal.

Úgy látszott, Petrovics Péter nem ilyen eredményt várt. Nagyon bizott hatalmában és sokat számított áldozatainak elhagyatottságára. Elsápadt s ajkai reszkettek.

— Romanovna Avdotya, ha én most ezen az ajtón ilyen istenhozáddal kilépek, úgy — jegyezze meg magának! — nem térek vissza többé! Gondolja meg jól s én — megtartom a szavamat.

— Milyen szemtelenség! — kiáltott Dunya, s fölállott. — Nem is akarom, hogy valaha visszajöjjön!

— Mit? Tehát ú-ú-úgy vagyunk? — kiáltott Luzsin, a ki az utolsó pillanatig nem hitt ebben a kifejlődésben, s éppen ezért, most egészen elvesztette a talajt lábai alól. — Tehát így vagyunk! Tudja-e, Romanovna Avdotya, hogy nekem jogom lenne ez ellen protestálni?

— Minő jagon? — szólott közbe hévvel Alexandrovna Pulhéria, — minő jagon protestálhatna ön? Hát odaadnám én egy olyannak, a milyen maga, az én Dunyámat? Menjen, hagyjon el bennünket örökre! Mi vagyunk a hibásak, hogy ilyen helytelen dologba keveredtünk, leginkább pedig én . . .

— Mindamellett, Alexandrovna Pulhéria, — sietett Luzsin közbevágni, — kegyed ígéretével kötelezett engemet, s végre . . . végre . . . erre számítván, hogy úgy mondjam . . . kiadásokat is tettem.

Ez utolsó érvelés, mely annyira megfelelt a Luzsin jellemének, megtette a hatását. Raszkolnyikov halványan, reszkette a dühtől és erőfeszítéstől, melylyel eddig haragját viszszafojtotta, most már nem uralkodhatott magán, s hangos kacajban tört ki.

Alexandrovna Pulhéria azonban magánkívül volt.

— Költségekbe verte magát? Miféle költségekbe? Talán bizony még a podgyásról beszél? Hiszen azt ingyen vette föl a vonatvezető! Úristen, hát mi köteleztük önt valamire? Térjen csak észre, s be fogja látni, hogy ön volt az, a ki bennünket mindenre kényszerített. Megkötözte kezünket, lábunkat . . .

— Elég már, mamácska, kérem, hallgasson, — könyörgött Dunya. — Petrovics Péter, legyen szives távozni.

— Megygek; de előbb még egy utolsó szót! — felelte az,

s most már semmit sem fontolt meg. — Úgy látszik, máncskája elfeledte, hogy én kegyedet a városi pletyka ellenére akartam nőül venni. Ellenére mindannak, a mit hírnevéről tartottak. Minthogy kegyed miatt szembeszálltam az egész város véleményével, házassági ajánlatom által visszaszerztem az ön jó hírnevét: számíthattam elismerésre, majdnem hálaára. Hanem most fölnyíltak a szemeim. Belátom, hogy nagyon, nagyon elhamarkodva cselekedtem, mikor a közzvéleményt mellőztem . . .

— Ah, talán csak nincs két feje ennek az embernek! — kiáltott Razumihin, fölugrott s készen állott arra, hogy sommás úton végezzen vele.

— Aljas, gonosz ember! — mondta Dunya.

— Egy szót se többet, egyetlen mozdulatot se! — kiáltott Raszkolnyikov s visszatartotta Razumihint. Aztán egészen közel lépett Luzsinhoz, s halkán, de minden szót érthetően hangsúlyozva, így szólott:

— Tessék kísértálni! És szót sem többet, mert különben . . .

Petrovics Péter néhány másodperczig dühtől sápadt, eltorzult arczezal nézett Raszkolnyikovra. Aztán megfordult s elhagyta a szobát. Ritkán volt még emberi szívben annyi gonoszság s gyűlölet, mint a mennyit Luzsin érzett most Raszkolnyikov iránt. Csak őt okolta mindenért. És sajátságos: lemenőben még most is azt gondolta, hogy még most sem bomlott föl egészen a viszony. Ha csak a nőkkel lenne dolga, még mindent ki lehetne egyenlíteni, nagyon könnyen.

III.

Ennek a képzelgésnek a főoka abban rejlett, hogy az utolsó perczig lehetetlennek tartotta az ilyen megoldást. Utolsó pillanatig fönn hordta fejét s még csak a lehetőségét sem képzelte el annak, hogy két szűkölködő, védtelen nő kibújhat a hatalma alól. Ez a meggyőződés az ő végtelen hiúságából, túlzott önbecsüléséből, egy saját magába szerelmes ember elvakultságából származott. Petrovics Péternek, a ki alacsony sorsból küzdötte fel magát, az a beteges szokása volt, hogy csodálta saját magát; túlságosan nagyrabecsülte értel-

mét, képességeit, s magányos óráiban nem egyszer tükörben nézegette magát. Hanem mindennél jobban szerette, többre becsülte munkával s más eszközökkel keresett pénzét. Ez véleménye szerint egyforma magasságra emelte őt mindazzal, a mi másként fölötte állott.

Mikor Dunyának kereken szemére vetette, hogy rossz híre ellenére akarta nőül venni, egészen belső meggyőződése szerint beszélt s majdnem mély megvetést érzett ilyen „rút hálátlanság“ iránt. Mindamellett már mikor Dunyát megkérte, ismerte az izetlen mendemonda alaptalanságát, melyet később Petrovna Marfa is fényesen megczáfolt. Sőt még most sem tagadná, hogy már akkor tudta. Mégis igen sokra becsülte, valóságos hőstettnek tartotta azt az elhatározását, hogy magához emelte Dunyát. Mikor ezt Dunyának a szemére vetette, régen, szeretettel táplált titkos gondolatát árulta el, s nagyon csodálkozott, hogy a többiek nem bámulják hasonló módon ezt a hőstettet. Raszkolnyikovhoz is úgy lépett be, mint egy jöttévé, a ki kész nemes eszelekedete gyümölcseit élvezni s dicsénekeket végighallgatni. Így aztán nem csodálhatjuk, hogy most, midőn a lépcsőn lement, úgy érezte magát, mint a kit félreismertek s nagyon megsértettek.

Dunya pedig ő rá nézve nélkülözhetetlen volt, s el sem tudta képzelni, hogy le kell róla mondania. Évek óta ábrándozott a házasságról, de várt s gyűjtötte rá a pénzt. Ragaszkodott ahhoz az elragadó, titkos gondolathoz, hogy egy szegény (mindenesetre szegény), nagyon fiatal, nagyon csinos, nemes s művelt, olyan lemondó leányka, a ki már is sokat szenvedett, egészen az ő hatalma alá veti magát; egész életén át áldani fogja őt, mint megmentőjét; mély tisztelettel tekint föl rá, féli, bámulja s kizárólag csak is őt. Mennyi kedves jelenetet, édes apróságot képzelt ő már erről a csábító témáról, midőn ügyletei után pihenni tért. Már majdnem beteljesedett annyi év álma. Romanovna Avdotya szépsége, műveltsége elbájolta, elhagyott helyzete a végetekig izgatta. Itt még többet talált, mint a mennyiről álmodott. Dunya büszke, jellemes, erélyes leány volt, magas műveltségű, s fejlődöttebb szellemű, mint ő. (Ezt érezte.) S egy ilyen lény csúszott volna rabszolgaként előtte s nézett volna föl rá, egész életén át a legnagyobb tisztelettel, ő pedig korlátlan hatalommal uralkodott volna fölötte.

Véletlenül épp kevéssel ezelőtt történt, hogy hosszú megfontolás után elhatározta, hogy nagyobb körre terjeszti ki működését, más irányba tér s idővel majd bejut a társadalom magasabb rétegébe, melyről olyan kedvteléssel ábrándozott... Egyszóval, Péterváron akart szerencsét próbálni. Tudta, milyen sokat el lehet érni a nők befolyásával. Bájos, erényes, művelt asszony varázsa végtelenül megszépíti pályafutását, őt is vonzóvá teszi azzal a dicsfényvel, melyet kiterjeszt rá... És most minden légvára — összeomlott! Ez a csodálatos, hihetetlen szakítás úgy hatott rá, mintha a villám sújtott volna le mellette. Talán csak valami ostoba, rettenetes tréfa volt az egész! Hiszen ő nem tett semmit, csak fontoskodott egy kicsit, ideje sem volt rá, hogy kimagyarázza magát; csak tréfált, kicsit elragadtatta magát s most mindezért ilyen rettenetes módon kell lakolnia? Már majdnem szerette is Dunnyát az ő módja szerint, képzeletben már uralkodott is fölötte és most egyszerre — vége! Nem, ez lehetetlenség. Holnap rögtön ki kell egyenlíteni, jóvá tenni mindent. Mindenekfölött pedig ezt a gögös, ezt a tejeles szájú ficzkót kell semmivé tenni; ő az okozója minden bajnak.

Önkénytelenül Razumihinre gondolt s kellemetlenül érezte magát... De csakhamar megnyugodott. „No, még csak az kellene, hogy *ezt* helyezték egy polcra velem.“ A kitől azonban komolyan félt, az — Szvidrigajlov volt. Egy szóval, nagyon sok gond, aggodalom bántotta.

— Mindennek én vagyok az oka, — mondta Dunyecska s megölelte anyját. — Elcsábított a vagyona, de esküszöm, bátyám, nem is sejtettem, hogy ilyen aljas. Ha előbb így ismeretem volna, bizonyosan nem lettem volna képes arra, hogy szavamot adjam neki. Bocsáss meg, bátyám.

— Megmentett az Isten, megszabadított tőle, — susogta Alexandrovna Pulhéria, bár még most sem tudta: mi történt tulajdonképpen?

Mindnyájan örültek; öt percz múlva még nevettek is! Csak néha ránczolta össze szemöldökét Dunyecska és sápadt el, midőn a történetekre gondolt. Csak Alexandrovna Pulhéria nem tudta elképzelni, hogy még neki is örülnie kell! Hiszen még reggel a legnagyobb szerencsétlenségnek tartotta a Luzsinnal való szakítást. De Razumihin el volt ragadtatva.

Persze, nem igen merte mutatni s csak reszkettt, mintha a hideg rázta volna. Úgy érezte magát, mintha egy mázsás teher szakadt volna le a szívéről. Most már joga volt, egész életét nekik szentelni, nekik szolgálni . . . Oh, nem csupán ehhez! Különben most még nagyobb hévvel üzte el további gondolatait, mint előbb s félt a képzelődéstől.

Csupán Raszkolnyikov ült sötét arczezal, majdnem szórazottan előbbi helyén. Ő, a ki legmakacsabban küzdött Luzsin eltávolításáért, most olyan volt, mintha legkevésbé sem érdeklődne a történetek iránt. Dunya önkénytelenül is azt hitte: bátyja még mindig haragszik rá; Alexandrovna Pulhéria félve tekintett rá.

— Hát mit mondott neked Szvidrigajlov? — kérdezte Dunya s közelebb lépett Raszkolnyikovhoz.

— Ah, mondd csak, mondd! — kiáltott Alexandrovna Pulhéria.

Raszkolnyikov fölemelte fejét.

— Mindenáron tizezer rubelt akar neked ajándékozni s nagyon szeretne még egyszer látni az én jelenlétemben.

— Látni? A világ minden kincséért sem! — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria. — S hogy' mer ő neki pénzt ajánlani?

Raszkolnyikov szárazon, röviden előadta Szvidrigajlovval folytatott beszélgetését. De a Petrovna Marfa kísérteties megjelenését nem említette, nehogy fölösleges részletekkel töltsze az időt. Irtózást érzett minden olyan beszédétől, mely nem tartozott szorosan a fölvetett tárgyhoz.

— S mit feleltél neki? — kérdezte Dunya.

— Előbb azt mondtam, hogy nem is közlöm veled. Arra azt felelte, hogy akkor majd ő fogja kierőszakolni bármily módon a találkozást. Kijelentette, hogy irántad érzett szenvedélyét most már csak örültségnek tartja s már semmit sem érez irántad . . . Nem akarja, hogy nőül menj Luzsinhoz . . . Különben nagyon zavartan beszélt.

— S mi a véleményed róla, Rogya, milyen benyomást tett rád?

— Be kell vallanom, hogy egyáltalán nem tett rám jó benyomást. Tizezer rubelt ajánl s maga is bevallja, hogy nem gazdag; közli velem, hogy el fog utazni valamerre s tiz perecz mulva már azt sem tudja: beszélt-e erről a tervről? Aztán

azt mondja, hogy meg akar házasodni, ajánlottak is már neki menyasszonyt . . . Bizonyos, hogy van valami célja, még pedig mindenesetre, — gonosz célja. Más részről véve pedig különösnek látszik, hogy ha egyszer van valami terve rá l nézve, Dunya, hát ilyen ostoba módon teszi az ajánlatot. Természetesen egyszer s mindenkorra visszautasítottam a péaszt, a te nevedben. Egyáltalában nagyon zavartnak látszott, majdnem . . . olyan volt, mintha megbolondult volna. Különben lehet, hogy tévedtem, s talán valamely sajátságos fortélyú emberrel van dolgom. Úgy látszik, mély benyomást tett rá Petrovna Marfa halála.

— Isten nyugosztalja, — szólott Alexandrovna Pulhéria, — mindig, mindig imádkozni fogok érte. Mi lenne most belőlünk, Dunya, a háromezer rubel nélkül! Űristen! mintha az égből pottyant volna! Ah, Rogya, ma reggel már csak három rubelünk volt, s már arra gondoltunk, hogy valahol zálogba tesszük az órát, nehogy kénytelenek legyünk előbb kérni valakitől segítséget, mielőtt eszébe jutna följajlani.

Dunyát nagyon meglepte a Szvidrigajlov ajánlata. Még mindig tünődve ült helyén.

— Bizonyosan valami retteneteset gondolt ki, — susogta s megrázkódott az iszonyattól.

Raszkolnyikov észrevette ez a rendkívüli félelmet.

— Azt hiszem, többször fogok vele találkozni, — mondta a húgának.

— Megfigyeljük! Majd nyomába akadok én! — kiáltott föl Razumihin. — Nem fog elmenekülni az én szemeim elől. Rogya is helyben hagyja. Hiszen az előbb mondta: „Vigyázz a húgóra“. Megengedi kegyed is, Romanovna Avdotya?

Dunya mosolyogva nyújtotta feléje a kezét, de aggódó arca azért nem derült föl egészen. Alexandrovna Pulhéria félénken nézett rá, bár a háromezer rubel szemmelláthatólag megnyugtatta. Nemsokára élénk beszélgetésbe merültek. S Raszkolnyikov, ha nem beszélt is, figyelmesen hallgatott rájuk. A főszónok, természetesen, Razumihin volt.

— És miért, miért mennének el önök innen? — folytatta hévvel, izgatottan. — Mit akarnak abban a nyomorútt kis városban? A fődolog mindenesetre az, hogy mindnyájan együtt legyenek s kölcsönösen támogathassák egymást. Szükségük van egymásra, de mennyire szükségük! Gondolják meg

csak. Legalább egy időre még . . . Engemet pedig fogadjanak barátoknak, társnak, biztosítom önöket, hogy nagyszerű vállalatba fogunk kezdeni. Hallgassanak csak rám, elmondom részletesen az egész tervet. Ma reggel, mikor még semmi sem történt, támadt ez a gondolatom. A dolog így áll: van nekem egy nagybátyám (majd bemutatom, nagyon tiszteletreméltó öreg úr), a kinek ezer rubel tőkéje van. A nyugdíjából él s az teljesen elég is neki. Már két év óta erőltet rá, hogy fogadjam el az ezer rubeljét s fizessek hat perczentet utána. Ismerem a szándékát, csupán segíteni akar vele rajtam. Tavaly nem volt szükségem rá, de most már vártam, hogy ajánlatát elfogadjam. Önök hárman hozzáadják a második ezret s aztán nagyszerű üzletbe fogunk. Nos, mit szólnak hozzá?

Most aztán bonczolgatni kezdte Razumihin a tervét. Elmondta, hogy a legtöbb könyvkereskedő és kiadó nem ért az üzlethez; ezért buknak bele többnyire a vállalataikba. Míg ügyes kézben nemcsak a fölösleges kiadásokat lehetne fedezni azzal az üzlettel, hanem még nyerni is lehetne rajta. Razumihin tehát egy könyvkiadó foglalkozása után áhítozott, miután körülbelül két év óta dolgozott ilyen vállalatok számára s három európai nyelvet beszélt meglehetősen. Mikor néhány nap előtt azt mondta Raszkolnyikovnak, hogy nem bírja teljesen a német nyelvet, csak azért tette, mert rá akarta venni a fordítás s a három rubel előleg elfogadására. Akkor hazudott s Raszkolnyikov tudta, hogy hazudott.

— Miért szalasztanók el a jó alkalmat, mikor a fő esz-
köz, — egy kis pénz, — már a kezünkben van? Persze, sok
munka kell hozzá, de mi dolgozni fogunk. Kegyed is, Roma-
novna Avdotya, én és Rodion . . . Sok olyan kiadni való cikkk
van most, a mi bizonyos hasznot hajt. A fődolog az, hogy tud-
juk, *mit* kell most fordítani? Fordítani is fogunk, nemcsak
könyveket adunk ki s a mellett tanulunk is. Én hasznukra
lehetek, mert már van tapasztalatom. Majdnem két év óta va-
gyok összeköttetésben a könyvkiadókkal, minden csinját-
binját ismerem a dolognak. Nem üznek boszorkányságot,
elhíhetik. És miért engednök, hogy más vegye el szánk elől
a falatot? Ismerék két-három olyan művet is, melynek lefor-
dítása s kiadása ezer forintot hozna be. Ha csak a címüket
megmondanám is, kapnék egyért-egyért ötszáz rubelt a ki-
adóktól. Lehet egyébként, hogy — a milyen buták — talán

vissza is utasítanak velök . . . A mi pedig az üzleti herce-hurczákat illeti, a nyomtatás, papiros, eladás — azt csak bízzák rám! Én már értem az ilyesmit. Kicsinyben kezdjük s majd elérjük azt is, hogy nagyban folytassuk. A kenyerünket mindenestre megkeressük s nem veszítjük el a pénzünket.

Dunya szemei ragyogtak.

— Nekem nagyon tetszik az ön terve, Prokofjics Dmitrij, — mondta.

— Én nem értek belőle semmit, — jegyezte meg Alexandrovna Pulhéria. — Talán jó terv, talán nem jó, az Isten tudja. Nagyon új, nagyon ismeretlen én előttem. Persze, szükséges, hogy itt maradjunk, ha csak kevés időre is.

— Mit szólna hozzá, Rogya? — kérdezte Dunya.

— Azt hiszem, az eszme nagyon jó, — felelte. — Egy egész üzlet berendezésére természetesen most még nem gondolhatunk, hanem öt-hat könyv kiadásánál kétségtelen eredményt érhetnénk el. Én magam is ismerek egy olyan művet, melyet sikerrel lehetne kiadni. A mi pedig Razumihin ismereteit illeti, azon nincs mit kételkedni . . . Érti a dolgot . . . Különben még van elég időnk a megbeszélésre . . .

— Bravó! — kiáltott Razumihin. — Most pedig figyeljenek, kérem. Ebben a házban van egy kiadó lakás, mely ezzel a „chambre garnie“-el semmi összeköttetésben sincs. Az is be van bútorozva. Három szobácska s a lakbér mérsékelt. Ezt fogjuk kivenni egyelőre. Holnap majd elzálogosítom az órát, elhozom a pénzt s minden jól fog menni. Az a fődolog, hogy mind a hárman együtt legyenek, hogy Rogya itt lakjék önöknél . . . Hová még, Rogya?

— Hogyan, Rogya, távozni akarsz? — kérdezte Alexandrovna Pulhéria szorongva.

— Ilyen fontos pillanatban! — kiáltott föl Razumihin.

Dunya csodálkozva s gyanakodva nézett bátyjára. Raszkolnyikov kezébe vette sapkáját s indulni akart kifelé.

— Igazán úgy tesztek, mintha örökre válnánk el egymástól, mintha már temetnének, — mondta különös hangsúlylyal. Az a mosoly, mely ajkai körül megjelent, nem volt igazi mosoly.

— Különben, ki tudja: nem utoljára látjuk-e egymást az életben? — tette hozzá tündöve.

Azt hitte: csak gondolja ezeket a szavakat, melyek önkénytelenül röppenték el ajkairól.

— Istenem, mi bajod? — sikoltott az anyja.

— Hová akarsz menni? — kérdezte Dunya szilárd hangon.

— Csak úgy . . . mennem kell . . . — felelte szórakozottan, mintha maga sem tudná, mit feleljen. Hangjából azonban szilárd elhatározás hangzott ki.

— Azt akartam mondani . . . mikor idejöttem . . . azt akartam mondani, mamácska . . . s néked is Dunya . . . hogy jó lenne, ha egy időre elválnánk egymástól. Nem jól érzem magamat, nem vagyok nyugodt . . . Később majd visszatérek, eljövök magamtól, majd ha . . . jöhetek. Nem feledlek el benneteket, szeretlek . . . de hagyjatok el, hagyjatok egyedül. Már így határoztam el, régen . . . Szilárdul elhatároztam. Jöjjön, a minék jönnie kell; ha elpusztulok, legyenek — egyedül. Jobb lesz, ha örökre elfeledtek . . . Ne is tudakozódjatok felőlem . . . Ha szükséges lesz, majd eljövök magam, vagy . . . elhivatlak titeket. Talán még minden jóra fordul . . . Most azonban, ha szerettek, hagyjatok elmenni . . . Különben . . . gyűlölöm kell . . . érzem . . . Isten veletek!

— Az Isten szerelméért! — sikoltott Alexandrovna Pulhéria.

Anyját, hűgát rettenetes aggodalom szállotta meg; Razumihin sem volt másként.

— Rogya, Rogya, engesztelődjél ki irántunk. Hadd legyenünk úgy, mint régen voltunk, — könyörgött a szegény anyja.

Raszkolnyikov megfordult s lassú léptekkel ment az ajtó felé. Dunya utólérte.

— Bátyám! Mit teszel anyánkkal? — susogta s szemeteelve volt könyörgéssel.

Raszkolnyikov fájdalomosan tekintett rá:

— Semmit . . . majd visszajövök . . . eljövök néha . . . — mormogta alig hallhatóan, mintha azt sem tudná: mit mond, s elhagyta a szobát.

— Érzéketlen, szívtelen, önző! — kiáltott föl Dunya.

— Örült, de nem érzéketlen. *Megörült.* Ha még most sem látja be, akkor kegyed érzéketlen, nem ő . . . — susogta Razumihin s erősen megszorította a Dunya kezét.

— Mindjárt visszajövök, — szólott most Alexandrovna Pulhériának, ki félig eszméletlenül rogyott egy székre, — s elsietett.

Raszkolnyikov várt rá a lépcsőházban.

— Gondoltam, hogy utánam jössz, — mondta. — Menj vissza hozzájuk s maradj velük . . . Holnap se hadd el őket... ne hadd el soha. Talán én is eljövök. Ha lehet . . . Isten veled!

Elindult, még csak kezét sem nyújtott neki.

— De hát hová? Mi bajod? Mi történt veled? Hogy lehetsz ilyen? — mormogta Razumihin, a ki teljesen kijött a sodrából.

Raszkolnyikov újra megállott.

— Egyszer s mindenkorra mondom: ne kérdezz soha és semmiről. Nincs feleletem a számodra . . . Ne is jöjj többé hozzám. Talán eljövök ide . . . de most hagyj el . . . Hanem azokat *ne hadd el soha!* Értesz már?

Sötét lépcsőházban, lámpa alatt álltak. Körülbelül egy perczig maradtak így szemközt, szótlánul. Razumihin egész életében nem felelte el ezt a pillanatot. Raszkolnyikov égő, meredt tekintete perczről-perczre lángolóbb lett, behatolt lelkébe, öntudatába. Razumihin hirtelen összerezzent. Úgy érezte, mintha valamely megnevezhetetlen tünemény villant volna el a szemé előtt. Csak egy gondolat, egy jel, de iszonyatos, borzasztó, mely egyszerűbe leleplezte az eddig érthetlent.

— Megértettél-e végre? — szólott Raszkolnyikov s a fájdalom eltorzította arcját. — Térj vissza, menj tölem! . . . — tette hozzá szaporán. Aztán gyorsan elfordult s kiment a házból.

Nem beszéljük el, mi történt ezen az estén Alexandrovna Pulhériánál, midőn Razumihin visszatért hozzájuk. Hogy iparkodott őket megnyugtadni, hogy kérte: ne háborgassák Rogyát betegségében; ígérte nekik, hogy visszatér, naponkint meglátogatja őket, de most hagyjanak békét neki, mert testi ereje össze van törve s nem szabad ingerelniök. Ő, Razumihin, majd megfigyeli, doktort visz hozzá, a legjobb, leghíresebb orvosokkal tartat fölötte konziliumot. Egy szóval: ezen az estén Razumihin fiú és testvér lett azon a helyen, melyet Rodion elhagyott.

IV.

Raszkolnyikov egyenesen a csatorna irányában, a felé a ház felé tartott, melyben Szónya lakott.

Régi, háromemeletes, zöldre mázolt ház elé ért. Fölkereste a házmestert s a Kapernaumov szabó lakása után tudakozódott. Az udvaron egy kis zúgból nyúlt föl az a szűk, keskeny lépcső, melyen föl kellett mennie a második emeletre. Innen egy nyitott folyosóra lépett, mely félig az udvarra szolgált. Mialatt a sötétben előre botorkált s találgatta: merre lehet a Kapernaumov lakása, néhány lépésnyire tőle egy ajtó pattant föl. Gépszerűen megfogta a kilincset.

— Ki az? — kérdezte egy félénk női hang.

— Én vagyok, eljöttem kegyedhez, — felelte Raszkolnyikov s belépett a kis előszobába. Ott egy rozoga széken, görbe réz gyertyatartóban gyertya égett.

— Ön az? Az Istenért! — hebegte Szónya s úgy állt ott, mintha gyökeret vertek volna a lábai.

— Merre kell bemenni a szobájába? . . . Erre?

Raszkolnyikov iparkodott kikerülni a leány tekintetét s előre ment be a szobába.

Egy perc múlva Szónya is megjelent a gyertyával, s letette az asztalra Raszkolnyikov elé. Váratlan megjelenése leírhatatlan rémületbe, fölindulásba ejtette a leányt, a kinek halvány arca hirtelen kipirúlt s szemében könnyek csillogtak. Érezte, hogy gyöngé, szégyelte magát, s mégis gyönyörrel telt meg a szíve.

Raszkolnyikov megfordult s leült egy székre az asztal mellé. Tekintete átröppent a Szónya otthonán. Nagy, de alacsony szobában volt. A Kapernaumovhoz vezető ajtó balra nyílt, ezzel szemben szintén volt egy ajtó, de egészen bezárva, be is szögezve; a következő idegen lakás felé vezetett. Szónya szobája pajtához hasonlított. Rendetlen négyyszögben volt építve s e miatt nagyon esetlenül nézett ki. Egyik szöglete nagyon hegyes volt, a másik nagyon tompa. Az a fal, melyen a csatornára nyíló három ablak volt, rézsút szelte át a szobát. A hegyes szöglet a gyarló világítás mellett oly sötét volt, hogy alig lehetett végig belátni.

Nagyon kevés bútor volt ebben a nagy szobában. Jobbra

az ágy, mellette szék. A fal mellett, éppen ott, a hol az idegen lakás ajtaja volt, kékerítő asztal állott, mellette két nád-szék. A szemközti fal mellett közönséges fiókos szekrény. Eből állott egész bútorzata. A falakat sárgás, piszkos papirkárpit borította. Fekete foltok a szögletekben. Télen bizonyosan nedves és gőzös lehetett ez a lakás. A szegénység szembe-szőkő volt; az ágyat még csak függöny sem rejtette el.

Szónya hallgatva nézett vendégére, a ki figyelmesen, minden tartózkodás nélkül vizsgálgatta a szobáját. Reszketett félelmében, mintha bírāja, sorsának intézője előtt állott volna.

— Későn jöttem, már bizonyosan van tizenegy óra . . . — kezdte Raszkolnyikov s még mindig nem nézett rá.

— Van, — dadogta Szónya. — Igen, éppen az előbb ütött tizenegyet, a szomszédban, hallottam, — tette hozzá gyorsan, mintha ettől függne valami elhatározása.

— Utoljára jöttem önhöz, — folytatta sötét arcczal Raszkolnyikov. — Bár először vagyok itt, talán sohasem láttam többé . . .

— El akar . . . utazni?

— Nem tudom . . . Holnaptól függ minden . . .

— Tehát nem jön el holnap Ivanovna Katerinához? — kérdezte s hangja reszketett.

— Nem tudom . . . Minden holnap fog eldőlni . . . De nem arról van most szó . . . Azért jöttem, mert akarok valamit mondani . . .

Ráemelte a tekintetét, s a szemébe nézett. Csak most vette észre, hogy a leány még mindig előtte áll.

— Miért áll? Üljön le hát, — mondta megváltozott hangon, halkán, gyöngéden.

Szónya leült. Raszkolnyikov barátságosan, majdnem szájalommal nézett rá.

— Milyen sovány! Milyenek a kezecskéi! Majdnem át-látszók! Vékonyak az ujjai, mint a halottnak.

Megfogta a kezét. Szónya könnyedén mosolygott.

— Mindig ilyen voltam, — felelte.

— Mikor még otthon lakott is?

— Akkor is.

— No, persze . . . természetes! . . . — felelte Raszkolnyikov.

Arckifejezése, hangja hirtelen megváltozott, megint szétnézett a szobában.

— Kapernaumovtól bérelte a szobát?

— Tőle.

— Itt lakik ő is, az ajtó mögött?

— Ott, éppen ilyen szobája van.

— Mindnyájan egy szobában?

— Mindnyájan.

— Én félnék itt ebben a szobában, éjjel, — jegyezte meg szomorúan Raszkolnyikov.

— Nagyon jók a házigazdáim, barátságosak, — felelte Szónya, ki még mindig zavarodott volt s nem tudott belemelegedni a beszélgetésbe. — A bútor, minden, minden . . . az övék. Nagyon jó emberek; a gyermekek gyakran bejönnek hozzám . . .

— A dadogók?

— Azok; Kapernaumov dadog és sántít. A felesége is... Nem lehet éppen azt mondani, hogy dadog, de úgy beszél, mintha nem tudna minden szót kimondani. Nagyon jó aszszony. A férje előbb háziszolga volt. Hét gyermekük van... Csak a legnagyobb dadog, a többiek csak betegesek, de nem dadognak. De honnan tudja ezt ön is? — kérdezte csodálkozva.

— Az atyja mindent elbeszél nekem. Elmondta a kegyed történetét . . . Még azt is, mikor hat órakor eltávozott, s kilenczkor jött vissza . . . Mikor Ivanovna Katerina ott térdelt az ágya mellett . . .

Szónya zavarba jött.

— Ugy tetszett, mintha láttam volna ma.

— Kit?

— Atyámat. Tíz óra felé az utcán mentem, amott a sarok felé s úgy tetszett, mintha előttem haladt volna. De éppen olyan volt, mintha ő lenne. Már éppen Ivanovna Katerinához akartam menni . . .

— Sétálgatott?

— Igen, — felelte Szónya zavartan, lesütött szemekkel.

— Talán csak nem verte Ivanovna Katerina, mikor az atyjánál lakott?

— Dehogy! Mit gondol?! Nem, nem.

A leány aggódva nézett rá.

— Tehát szereti? — kérdezte Raszkolnyikov.

— Kit? Ivanovna Katerinát? Oh, igen! — felelte lassan, panaszosan s olyan szomorúan kulcsolta össze kezeit. — Ah, tudja . . . Ön nem is ismeri jól . . . olyan, mint a gyermek . . . A sok bánat megzavarta az eszét . . . pedig olyan okos, olyan nagylelkű volt! . . . Ön nem tudja, nem tudhatja . . . Ah!

Szónya úgy beszélt, mintha kétségbeesett volna. Szenvedett, izgatott volt, kezeit tördelte. Halvány arca újra kigyúlt s szemeiben mély fájdalom ült. Látszott rajta, hogy fájdalmas sebet érintettek szívében a Raszkolnyikov szavai. Szeretett volna valamit mondani, megmagyarázni, közölni. Határtalan részvétet lehetett kiolvasni a hangjából, midőn szólott.

— Megvert? Hová gondol? Istenem, ha megvert volna is, ugyan mi lett volna belőle? Ugyan mit ártott volna? Ah, ön semmit, semmit sem tud! Ő olyan boldogtalan, olyan boldogtalan . . . s olyan nagyon beteg. Mindig kutatja az igazságot . . . Oh, ő olyan ártatlan! . . . Azt hiszi, hogy mindenütt csak az igazságnak kell uralkodnia, s mindenkitől ezt követeli. Nem érti, hogy az emberek nem lehetnek mindig igazak s ez fölingerli őt . . . Olyan, mint egy gyermek, igazi gyermek. Hogy ő becsületes, hát azt akarja, hogy mindenki olyan legyen . . .

— Mihez fog mostan? — kérdezte Raszkolnyikov.

Szónya kérdő tekintetet vetett rá.

— Most ő is, a gyermekek is a kegyed nyakán vannak. Persze, előbb is csak kegyed gondoskodott róluk. Hiszen még a megboldogult is ide járt koldúlni. De mégis, mi lesz ezentúl? — kérdezte Raszkolnyikov.

— Nem tudom, — felelte Szónya szomorúan.

— Ott fognak lakni?

— Nem tudom. Adósok a házbérrel. A háziasszony különben azt mondta ma, hogy költözzenek ki okvetetlenül. Ivanovna Katerina is azt mondja, hogy egy perczig sem marad tovább.

— Aztán mi jögon beszél ő ilyen magas hangon? Bizonyosan önre számít? . . .

— Ah, kérem, ne beszéljen így . . . Mi összetartozunk s meg is egyezünk egymással, — folytatta Szónya fölindult,

majdnem heves hangon. Olyan volt az ő haragja, mint mikor egy madárka berzenkedik. — Hát mit is csináljon? Mihez fogjon? — kérdezte hévvel, izgatottan. — Hogy' sirt ma is!... Igazán kezd bomladozni az esze. Nem vette észre? De úgy van. Előbb gondoskodik, hogy a halotti tor tisztességesen sikerüljön, aztán tördeli a kezeit, sír, köhög, vért köp, legnagyobb kétségbeesésében a falon akarja szétzúzni a fejét. Ekkor hirtelen megvigasztalódik, biztatja magát. Most önben bízik, azt mondja: ön lesz a megmentője. Szeretne egy kis pénzt kölcsönözni valakitől s visszatérni a hazájába. Ott aztán nevelő-intézetet akar nyitni nemes kisasszonyok számára. Azt mondja: én legyek a felügyelő. És aztán új, pompás életet kezdünk. Csókolgat, ölelget, vigasztal és hisz, szilárdul hisz — az ábrándjaiban. Hát lehet neki ellentmondani? S a mellett mos, tisztogat, varr egész nap. Egyedül, a milyen gyöngé, becipelte a vizes dézsát a szobába, azután kimerülten esett az ágyra. Ma reggel bejártuk a boltokat, hogy Polecskának és Lidiának cipőt vegyünk, mert a mostanit már nem lehet használni. De nem volt elég pénzünk, sok kellett volna még. Gyönyörű cipőcskéket választott. Tudnia kell, hogy neki jó ízlése van . . . De a cipő drága volt s ő a kereskedő szemeláttára sírva fakadt, hogy nincs elég pénzünk . . . Olyan szomorú volt ránézni.

— No, mindenesetre érthető, hogy kegyednek *ilyen* életet kell folytatnia, — jegyezte meg Raszkolnyikov keserű gúnynyal.

— És ön nem érez szánalmat? Ne fáj a szíve, mikor ilyet hall? — lelkendezett Szónya tovább. — Hiszen maga is odaadta neki, a mint tudom, az utolsó pénzét is, mikor még nem ismerte. Óh, hátha még ismerné, irgalmas Isten! Hány-szor megrikattam csak a múlt héten is! . . . Igen én! . . . Csak egy héttel az atyám halála előtt, olyan szívtelen voltam! És hány-szor voltam hozzájuk kegyetlen! . . . Egész nap erre gondoltam s úgy fáj a szívem . . .

Szónya még a kezeit is tördelte, midőn arról beszélt, mennyi fájdalmat okoz neki a visszaemlékezés.

— Tehát maga kegyetlen?

— Az, az vagyok! Egyszer haza mentem. Azt mondta a boldogult: „Szónya, olvass föl valamit, úgy fáj a fejem, olvass . . . itt a könyv.“ Kapott valami könyvet Lebezzatnyi-

kov Szemjonics Andrejtől, a ki szintén ott lakik s mindig olyan nevetséges könyveket hoz haza. És akkor én azt mondtam: „El kell mennem.“ Pedig csak nem volt kedvem föllevásni. Különbén is csak azért mentem, hogy gallérkákat s kélzölöket mutassak Ivanovna Katerinának. Lizaveta hozta, olyan olcsók, csinosak s divatosak voltak. Nagyon tetszettek is Ivanovna Katerinának. Föltette s nézegette magát a tükörben. Alig bírt megválni tőlük. Add nekem, Szónya, „*kérlek*“ mondta. „*Kérlek*“ így mondta s úgy szerette volna megkapni! de hát minek kellett volna neki? Hiszen ez csak a régi szép időkre emlékeztette volna őt. Aztán még ruhája sem volt hozzá. Soha sem kér senkitől semmit, olyan büszke. Inkább odaadja az utolsó kopejkáját is. S most rászánta magát a kérésre. Annyira tetszettek neki a gallérkák! S nekem úgy fáj a szívem, mikor elvettem tőle. „Minek kellenének ilyenek kegyednek, Ivanovna Katerina!“ — kérdeztem. De már ez sok volt. Rám nézett szomorúan, s úgy fáj nekí, hogy én megtagadom a kérését; ah, fájdalmas volt még csak rá is nézni! . . . Láttam, hogy nem a gallérkák miatt búsul, hanem azért, mert megtagadtam a kérését. Ah, milyen szívesen vissza venném mindazt, a mit akkor mondtam. . . Ah. . . de. . . hiszen ez ön előtt egészen közönyös. . .

— Tehát ismerte Lizavetát, a házalónót?

— Ismertem . . . ön is? — kérdezte csodálkozva.

— Ivanovna Katherina sorvadásban van. Veszélyes sorvadásban, nemsokára meg fog halni, — mondta Raszkolnyikov némi szünet után, a nélkül, hogy a Szónya kérdésére felelt volna.

— Ah, nem, nem!

S Szónya önkéntelenül megragadta mind a két kezét, mintha arra kérte volna, hogy ne engedje ezt megtörténni.

— Utóljára is jobb lenne, ha meghalna.

— Nem, nem lenne jobb, semmiesetre sem lenne jobb, — ismételte Szónya gondolkozás nélkül.

— Hát a gyermekek? Hová teszik, ha kegyed nem fogadhatja őket magához?

— Ah, nem tudom! — kiáltott föl Szónya kétségbeesetten. Két keze közé szoritotta a fejét. Látszott rajta, hogy már gyakran gyötörte ez a gondolat, s most csak megújult lelkében.

— Nos hát, ha most még az Ivanovna Katerina életében megbetegednék ön s a kórházba vinnék, mi lenne akkor? — folytatta Raszkolnyikov kíméletlenül.

— Ah, mit beszél, mit beszél! Hiszen az lehetetlen!

S Szónya arcát iszonyú aggodalom torzította el.

— Már hogya lehetne? — folytatta makacsul Raszkolnyikov. — Talán bizony biztosítva van ellene! Mi lesz belőlük akkor? Mindnyájokat kidobják az utcára. Az anya köhögni, koldúlni fog, a falba veri a fejét, mint ma is, s a gyermekek sírni fognak. Majd összerogyik, a rendőrségre, aztán kórházba viszik, ott meg is hal s a gyermekek . . .

— Ah nem! . . . Nem engedheti az Isten! — tört ki végre a Szónya elszorult szívéből. Remegve nézett rá, könyörgésre kulcsolta össze a kezeit, mintha tőle függött volna minden.

Raszkolnyikov fölállott. Járkálni kezdett a szobában. Így telt el néhány perc. Szónya mozdulatlanul állott s a kétségbeesés súlya alatt lehajtotta a fejét.

— És . . . nem lehet valamit megtakarítani? A nyomor napjaira? — kérdezte Raszkolnyikov s megállott előtte.

— Nem — susogta Szónya.

— Persze nem! Hát megkísérelte már? — kérdezte majdnem gúnyosan.

— Igen, megkísérlettem.

— És nem sikerült? Természetesen! Kérdezni sem kell. Megint járkálni kezdett. Ismét néhány perc telt így el.

— Nincs mindennap bevétele?

Szónya zavarba jött. A vér homlokáig szökött föl az arcába.

— Nincs . . . — susogta kínos erőfeszítéssel.

— Polecskának is ez lesz a sorsa, — mondta Raszkolnyikov röviden.

— Nem, nem. Az nem lehet! — sikoltott föl kétségbeesetten Szónya, mintha kést ütöttek volna beléje. — Az Isten nem engedhet ilyen iszonyatos dolgot.

— Másoknál is megengedte . . .

— Nem. Nem. Megóvja az Isten. Isten! . . . — ismételte majdnem eszméletlenül.

— Talán nincs is Isten, — felelte Raszkolnyikov kárörömmel. Kaczagott s ránézett Szónyára.

A leány arcza hirtelen átváltozott . . . görcsösen összerándult. Láríhatatlan szemrehányással tekintett Raszkolnyikovra, akart valamit mondani, de nem bír, aztán keserves zokogásba tört ki.

— Azt mondta, hogy Ivanovna Katerina elvesztette az esztét. Hiszen maga is elveszti! — mondta Raszkolnyikov némi szünet után.

Körülbelül öt percz telt el. Raszkolnyikov még mindig járkált, föl s le; rá sem nézett Szónyára. Végre hozzá lépett. Szemei égtek. A leány vállára tette mind a két kezét s úgy nézett könnytől ázott arczába. Tekintete száraz, éles, égető volt; ajkai görcsösen reszkettek . . .

Egyszerre lehajolt, térdre esett — s megcsókolta a Szónya lábait. A leány fölriadt, mintha egy örülttől ijedt volna meg. Raszkolnyikov valóban olyan volt, mintha megörült volna.

— Mit csinál, mit csinál?... Én elöttem? — mormogta Szónya. Arcza elsápadt s mély, nagyon mély fájdalom szorította össze a szívet.

Raszkolnyikov rögtön fölemelkedett.

— Nem *te elötted* térdeltem én, hanem az *emberiség összes szenvedése előtt*, — felelte s az ablakhoz lépett.

— Hallgass rám, — szólalt meg újra s visszatért hozzá. — Az imént azt mondtam egy rágalmazónak, hogy nem ér annyit, mint a te kis újjad, s hogy megtiszteltem hugomat, mert mellé ültettelek tégedet.

— Ah, *ilyet* mondhatott ön? S a huga jelenlétében? — kiáltott föl rémülten Szónya. — Tisztelet — mellettem ülni! Hiszen én — becstelen vagyok! Ah, hogy' mondhatott ilyent!

— Nem a bünöd s becsstelenséged miatt, hanem szenvedéseid miatt mondtam! Hogy nagy bünös vagy, az igaz, — tette hozzá s fölemelte a hangját, — de csak azért vagy bünös, mert *hasztalanul* áldoztad föl s adtad oda magadat. És ez lenne a te aljas vétked? Nem vétek az! Hiszen utálod a sarat, melyben élned kell s magad is tudod (ha kinyitod a szemedet), hogy ezzel senkinek sem használsz, senkit sem mentesz meg! Igen, mondd meg hát végre, — kiáltott Raszkolnyikov magánkívül, — hogy' fér meg benned annyi szögyen, ilyen aljasság, a legellentétebb, legszentebb érzelmek-

kel? Hiszen sokkal okosabban tennéd, ha egyszerűen beleölnéd magadat a vízbe. Aztán vége lenne mindennek!

— Mi lenne akkor ő belőlük? — kérdezte Szónya halkán s fájdalmasan nézett rá, de úgy látszott: legkevésbé sem lepte meg a Raszkolnyikov tanácsa.

Raszkolnyikov sajtóságon tekintett rá. S kiolvasott szeméből mindent. Tehát már ő gondolt erre a menekésre. Talán sokszor elgondolta kétségbeesésében, hogy ezzel véget vehetne mindennek. Oly sokszor, oly komolyan gondolta ezt, hogy most már meg sem lepte a tanácsa. Még a szavak szigorúságát sem vette észre. (Szemrehányásai, szégyene föl- emléltése sem tett rá benyomást, s Raszkolnyikov észre vette ezt.) Hanem azt is tökéletesen megértette, hogy milyen végtelen fájdalmat okozhat ennek a leánynak a becstelen, aljas állapota. Mi akadályozta tehát eddig, hogy egyszerre véget vessen mindennek? Csak most értette meg alaposan, mit jelentettek Szónya előtt azok a szegény kis árvák, a nyomorult, félőrült Ivanovna Katerina, sorvadásával s azzal, „hogy mindig a falba akarja verni a fejét.“ Nem kevésbé világos volt előtte az is, hogy Szónya ezzel a jellemmel, ilyen szellemi kifejlődéssel semmi esetre sem fogja sokáig elviselni a helyzetét. Még mindig nem tudta megfejteni azt a kérdést: hogy bírta ki idáig is, a nélkül, hogy beleőrült volna, vagy hogy elhatározta volna magát az öngyilkosságra. Minden esetre elismerte, hogy a Szónya társadalmi helyzete kivételes, bár szerencsétlensége egyáltalában nem egyedüli. Hanem ennek a kivételes helyzetnek, ennek a félig kifejlődött szellemi tehetőségnek és egész korábbi élete emlékének rögtön meg kellett volna ölnie (így képzelné mindenki), mihelyt arra az utálatos ösvényre tért! Mi volt tehát az, a mi megtartotta az életnek? Csak nem a fajtalanság? Hiszen szemmel látható, hogy az egész gyalázat csak fölületesen érinti őt; a valódi fajtalanságból még egyetlen csepp sem hatolt be a szívébe, ezt tisztán látta ő is . . .

— Három út van előtte, — gondolta. — Vagy a vízbe öli magát, vagy az örültek házába kerül vagy vagy . . . utóljára is a valódi fajtalanság ölébe dobja magát, mely elhomályosítja az értelmet, megkövesíti a szívet.

Ez utolsó gondolat volt a legviusszatetszőbb. De Raszkolnyikov fiatal volt, szkeptikus, absztrakt elméjű, következés-

képpen kegyetlen is s így nem tudott megszabadulni attól a gondolattól, hogy a harmadik kifejlődés — a valódi fajtalanság — a legvalószínűbb.

— De hát lehetséges az? — tűnődött magában, — még ennek a lénynek is, a ki lelki tisztaságát mindedig megőrizte, teljes öntudattal kell ebbe az ocsmány gödörbe süllyednie? Megkezdődött volna már ez a süllyedés s talán csak azért tűr el mindent, mert a bűn már nem tűnik föl előtte olyan megvetésre méltónak? — Nem, nem. Lehetetlen! — kiáltott föl most ő is, mint az előbb Szónya. — A víztől visszatartotta a bűn gondolata s az a gondoskodás, mely *amazokhoz* fűzte... Hogy még meg nem őrrült, annak... De ki mondja, hogy teljesen észnél van? Hát megvan még szellemének minden ereje? Hát beszélhet valaki úgy, mint ő? Ép, emberi elmével cselekedhetik valaki úgy, mint ő? Hiszen ott ül a bűzös örvény szélén, minden perczen abban a veszélyben, hogy bele zuhan, s mégis eltávolítja magától a védőt; behúnyja szemeit, midőn a veszélyt mutatják neki. Talán bizony csodát vár? Bizonyosan. Hát mindez nem arra mutat-e, hogy megőrrült?...

Ragaszkodott ehhez a gondolathoz. Ez a következtetés jobban tetszett neki, mint a többi. Figyelmesen szemlélte Szónyát.

— Gyakran imádkozol az Istenhez, úgy-e, Szónya? — kérdezte tőle.

Szónya hallgatott. Raszkolnyikov előtte állott s feleletre várt.

— Hát mi lenne belőlem, ha még Istenem se volna? — susogta gyorsan, érélyesen emelte föl ragyogó szemeit, s hevesen megszorította a Raszkolnyikov kezét.

— Ehol van ni! — gondolta Raszkolnyikov. — S mit ad neked ezért az Isten? — kérdezte fenhangon.

Szónya sokáig hallgatott, mintha nem mert volna felelni. Gyöngé melle hullámozott az izgalomtól.

— Hallgasson! Ne kérdezzen! Nem érdemes rá!... — kiáltott föl végre s szigorúan, haragosan nézte végig.

— Csakugyan őrrült, — gondolta makacsúl Raszkolnyikov.

— Mindent ő ad nekem, — susogta Szónya s lesütötte a szemeit.

Sajátságos, új, majdnem beteges érzelem szállotta meg, midőn a keskeny, halvány arcz rendetlen vonásaiba nézett; e szelid kék szemekbe, melyekben úgy föllobbant olykor az erély tüze, erre a gyöngé kis testre, mely most haragtól remegett. Ránézett s mindig különösebbnek, megfoghatatlannak találta Szónyát.

— Örült, vallási rajongásban szenved, — gondolta magában.

A fiókos szekrényen könyv volt. Mindig látta, valahányszor föl s le járkált a szobában. Most azonban fölvette s belenézett. Az új testamentom orosz fordítása volt.* A könyv ócska, foszladozó.

— Hogy' jutottál ehhez? — kiáltott rá.

— Hozták, — felelte Szónya s rá sem nézett.

— Ki hozta?

— Lizaveta, de én kértem tőle.

— Lizaveta — sajátságos! — gondolta. Perczről-perczre csodálatosabbnak találta Szónyát. Közelebb lépett a gyertyához s lapozni kezdett a könyvben.

— Hol van a Lázár története? — kérdezte hirtelen.

Szónya akaratosan nézett a földre s félig hátat fordított neki.

— Lázár föltámasztása. Keresd ki, Szónya!

Szónya félig arra nézett.

— Nem ott . . . a negyedik részben . . . susogta sötéten s nem ment közelebb hozzá.

— Keresd ki s olvasd föl — mondta Raszkolnyikov. Leült az asztal mellé, kezére támasztotta fejét s maga elé nézve, figyelni kezdett.

— Három hét múlva hét versztányira viszik Pétervártól**, akkor már én is ott leszek, ha ugyan nem más helyen, — mormogta maga elé.

Szónya, a mint hallotta Raszkolnyikov váratlan kívánságát, az asztalhoz lépett, s határozatlanul állott mellette.

— Hát nem olvasta még? — kérdezte s húzódozva tekintett rá. A hangja mindig zsémbesebb lett.

* Csak az újabb időben szabad a szentírást orosz nyelven terjesztetni. Régebben csak csempészet útján lehetett hozzá jutni.

** Hét versztányira van az örültek háza.

— De nagyon régen! . . . Mikor még iskolába jártam!
Olvass!

— Hát a templomban nem hallotta?

— Nem . . . nem járok oda. Hát te gyakran még?

— Ne . . . em, — susogta Szónya.

Raszkolnyikov mosolygott.

— Ertem . . . Holnap az apád temetésén sem fogsz belépni a templomba.

— De bemegyek! . . . A mult héten is voltam . . . Misét mondtam.

— Kiért?

— A Lizaveta lelki nyugalmaért. Baltával vágták agyon. Raszkolnyikov idegei megfeszültek, a feje szédült.

— Barátságban voltál Lizavetával?

— Igen . . . jó volt . . . eljött . . . néha. Olvastunk s beszélgettünk. Meg fogja látni az Istent.

Ezek a bibliai szavak sajtáságosan csengtek a fülében. S megint valami újat hallott: titokteljes összejöveleteket tartottak Lizavetával s mindakettő — örült volt. — Az ember még maga is megbolondulhat itt, — gondolta. Aztán hangozan, izgatottan parancsolt Szónyára:

— Olvass!

Szónya még mindig szédült. Szíve hevesen dobogott. Nem mert neki felolvasni. Raszkolnyikov sajtáságos kínzó hatással tekintett erre a szegény „lelki betegre“.

— Miért? Hiszen úgy sem hisz ön benne, — susogta Szónya, majdnem lélekzetét veszve.

— Olvass! Akarom! Hiszen Lizavetának is olvastál.

Szónya kinyitotta a könyvet s kereste az említett fejezetet. Keze reszketett, hangja elakadt. Kétszer is belekezdett, de az első szótágon kívül nem bírt többet mondani.

„ . . . És feküdt vala ott egy beteg, a kinek neve Lázár vala, Betaniában“, — kezdte végre nagy erőfeszítés után, de a hangja úgy rezgett, mint a túlfeszített, kettépattant húr hangja. Lélegzete elfogyott s úgy érezte, mintha a mellét összorította volna valami.

Raszkolnyikov kezdte érteni: mért nem akar Szónya neki fölolvassni, s minél jobban megértette, annál ingerültebben s határozottabban követelte tőle. Értette: milyen nehéz lehet annak a lánynak ily védtelenül föltárni ő előtte belső vi-

lágát. Megértette, hogy a Szónya vallásos érzelme régen őrízgetett titok, mely még gyermekéveiből maradt; abból a korból, a mikor még otthon élt családjánál, szerencsétlen atyja, gondtól örült mostohaanyja és az éhező gyermekek között, kiméletlen láрма s örökös szemrehányások között. De egyidejűleg azt is megértette, még pedig egész biztosan, hogy Szónyát, bár félt és irtózott előtte felolvasni, mégis bizonyos kínos gyönyör lepte meg, midőn olvasott; nem nézve félelmét, jól esett neki, hogy épen Raszkolnyikov előtt olvashatott; neki, hogy hallja és pedig éppen most . . . „mi lehetne még ebből!”

Raszkolnyikov kiolvasta szemeiből ezt a gondolatot, kiérezte izgatott, de elragadtatott hangjából . . . Szónya diadal-maskodott saját maga fölött. Megszabadította torkát a görcstől, mely eddig elszorította a hangját s rajongva olvasta a 11. fejezetet, Szent János evangéliumát: „És sok zsidók jöttek vala Mártához és Máriához, hogy őket megvigasztalják. Midőn hallaná Márta, hogy Jézus jönne, elébe ment vala. És mondá vala Mária Jézusnak: „Oh, uram, ha te itt lettél volna, testvérünk nem hal vala meg; mert én tudom, hogy a mit te kérnél az Istentől, azt mindig megadja neked.”

Szónya ismét elhallgatott, sejtette, hogy hangja reszketni fog s elakad . . .

„És mondá Jézus: „A te bátyád föltámadand.” És Márta felelte vala: „Tudom, hogy föltámad a jövő életben.” És Jézus felelt vala: „Én vagyok a föltámadás és az élet. A ki bennem hisz, élni fog, ha mindjárt meghal is. És a ki él és hisz bennem, nem fog meghalni soha. Hiszed-e ezt Márta?” És Márta felelé . . .“

Szónya hangja elszorult, nehezen vett lélekzetet, de aztán lassan, érthetően, hangosan, mintha nyilvánosan hitet vallott volna, folytatta:

„Hiszem, uram, hogy te vagy Jézus Krisztus, az Isten fia, a ki a földre jött vala.”

Szónya elhallgatott s Raszkolnyikov felé fordította tekintetét. De aztán legyőzte fölindulását s tovább olvasott. Raszkolnyikov mozdulatlanul ült helyén s hallgatott. Egészen a 32-ik versig olvastak.

„És mikor odajött Mária, hol Jézus lakott vala, lábaihoz borult vala és mondá: „Uram, ha te itt lettél volna, az én bátyám nem halt volna meg.” És mikor látná Jézus, hogy Mária

sír és sírnának a zsidók is, kik vele jöttek vala, ő is elszomrodott vala. És kérdé vala: „Hová tettétek őt?“ És ők felelék: „Jöjj, uram, és lásd.“ Jézus szemei elborulának. És mondák a zsidók: „Hogy’ szerette vala őtet!“ Némelyek pedig mondták vala: „A ki a vak szemeit fölnyitotta vala, nem tudná föltámasztani a halottakat?“

Raszkołnyikov Szónya felé fordult s nyugtalanul tekintett rá.

— Csakugyan!

Szónyát újra meg újra lázas borzongás rázta meg. Raszkołnyikov várta ezt a hatást. A szavak már a legnagyobb, leg-hallatlanabb csoda felé közeledtek s Szónyát a legnagyobb diadal érzete hatotta át. Hangja csengett, mint az ércz; öröm, győzelem szólott belőle s a hangja megszilárdult. A sorok összefutottak szemei előtt, egy perczre elsötétültek, de Szónya könyv nélkül tudta, a mit olvasott. Az utolsó sornál: „A ki a vak szemét fölnyitotta vala, ne tudná . . .“, hangja elakadt s újra elfogta a kétség gyötrő, szenvedélyes gondolata; eszébe jutott a hitetlen vak zsidók szemrehányása, ócsárlása . . . De néhány percz mulva ezek már mint a villámsújtottak hullottak le a földre, zokogtak és hitték . . . S ő, ő, a ki szintén elvakult, szintén hitetlen, ő is mindjárt hallani fogja azt és — hinni, hinni fog! Igen, igen . . . Most mindjárt! . . .

Ez a gondolat cikázott át agyán s reszketett a gyönyörteljes várakozásban.

„Jézus arca újra elborult vala és a sírhoz mene. Ez egy barlang vala s követ tettenek föléje. És Jézus monda: Emeljétek föl a követ. És monda vala neki Márta, a halott testvére: Uram, a test bűzhödt már, mert négy nap óta fekszik itten.“

Szónya erőlyesen hangsúlyozta ezt a szót: *négy*. „És Jézus monda vala: Nem mondtam vala neked, hogy hinni fogsz, s meglátandod az Isten hatalmát.“ És akkor fölemelték vala a követ, melynek alatta a meghalt feküdt. „Atyám, köszönöm neked, hogy meghallgattál engemet. Én tudom, hogy minden időkbén meghallgatsz engemet, hanem a népekért, kik körülöttem állnak, mondom ezt, hogy ők hinnék, hogy te küldtél vala engemet. Ezt mondván Jézus, erős hangon szólott vala: Lázár, jöjj ki. És a meghalt kijött vala.“

Szónya hangosan s ünnepélyesen olvasta el e szavakat.

Reszketett s borzongott, mintha szemei előtt történt volna a csoda.

„. . . Kezei s lábai szemfedőkbe valának kötözve, arczán a verejtékes kendő vala. És Jézus mondá vala nekik: Oldjátok föl s hagyjátok jární. *Sok zsidók, kik Máriához jöttenek és látták vala ezt, hívének neki.*“

Többet nem olvasott. Nem is bírt volna tovább olvasni. Becsukta a könyvet s fölállott.

— Ennyi az egész . . . a Lázár föltámadásáról, — susogta szakadozva s mozdulatlanul állott. Félig elfordult Raszkolnyikovtól, mintha nem mert volna, mintha szégyelt volna felé fordulni. Lázás reszketése még mindig tartott.

A gyertyadarab kiégett, néha föl-föllobbant a görbe gyertyatartóban, s megvilágította a gyilkost s a kéjleányt, kik e koldus-tanyán olyan sajátságosan találkoztak s a könyvek könyvét olvasták.

Eltelt öt percz, talán több is.

— Azért jöttem, hogy valami fontos dolgot közöljek veled, — szólalt meg egyszerre Raszkolnyikov hangosan s összeráncolta a homlokát. Fölállott s Szónyához lépett. Tekintete rendkívül szigorú volt s vad elhatározás égett benne.

Szónya hallgatva nézett rá.

— Ma reggel elhagytam a családomat, — folytatta Raszkolnyikov, — anyámat, húgomat. Többé nem megyek vissza. Minden köteléket ketté szakítottam.

— De hát miért? — kérdezte Szónya, ki úgy érezte, mintha elkábult volna. Találkozása Raszkolnyikov anyjával s húgával mély benyomást tett rá, bár maga sem tudta miért. A szakítás hírére nagyon megijedt.

— Most már senkim sincs, egyedül *te* vagy mindenem, — folytatta Raszkolnyikov. — Együtt kell mennünk . . . Ezért jöttem hozzád. Mind a ketten átkozottak vagyunk s ezért kell együtt maradnunk.

Szemei villámlottak. — Mintha megőrült volna, — gondolta Szónya.

— Hát hová menjünk? — kérdezte aggódva s önkénytelenül visszahúzódott tőle.

— Mit tudom én. Csak azt tudom, hogy egy utunk van, ennyi az egész. Többet nem tudok . . . egyforma célunk van nekünk!

Szónya ránézett, de nem értette szavait. Hanem azt érezte, hogy Raszkolnyikov végtelenül, rettenetesen boldogtalan lehet.

— Senki sem tudna téged megérteni a többiek közül, ha beszélnél velük, — folytatta Raszkolnyikov. De én megértetek. Szükségem van rád, azért jöttem hozzád.

— Nem értem, — rebegte Szónya.

— Majd megérted később. Vajon nem azt tetted-e te is, a mit én? Te is átléptél a korlátot . . . Át mertél lépni rajta. Te is magad ellen fordultál. Te is elpusztítottál egy életet. A magadét. Egyre megy! Ugy élhettél volna, mint a kinek lelke s esze van, s a legaljasabb bünbarlangokban kell elpusztulnod. Te azonban nem bírod el sokáig ezt az életet s ha egyedül maradsz, még az eszed is elhagy, éppen úgy, mint engemet. Már azon az úton vagy. Tehát együtt kell haladnunk, egy utat választani mind a kettőnknek. Jőjj tehát!

— Miért, de hát miért? — kérdezte Szónya, kit a Raszkolnyikov szavai sajátságosan fölizgattak s meghatottak.

— Miért? Mert *így* nem maradhat, *azért!* Utoljára is meg kell bírálnunk a helyzetünket, komolyan s nyíltan, nem pedig gyermekmódra sirni, jajgatni, hogy az Isten ezt nem engedheti meg! Hát mi lesz, ha téged holnap csakugyan a kórházba visznek? Az ott, a mostohaanyád, elvesztette az eszét, sorvadásban van, nemsokára meghal... És a gyermekek? Azt hiszed, hogy Polecska nem megy tönkre? Hát soha se láttál még az utcásarkon gyermekeket, kiket anyjuk koldulni küldött? Én utána jártam: hol és mi módon élnek ezek az anyák? Olyan helyek azok, hol a gyermek nem maradhat többé gyermek. A hét éves gyermek már tolvajjá lesz. Pedig hát a gyermekek — Krisztus képmásai. „Övök a mennyek országa.“ Ő mondta. Tisztelni, szeretni kell a gyermekeket. A jövő nemzedék rejlik bennök .

— De hát mit . . . mit tegyünk?

Szónyát hisztérikus sírás szállta meg, s tördelte a kezeit.

— Mit tegyünk? Szakítanunk kell mindennel, egyszer s mindenkorra. Aztán magunkra vesszük a keresztet!... Hogyan? Te nem értesz? Na, majd megérted. Szabadság s hatalom! . . . Leginkább a hatalom! . . . Uralkodni a reszkető teremtmények, a kis hangyabolyok fölött. Ez a cél! Emlékezzél erre. Ez az, a mit én útravalóul adok neked. Talán

utoljára beszélek most veled. Ha nem jövök el holnap, mindent meg fogsz tudni, s akkor emlékezzél a szavaimra . . . És egykor, később, évek múltán talán meg is fogod érteni, hogy mit jelentettek. Hanem, ha eljöhettek, holnap meg fogom neked mondani: ki ölte meg Lizavetát? Isten veled!

Szónya összerándult az ijedségtől.

— Hát ön tudja, hogy ki ölte meg? — kérdezte, rábámúlt s megmeredt a rémülettől.

— Tudom, s megmondom neked . . . Neked, csupán neked! . . . Téged választottalak ki. Nem jövök hozzád bocsánatért esedezni, — nem, csupán azért, hogy megmondjam. Már régen kiválasztottalak én téged erre; még akkor, mikor atyád rólad beszélt, mikor még Lizaveta is élt, rád gondoltam. Isten veled! Ne nyújtsd nekem a kezedet! Holnapra!

Kiment. Szónya úgy nézett utána, mint egy örült után. Ő maga is úgy érezte, mintha elvesztette volna az eszét. Szédült.

— Úristen! Honnan tudhatja: ki ölte meg Lizavetát? Mit jelentenek e szavai? Milyen rettenetes ez!

Hanem szavainak valódi értelmét nem tudta fölfogni semmiképpen sem.

— Nagyon boldogtalan lehet . . . Elhagyta anyját, nővérét . . . Miért? Mi okon? . . . S milyen céljai vannak? Mit mondott neki? Lábamat csókolta és azt mondta . . . (igen, határozottan azt mondta), hogy ő nem élhet többé nélkülem! Ah Istenem . . .

Szónyát egész éjjel lázas látományok gyötörték. Gyakran fölugrott, sirt, tördelte a kezeit. Aztán újra elvesztette eszméletét, lázas álomba merült s látta Polecskát, Ivanovna Katerinát, Lizavetát . . . A szentírás olvasásáról álmodott s róla . . . róla . . . az ő halvány arczáról, égő szemeiről . . . a mint lábait csókolja és sír . . . sír . . .

Jobbra, az ajtó mögött, mely a Szónya szobáját a Röslich Karlovna Gertrud lakásától elválasztotta, egy kis szoba volt. Régen üresen állott s Röslich asszony ki akarta adni. Czédulákat ragasztott arra az ablakra, mely a csatornára nyílt. Szónya mindig azt hitte, hogy ez a szoba lakatlan. Pedig hát az egész idő alatt, míg Raszkolnyikov nála volt, az ajtó mögött állott Szvidrigajlov és hallgatódzott.

Mikor Raszkolnyikov elment, Szvidrigajlov még ott maradt s gondolkozott. Majd lábújjhegyen visszatért a szobájába, széket hozott s lassan a Szónya ajtaja mellé tette. Nagyon érdekelte a beszélgetés s jelentőséget is tulajdonított neki. Sőt annyira tetszett neki, hogy széket hozott magának a legközelebbi, talán holnapi hallgatózás folytatására. Kényelmesebben akarta berendezni helyét, hogy a hallgatózás gyönyörét minden tekintetben jobban élvezhesse s ne kelljen óraszámra állnia, mint az előbb.

V.

Másnap délelőtt pont tizenegy órakor fölkereste Raszkolnyikov a kerületi rendőrség azon osztályát, melyben a vizsgálati ügyek főnökei találhatók. Mikor bejelentette magát Petrovics Porfirnál, nagyon csodálkozott, hogy olyan sokáig megvárakoztatták. Legalább is tíz percz telt el, mire végre bebocsátották. Meg volt róla győződve, hogy rögtön ő vele foglalkoznak. S most ott állott az előszobában, körülötte jöttek-mentek és senki sem törődött vele. A legközelebbi szobában hivatalnokok dolgoztak s látszott rajtuk, hogy azt sem tudják: kicsoda, micsoda ez a Raszkolnyikov?

Nyugtalan s gyanús pillantásokat vetett maga körül: nincs-e közelében ör vagy titkos rendőr, a ki vigyáz rá, nehogy megszökjék? De nyoma sem volt efajta embernek. Csupán hivatalnokokat látott, kicsinyes gondjaikba merült arcuzal, s másféle, jelentéktelen embereket. Őt azonban észre se vették. Akár mindjárt el is illanhatott volna.

Mindig jobban és jobban megszilárdult az a hite, hogy ha a tegnapi csodálatos ember, az a kísértet, mely olyan volt, mintha a föld alól bújtt volna elő, mindent tudott s látott volna, akkor aligha engednék most őt itt álldogálni s nyugodtan várakozni. Még kevésbbé vártak volna rá tizenegy óráig, míg szíves volt magától idesétálni. A dolog tehát így állott: vagy nem jelentette még föl az az ember, vagy pedig... maga sem tudott semmit, nem látott semmit (hogy' is láthatott volna!) s mindaz, a mi tegnap Raszkolnyikovval történt, nem is volt valóság, csak egyike az ő lázas látomásainak, melyeket izgatott s beteg képzelődése alkotott olyan ha-

talmassá. Erre a megoldásra különben már tegnap, az első kétségbeesés és nyugtalanság legyőzése után is gondolt. Most, miután ezt még egyszer átgondolta, s előkészítette magát a küzdelemre, egyszer csak azt érezte, hogy reszket. Utálattal töltötte el az a gondolat, hogy ő most csak azért reszket, mert fél attól a kiállhatatlan Petrovics Porfirától. Borzasztó volt csak rá is gondolni, hogy ismét az elé az ellenszenves ember elé fog kerülni, kit végtelenül gyűlölt, annyira, hogy félt ettől a gyűlöletből, mely könnyen elárulhatja. Utálata oly nagy volt, hogy rögtön elnyomta reszketését. Raszkolnyikov összeszedte minden erejét s kész volt hideg, merész arcczal belépni. Megígérte magának, hogy a mennyire csak lehet, hallgatni fog, de szemét, fülét nyitva tartja s mindenáron uralkodni fog beteges, ingerlékeny természetén. Ekkor behívták.

Petrovics Porfir egyedül volt szobájában. Középnagyságú irodája volt, közönséges butorokkal, a szögletben egy szekrényvel, aztán egy viaszkos vászonnal bevont pamlaggal. Az egyik szögletben, egy spanyol fal mögött zárt ajtó látszott. Ezen túl tehát még más szobák is következtek. Mikor Raszkolnyikov belépett, Petrovics Porfir becsukta utána az ajtót s egyedül maradtak. Látszólag a legvidámabb hangon, barátságosan fogadta vendégét. Csak később vett rajta észre Raszkolnyikov némi zavartságot, mintha valami titkos, rejtegetett csínyen érték volna.

— Ah, igen tisztelt uram, ön itt! . . . a mi környékünkön . . . — szólott Petrovics Porfir s feléje nyújtotta mind a két kezét. — Nos, bátyuskám, üljön le, vagy talán nem szereti, hogy így tout court „bátyuskámnak“ szólítom? Kérem, ne vegye bizalmaskodásnak . . . Ide, ide, kérem, a pamlagra.

Raszkolnyikov leült s le nem vette a szemét Porfirról.

„A mi környékünkön“, a bocsánatkérés a bizalmaskodás miatt, a francia „tout court“ stb. mind jellemző kifejezés volt.

— Két kezét is felém nyújtotta s utóljára az egyikkel sem szorította meg az enyémet, — ez a gyanús gondolat cikázott át a Raszkolnyikov agyán. Mind a ketten figyelmesen nézegették egymást, de ha tekintetük véletlenül találkozott, villámgyorsan fordították másfelé.

— Elhoztam az irást . . . az óra végett . . . itt van. Elég jól van így megírva, vagy körülményesebben írjam le?

— Mit? A jegyzéket? Úgy, úgy . . . nagyon jól van, csak legyen nyugodt; — sietett a felelettel Porfir s csak azután nyúlt az irat után, és elolvasta azt, — így egészen jól van, helyes, nem is kell több, — erősítgette tovább s az asztalra tette a papirost.

— Tegnap azt mondta, ha jól tudom, hogy ki akar kérdezni formasierüen . . . ismeretségem felől . . . me'y a meghaltakhoz . . . fűzött . . . — kezdte Raszkolnyikov. — Miért tettem közbe ezt a „ha jól tudom“-ot, — futott át agyán ez a tünődés s utána mindjárt a másik cikázott át: de hát miért nyugtalanít ez a közbevetés?

Érezte, hogy Porfir jelenlétében újra megszállotta a harag, hogy ez nagy arányokban növekedett s végzetes veszélybe sodorhatja . . . Izgatja az idegeit, fokozza a fölünlését . . . — Gonosz állapot . . . még kifecsegek valamit.

— *Igen*, igen, csak legyen nyugodt. Ráérünk még, ráérünk . . . — mormogta Petrovics Porfir s folyton jött ment a szobában, minden más ok nélkül, mint hogy egyszer kikerülje a Raszkolnyikov tekintetét, máskor ismét rábámuljon. Olyan furesza volt így az ő kis kövér alakja, a mint előre-hátra gurult, mint a gummilapda, mely a falakról mindig visszaverődik.

— Ráérünk még! . . . Nem dohányzik? (Czigarettet adott neki). Tudja, kérem, itt fogadom önt, a lakásom azonban amott van, a spanyol fal mögött. Olyan hivatalos lakás, azonkívül külön lakásom is van. Most javítgatják, de már körülbelül készen is van. Mégis csak pompás kis dolog az a hivatalos lakás! . . . Nem? . . . Mit gondol?

— Pompás, — felelte Raszkolnyikov s majdnem csúfolódva nézett rá.

— Pompás, pompás, — ismételte Petrovics Porfir, de mintha egészen másra gondolt volna. — Az pompás! — kiáltott föl végre hangosan s két lépésnyire megállt Raszkolnyikov előtt. Az a gyakori, ostoba ismételtetés nagyon elűtött attól a komoly, tünődő, talányos tekintettől, melylyel most vendégére nézett.

Raszkolnyikov dühe csak fokozódott ettől. S most már

nem bírta megakadályozni, hogy egy gúnyos, de nagyon veszélyes kihívást intézzen Porfirhoz.

— Tudja-e, — kérdezte tőle s majdnem szemtelenül tekintett rá, e merész támadás bizonyos gyönyörrel töltötte el, — hogy van olyan jogi szabály, vizsgálóbírák fogása, mely szerint előbb kicsiségekkel, távoleső dolgokkal kezdik a kihallgatást, vagy komolyabb beszéd tárgygyal is, de olyannal, mely nem vonatkozik szorosan a dologra. S ezt azért teszik, hogy bátorságot ébreszsenek a vádlottban, vagy, — jobban mondvá, — azért, hogy szórakoztassák, hogy elővigyázatát elaltassák s egyszer csak váratlanul a fejére koppintsanak veszélyes és végzetes kérdéssel? Nem így van? Én azt hiszem, hogy erről minden instrukcióban van szó.

— Nagyon, nagyon helyes! . . . Ön tehát azt hiszi, hogy én is ilyen módon . . . a hivatalos lakással . . . mi?

S mikor ezt kérdezte, hunyorgatott, kacintgatott a szemével Petrovics Porfir. Homlokán a ránczok kisimultak, apró szemei összehúzódtak, arczvonásai félrehúzódtak, s egyszer csak ideges, régen fojtogatott kaczagás tört ki belőle; reszketett, rángatózó egész teste s végre meredten bámúlt a Raszkolnyikov szeméibe. Ezt látva, Raszkolnyikov is nevetni kezdett. De mikor Porfir észrevette, hogy vele tart, még dühösebben fogta el a görcsös nevetés, úgy, hogy egész arca bíborvörös lett belé. Annyira visszatetsző volt így Raszkolnyikov előtt, hogy ez, lemondva minden elővigyázatról, hirtelen abbahagyta nevetését, összevonta szemöldökeit s hosszan, gyűlölettel nézte a Porfir erőltetett, végtelen kaczagását.

Különbén mind a ketten vigyázatlanok voltak. Úgy látszott, mintha Porfir egyszerűen a vendége szeme közé nevetne s ez a nevetés sértené Raszkolnyikovot, kinek meg Porfir semmit sem ad a haragjára. S a Porfir föl sem vevése nagyon sokat jelentett. Raszkolnyikov most már belátta, hogy Porfirt az előbbi megjegyzés sem feszélyezte, s hogy ő most lép ment. Valami már van készülöben ellene, vagy talán már annyira biztos Petrovics Porfir, hogy Raszkolnyikov minden perczen várhatja a katasztrófa bekövetkezését.

Igy tehát egyenesen a dologra akart térni, fölállott, vette a kalapját.

— Petrovics Porfir, — kezdte határozottan, de inge-

rülten, — tegnap azt mondta: jöjjenek el *kihallgatásra* (erősen hangsúlyozta ezt a szót.) No, hát itt vagyok. Ha akar tőlem valamit kérdezeni, vallasson; ha nem akar: engedje meg, hogy távozzam. Nem érek rá, dolgom van . . . Annak a szerencsétlen embernek a temetésére kell mennem, kit különben ön is ismert. — (Bosszankodott, hogy ezt a megjegyzést hozzátette, s még ingerültebben folytatta): — Aztán utálok ezt az egész dolgot, érte: ki nem állhatom, már beteg is lettem bele . . . egy szóval . . . — ordított tovább, midőn érezte, hogy a betegség megemlézése is fölösleges volt, — egy szóval, vagy kihallgat rögtön, vagy elereszt, még pedig azonnal! S ha ki akar hallgatni, kérdezzen, de hivatalos formában! Más módon nem tűröm. Aztán Isten áldja meg, megyek, semmi közünk többé egymáshoz!

— Ah, Istenem, de mi baja van? Mi végett vallassam? — csattant föl Porfir, ki hirtelen hangot változtatott s nem nevetett többé, — ugyan ne nyugtalankodjék, kérem; — s már megint lecsendesült, jött-ment s azon iparkodott, hogy újra leültesse Raszkolnyikovot, — hiszen ráérünk még! Csekélység az egész. Ellenkezőleg, még örülök, hogy végre meglátogatott. Vendégnek tekintem és kérem, bátyuskám, Romanovics Rodion, bocsássa meg azt az ostoba nevetést. Ugy-e, jól mondom: Romanovics Rodion a neve? Olyan ideges vagyok s az ön szellemes megjegyzése kaczagásra indított. Sokszor megesik velem, nevetek, s ilyenkor ugrándozom, gurúlok, mint a gummilapda, s bizony sokszor félóráig is el-tart . . . Nagyon könnyen nevetek s oly erővel, hogy sokszor igazán a gutaütéstől tartok. De hát üljön le, kérem, hová siet? Kérem, nagyon kérem, különben azt kell hinnem, hogy megharagudott rám.

Raszkolnyikov hallgatott és sötét, haragos pillantással kémlelte a Petrovics Porfir arcát. Leült megint, de sapkáját nem tette le a kezéből.

— El kell valamit beszélnem magamról, bátyuskám, Romanovics Rodion, különben nem ismerné meg a jellememet, — folytatta Petrovics Porfir s megint tett-vett a szobában, hogy a vendég tekintetét kikerülje. — Lássá, legényember vagyok, nem vagyok jártas a társadalmi érintkezésben, ismeretlen egyéniség, azonkívül meglett, úgyszólván megtermett ember, a ki már fölmagzott . . . és . . . már

talán vette is észre, Romanovics Rodion, hogy nálunk Oroszországban, különösen a mi pétervári köreinkben, ha két okos ember összejön, a kik kölcsönösen tisztelik egymást, mint mi is, félóraig is elülnek egymás mellett, a nélkül, hogy valami alkalmas beszéd tárgyat találjanak. Minden másforma embernek van rendes, kész beszéd tárgya. A hölgyeknek például... s a magasabb körök világfainak. Mindenkinek megvan a maga szokott beszéd tárgya . . . c'est de rigueur. De a középosztály tagjai, mint mi is, hamar zavarba jövünk s nem igen vagyunk beszédesek. Különösen a gondolkozók. Vajon mi lehet ennek az oka? Talán nincs a mi számunkra közös társadalmi érdekű tárgy, vagy talán nagyon is becsületesek vagyunk s nem akarjuk egymást ámitani? . . . Nem tudom. S mit gondol ön? Nos? — De hát tegye le a sapkáját, mert így mindig azt hiszem: csak egy percze jött s újra elszalad megint. S ez olyan genant. Pedig én úgy örülök . . .

Raszkolnyikov letette a sapkáját, de nem törte meg állhatatos, komoly, sötét hallgatását. Csak hallgatta a Petrovics Porfir üres, zavaros fecsegéseit.

— Talán ezzel az ostoba locsogással csakugyan el akarja altatni a figyelmemet, — gondolta.

— Nem kínálhatom meg kávéval, — folytatta a fáradhatatlan Porfir, — mert ilyen helyen nem szokás, de azért miért ne maradhatna öt perczig egy barátjánál? Tudja, bátyuskám, ez a sok hivatalos formáság . . . de hát bátyuskám, bocsásson meg, hogy örökké jövök-megyek. Bocsásson meg, bátyuskám, félek, hogy megsértem vele, de okvetlenül mozognom kell. Sokat ülök s olyan boldog vagyok, ha öt perczig fel s alá szaladgálhatok . . . Már sokszor akartam tornaszattal gyógyíttatni magamat . . . A mi tehát azokat a hivatalos formáságokat, a rendes kihallgatást illeti . . . Tudja maga is jól, Romanovics Rodion, hogy még zavaróbban hatnak a kérdezőre, mint arra, a kit kihallgatnak . . . Éppen az előbb volt szíves igen találóan s szellemesen megjegyezni. (Raszkolnyikov egyáltalában nem is beszélt ilyesmiről.) Igazán, sokszor úgy belebonyolódik az ember, hogy maga is zavarba jön. És az az örökös egyformáság! Mindig egy s ugyanaz! Utóljára is reformálni kell a kihallgatások rendszerét, he, he, he! A mi pedig a mi jogi fogásainkat illeti, — a mint szíves volt az előbb igen szellemesen megjegyezni,

— teljesen az ön véleményén vagyok. Mert ugyan hogyan tudná a vádlott — még a legeggyűbb paraszt is — hogy mellékes kérdéscinkkel csak áltatni akarjuk (az ön igen helyes kifejezése szerint, még pedig azért, hogy egyszer csak váratlanul a fejére koppintsunk, he, he, he! A fejére koppintsunk! He, he, he! Pompás kifejezés, de mondja csak: igazán azt hitte, hogy én is csak áltatni akartam a hivatalos lakással? He, he! De milyen gúnyolódó ember ön! Na, hát nem teszem többé. Apropos, egyik szó a másikat szüli. Mit is mondott az előbb a kihallgatás formáságairól? Eh, hagyjuk. Vannak esetek, melyekben a törvényes formáság meddő, ostoba kísérlet marad. Barátságos csevegés közben sokkal többet érhetünk el. A jó bíró sohasem alkalmazkodik feltétlenül a törvényes formáságokhoz. A vizsgálóbíró hivatása szabad művészet, hogy úgy fejezzem ki magamat, vagy valami ehhez hasonló. He, he, he!

Petrovics Porfir kénytelen volt szünetet tartani, hogy lélekzetét vegyen. Szünet nélkül fecsegett eddig: csak üres frázisokat hadart, olykor egy pár jelentőségteljes megjegyzést csúsztatott közbe, aztán ismét az üres fecsegés bástyái mögé vonúlt. Már valósággal nyargalt a szobában. Növekedő gyorsasággal emelgette rövid, vastag lábszárait s szemét folyton a földre szegezte. Jobb karját hátrattette, a ballal folyton gesztikulált, de ezek a mozdulatok ritkán feleltek meg a szavak értelmének. Raszkolnyikov észrevette, hogy szaladgálása közben egy-egy pillanatra megállott az ajtó előtt, mintha hallgatódzott volna.

— Vajon vár valamire?

— Igaza van önnek, — kezdte újra Porfir s oly derűlen és barátságosan nézett Raszkolnyikovra, hogy ez jónak látta összeszedni minden grejét, hogy résen legyen, — teljesen igaza, mikor olyan elmésen gúnyolja a mi jogi formáságainkat. He, he, he. Ezek a mi mély jelentőségű pszichológiai fogásaink (persze csak egy pár közülök) igazán nevetésgesek. Sőt ha jól vesszük, még haszontalanok is, különösen, ha korlátozva vannak a formáságok által. Eh, megint a formáságokra tértem! Nos tehát, ha én például valakit bűnösnek tartok . . . Ön, nemde, a jogi pályára készült. Romanovics Rodion?

— Igen, arra . . .

— Nos tehát, állítsuk fel a példát úgy, hogy pályáján hasznát vehesse . . . Vagy talán azt gondolja, hogyan merek én önnek leczkékét földadni, mikor maga is olyan czikkeket ír a bűntényekről! Nem oktatásképpen, hanem csak példának okáért hozom föl. No, hát tegyük föl: ha én bűnösnek tartok valakit, miért nyugtalanítsam már előre, mielőtt a kellő pillanat elérkezett? Még abban az esetben is, ha bizonyítékaim vannak ellene. Az egyik talán olyan, a kire nagyon vigyáznom kell, de a másik egyáltalában nem veszélyes. Tehát akadályozzam meg ezt abban, hogy a városban sétálgasson? He, he, he! De úgy látszik: ön nem ért engem. Majd világosabban fejezem ki a gondolatomat. Például így: ha én jó előre elzáratom azt az egyént, hogy ezáltal bizonyos erkölcsi támogatásban részesítem . . . He, he, he. Ön nevet? (Raszkolnyikov nem is gondolt nevetésre. Összeszorította ajkait s égő tekintetét le nem vette Porfir arczáról.) S ez folytatta:

— Valóban úgy van, mert nem minden egyén egyforma ám, s némelyiknek nagy hasznára válik a gyakorlat. Hát a bizonyíték? — gondolja ön. Jól van, tegyük föl, hogy vannak bizonyítékaink, hanem a bizonyítékoknak, bátyuskám, legtöbbször két oldaluk van ám és én csak vizsgálóbíró vagyok, gyöngé ember, be kell vallanom. Nagyon szeretném a vizsgálatot teljes matematikai pontossággal bevégezni, olyan biztosan, mint kétszer kettő négy; szeretnék olyan bizonyítékra szert tenni, mely legyőzhetetlen fegyver legyen a kezemben. No, most már, ha én azt az embert nagyon korán elcsukatom, — még ha teljesen meg vagyok is győződve, hogy ő az igazi — az által csak megfosztom magamat attól, hogy ő általa, az ő későbbi viseletéből meritsem a leghathatósabb bizonyítékomat. És miért? Azért, mert magam jelöltem ki neki a biztos pozíciót; ő megérti, hogy fogoly, védelemre készül s behúzza magát, mint csiga a héjába. Mondják, hogy Szivasztopolnál, mindjárt az Alma melletti csata-úton, attól tartottak a bölcs emberek, hogy no most mindjárt nyílt támadást intéz az ellenség, rögtön beveszi a várat. Hanem mikor látták, hogy csendes táborba szállás készül, nagyon, de nagyon örültek a jó okos emberek s megnyugodtak: hiszen így legalább is két hónap kell rá, míg a rendes ostrommal czélt érnek . . . Már megint nevet? Talán nem is hiszi? Persze, hogy igaza van. Hadd legyen önnek is igaza. Ezek mind csak

egyes esetek, ebben tökéletesen egyetértek önnel. Ez, a mit fölhoztam, ez is csak egyes eset. Hanem az is igaz ám, kedves Romanovics Rodion, hogy nincs a világon egy olyan eset sem, melyet általánosnak elfogadhatnánk, melyre ráillenek mindazok a jogi formák, szabályok, melyekre mindnyájan számíthatunk s a miről a könyvek írnak. Mert minden eset, minden bűntény, úgy, a hogy' a valóságban megtörténik, rögtön különálló, egyes esetté változik, még pedig olyanná, mely semmiben sem hasonlít azokhoz, melyek valamikor már megtörténtek. Sokszor a legkomikusabb fordulat áll be. Például, ha én teljes szabadságot adok az illetőnek, ha se el nem fogatom, se másként nem nyugtalanítom, de azért ő óráról órára, percről-perczre tudja, vagy csak sejti is, hogy én mindent a legapróbb részletekig tudok, éjjel-nappal megfigyelem s fáradhatatlanul öröködöm fölötte, utóljára is, ha érzi az örökös gyanú súlyát, ha retteg, aggódik: Istenemre, végre is el kell szédülnie. Ekkor aztán vagy maga jelentkezik, vagy olyat követ el, a mi olyan tiszta világos, mint a kétszer kettő, s ez olyan matematikai formába önti a dolgot, hogy csupa gyönyörűség. S ilyesmi nemcsak egy buta paraszttal esik meg, hanem még inkább a magunk fajtájával, a modern emberrel, kinek szellemi képessége bizonyos arányban fejlődött. Mert, kedvesem, azt is nagyon szükséges tudni: kinek milyen irányban fejlődött ki a szelleme. Hát még az idegek, az idegek! . . . Hát erről elfelejtkezett? Hiszen ma már mindenki idegbeteg, roncsolt, ingerült! . . . Hát még az epe! . . . Mennyi epéjük van ezeknek az embereknek! . . . Sok esetben csak ez maga már igazi aranybánya . . . Mit törődöm én azzal, hogy az én bűnösömnnek nincs megkötve keze, lába! Sétálgasson, mosolyogjon, azért én tudom, hogy ő az én kedves kis áldozatom s előlem nem menekülhet el soha. Aztán ugyan hová is szöknék? Külföldre? Ho, hó! Külföldre csak a lengyel menekül, de ő nem, annál kevésbbé, mert figyelék rá. Vagy talán a hazájában, a vidéken bújdosik? Ott parasztok vannak, igazi, zsiros orosz parasztok. A művelt ember inkább börtönbe csukatja magát, mintsem olyan „külföldiekkel“ éljen együtt, mint a mi parasztjaink! He, he, he! Ezek azonban csak ostoba külsőségek! Mit jelent ez: „elszökhetik“? Hiszen ez csak formáság; nem ez a fődolog, nem az az oka az ő maradásának, mert nincs hová szöknie: *psychologiai*

lag nem szokhet el előlem! He, he, he! Hogy' tetszik ez a ki-fejezés? Még ha tudna is egy biztos rejteket, a természet törvényei nem engedik meg, hogy elsökjék. Látott már lepkét a gyertyaláng körül? Nos, úgy röpköd ő is én körülöttem, mint a lepke a gyertyaláng körül. Terhére lesz a szabadság, tünődni kezd, megzavarodik mindig jobban-jobban belebonyolódik a bajába, mintha törbe esett volna, s agyonhajszolja magát . . . De előbb még, ha elég tért hagyok neki, megszerzi nekem a bizonyítékok ama bizonyos, matematikai „kétszerkettő“-jét. Aztán mindig kisebb-kisebb lesz a kör, melyben körülöttem röpköd s egyszer csak — zsupsz! egyenesen a számba repül. *S akkor elnyelem* és ez nagyon-nagyon jól fog esni nekem. He, he, he. Nem hiszi?

Raszkolnyikov nem felelt. Halványan, mozdulatlanul ült a helyén s egyforma feszült figyelemmel nézett Petrovics Porfirra.

— Jó lezckel — gondolta magában s borzongott tőle. Már módot változtatott. Nem úgy játszik velem, mint tegnap, mint a macska az egérrel. Sokkal okosabb, semhogy a hatalmát szükségtelenül fitogtassa előttem. Céljának kell lenni. De mit akar? Ah, ostobaság. Csak meg akarsz félemlíteni s mutatod, milyen ravasz vagy te. Nincs bizonyítékod s a tegnapi ember nem létezik. Csak ki akarsz hozni a sodromból, ingerelni akarsz, hogy dühömben eláruljam magamat. Csak aztán ne csalódjál s ne számíts rosszul! De hát miért, mi célból fedi föl előttem a terveit? Nem, bátyuskám, rosszul számíatsz, még ha tartogatsz is valamit a háttérben. Nos, lássuk hát, mit rejtegetsz, mi rejlik a háttérben?

A mennyire csak lehetett, összegyűjtötte minden erejét, hogy az ismeretlen, talán rettenetes katasztrófára előkészítse magát. Néha kedve lett volna Porfirra rohanni, hogy megsemmisítse. Már mikor idejött, tartott tőle, hogy dührohamai lesznek. Érezte, hogy ajkai égnek, szíve örülten dobog, s szájában fölszáradt a nyál. De uralkodott magán s nem akart addig megszólalni, míg el nem érkezett az ideje. Tudta, hogy ez lesz a legjobb haditerv, így nemcsak hogy nem fecseget ki semmit, hanem hallgatásával az ellenséget is annyira ingerelni fogja, hogy ez végre is elárulja magát. Legalább ezt remélte.

— Úgy látom: nem hisz nekem, még mindig azt

hogy csak oktalan tréfát űzök, — folytatta Porfir s mindig vidámabb lett. Újra megkezdte körbejárását a szobában s közbe föl-fölrikkantott a gyönyörűségtől.

— Különben úgy van, teljesen igaza van, — folytatta. — Az Isten már úgy teremtette az én alakomat, hogy semmit sem vesznek tőlem komolyan. Csak nevetésre ingerlem hallgatóimat; komikusnak születtem. De azért ismétlem, Romanovics Rodion, komolyan mondom, ön még nagyon fiatal — bocsásson meg nekem, öregebbnek, — úgy szólván az ifjúság első virágában van s ezért mindenk fölött becsüli az értelmet, mint a hogy' már az szokás az ifjúságnál. Ragyogó, éles elme és absztrakt következtetések: milyen csábító dolgok! Nos, most már föltárom ön előtt, kedvesem, az egész, kimerítő igazságot, a mely azt az egyes esetet illeti. Tehát: az igazság és a természet, kedves uram, igen fontos tényezők, a melyek gyakran a legélesebb kiszámítást is csúffá teszik. Egészen olyan az eset, mint példának okáért az egyszeri osztrák hofkriegrathé, a mennyire én megítélhetem a hadi dolgokat: papiroson persze a hofkriegrath is megverte és elfogta Napoleont s ezt otthon, a tarácsteremben, nagyon elmésen ki is számították és imé Mack generális egész hadseregével együtt megadja magát, he, he, he! Látom, bátyuska, látom, Romanovics Rodion, hogy ön kinevet, a miért én, mint afféle állami szolgálatban lévő ember, minden példát a hadi életből veszek. De mit tegyek? Ez már a gyöngeségem, szeretem a hadi történeteket olvasni . . . biztosra veszem, hogy pályát tévesztettem. Nekem katonának kellene lennem, bizonyos. Meglehet, hogy Napoleon nem lett volna belőlem, de őrnagyságig bizonyosan fölvittem volna he, he, he . . . Eh, hallgasson rám, vén emberre! én igazán komolyan beszélek, Romanovics Rodion, (s amint ezt mondta, valóban úgy látszott, mintha az alig harminczöt éves Petrovics Porfir hirtelen megvénült volna, még a hangja is megváltozott) s azonkívül én őszinte ember is vagyok . . . Vagy talán nem vagyok őszinte? Mit gondol? Nekem úgy tetszik, hogy én a legnagyobb mértékben őszinte vagyok, mikor mindezt elmondom önnek a nélkül, hogy a legkevesebb viszontszolgálatot várnám öntől, he, he! Nos hát folytatom: az éles ész az én fölfogásom szerint igen pompás; úgy szólván, az élet természetes ékessége és vigasza, — aztán milyen körmönfontságokat lehet vele el-

követni! . . . Ilyen szegény vizsgálóbírónak persze ideája sincs arról, miképp kell azt megmagyarázni, kivált, ha a képzelemre hagyja magát, mint rendesen, mert ő is csak ember. Hanem akkor következik az emberi természet s ez az, a mi a szegény vizsgálóbíróat kiségeti, ez a bökkenő, s erre nem is gondol az az éles elméjű fiatalság, mely „minden akadályt elhárít“ (a mint ezt igen szellemesen és ravaszul szokták kifejezni.) Föltéve, hogy hazudik, tudniillik az ember, az egyes eset, az inkognitó, és kitűnően, a legalattomosabb módon hazudik: azt hinné az ember, hogy most már diadalmaskodik s aratja éleselműsége termését, s puff! a legérdekesebb, a legbotránysabb helyen hasra esik. Persze, annak az oka egyedül a szoba nyomott levegője — jól van! A gyanú már megvan! Pompásan hazudott ugyan, de nem számított a természetére. S éppen ebben rejlik a dolog bibéje! Más alkalommal, éleselműsége, játéka által elragadtatva, elkezdi a rá gyanakvó embert meglátogatni, teszi magát, mintha szándékosan, tréfából sáppadna el, hanem *egyszer csak nagyon is természetesen talál elsáppadni*, nagyon közel áll a valósághoz s ezzel újra okot ad a gyanúra! Ha először rászedte is ellenfelet, ez egy éjen át, ha szintén gyakorlott ember, mégis csak rájön a dolog nyitjára. S ez lépésről-lépésre így történik. Sőt több: ő maga megy elől, oda is beüti az orrát, a hová nem is kívánnák tőle, olyan dolgokról beszél, a miről jobb volna hallgatnia és mindenféle allegóriákat ad elő, he, he! Aztán elveszti türelmét s végre maga áll elő s azt kérdezi, hogy voltaképpen miért nem fogják el már? he, he! S ilyen nemcsak valami éleselműjű emberrel történhetik meg, hanem akár melyik pszihologussal vagy literátus emberrel is. A természet — tükör, a legvilágosabb tükör az egész világon, — csak bele kell nézni s az ember gyönyörködik benne, ebben áll a dolog. De mi az, hogy ön egyszerre elsápadt, Romanovics Rodion? Talán nyomott a szoba levegője... ne nyissam ki az ablakot?

— Oh, kérem, ne fáradjon, — felelte Raszkolnyikov s váratlan nevetésbe tört ki. — De, kérem, egyáltalában ne tessék fáradni!

Porfir megállott előtte, várt egy perczig, aztán ő is nevetni kezdett. Raszkolnyikov föllállt a pamlagról s hirtelen abbahagyta nevetését.

— Petrovics Porfir, — mondta erős, érthető hangon,

ámbár alig birt megállani reszkető lábain, — világosan látom, hogy engemet gyanúsít, azt hiszi: én öltem meg azt az aszszonyt s nővérét, Lizavetát. A magam részéről pedig tudatom önnel, hogy már régen megúttáltam ezt a komédiát. Ha azt hiszi: joga van hozzá, hogy törvény szerint üldözzön, hát akkor fogasson el. De azt nem tűröm tovább, hogy a szemem közé nevelsen s továbbra is így hajszoljon . . .

Ajkai reszkettek, szemei villámlottak a dühtől s eddig visszatartott hangja mindig hangosabbá vált.

— Nem tűröm! — kiáltott föl végre s teljes erővel csapott az asztalra. — Hallja, Petrovics Porfir, nem tűröm!

— De az Istenért, mi baj már megint? — kiáltott föl Petrovics Porfir olyan hangon, mintha nagyon aggódnék. — Bátyuskám, Romanovics Rodion, kedvesem! Mi baja?

— Nem tűröm! — kiáltott újra Raszkolnyikov.

— Lassan, bátyuskám, esendesebben! Még meghallják s bejön valaki! Aztán mit felelnék nekik, gondolja meg csak! — susogta Porfir aggódalmasan s arcát majdnem a Raszkolnyikov arcához értette.

— Nem tűröm, nem tűröm — ismételte Raszkolnyikov, de most már ő is susogott.

Porfir elfordult s az ablakhoz szaladt, hogy azt kinyissa.

— Egy kis levegőt bocsátok be, friss levegőt! Igyék egy korty vizet, kedvesem; valóságos rohama volt!

Az ajtóhoz futott, hogy vizet hozasson, de észrevette, hogy a sarokban egy teli kancsó van.

— Igyék bátyuskám, kérem, — susogta s hozzá rohant a kancsóval. — Talán használ . . .

Petrovics Porfir ijedelme s részvéte olyan természetes volt, hogy Raszkolnyikov megnyugodott s kíváncsian tekintett rá. A vizet azonban nem vette el.

— Romanovics Rodion, kedvesem, ha így tesz, utóbb elveszti az esztét, biztosítom. Ah, ah! De hát igyék egy kicsit.

És kezébe erőltette a poharat. Raszkolnyikov gépszerűen vitte ajkaihoz, de meggondolta a dolgot s undorodva tette le az asztalra.

— Az, igazi rohama volt. Ilyen módon, bátyuskám, újra visszaesik a betegségébe, — fecsegett megint Porfir, de arca még most is aggodalmat fejezett ki. — Ah, hogy' nem vi-

gyáz jobban magára! — folytatta barátságos részvétellel. — Tegnap Prokofjics Dmitrij is hozzám jött. Megengedem, hogy mérges, útalatos ember vagyok, de ebből még nem kell olyan iszonyú dolgokat következtetni! . . . Ön küldte talán Razumihint? . . . De kérem, bátyuskám, üljön le már, az Isten szerelméért.

— Nem én küldtem, de tudtam, hogy elmegy önhöz, azt is, hogy miért megy . . . — felelte élesen Raszkolnyikov.

— Tudta?

— Tudtam. No hát mi következik ebből?

— No hát bátyuskám, Romanovics Rodion, ebből csak az következik, hogy én még más dolgokat is tudok ön felől. Tudok én mindent. Még azt is, hogy éjjel sötétben ment el lakást keresni. Próbálgatta a csengettyűt, vérről beszélgetett: s egészen megzavarta a munkások s a házmester fejét. Föl tudom én fogni akkori kedélyhangulatát . . . De ezt nem nézve, utóljára is elveszti az eszét, ha ilyeneket csinál. Megzavarodik. Már erre mutat az a nemes fölháborodás is, a mely önben buzog a szenvedett sértések miatt, a sors s a rendörök ellen. Ezért kapkod mindenfelé, csakhogy végre rábirja az embereket, hogy beszéljenek s ez által tisztázza a dolgot, mert ezt a sok ostobaságot, ezt a gyanút régen megútálta. Nem így van? Nem jól festettem le a kedélyhangulatát? . . . De ilyen módon nemcsak magát teszi tönkre, hanem Razumihint is . . . Majd ha kissé megnyugodott, bátyuskám, beszéllek egy történetkét . . . De hát üljön le, az Istenért! Pihenjen. Üljön le, hiszen egészen elváltozott az arca.

Raszkolnyikov leült. Már nem borzongott s forróságborította el egész testét. Figyelmesen s bámúlva hallgatta Porfirt, a ki úgy tett, mintha nagyon aggódnék érte s nagyon jó lenne hozzá. Daczára, hogy szeretett volna hinni neki, egyetlen szavát sem hitte el. Porfir váratlan megjegyzése, melyet a lakás-keresésre tett, nagyon meglepte.

— Még ezt is tudja. — S aztán nekem mondja el?

— Igen, igen, már fordult elő az én jogi praxisomban egy hasonló eset. Éppen ilyen pszichológiai eset, ilyen beteges képzelet — folytatá hévvel Porfir. — Volt egy ember, a ki magára vett egy gyilkosságot, s rettenetes dolgokat művelt. Hallucinációi voltak, tényeket, részleteket beszélt el s az mindnyájunkat zavarba hozott. S mi volt utóljára is a dologban?

Csak annyi, hogy ő részben oka, hanem teljesen ártatlan oka volt annak a gyilkosságnak. S mikor megtudta, hogy ő segítette elő a bűnt, megzavarodott, elkomorúlt, kísérteteket látott, végre eljesen megbolondult, s utoljára azt hitte, ő a gyilkos. Szerencsére a szenátus még idejében lebonyolította a kérdést, azt a szerencsétlent fölmentették és fölügyelet alá helyezték. Úgy bizony, bátyuskám. Csakhogy ilyen módon hamar szert tehetünk egy kis ideglázra, ha olyan ideg-izgalmak rohannak meg, hogy elmegyünk éjnek idején csengettyüket húzgálni, vérről beszélgetni. Praxisom alatt teljesen áttanulmányoztam én az olyan pszichológiai eseteket. Ilyen magyarázata van annak is, mikor egyszer csak az a gondolat szállja meg az embert: milyen jó lenne a toronyból leugrani! Eppen olyan sajtáságos, csábító gondolat, mint a csengettyűt húzgálni . . . Beteg ön, Romanovics Rodion, nagyon beteg s nem vigyáz eléggé magára. Valami tapasztalt orvossal kellene tanácskoznia, de nem olyannal, mint az ön vastag doktora. Föllázadnak az idegei, s minden tette a legtökéletesebb lázas örjöngés.

Raszkolnyikov feje zúgott.

— Vajon még mindig hazudik? — villant át agyán a gondolat. — Lehetetlen, lehetetlen, — tette hozzá, s erővel eldobta magától ezt a gondolatot, nehogy újra fölháborodjék, mert az előbb már tapasztalta, hová ragadta a düh és gyűlölet. Félt, hogy utóbb igazán eszét veszti.

— Nem az volt! — kiáltott föl s minden erejét összegyűjtötte, hogy belásson a Porfir kártyáiba. — Nem lázban, hanem józanul, ébren mentem én mindenfelé. Ébren voltam, eszemen voltam. Érti?

— Értem már és hallom. Hiszen már tegnap is mondta, hogy nem volt lázban, még hangsúlyozta is! Mindazt, a mit ön nekem mondhat, nagyon is jól értem! . . . No hát hallgasson már egyszer én rá, Romanovics Rodion, hallgassa meg ezt az egyetlen ellenvetést: ha ön csakugyan bűnös lenne, vagy valamiképpen részes ebben az átkozott esetben, állíthatná-e határozottan, hogy mindezt nem lázban, hanem teljesen józan értelemmel követte el? Makacsul ragaszkodnék ehhez az állításához? Lehetséges, elképzelhető volna ez, kérem? Az én véleményem szerint éppen az ellenkező állítás lenne természetes. Mert ha valami ilyesmit követett volna el,

akkor határozottan azt kellene állítani, hogy „magamon kívül, lázban voltam.“ Nem úgy van?

A hangjában egy kis ravaszág is volt. Raszkolnyikov visszahúzódott Porfirtól, ki egészen lehajolt hozzá s szótlanul, zavartan nézett egyenesen a szemébe.

— Aztán a mi a Razumihin tegnapi látogatására vonatkozik, arra, hogy vajon maga-jószántából jött-e hozzám, vagy pedig az ön kívánságára, arra is azt kellene felelnie s hangsúlyoznia, hogy az az ő saját, szabad akaratából történt s titkolnia kellene, hogy tudott felőle valamit. Ön pedig éppen ellenkezőképpen, nemcsak hogy nem titkolta, de még hangsúlyozza, hogy igenis, az ön megbízásából keresett föl.

Raszkolnyikov ez utóbbit éppen nem hangsúlyozta. Hídeg borzongás futott végig rajta.

— Hazudik — mondta magában s csak ajkai mozogtak, melyeket görcsös mosoly vont félre. Megint csak azt akarja mondani, hogy beelátott a kártyáimba, hogy előre tudja már minden feleletemet. — Már maga is érezte, hogy nem fontolja meg kellően a szavait. — Csak meg akar félemlíteni . . . Vagy kinevetni! . . .

Még mindig meredten nézett Porfirra és most határtalan düh szállotta meg.

— Hazugság! — ordított föl. — Nagyon jól tudja, hogy a bűnös akkor cselekszik legjobban, mikor nem titkolja el azt, a mit nem kell eltitkolnia. Nem hiszek önnek!

— Milyen furcsa kitörései vannak önnek! — vihogott Porfir. — Lehetetlenség rendben lenni önnel. Bizonyos monómánia az, a mi önben rejlik. Hát nem bizik bennem? No, hát én bebizonyítom, hogy már kezd bennem bizni. Már egy negyedméter bizalmat ajándékozott nekem s én majd rajta leszek, hogy egész méter bizalommal ajándékozzék meg. Mert én igazán szeretem s szívemből a legjobbat kívánom önnek.

Raszkolnyikov ajkai reszkettek.

— Igen, a legjobbat, — ismételte s barátságosan fogta meg a Raszkolnyikov karját. — Komolyan mondom, vigyázzon a — betegségére. Különösen most, mikor a családja megérkezett. Gondoljon rájuk. Kötelessége lenne megnyugtadni, biztatni őket s a helyett ön elrémíti . . .

— Mi köze ahhoz? Mit tud ön erről? Miért érdeklődik

irántunk? Ön tehát megfigyel engemet s most mutatni akarja . . .

— Bátyuskám! Öntől, *öntől* magától hallottam én mind-
ezt. Észre sem veszi fölindulásában, hogy mindent kifecseg,
nekem éppen úgy, mint másoknak, Razumihin úrtól is hallot-
tam érdekes részleteket. Az előbb közbeszólott, de most ismét-
lem önnek, hogy minden éleslátása mellett, haragos termé-
szete miatt elvesztette biztosságát. Például visszatérve a csen-
getyűre, — egy ilyen kincset, ilyen értékes bizonyítékot (mert
valóban az) adok én, a vizsgálóbíró, az ön kezeibe. És ezt
semmibe sem veszi! Ugyan cselekedhetném-e ilyen jóhisze-
műleg, ha csak a legkisebb gyanút táplálom is ön iránt? El-
lenkezőleg, még az ön gyanúját kellett volna áltatnom, még
csak nem is sejtetni, hogy én erről is tudok. Éppen az ellen-
kező oldalra kellett volna vezetnem s akkor váratlanul mellé-
nek szegezni a pisztolyt. Mit tetszett keresni éjjel a meg-
gyilkolt asszony lakásán? Miért próbálgatta a csengetyűt,
miért kérdezősködött a vér után? Miért zavarta meg a ház-
mesterek fejét s miért hívta őket a rendőrségre? Így kellett
volna cselekednem már akkor is, ha csak gondoltam volna is a
gyanúra. Rendes vizsgálatot kellett volna indítanom, házkü-
tatást s talán még az elfogatást is elrendelni! . . . Abból
látszik, hogy a legcsekélyebb gyanút sem táplálom ön iránt,
mert nem így jártam el. Ön azonban nem lát tisztán s min-
dent megfordítva képzel, ezt ismétlem.

Raszkolnyikov olyan erősen összerendezte, hogy Porfir is
észrevehette.

— Hazugság! — ordított, — én ugyan nem ismerem a
szándékát, de azt tudom, hogy hazudik . . . Az előbb egészen
másként beszélt . . . Nem tévedek . . . Hazudik!

— Micsoda, én hazudom? — folytatta a harcot Porfir
s úgy tett, mintha méregbe jött volna, de a mellett továbbra
is vidám s gúnyos maradt az arca s úgy látszott: legkevésbé
sem nyugtalanítja az a vélemény, melyet Raszkolnyikov úr
táplált felőle.

— Még hogy én hazudom! Én, én? Hát hogy' bántam én
eddig is önnel, én, a vizsgálóbíró? Nem megmondtam előre
mindent s nem nyújtottam eszközt a védelemre? Hiszen eléje
tártam minden pszichológiai mentséget: betegséget, lázas ön-
kívületet, a sértett önérzetet, búskomorságot, rendőrséget és

többit. Mit? He, he, he! Különben ezek a pszichológiai mentések, ezek a tisztázások, ellenvetések nagyon keveset érnek s kétoldalúak. Betegség, láz, önkivület, nagyon szép, de honnan van az, hogy a betegségben, önkivületben mindig csak ugyanilyen esetek fordulnak elő, másfajták nem. Vagy talán történnék másfélék is? Mi? He, he, he!

Raszkolnyikov büszke megvetéssel tekintett rá.

— Egy szóval, — kezdte hangosan és határozottan s midőn fölállott, kissé eltaszította magától Porfirt, — végre is azt szeretném tudni: föl fog-e oldani valamikor teljesen a gyanú alól? Feleljen, Petrovics Porfir, határozottan, tétovázás nélkül és pedig — rögtön!

— Ah, milyen gyötrelem önnel beszélgetni, milyen kín, — felelte Porfir, de azért arca vidám maradt s ravasz kifejezéséből egyáltalában nem lehetett kiolvasni, hogy csakugyan kinlódik. — Aztán miért akarja tudni, egyáltalában miért akar olyan nagyon sokat tudni? Hát ki bántotta eddig? Igazi gyermek, a ki tüzzel akar játszani. Miért nyugtalankodik? Miért töri magát ennyire? Mi oka van rá? He? . . .

— Ismétlem, — ordított dühösen Raszkolnyikov. — hogy nem bírom tovább elviselni!

— Ugyan mit? Mit nem bír elviselni? A bizonytalanságot? — szólt közbe Porfir.

— Ne gúnyoljon! Nem engedem! Mondom, hogy nem tűröm . . . Nem tűrhetem! Hallja? — kiáltott s újra az asztalra csapott az öklével.

— Csendesen, csendesen, hiszen még meghallják! Komolyan óvom: vigyázzon magára. Nem tréfálok, — susogta Porfir, de most már az arca is megváltozott. Eltűnt róla az a lágy, asszonyos, ijedező kifejezés. Ellenkezőleg: összerándult szemöldökeiből sugár lövelt ki, melylyel egy csapásra megsemisítette az előbbi titkolódzást, kétértelműséget, s most már *parancsolt*. De csak egy perczre. Sajátságos: Raszkolnyikov meghökken s önkénytelenül engedelmeskedett a parancsnak, hogy halkabban beszéljen, bár dühe tetőpontjára hágott.

— Nem engedem, hogy kiúozzon — suttogetta, egy percz alatt megértve, a fájdalom s gyűlölet mellett is, mely szívét betöltötte, hogy e parancs alól nem vonhatja ki magát s e miatt dühe csak fokozódott. — Fogasson el, vallasson, de

tartsa meg a törvényes formákat és ne játszszejek velem! Ne merjen velem játszani!

— Ugyan ne bajlódjék már azokkal a törvényes formákkal, — szólott közbe gúnyosan Porfir s úgy látszott: gyönyörűsége telt benne, hogy multhat Raszkolnyikovon. — Hiszen én csak látogatásra hívtam önt, bátyuskám, bizalmas, barátságos látogatásra! . . .

— Kell is nekem a barátsága. Köpök rá! Érti? Most már veszem a sapkámot s megyek. Nos? Mit szólsz hozzá, ha egyszer az a terved, hogy elfogass?

Kezébe vette a sapkáját s az ajtóhoz lépett.

— Hát a meglepetés? Nem szeretné látni a meglepetést? — vihogott Porfir, s megfogta a karját és visszatartotta. Szemlátomást vidámabb s tréfásabb lett megint s ez magánkívül ragadta Raszkolnyikovot.

— Miféle meglepetésről beszél? — kérdezte s megállott, mintha leragadtak volna lábai.

— Itt van a meglepetés, itt üldögél az ajtó mögött. Ha, ha, ha! (Amaz ajtó felé mutatott, mely a hivatalos lakásba vezet.) Bezártam, nehogy elszökjék.

— Mi az? Hol van? Micsoda? . . . Raszkolnyikov oda akart menni az ajtóhoz, hogy kinyissa, de be volt zárva.

— Be van zárva s nálam a kulcs!

Kivette a kulcsot a zsebéből s megmutatta.

— Megint hazudik! — ordította Raszkolnyikov, ki már nem bírt uralkodni magán. — Hazudsz átkozott Babszem Jankó! — S rárohant Porfirra, a ki bár visszahúzódott, egyáltalában nem ijedt meg tőle.

— Most már értek mindent, mindent! — kiáltott föl s utána ugrott. — Azért hazudsz s ingerelsz, hogy eláruljam magamat . . .

— *Jobban* már nem árúlhatja el magát, bátyuskám, Romanovics Rodion. Hiszen egészen magánkívül van! De ne ordítson, mert behívom embereimet.

— Hazudsz! Semmi sem lesz az egészből. Hívd be hát az embereidet! Jól tudtad, hogy beteg vagyok, ingereltél, hogy fölébreszd bennem a dühöt, mely mindent elárul! Ez a te szándékod! De nem addig van az! Tényeket ide! Érték már mindent. Nincsenek bizonyítékaid, csak nyomorúlt, értéktelen föltevések, Zametov-féle gyanúk! Ismerted a jelleme-

met, csak azt akartad, hogy féket veszítsek, s akkor aztán behívod a papot, meg az esküdteket. Ezekre vársz? Nem? Mire vársz még? Ide velök!

— Ugyan miféle esküdtekről beszél, bátyuskám? Mi minden jut ennek az embernek az eszébe! Egyáltalában nem olyan a hivatalos eljárás, a milyennek ön képzei. Nem is ismeri a törvénykezést, barátocskám . . . Majd elővesszük a törvényes formákat is, ne féljen . . . — mormogta Porfir s az ajtó felé hallgatódzott.

Valóban úgy tetszett, mintha járna valaki a szobában.

— Ah, jönnek már! — kiáltott Raszkolnyikov. — Értök küldtél! Vártad őket! Számítottál erre. Na hát, ide velök. Hadd lássam mindet, esküdteket, tanúkat a kit csak akarsz... Csak ide vele, készen vagytok!

Most azonban különös eset történt. Valami oly sajtáságos, a dolgok folyásától teljesen elütő fordulat, melyre sem Petrovics Porfir, sem Raszkolnyikov nem számított.

VI.

Később, mikor Raszkolnyikov visszaemlékezett erre a pillanatra, a következőképpen adta elő a történeteket:

A zaj folyton növekedett az ajtó előtt, mely végre kinyílt egy kicsit.

— No mi baj? — kiáltott ki haragosan Porfir. — Hiszen megparancsoltam . . .

Senki sem felelt. Ki lehetett venni, hogy többen dulazkodnak az ajtó előtt, mintha erővel vissza akarnának tartani valakit.

— Na, mi az már? — ismétlé izgatottan Petrovics Porfir.

— Nikolájt, a rabot vezették ide, — felelte egy hang.

— Nem kell! Vigyétek el. Várjon! . . . Miért engedték ide? Micsoda rendetlenség ez? — kiáltott Porfir.

— Ő akart . . . — kezdte az előbbi hang, de elakadt.

Körülbelül két másodpercig — nem tovább — tartott a küzdelem. Azután úgy hallatszott, mintha valaki erővel eltaszított volna valakit az ajtótól s ekkor egy nagyon sápadt ember lépett a szobába.

Sajátóságos külsejű ember volt. Maga elé bámúlt s úgy

látszott: nem lát senkit. Szemében elhatározás égett, arczát halálos sápadtság borította, mint a kit vérpadra visznek. Megfehéredett ajkai vonaglottak.

Nagyon fiatal volt még, s ruhája után ítélve munkás lehetett. Középnagyságú, sovány fiú. Haja kerekre nyírva finom, de határozott vonású arca körül.

A kit az előbb eltaszított, most utána rohant a szobába s vállon ragadta. Börtönőr volt. De Nikolaj újra eltaszította magától.

Kíváncsiak tolakodtak az ajtóhoz. Némelyik be is mert hatolni a szobába. Mindez alig tartott egy perczig.

— El vele, korán van még! Várj, míg hívatlak! . . . Miért hoztátok ide? — mordúlt föl Porfir, mint a kinek terveit tették tönkre.

Nikolaj azonban térdre borúlt.

— Mit akarsz? — kiáltott rá Porfir bámúlva.

— Én tettem! Én vagyok a bűnös! Én vagyok a gyilkos! — tört ki a Nikolaj ajkán majdnem fuldokolva, de eléggé érthetően.

Körülbelől tíz másodpercig tartó hallgatás következett. Mintha mindnyájan kővé váltak volna. Még a rendőri fedezet is visszahúzódott s nem mert Nikolajhoz közeledni; oda ment az ajtóhoz s mozdulatlanul állott.

— Mit jelentsen ez? — kiáltott föl Petrovics Porfir, mikor meglepetéséből magához tért.

— Én vagyok . . . a gyilkos! — ismételte Nikolaj némi szünet után.

— Mit? . . . Te vagy? . . . Te ölted meg?

Úgy látszott, hogy Petrovics Péter kijött a sodrából.

Újabb rövid szünet után ismételte Nikolaj.

— Én . . . ütöttem . . . agyon Ivanovna Alenát és a hugát, Lizavetát . . . tette hozzá s elhallgatott. Még mindig térdelt.

Petrovics Porfir néhány perczig tünődve állott helyén. Aztán magához tért s kiharcolta a hivatlan hallgatókat a szobából. Rögton eltűntek s betették az ajtót. Porfir most Raszkolnyikovra nézett, a ki meredten bámúlt Nikolajra. Porfir előbb hozzá akart lépni, majd ismét Nikolaj felé fordult, újra Raszkolnyikovra nézett, végre elhatározta magát s Nikolajhoz rohant.

— Mi jut eszedbe, hogy a megzavarodott eszedet emlegeted! — ordított rá dühösen. — Hiszen nem kérdeztelek! Mondd: csakugyan te ölted meg?

— Én vagyok a gyikos . . . bevallom . . . — felelte Nikolaj.

— Eh, mit! Mivel ölted volna meg?

— Egy baltával. Előre készen tartottam.

— Csak ne olyan gyorsan! Egyedül voltál?

Nikolaj nem értette a kérdést.

— Azt kérdem: magad ölted meg?

— Magam. Mityka ártatlan s nem is részes benne.

— Ne siess olyan nagyon azzal a Mitykával. Hát hová rohantatok le a lépcsőn? A házmesterek azt mondják, hogy ketten voltatok.

— Csak a gyanú miatt tettem . . . hogy a Mitykával szaladtam le, — felelte Nikolaj gépszerűen, mintha leczkét mondott volna föl.

— Itt van ni! — kiáltott föl Porfir mérgesen; — be-tanult szavakat mond, — mormogta s újra Raszkolnyikovra tekintett. Eddig annyira el volt foglalva Nikolajjal, hogy Raszkolnyikovról teljesen megfeledkezett. Most visszatért hozzá s majdnem elfogódott volt.

— Romanovics Rodion, bátyuskám, bocsásson meg, ez nem járja. Jőjjön . . . ez nem önnek való . . . Én majdnem . . . Lássá, milyen meglepetés. Kérem, jőjjön.

Megfogta a kezét s az ajtó felé vezette.

— Úgy? Erre tehát nem számított? — kérdezte Raszkolnyikov, ki természetesen nem értett az egészről semmit, de azért összeszedte magát.

— Ön sem volt rá elkészülve, bátyuskám. Ah, hogy' reszket a kezeckéje. He, he, he!

— Ön is reszket, Petrovics Porfir.

— Én? Nem gondolnám.

Már az ajtó előtt álltak. Porfir türelmetlenül várt Raszkolnyikov távozására.

— Hát a meglepetés hol maradt? Most már nem mutatja meg? — kérdezte Raszkolnyikov gúnyosan.

— Még vaczog a foga az ijedtségtől s már megint kezdi! He, he, he! Milyen ironikus ember ön! No, hát a viszontlátásra!

— Én még „Isten hozzád“-dal búcsúzom.

A hogy' az Isten akarja, — mormogta Porfir kelletlen mosolylyal.

Mikor Raszkolnyikov átment az irodán, észrevette, hogy sokan utána néznek. Az előszobában meglátta azt a két ház mestert is, a kiket akkor fölszólított, hogy jöjjenek vele a rendőrségre. Ott álltak egy csoportban s vártak. Alig ért azonban a lépcsőre, már megint a Petrovics Porfir hangját hallotta a háta mögött. Hátra fordult s látta, hogy Porfir utána szaladt s már alig bír lélekezni.

— Egy szóra, Romanovics Rodion; a mi azt a dolgot illeti . . . hát legyen úgy, a hogy' az Isten akarja! Hanem hogy oleget tegyünk a törvényes formáknak, még alkalmatlankodnom kell . . . Tehát még látjuk egymást. Nemde?

És Porfir mosolyogva állott előtte.

— Nemde? — ismételte. Úgy látszott, mintha szeretne még mondani valamit, de csak nem sikerült.

— Nekem pedig, Petrovics Porfir, bocsásson meg azért, a mit az előbb . . . Tűzbe jöttem, — mondta Raszkolnyikov, ki most már teljesen visszanyerte biztosságát s ellenállhatatlánul vágyott fontoskodni.

— Nem tesz semmit, — szólott közbe Porfir majdnem örömmel. — Magam is olyan voltam. Hiába, mérges természetem van. Nagyon sajnálom. Tehát viszontlátjuk egymást! . . . És ha az Isten is úgy akarja, nemsokára viszontlátjuk egymást . . .

— S még csak akkor fogjuk tulajdonképpen alaposan megismerni egymást, — szólott közbe Raszkolnyikov.

— De akkor aztán alaposan megismerkedünk, — felelte Porfir, kacintott a szemével, de arca komoly maradt. — Most tehát névnapra megy?

— Temetésre.

— Ah, tudom. Temetésre. Vigyázzon az egészségére mindenek fölött.

— Hát én mit kívánjak ezért önnek? Magam sem tudom, — felelte Raszkolnyikov s lefelé indult a lépcsőn. — De újra visszafordult. Szeretnék „jó eredményt“ kívánni önnek, de lássa, olyan komikus az az ön foglalkozása!

— Micsoda? Komikus? — hegyezte a füleit Porfir.

— Természetesen. Látta azt a szegény Nikolájt is bi-

zonyosan addig kínoztta, gyötörte a maga lélektani rendszere szerint, hogy utóljára is vallott. Bizonyosan éjjel-nappal ismételtette neki: „Te vagy a gyilkos, te vagy a gyilkos.“ Nos, most már bevallotta, de azért ön tovább kínozza: „Hazudsz, nem te vagy a gyilkos. Betanúlt szavakat mondasz!“ Hát nem nevetséges ez?

— He, he, he. Tehát meghallotta, mikor azt mondtam, hogy betanúlt szavakat mond?

— Hogyne hallottam volna!

— He, he. Szellemes, nagyon szellemes. Mindent megfigyel. Önnek nagyon finom, éles elméje van. Mindig a komikus oldaláról fogja föl a dolgokat . . . he, he! Ha jól tudom, Gogoly van nagy mértékben megáldva ilyen tehetséggel.

— Igen, Gogoly.

— Az, az, Gogoly. Tehát a legkélelmezebb viszontlátásra.

— Hasonlóképpen.

Raszkolnyikov egyenesen haza ment. Utóljára is anyyira meg volt zavarodva, hogy midőn hazaért s leült a pam-lagra, legalább negyedóra kellett, míg kipihente magát s rendbe szedte a gondolatait. Nikolajra gondolni sem mert. Érgzte, hogy teljesen ki van merülve s Nikolajnak azt a megmagyarázhatatlan, csodálatos vallomását úgy sem bírná most megérteni. S e tény következményeit is világosan látta: nem sokára ki fog derülni, hogy a mázoló hazudott s aztán újra ő rá kerül a sor. De addig legalább szabad lesz, használhatja az idejét, tehet valamit, hogy kikerülje a veszélyt, melynek bę kell következnie.

De hát mi az a veszély, a mely fenyegeti? Kezdte fölfogni a helyzetét. Mikor most újra átgondolta egész beszélgetését, melyet Porfirral folytatott, nem bírta leküzdeni ir-tózatot sejtelmét. Igaz, hogy még nem ismerte a Porfir terveit, minden számítását, de a játszma egy része már előtte fekvődt s rajta kívül, természetesen, senki sem tudhatta jobban: milyen rettenetes lesz az utolsó „húzás“, melyet Porfir tesz ebben a szomorú játékban.

Az előbb csak néhány perc kellett még, s teljesen el-árulta volna magát. Porfir, ki teljesen ismerte ellenfelének jellemét, s azt beteges állapotával együtt jól fölhasználta, gyöngédtelenül bár, de biztos sikerrel játszott. Raszkolnyikov

nem tagadhatta, hogy már is eléggé kompromittálta magát Porfir előtt.

Persze tények még mindig nem voltak előtte s eddigi önkénytelen vallomásai is nagyon kétségesek. De hát most az a kérdés: megértett-e Porfir mindent, nem téved-e? Vajon csakugyan készített mára valamit? És *mit* tulajdonképpen? Hogyan váltak volna el egymástól, ha a Nikolaj váratlan katasztrófája közbe nem jön?

Porfir majdnem teljesen felfödte az egész tervet, mely szerint játszik. Persze, sokat kockára tett vele, de mégis megtette. S Raszkolnyikov azt hitte, hogy ha még több mutatni valója lett volna, azt is fölfedezte volna előtte. S mi lehetett az a meglepetés? Talán csak ingerelni akarta vele? Vajon volt ennek valami jelentősége? Bizonyítékot, a tény kézzelfogható bizonyítékát rejtgette talán? Talán a tegnapi ember várt ott? Hová is tűnhetett? Merre bújdosik? Ha Porfir egyáltalában tud valami bizonyosat, úgy összekötésben kell lennie azzal az emberrel.

Ott ült a pamlagon, lehajtotta a fejét, majd a térdére támaszkodott s két keze közé rejtette az arcát. Idegei egész testében rángatództak. Végre föllállott, összeszedte magát, vette a sapkáját s az ajtó felé fordult.

Az az előérzet szállta meg, hogy legalább mára nincs mitől félnie. Az öröm sajátságos érzete volt az, a mi most szívében életre kelt. Ivanovna Katerinához akart menni. A temetésről már bizonyosan elkésett, de a halotti toron még megjelenhet s ott látni fogja Szónyát!

Megállott, elmerengett és fájdalmas mosolyra nyitak ajkai.

— Ma, még ma! — ismételte magában. — Igen, még ma. Meg kell lenni . . .

Éppen ki akarta nyitni az ajtót, midőn az magától fölpattant. Raszkolnyikov összerezsent s visszaugrott. Az ajtó lassan s nyikorgás nélkül nyílt ki s a küszöbön — a tegnapi ember alakja jelent meg!

Hallgatva nézett Raszkolnyikovra, a mint ott állott egy darabig az ajtóban, aztán néhány lépést tett előre. Éppen olyan volt ma is, mint tegnap. Ugyanaz az alak, az a ruházat, csupán az arc kifejezése változott meg nagyon. Nagyon

szomorúnak látszott s mélyen fölsóhajtott. Nem sok kellett hozzá, hogy ne férfinak, hanem asszonynak tartsa az ember.

— Mit akar? — kérdezte Raszkolnyikov s arcát halálos sápadtság borította el.

Az ember hallgatott s majdnem földig lehajtottá előtte a fejét. Jobb kezének egyik ujjával megérintette a padozatot.

— Mit akar? — kiáltott Raszkolnyikov.

— Bocsásson meg, tévedtem, — szólott halkán amaz.

— Miben?

— Abban a gonosz gyanúban.

Egymásra néztek.

— Nagyon nyugtalan voltam. Mikor ön akkor hozzánk jött, — talán nem is volt egészen józan, — s fölszólitotta a házmestereket: menjenek el önnel a rendőrségre, aztán a vér után kérdezősködött, nagyon nyugtalan lettem, hogy eleresztették s részegnek tartották. Még aludni sem tudtam. S mint-hogy nem feledtem el az ön lakása címét, idejöttem s kérdezősködtem . . .

— De hát ki jött ide? — kérdezte Raszkolnyikov s derengeni kezdett elméjében.

— Én! Én sértettem meg önt.

— Hát maga abban a házban lakik?

— Ott. Akkor is ott álltam a többiek között. Már talán elfelejtette? Ott lakunk a kapu alatt. Szücs vagyok, a házban dolgozom . . . Nagyon nyugtalan voltam . . .

Végre világosan előtte állott az előbbi jelenet, mely tegnapelőtt, a kapu alatt játszódott le. Már emlékezett rá, hogy a házmestereken kívül mások is, még asszonyok is állottak ott. Emlékezett egy hangra, mely azt indítványozta: vezessék a rendőrségre. Az indítványozó arcára nem emlékezett, most, midőn előtte állott, nem ismerte meg, pedig észébe jutott, hogy akkor feléje fordúlt s úgy felelt neki.

Tehát ennyi a tegnapi ijedelem oka! Rettenetes volt az a gondolat, hogy ilyen semmiség miatt majdnem tönkretette magát! Tehát a lakáskeresésen s a vér felől tett kérdésén kívül ez az ember *semmit* sem tud. Ebből kifolyólag Porfir sem tudhatott többet; semmit, kivéve a lázas önkívületben elkövetett sétát, semmi tényt — csak a pszichológiát, „melynek azonban két oldala van“; hanem biztosat — egyáltalában semmit. Most tehát, ha gzentúl nem kerülnek bizo-

nyítékok a kezébe (s erre semmi áron sem szabad szert tennie! . . .) ugyan mit tehetne ellene? Ugyan mit lehetne küszötni ellene, még ha megszorítanak is? S még a lakásról is csak most, éppen most hallott, s azelőtt nem tudott felőle semmit.

— Ma mondta Porfirnak, hogy ott voltam? — kiáltott föl hirtelen, mint a kinek eszméje akadt.

— Miféle Porfirnak?

— A vizsgálóbírónak.

— Igen, én mondtam neki. A házmesterek nem akartak elmenni, hát elmentem én.

— Ma?

— Csak egy percczel előbb, hogy ön belépett. Mindent hallottam, mikor önt faggatta.

— Hol? Mit? Mikor?

— Ott, ő nála, a deszka-fal mögött. Egész idő alatt ott ültem.

— Hogyan? Tehát maga volt a — meglepetés? Hogy lehetett az? Mondja el.

— Mikor láttam, — kezdte az ember, — hogy a házmesterek nem adnak a szavamra semmit, azt mondják, már későn van, aztán félnek is, hogy kérdőre vonják őket: miért nem jelentették föl rögtön, — nyugtalan lettem, aludni sem bírtam s elkezdtem tudakozódni. Mikor aztán tegnap már eleget tudtam, elmentem hozzá. Először nem volt még ott. Egy óra múlva fogadott. Végre harmadszorra kihallgatott. Én tehát elmondtam neki mindent. Akkor elkezdett a szobájában nyargalni, s öklével verte a mellét: „— Oh, rablók! Mit tettetek velem! — kiáltotta. Hiszen, ha én ezt előbb tudom, rendőrökkel vezettem ide!“ Aztán kirohant, behitt valakit, a kivel a sarokban suttogott. Aztán megint hozzám jött és szidott. Én meg elmondtam neki mindent. Azt is, hogy ön semmit sem mert felelni arra, a mit mondtam, meg hogy nem is ismert meg. Erre aztán megint nyargalt le-föl, verte a mellét, ette a méreg s tovább nyargalt. Egyszer csak jelentették, hogy ön jött. „Takarodj ide. Itt maradsz a fal mellett. Ül a helyeden esőndesen, akármit hallasz is. Talán még hinni foglak. Mars!“ Odahozott egy széket s rám zárta az ajtót. Mikor aztán Nikolajt elővezették, kihívott engem is s azt mondta: talán még lesz dolga velem, majd kihallgat.

Az öreg ember újra meghajolt s megint az ujjával érintette a padlót.

— Bocsássa meg gonosz ártulkodásomat.

— Bocsásson meg neked az Isten! — felelte Raszkolnyikov. Az emberke pedig újra meghajolt, de most csak derékig, megfordult s lassú léptekkel elhagyta a szobát.

— Mindennek két oldala van; *most* mindennek két oldala van, — ismételte Raszkolnyikov s régi ruganyos lépteivel hagyta el a szobát.

— *Most* pedig kezdjük el mi ketten! — mondta kihívó mosolyal, mialatt lement a lépcsőn. Kislelkűségére azonban csak szégyennel s megvetéssel tudott visszagondolni.

ÖTÖDIK RÉSZ.

I.

Luzsint nagyon lehangolt kedélyállapotban találta az a reggel, mely a Dunyecskánál s Alexandrovna Pulhériánál folytatott végzetes nyilatkozatok után következett. Bosszúságára mindig jobban s jobban meggyőződött arról, hogy az, a mit még tegnap csak üres képzeletnek, soha még nem történhető esetnek tartott, ime ma bevégzett tény s többé jóvá nem teheti. Megsértett hiúságának férge egész éjjel rágódott szíve belsejében. Alig hogy fölkelt, a tükörhöz sietett: vajon nem öntötte-e el arczát az epe? S csak akkor nyugodott meg némileg, midőn jól megnézegette fehér, husos arczát s ezáltal arra a meggyőződésre jutott, hogy találhat ő még máshol is magának való menyasszonyt. De alig fogamzott meg agyában ez a gondolat, már ismét úgy meg is ünta, hogy erélyesen a földre köpött, s ez a cselekedete szarkasztikus mosolyra ingerelte ifjú barátját s szobatársát: Lebezjatnyikov Szemjonovics Andrejt.

Petrovics Péter rögtön észrevette ezt a mosolyt s föl is jegyezte a Lebezjatnyikov rovására. Mäskülönben is volt már barátjának egy és más a rovásán. Dühös volt magára s ostobaságára, hogy a tegnapi beszélgetés eredményét közölte vele. Ez már a második hiba volt, melyet tegnap a közlés vágyától ingerelve, fölindulásában elkövetett.

Egyik kellemetlenség a másik után érte egész nap. Még a szenátus előtt is rosszul dült el egyik ügye. Ezenkívül a háziúr is bosszantotta, a kitől jövődöbéli házassága reményében a lakást kibérelte. Ez a meggazdagodott német kézműves egyáltalában hallani sem akart arról, hogy a szerződést fölbontsák, habár Luzsin, ki már saját költségére javítottott

a lakáson egyet-mást, sokkal jobb karban akarta visszaadni, mint a hogy' kivette. A háziúr követelte tőle a kikötött bánatpénzt. Hasonló eset érte a bútorkereskedésben. Egyetlen rubelt sem akartak visszaadni a foglalóból, bár még meg sem kezdték a bútorok elkészítését.

— Csak nem házasodom meg a bútorok kedvéért! — kiáltott föl fogait csikorgatva. S ekkor újra föléledt benne a remény: Hát csakugyan elveszett volna már minden? Nem lehetne még egy utolsó kísérletet tenni?

Dunyecskára gondolt s újra édes gyönyörrel telt el a szíve. Az elvesztés tudata kinozta s ha lehetséges lett volna Raszkolnyikovot csupán egy rossz kívánsággal megölni, Petrovics Péter bizonyosan egy perczig sem vonakodott volna, hogy megtegye.

— Azt is rosszul tettem, hogy nem adtam nekik pénzt, — gondolta, midőn visszatért a Lebezatnyikov szobácskájába. — Hogy' is lehettem olyan zsidó. Micsoda számítás volt ez? Ah igen, azt akartam: maradjanak tovább is a nyomorban, hogy úgy tiszteljenek, mint a Gondviselést. Hanem hát bizony nem így sikerült! . . . Piha! Hanem ha adtam volna nekik vagy másfél ezer rubelt, ajándékokat a kelengyére, mindenféle lim-lomot Knopptól és az angol magazinból,* persze hogy más lett volna és . . . biztosabb is. Akkor nem adták volna ki olyan könnyen az utat. Az ilyen emberek büszkék arra, hogy hasonló esetben az ajándékot és a pénzt is visszaadják, csakhogy a visszaadás nem ment volna olyan könnyen s bizony még sajnálták volna is. Aztán meg a lelkiismeret is bántotta volna őket: hogyan adjuk ki az útját olyan embernek, ki annyira gyöngéd s bőkezű volt hozzánk? Hm, bizony, bakot löttem.

Újra csikorgatta a fogait, összeszamarazta saját magát, természetesen csak úgy, hogy más meg ne hallja. Kétszer olyan dühös és ingerült volt most, midőn hazatért, mint mikor eltávozott. Csak akkor csillapodott némileg, midőn kíváncsiságát magára vonta az Ivanovna Katerina szobájában készülődő halotti tor. Emlékezett rá, hogy már tegnap is hallott róla, sőt úgy tetszett, mintha ő is meg lenne hívva, de a maga baja miatt még nem igen gondolt erre. Kérdezőskö-

* Híres divatúru kereskedés Pétervárott.

dött hát Lippewechsel Amáliától, a ki Ivanovna Katerina helyett intézkedett addig, míg ez a temetőből visszatért s megtudta, hogy ünnepélyes halotti tor van készülöben. Majd minden lakót meghívták, még azokat is, kik a boldogulat nem is ismerték. — Lebezatnyikovot, ámbár összeütközése volt Ivanovna Katerinával, szintén meghívták; Luzsint azonban nemcsak hogy meghívták, hanem mint a legfontosabb, legnevezetesebb vendéget, várva-várták. Magát Ivanovna Amáliát is a legnagyobb czeremóniával hívták meg, ámbár a két asszony örökösen torzsalkodott; — ki is kegyesen fogadván a fölszólítást, az intézkedést s felügyeletet is magára vállalta. Bizonyos elégtételt talált ebben s büszke volt arra a méltóságra, melyet most fitogtathatott. Az előkészületek s a közlött részletek sajátságos gondolatot keltettek a Petrovics Péter lelkében, ki most visszatért a Lebezatnyikov szobájába. Megtudta ugyanis, hogy Raszkolnyikov is a vendégek között lesz.

Szemjonovics Andrej véletlenül egész reggel otthon volt. Sajátságos, bár egészen természetes érzelmek fűzték össze ezt a két embert. Luzsin határtalanul gyűlölte, megvetette Lebezatnyikovot s a mellett bizonyos mértékben félt is tőle és pedig majdnem azóta, mióta hozzá érkezett. Nemesak takarékosági szempontból (bár ez volt előtte a fődolog) szállott hozzá, hanem más ok is vezette ide. Már a vidéken is hallotta, hogy egykori gyámfia, Szemjonovics Andrej az ifjú progresszisták elsői közé tartozik s bizonyos titkos, érdekes körökben jelentékeny szerepet játszik. Ez vonzotta Petrovics Pétert. Ezek a hatalmas, mindent tudó, mindent megvető s leálczázó körök régóta bizonyos titokteljes, megnevezhetetlen félelemmel töltötték el. A vidéken, természetesen, még csak megközelítő fogalmat sem alkothatott arról, micsodák is ezek tulajdonképpen? Ő is, mint a többiek, hallotta, hogy Péterváron progresszisták, nihilisták stb. vannak, hanem ezek jelentőségét a nevetség nagyítva s elferdítve adták elő. Mindenekfölött félt a leálczázástól. Ez volt az oka legnagyobb, állandó nyugtalanságának, különösen most, midőn Péterváron akarta folytatni eddigi tevékenységét. Évek előtt, pályája kezdetén, még a vidéken, kétszer volt alkalma a legkegyetlenebb leálczázást megfigyelni. Ezek a leleplezések két olyan vidéki nagyságot értek, kikhez fénykorukban ő is dörgölődött s

kik őt támogatták. Az egyik eset nagy botránnyal végződött, a másik azonban rosszabb véget ért. Ezért aztán Petrovics Péter elhatározta, hogy mihelyt Pétervárra ér, rögtön utána jár: meddig terjed tulajdonképpen ezeknek a leleplezőknek a hatalmuk, hogy esetleg még idejében megtegye övintézkedéseit s ha kell: behízelegje magát a mi „új nemzedékünk“ kegyeibe. Leginkább Szemjonovics Andrejra számított s ismeretségét már eddig is olyan jól fölhasználta, hogy mindazokat a frázisokat, melyekkel Raszkolnyikovnál kérkedett, tőle leste el. Természetesen nem sok idő kellett rá, hogy Lebezzatnyikovot, mint nagyon közönséges s meglehetősen együgyű embert ismerje meg. De ez a tudat nem adott neki nagyobb biztosságot és önbizalmat s akkor sem oszlott volna el a féltelme, ha arról győződük is meg, hogy minden progresszista ilyen Bolond Miska, mint ez a Lebezzatnyikov. Azok a tanok, eszmék, módszerek, melyekkel Lebezzatnyikov rögtön elárasztotta, — tulajdonképpen nem is érintették; neki csak egy célja volt: megtudni, mi módon történik ezeknél valami? Ezt kellett mindenekelőtt kitudnia. Vajon csakugyan van ezeknek befolyásuk, vagy nincs? Kell-e tőlük az ő személye miatt is félnie? Vajon pellengérré állíthatják-e, ha ezt vagy amaz követné el? S ha leleplezéstől kell tartania, honnan fenyegeti a veszély? Milyen tényeket szokták most leginkább a nyilvánosság elé vinni? De ez még nem volt minden. Azt is szerette volna tudni: ha ezeknek az embereknek csakugyan van hatalmuk, nem lehetne-e hozzájuk férközni, s adandó alkalommal hasznukat venni? Vajon nem lehetne-e például úgy fölhasználni őket, hogy előmenetelében segítségére lennének? Egy szóval, ezer megoldani való kérdése is volt.

Szemjonovics Andrej erőtlen, élettelen, görvélykóros ember volt. Akarat nélküli, alárendelt hivatalnok. A nevetségig szöke volt s teljes szakállt viselt, melyre nagyon büszke tudott lenni. Majdnem mindig fájtak a szemei. Szíve lágy volt, de a szavai nem. Önérzetesen beszélt, sokszor még kihívó is volt, a mi eléggé nevetségesnek látszott, ha az alakjára nézett az ember. Ivanovna Amália őt tartotta legjobb lakójának, mert sohasem ivott és nagyon pontosan fizetett. S mindezt összevéve, Szemjonovics Andrej — meglehetősen együgyű volt. Szenvedélyesen ragaszkodott a mi haladásunkhoz s „új nemzedékünk“-höz. A lágyfejűek, korösszülöttek s

képzeldő féltudósek azon megszámlálhatatlan légiójához tartozott, kik rögtön megragadnak minden új, feltűnő, divatos eszmét s ezt csásáhamar nevetségessé teszik, mert minden torzképpé válik, a mit fölkarolnak, még ha a legjobb akarat vezérli is őket.

Lebezzatnyikov, bár igen jólelkű volt, ki nem állhatta szobatársát s hajdani gyámatyját. Csak úgy magától támadt ez az érzés s kölcsönös volt. Együgyűsége ellenére Szemjonovics Andrej mindjárt átlátta, hogy Petrovics Péter csak hazudozik neki, titokban megveti s nem tartja „igazinak“. Megkísérlette előtte Fourier módszerét, Darwin teóriáját czáfolgatni, de észrevette, hogy Petrovics Péter folyton szarkasztikus mosolygással hallgatja, utóbb nyíltan meg is dorgálja. Luzsin ugyanis megérezte, hogy Lebezzatnyikov nemcsak igen gyarló elméjű, hanem lehetőleg nagyítani, kérkedni is szokott, hogy bizonyosan semmi befolyása sincs az ő körében s egész bölcsességét csak harmadik kézből kapta. Sőt azt is látta, hogy mesterségét: a propaganda-csinálást sem érti, mert örökös ellentmondásokba keveredik. Eh, miféle „lelepező“ ez a Lebezzatnyikov!

Ez alkalommal meg kell jegyeznünk, hogy Petrovics Péter, különösen kezdetben, nagyon szívesen elábrándozott a legsajátságosabb eszmékről. Például elhatározta, hogy egy keletkező commune létrehozásában (valahol a szénapiacz környékén) hatalmasan közre fog működni. Továbbá nem fogja ellenezni, ha Dunyecska — házasságuk első hónapjai után — jönnek látja szeretőre szert tenni. Vagy pedig, hogy a gyermekeit nem fogja megkereszteltetni. És még sok mindenfélét. Petrovics Péter titokban gyönyörködött is már ezekben az új eszmékben, sőt meg is dicsérte magát értök. Különben is mindig nagy előszeretettel viseltetett a — dicséretet iránt.

Petrovics Péter, ki reggel néhány öt percentes állam-papírt váltott föl, most az asztalnál ült s pénzt számlálgatta. Lebezzatnyikov, kinek úgy szólván sohasem volt pénze, most föl s alá járkált a szobában s úgy tett, mintha azokra a bankjegyekre csak közönnyel vagy a legnagyobb megvetéssel tudna letekinteni. Petrovics Péter ellenben azt hitte, hogy Szemjonovics Andrej egyáltalában nem lehet közönyös a bankók iránt. Lebezzatnyikov viszont keserűséggel gondolta, hogy Luzsin ilyen véleményt táplál felőle s most is azért

rakosgatja, teregeti bankjegyeit, hogy őt gyötörje vele, eszébe juttatva az ő szegénységét, hogy megmutassa neki: milyen nagy különbség van kettőjük között.

Ez alkalommal Luzsin annyira mérges és figyelmetlen volt, a milyennek Lebezjatnyikov még soha sem tapasztalta. Hiába penditette meg legkedvesebb beszéd tárgyát, az új elveken alapuló communit, Luzsin pénzolvasás közben röviden felvetett, czáfolgatott s e modorban a legvakmerőbb gúny rejtett. Lebezjatnyikov azonban, mint afféle humánus ember, nem vette tőle rossz néven s csak a tegnapi csalódások hatásának tulajdonította. Unszolta a kíváncsiság, hogy a Dunyecska szakítására terelje a beszédet. Már betanult néhány „haladásszerű“ frázist, melylyel tisztelt barátját megvigasztalja.

— Miféle halotti-tor lesz ezeknél . . . ennél az . . . özvegnél? — kérdezte hirtelen Petrovics Péter, s éppen legédesebb gondolatmenetét zavarta meg Lebezjatnyikovnak.

— Mintha nem tudná! Hiszen már tegnap is említettem azt a tárgyat, sőt fejtegettem is ezeket a szokásokat. Ha jól tudom: ön is meg van hiva. Csak beszélt az asszonynyal tegnap?

— Nem hihettem, hogy ez a bolond koldúsasszony halotti-torra adja mindazt a pénzt, a mit attól a másik bolondtól, Raszkolnyikovtól kapott. Csak csudálkoztam, mikor az előbb arra megyek s látom az előkészületeket. Boros üvegek, meghívók s tudja az ördög még mi minden, — folytatta Petrovics Péter, ki szemelláthatólag erre a tárgyra akarta terelni a beszélgetést. — Mit szól hozzá, hogy engem is meghívtak? Mikor? Nem emlékezem! Én bizony nem megyek el. Mit is csinálnék én ott! Tegnap, természetesen, beszéltem néhány szót az özvegygyel arramenőben, mondtam neki, hogy mint hivatalnokné talán számot tarthat némi nyugdíjra. Ezért hitt volna meg?! He, he!

— Én sem szándékszem elmenni, — mondta Lebezjatnyikov.

— No még csak az kellene! Miután sajátkezűleg jól elverte az özvegyet. Nagyon érthető, hogy ön szégyel oda menni. He, he, he!

— Ki verekedett? S kit vertek meg? — pattant föl Lebezjatnyikov s elpirúlt.

— *On verte meg Ivanovna Katerinát, még nem is rég, csak egy hónapja lehet. Tegnap hallottam . . . Hát ilyenek azok a nemes törekvések . . . Bizonyosan ez is a nőkérdéshez tartozik, mi? — He, he, he!*

— *Ostobaság, rágalom! — folytatta Lebezjatnyikov, ki mindig félt, hogy fölemlítik előtte ezt az esetet. — Egészen másképp történt! . . . Rosszúl értesítették, pletykáltak. Én csak védtem magamat. Ő rohant rám, arczomba vágta karrait s majd kitepte szakállamat. Az önvédelemre csak jogosítva van minden ember? Különben is elvből nem tűröm a hatalmaskodásokat. Hiszen az despotismus lenne! Ott kellett volna állnom s túrni az ő hatalmaskodását? Eltaszítottam magamtól.*

— *He, he, he — nevetett gonoszúl Luzsin.*

— *Azért szurkálódik, tudom, mert maga is bosszús, dühös . . . Ostobaság az egész, és semmi köze a nőkérdéshez.*

— *Roszúl értette. Én azt hittem, hogy ha már egyszer axiómának kell elfogadnunk a férfiak s nők egyenlőségét, terjesszük ki a fizikai erőre is. (Mint a hogy' meg is állapítják ezt.)*

— *Persze, de én azt hiszem, hogy ilyen kérdésnek tényleg nem kellene lenni s hogy a jövőben e fölött nem fognak vitázni . . . s hogy bolondság a civakodásban egyenlőséget keresni. Én nem vagyok olyan bolond . . . habár elismerem, hogy van nézeteltérés e tekintetben . . . de a mi van most, az nem lehet később . . . Hogy most még van . . . piha! ördögadtát! Önnel összeverekedik az ember. Nem azért nem megyek a temetésre, mintha kellemtelen volna. Egyszerűen elvből nem megyek, hogy ne kellessen részt vennem a halottakért való imádkozás előitéletes czeremóniájában: ez az egész. Egyébiránt, el is lehetne menni, de csak mulatságból . . . Kár, hogy nem lesznek papok. Akkor föltétlenül elmennék.*

— *Tudniillik lakjék jól az ember idegen asztalnál, aztán köpje le azokat, a kik meghitták. Így van?*

— *Nem leköpésről van szó, hanem protestálásról. Nekem a szándékom jó. Én közvetve elősegíthetem a haladást és a propagandát. Minden ember köteles művelődni és eszméit terjesztetni, s meglehet, minél erősebben cselekszi ezt, annál jobb. Én elszórhatom az eszméket, a magvakat . . . Ezekből*

a magvakból tények nőnek. — Mivel sértek én meg valakit? Kezdetben sértve érzik magokat, aztán belátják, hogy hasznukra voltak. Ime itt van Terebjeva, (a ki most a köznök él), őt is megszólták, hogy mikor elhagyta családját és átadta magát — a közösségnek, azt írta apjának és anyjának, hogy nem akar előítéletek közt élni s polgári házasságot köt, s azt mondták, hogy nagyon nyersen viselte magát, a szüleit kímélhette volna s gyöngédebben kellett volna írnia. Én szerintem mindez ostoba beszéd, s egyáltalán nincs szükség semmi gyöngédségre, ellenkezőleg: egyenesen protestálni. Hát Varenz? Hét évig élt férjével, két gyermeket szült s egyszerre csak ketté vágta a viszonyt férjével, azt írva neki, hogy: „Beláttam, hogy önnel boldog nem lehetek. Soha sem bocsátom meg, hogy megcsalt, eltitkolva előttem, hogy más formája is van a társas életnek, s ilyen példának okáért a közösség. Én ezt nem rég tudtam meg egy nagylelkű embertől, a kivel össze is adtam magamat s most vele együtt élek a közösségnek. Egész nyíltan mondom ezt önnek, mert tisztességtelenségnek tartom, hogy valakit megcsaljak. Ön tegye, a mit akar. Abban ne bizakodjék, hogy engemet visszatéríthet: attól nagyon elkésett. Minden jót kívánok önnek.“ Így kell az ilyen leveleket megírni.

— Hát az a nő, az a Terebjeva, — hiszen az ugyanaz, a kiről azt beszélte, hogy már a harmadik polgári házasságban él.

— Még csak a másodikban, ha a tények után ítélünk. De ha mindjárt a negyedik, ha mindjárt a tizenötödikben is: ez mind semmi. S ha valaha sajnáltam, hogy apám és anyám meghaltak, hát most sajnálom leginkább. Hányszor ábrándoztam arról, hogy ha még élnének, mennyire protestálnék ellenök! Készakarva vinném oda a dolgot . . . Eppen, mint egy leszelt darab kenyér, piha! Megmutatnám én nekik! Csodálatba ejteném őket! Igazán, sajnálom, hogy senkim sincs!

— Hogy volna kit csodálatba ejteni, he, he! No, hát legyen úgy, a hogy' ön mondja — szólt Petrovics Péter, — hanem mondja csak kérem; ön, ugy-e bár, ismeri a boldogultnak azt a leányát, azt a könnyelmű teremtet? Igaz volna az, a mit róla beszélnek? Mi?

— Mit beszélnek? Az én, tudniillik az én személyes meggyőződéseim szerint, az ő helyzete a nők legnormálisabb álla-

potá. Miért is ne? Tudniillik distinguons. A mai társadalomban természetesen nem egészen normális, mert még erőszakolt, de a jövőben teljesen normális lesz, mert szabad és megengedett lesz. Most is igazsága volt: ő szenvedett s ez volt a tökéje, úgynevezett kapitálisa, a melylyel teljes joga volt rendelkezni. Természetes, hogy a jövődő társadalomban ilyen kapitálisra nem lesz szükség, annak a szerepe más nevet fog viselni, más, észszerű alapra lesz fektetve. A mi Szemjonovna Zsófiát személyesen illeti, én az ő mostani helyzetét nem tekintem egyébnek, mint energikus, megtestesült protestálásnak a társadalmi állapotok ellen s ezért nagyon tisztelem, sőt örvendek, ha ránézek.

— Nekem meg azt mondták, hogy éppen ön üzte ki ebből a lakásból azt a leányt!

Lebezzatnyikov most már teljesen felbőszült.

— Ez is csak éretlen fecsegés! — ordította. — Nem is úgy volt, egyáltalában nem úgy történt. Ivanovna Katerina hazudozott össze-vissza, mert nem értett meg! Eszem ágában sem volt Szemjonovna Zsófiát üldözni! Egyszerűen csak a lelket akartam benne tökéletesen fölébreszteni. Önzés nélkül arra törekedtem, hogy ellentállást öntsek belé . . . Az ellentállás fölébresztése miatt tettem mindent. De hát Szemjonovna Zsófia különben sem maradhatott volna ebben a lakásban.

— Talán fölszólították, hogy lépjen be a communebe?

— Mindig gúnyolódik, de bizony ritkán sikerül! Bocssássa meg ezt az észrevételt. Ön egyáltalán nem ért a dologhoz. A communeben semmi ilyen fajta szerep sincsen. A commune éppen azért létesült, hogy ne legyen több ilyen szerep. A communeben ez a szerep teljesen elveszti mostani sajátosságait. A mi itt ostobaság, amott teljesen bölcse dolog; a mi itt természetellenes, amott egészen természetes. Minden a körülményeköl függ. Minden a társadalmi rend, az ember magában semmi! . . . Most különben egészen jól vagyok Szemjonovna Zsófiával. Soha sem tartott ellenségének s nem érezte sértve magát. Igen, most már megszerzem őt a commune számára. Aztán mi nevetni való van ezen? Mi megteremtjük a magunk communejét, de sokkal messzebb terjedő alapokon, mint az előbbi volt. Mi már sokkal messzebbre haladtunk. Többet merünk. Ha Dobrolyubov kiszállna a sírjából, még

vele is vitatkoznám. Bjelinszkijt* egészen tönkre silányítanám! Ez alatt tovább is folytatom a Szemjonovna Zsófia „kifejlesztés“ét. Kitünő, pompás anyag!

— És ön föl is használja ezt a „pompás anyagot?“ Mi? He, he! . . .

— Nem, nem! . . . Oh nem! Ellenkezőleg!

— Ellenkezőleg! He, he, he! Ez már aztán kitünő felelet volt.

— Meghiheti. De ugyan mi okom lenne eltitkolni, ha nem úgy volna, mondja? Ellenkezőleg! Nagyon is sajátosságoknak tartom, hogy ő olyan félénk, szemérmes, szégyenkező, mikor velem van.

— És ön, természetesen „kifejleszti“ . . . he, he, he, Bebizonyítja neki, hogy ez a szégyenkezés . . . merő ostobaság!

— Egyáltalában nem! Oh, milyen durván, hogy úgy mondjam ostobául (bocsánat a kifejezésért) értelmezi ön ezt a szót: „fejlesztzeni“. Semmit sem bír fölfogni! Oh, milyen — készületlen még most is! Mi a nő szabadságáért küzdünk, ön azonban egészen másra gondol . . . A nélkül, hogy a szemérem kérdésének fejtegetésébe bocsátkoznám — előttem haszontalan érzelem ez s még az előítéletek közé tartozik — teljesen igazat adok neki, mikor velem szemben szemérmes, mert ez teljesen az akaratától függ s ő jogával él, mikor ilyen. Természetesen, ha azt mondaná: „Tégedet választottalak!“ — nagyon szerencsés előnynek tartanám, mert nagyon tetszik nekem ez a leány. Így azonban senki sem bánik vele udvariasabban és gyöngédebben, mint én, senki sem becsüli annyira az ő női méltóságát, mint én . . . Én . . . én csak várok és — remélek! Ennyi az egész.

— Inkább adjon neki valamit! Fogadok, hogy erre még nem is gondolt!

— De hát ön egyáltalában semmit sem bír fölfogni! Ismétlem. Persze a leány állapota megengedhet ilyen föltevést, de itt egészen más kérdés forog szóban, egészen más. Ön egyszerűen megveti őt. Ön csak olyan tényt lát, melyet elavult előítéletei szerint megvetésre méltónak tart s e miatt megvonja egy emberi lénytől a humanitás elnézését. Fogalma sincs róla, milyen a Szónya természete! Csak azért bosszan-

* Dobrolyubov és Bjelinszkij híres orosz publicisták.

kodom, hogy utóbbi időben már semmit sem olvas s nem veszi el könyveimet. Azelőtt gyakran kapott tőlem. Kár, hogy olyan energia és határozottság mellett, melylyel ellentállni tud (s ezt már be is bizonyította), nincs elég önállósága, nem eléggé független, nem bír teljesen fölszabadulni némely előítélet és . . . ostobaság hatalma alól. Pedig némely kérdést teljesen fölfog. Például a kézesók-kérdését egészen jól megértette. Tudniillik az a férfi, a ki egy nőnek kezét csókol, ezzel megsérti a hölgyet, mert ténye az egyenlőség törvényébe ütközik. Megvitattuk már egyszer magunk között ezt a kérdést és én tudattam Szónyával. Most éppen a szabad-belépés kérdését fogom előtte fejtegetni.

— Hát ez már megint micsoda?

— Nemrég vita tárgya volt az a kérdés, vajon a commune egy-egy tagja minden időben beléphet-e társához, akár férfi, akár nő az illető . . . Nos és elhatározottam, hogy *igen*, minden tagnak jogában van . . .

— No, hát ha annak a bizonyos férfinak vagy nőnek akkor éppen valami különös elintézni valója van?... He, he. Szemjonovics Andrej megint dühbe jött.

— Már megint ezeket az átkozott „elintézni valókat“ emlegeti! — kiáltott föl bosszúsán. — Ah, mennyire haragszom magamra, hogy ön előtt részleteztem a mi rendszerünket s elhamarkodva még ezeket az átkozott elintézni valókat is megemlítettem! Öröög bújjék bele! Most örökké ezen nyargalózik s minden hozzá hasonló, a ki nem tudja fölfogni az eszmét, de nevetni annál jobban tud! Aztán még úgy tesz, mintha joga lenne az ilyen megjegyzésekre, még büszkélkedik is vele! Piha! Örökké azt állítottam, hogy újonczokkal csak akkor kell megismertetni ezt a kérdést, mikor már teljesen fölfogták az egész rendszert, az ember kifejlődött s azon ponton van, hogy egészen megérjék az eszmére. Igaz, mondja csak, micsoda megvetésre méltót, ócsárolni valót talál például — egy szemét-gödörben? Én vagyok az első, a ki kész azt a szemét-gödört, a melyiket akarja, kitisztítani. És ehhez nem kell önmehtagadás. Ez egyszerűen csak — munka; nem munka, mely az emberiség hasznára válik. S a foglalkozás fölé semmi más tevékenységet nem szabad helyeznünk. Ellenkezőleg, magasabban áll, mint akár Rafael, akár Puskin működése, mert *hasznosabb*.

— És finomabb, mindenesetre finomabb... he, he, he!

— Mit akar ezzel mondani, hogy „finomabb“? Én nem ismerék ilyen kifejezéseket, ha azok az emberi munka kifejezésére vonatkoznak. „Finomabb, nemesebb“ — ostobaságok, előítélet, megvetem. Mindaz, a mi hasznára válik az emberiségnek, nemes is egyszerismind. Csak egy elnevezést értek, s ez a hasznos. Vihogjon csak, a mennyit tetszik, ez mégis így van!

Petrovics Péter hangosan kaczagott. Már bevégezte számolását s eltette pénzét. Egy csomó bankjegy azonban még az asztalon maradt. A szemét-gödör kérdése, bár nagyon izléstelen téma volt, már nem egyszer idézett elő egyenetlenséget a lakótársak között. Ez alkalommal számított is rá Luzsin, hogy Lebezjatnyikovot méregbe hozza vele.

— Csak azért olyan kötekedő, olyan rossz indulatú ma, mert tegnap felsült, — tört ki végre Lebezjatnyikov, ki eddig „függetlensége“ s „ellenálló képessége“ mellett sem birt szabadulni az alól a félnék tisztelet alól, melyet fiatalsága óta érzett Petrovics Péter iránt.

— Inkább azt mondja meg, — szólott közbe gőgösen Luzsin, hogy megtehetné-e, jobban mondva, elég bizalmasan van-e az említett fiatal nőszemélylyel ahhoz, hogy be merné őt hívni a szobába? Most rögtön, ebben a perczen. Azt hiszem, már visszajöttek a temetőből. Járás-kelest hallok... Szeretném látni azt a személyt.

— De hát miért?

— Azért!... Akarom. Ma vagy holnap elköltözöm innen. Szeretnék vele közölni valamit. Különbén itt lehet, a míg vele beszélgetek. Jobban is szeretem, ha itt marad, mert még Isten tudja: mit fog gondolni.

— Semmit sem gondolok!... Ha dolga van vele, legjobb lesz ide hívni. Mindjárt érte megyek. Legyen nyugodt, nem fogom akadályozni.

Lebezjatnyikov vagy öt perc múlva csakugyan Szónyácskával tért vissza.

Szónya bámúlva lépett be s most is olyan félnék volt, mint máskor. Mindig, még gyermekora óta félt az idegenektől, hát még mostani helyzetében!...

Petrovics Péter udvariasan s barátságosan fogadta, némi árnyalatával a jovialis bizalmaskodásnak, a mint az ő

véleménye szerint illet is egy olyan tiszteletreméltó egyéniséghez, mikor egy ilyen fiatal s némi tekintetben „érdekes“ leány áll előtte. Bátorította s leültette szembe az asztal mellé. Szónya helyet foglalt. Körülnézett; előbb Lebezzatnyikovra, aztán a pénzre, mely az asztalon volt, aztán megint Petrovics Péterre, kiről aztán többé le nem vette szemét.

Lebezzatnyikov kifelé indult, de Petrovics Péter megállította az ajtóban.

— Itt van Raszkolnyikov? — kérdezte halkán.

— Raszkolnyikov? Itt. Mit akar vele? Éppen most lépett be, láttam . . . Mit akar?

— No, hát akkor határozottan arra kérem, maradjon idebent és ne hagyjon egyedül ezzel a — nővel. Kicsiség az egész, de Isten tudja, mit nem csinálnának még belőle. Nem szeretném, ha Raszkolnyikov ott valamit beszélhetne. Érti, mit gondolok?

— Ah, értem, értem! — felelte Lebezzatnyikov. — Igaza van, bár az én véleményem szerint az ön félelme túlzott . . . De hát önnek mindig igaza van. Oda megyek az ablakhoz, itt maradok, de nem zavarom.

Petrovics Péter újra leült Szónyával szemben. Figyelmesen nézett rá s arca rendkívül tisztességes, majdnem szigorú kifejezést öltött, mintha azt mondaná: „Aztán ne képezj valamit, szép kisasszony.“ Szónya zavarodottan nézett rá.

— Először is arra kérem Szemjonovna Zsófia, mentsen ki tiszteletreméltó anyja előtt . . . Nemde Ivanovna Katerina a kegyed anyja helyét foglalja el? — kérdezte Luzsin barátságosan. Úgy látszott, mintha a legjobb indulat vezérelte volna, midőn beszélt.

— Igen, úgy van, anyám helyét foglalja el, — felelt Szónya aggódva.

— Nos tehát, lesz szíves előtte kimenteni, hogy szíves meghívására nem jelenhetek meg a halotti toron?

— Igen, mindjárt megmondom, — felelt Szónyácska s fölállott, hogy elsiessen.

— Ez még nem minden, — szólt Luzsin s mosolygott a leány gyávaságán s járatlansága fölött a társadalmi érintkezésre vonatkozóan; — rosszul ismer, Szemjonovna Zsófia, ha azt hiszi, hogy ilyen csekélység miatt fárasztottam ide. Más célom van.

Szónya megint leült. A szürke és szivárványszínű bankjegyek kápráztatták szemeit, de elfordította tekintetét az asztalról s újra Luzsinra nézett. Rögtön érezte, hogy illetlenség, különösen neki, idegen pénzt nézegetni. Előbb a Luzsin aranykeretű szemüvegére fordította hát a tekintetét, aztán a nagy, köves gyűrűre, mely annak újján ragyogott, végre rászánta magát, hogy Petrovics Péterre fog tekinteni. Némi szünet után folytatta Luzsin:

— Néhány szót váltottam tegnap véletlenül Ivanovna Katerinával, de elég volt ahhoz, hogy megértsem: milyen nem természetes (ha szabad így kifejeznem) állapotban van jelenleg.

— Igen, természetellenes állapotban, — sietett felelni Szónya.

— Vagyis egyszerűen és érthetően kifejezve: mamácskája beteg.

— Igen, beteg.

— Helyes. Tehát a humanitás nevében s hogy úgy mondjam: részvétekből, szeretnék némileg hasznára lenni. A mint látom, ez a szerencsétlen család most egészen önre szorúl?

— Bocsánat, — felelt Szónya s fölállott, — beszélt ön Ivanovna Katerinával a valószínű nyugdíjról? Nekem ugyanis azt mondta, hogy ön szíves lesz kieszközölni. Igaz?

— Egyáltalában nem. Képtelenség. Csak annyit említettem előtte, hogy szolgálatban meghalt hivatalnokok özvegyei jogot formálhatnak a nyugdíjra, megjegyzendő: ha van pártfogójuk. De ha jól tudom, a megboldogult nem szolgálta végig a törvényes időt s az utóbbi időben nem is volt hivatala. Egy szóval: még a reménység is nagyon kétséges lenne itt, minthogy az özvegynek semmi törvényes igénye sincs a gyámolításra. Ellenkezőleg! . . . S ő már nyugdíjról ábrándozik? Ha, ha, ha! Sokra képes az asszony.

— Igen, nyugdíjról beszélt . . . Mert nagyon könnyen hívő s jó, annyira, hogy mindent elhisz és . . . és . . . már bizony ilyen a természete . . . ilyen! Bocsánat, — szólt Szónya s fölállt helyéről.

— Engedelmet kérek — felelt Luzsin. — Még nem hallgatott meg mindent.

— Úgy? Még nem? — kérdezte zavarodottan Szónya.

— De hát üljön le!

Szónya végképp megzavarodott s leült harmadszor is.

— Mint mondtam, én is óhajtánék erőmhöz képest valamit tenni, látván a kegyed s a szerencsétlen kiesinyek sorát; csakis a mennyire tölem telik. Talán lehetne gyűjtőivet kibocsájtani az árvák javára, vagyis, hogy úgy mondjam, valami ehhez hasonló... Szokás ez a közel állók között, sőt olyanoknál is, kik távolabb esnek az árváktól, de segíteni akarnak felebarátjukon... Tehát ezt akartam közölni önnel... Ez már inkább lehetséges volna...

— Igen, nagyon szép... Fizesse meg az Isten — sugotta Szónya s figyelmesen nézett Luzsin úrra.

— Igen, ez már lehetséges volna... Később majd jobban megbeszéljük, azaz... még ma hozzá lehetne fogni. Jöjjön el tehát úgy hét óra felé hozzám. Szemjonovics Andrej hihetőleg szintén jelen lesz. De... van egy leküzdeni való akadályunk s ezért fárasztottam ide kegyedet. Ugyanis Ivanovna Katerinának lehetetlenség pénzt adni a kezébe. Veszélyes dolog volna. Bizonyosság a mai halotti tor. A nélkül, hogy úgy mondjam, — hogy egy falat kenyere lenne holnapra, cipőket vásárol stb., mára jamaika-rumot, madeirát, sőt kávéat hozat... Láttam, mikor arra mentem. Holnap pedig újra a nyakába szakad a szükség, mert elpazarolta az utolsó harapás kenyér árát is... Örültség! Ezért aztán, az én véleményem szerint, úgy kell intézni a gyűjtést, hogy a szerencsétlen özvegy ne is lássa a pénzt. Egyedül csak kegyed tudjon róla. Jól mondom?

— Nem tudom. Ő csak ma olyan... Olyan sokat ad arra, hogy a boldogült emlékét megünnepelje... Ilyesmi csak egyszer fordul elő egy életben. Máskor olyan okos... de legyen úgy, a mint ön gondolja... Én nagyon, de nagyon... s mindnyájan nagyon... és az Isten... az árvák...

Szónya nem bírta kifejezni gondolatait és sírva fakadt.

— Jól van hát. Gondolkodjék a terven. Addig pedig fogadja el, rokonai érdekében, tölem ezt a vagyonomnak megfelelő összeget. De nagyon kérem, hogy a nevem ne szerepeljen a dologban. Ime... minthogy magamnak is nagy kiadásaim vannak, többet nem tehetek.

És Petrovics Péter gondosan kibontogatva egy tíz rubeles bankjegyet nyújtott Szónya felé. Szónya elvette, a vér

arczába szökött, fölugrott a székről és sietve elbúcsúzott. Petrovics Péter ünnepélyes léptekkel kísérte az ajtóig.

Végre kiszabadult ebből a szobából! Izgatottan rohant Ivanovna Katerinához.

Szemjonovics Andrej az egész idő alatt majd az ablaknál állott, majd föl s alá sétálgatott a szobában, hogy a beszélgetést ne zavarja. Mikor azonban Szónya eltávozott, megállott Petrovics Péter előtt s ünnepélyesen feléje nyújtotta a kezét.

— Mindent hallottam s láttam mindent, — mondta s az utóbbi szavakat erősen hangsúlyozta. — Ez már igazán nemes, akarom mondani: emberi cselekedet. Ki akarta kerülni a hálálkodást, láttam. S bár én, bevallom, elvből gyűlölöm a személyes jótékonytságot, mert ez a helyett, hogy gyökereesen kiirtaná, még inkább táplálékot nyújt a rossznak, most bevallom, hogy az ön eljárása nagy gyönyörűséget okozott nekem. Ez már tetszett, igazán.

— Ugyan hagyjon békét ezzel az ostobasággal, — morgogta Petrovics Péter sajtáságos izgatottsággal s e mellett szokatlanul éles, fiúképző pillantást vetett Lebezjatnyikovra.

— Nem, nem ostobaság ez, uram. Egy ember, mint ön, kit tegnapi balesete megsértett s fölízgatott, egyidejűleg képes a mások szerencsétlenségére is gondolni, — egy ilyen ember... még ha tette által szociális hibát követ is el . . . legalább is — tiszteletreméltó! Ezt igazán nem vártam öntől, Petrovics Péter, különösen csodálatos fogalmai után . . . Óh, milyen hátrányára vannak önnek azok a fogalmak . . . Mit törődik ön, Petrovics Péter, a tegnapi esettel, — kiáltott a jólelkű Szemjonovics Andrej, kit hirtelen határtalan jóakarata ragadt meg Luzsin iránt; — miért törődik vele, s ugyan mi szükségére van önnek egyáltalában a házasságra, a *törvényes* házasságra, kedves, derék Petrovics Péterem? Egyáltalában, mire jó önnek a házasság törvényessége? Jól van, vivjon meg érte, ha akarja, nem bánom; de én végtelenül örülök, hogy nem sikerült, hogy ön szabad, hogy nem veszett el az emberiség számára — igazán boldog vagyok! Látta, most már kimondtam, a mi a szivemen feküdt.

— Azért van szükségemre a törvényes házasság, mert nem akarok szarvakat viselni s idegen gyermekeket fölnevelni a ti polgári szövetségetekben, — felelte Luzsin, csak hogy

mondjon valamit. De az esze egészen máson járt; meg lehetett rajta látni.

— Gyermekek? Gyermekeket említett? — kapta föl a fejét Szemjonovics Andrej, mint a csatamén, mikor a trombita harsogását hallja. — A gyermek egyik legfontosabb társadalmi kérdésünk. Ezt én is elismerem. De a kérdést egészen másként oldják meg. Némelyek egyáltalában mellőzik a gyermekeket, éppen úgy, mint minden, a családra vonatkozó tervezetést. Hanem hát majd később beszélünk a gyermekekről. Előbb foglalkozunk a szarvakkal. Bevallom, ez az én gyöngye oldalam. Ez az utálatos kifejezés elképzelhetetlen az új nemzedék szótárában. De hát mik is tulajdonképpen a szarvak? Oh, micsoda tévedés! Mit is jelentenek a szarvak? Miért éppen szarvak? Milyen butaság! A törvénytelen házasságban egyáltalában nem is lesznek szarvak. Ez csak a törvénytelen házasság természetes következménye; hogy úgy mondjam a korrektúrája, protestálás a törvény ellen. S ebben az értelemben egyáltalában nem is megszegényítő . . . És ha én valaha ráadnám a fejemet a törvényes házasságra, — föl téve, hogy ilyen képtelenség megtörténhetnék, — én csak örülnék a ti átkozott szarvaitoknak. Azt mondanám a feleségemnek: „Kedves babuskám, eddig csak szerettelek, de most már becsüllek is, mert látom, hogy tudsz protestálni.“ Nevet? Ez csak azért van, mert nem tud fölszabadulni az elítéletek alól. Az ördögbe is! Tudom én, hogy kellemetlen az, ha az embert törvényes házasságában megcsalják. Pedig hát ez csak az alávaló tény alávaló következménye, mely által egyik is, másik is megcsúfoltatott. Ha azonban a szarvak, mint a törvénytelen házasságban, egyszer nyilvánosakká lesznek, egyszerűen megszűnnek létezni. Elképzelhetetlen lesz s nevét is el fogja veszíteni. Ellenkezőleg, az ön neje csak nagyrabecsülését fejezi ki az által, midőn képtelennék tartja önt arra, hogy az ő boldogságát megakadályozza s okosnak tartja önt, midőn nem fél attól, hogy bosszút fog állani az új választotton. Ördög bűjjék bele. Sokszor elgondolom: ha majd egyszer megházasodom (törvényesen, vagy törvénytelenül, mindegy) magam fogok szeretőt vinni a feleségemnek, ha látom, hogy azon töri a fejét: miként tehetne szert ilyenre? „Kedves babuskám, mondanám neki, szeretlek, de azt akarom, hogy becsülj is, ime . . .“ Nos, nincs igazam?

Petrovics Péter csak félig hallgatott a beszédre; most nevetett is; de mintha egészen másra gondolna az alatt. Sajátságos izgatottság vett erőt rajta. Dörzsölte a kezeit s el-tűnődött. Végre Lebezjatnyikov is észrevette. Későbbben visszaemlékezett erre s a következményekből meg is értette.

II.

Nehéz feladat volna megfejtteni, milyen okok alkották meg Ivanovna Katerina megzavart fejében azt a határozatot, melynek az érthetetlen halotti tor lett a következménye. Majdnem tíz rubel ment rá abból a huszonötből, a mit Rasz-kolnyikov adott a Marmeladov temetésére. Talán kötelességének tartotta Ivanovna Katerina, hogy tiszteletét a halott iránt úgy fejezze ki, „a mint illik.“ Hadd lássák a lakók és Ivanovna Amália, hogy a megboldogult „egyáltalában nem volt rosszabb, mint ők, sőt talán még jobb is“, s hogy senki-nek sincs joga az „orrát fintorgatni“ fölötte. Talán a szegénység büszkesége volt az, a mi befolyásolta. Vannak a mi népünk között olyan szokások, melyek mindenkire kötelezők és sok szegény embert arra kényszerítenek, hogy utolsó garasukat is föláldozzák csak azért, „hogy ne maradjanak mások mögött“, s hogy azok a „mások“ meg ne szólják őket. Valószínű az is, hogy ez alkalommal s éppen e nehéz pillanatban, midőn a világ legelhagyottabb teremtménye lett, azoknak a „semmirevaló, utálatos embereknek“ meg akarta mutatni, hogy ő „nemcsak élni s vendégeket fogadni tud“, hanem egyáltalában nem is nevelték úgy, hogy ilyen nyomorult sorsra jusson; nevelését „finom, mondhatni arisztokratikus házban nyerte“ s atyja, ki ezredes volt, egyáltalában nem úgy nevelte őt, hogy valamikor padlót sikáljon és éjjel a gyermekek piszkos rongyait mosogassa.

Van eset rá, hogy a legszegényebb, legnyomorultabb teremtményeket is megszállja olykor a büszkeség és hiúság csábjá, oly erővel, hogy nem állhatnak neki ellent. Ivanovna Katerina különben nem tartozott az gnyomottak közé. Tönkre tehettek a körülmények, de hogy erkölcsileg lesújtották volna, azaz megismertették volna vele az aggodalmat, s azt, hogy idegen akarat előtt kell meghajolnia, — lehetetlen-

ség volt. S ezenkívül igaza volt Szonyecskának, mikor azt mondta, hogy Ivanovna Katerina esze bomladoxni kezdett. Még nem lehetett róla azt mondani, hogy teljesen megőrült, de az utóbbi időben, ez utolsó évben annyi csapás hullott szegény fejére, oly sok kint kellett elszenvednie, hogy az agy megsérülése nem volt lehetetlenség. Különben az orvosok azt állítják, hogy a nagyon előrehaladott sorvadás is megzavarja a szellem rendes működését. x

Bort is hoztattak, nem sokféléet ugyan, s hogy *madeira* lett volna, az csak nagyítás; de volt bor. Volt azonkívül pálinka, rum és lisszaboni, persze mind a leghitványabb fajtából, de bőven. Három, négy féle étel is került még ki az Ivanovna Amália konyhájából a kútján kívül, mely rizsből készül s a halotti torok szokásos étele, s az elmaradhatatlan „bliny“.* Ezenkívül két számovárt is tettek az asztalra azok számára, kik az étkezés után teát vagy puncsot akartak inni. Mindent Ivanovna Katerina vásárolt be személyesen, egy elzüllött lengyel segítségével, a ki, Isten tudja miből, madame Lippevechselnél élt s parancsszóra nyargalt ide-oda. Majd nyakát szegte már, annyit rohant erre-arra tegnap és ma is korán reggel. Már kilógott a nyelv a nagy fáradtságtól, a mit szükségesnek is tartott feltűnővé tenni. Minden csekélység miatt Ivanovna Katerinához rohant, a Gosztnyj dvorban (bazár) utána is kiabált, folyton „Pani Horunzsínának“ nevezte és elérte vele, hogy Ivanovna Katerina teljesen megutálta, bár előbb folyton azt állította, hogy e „nagylelkű, szolgálatra kész“ ember nélkül egészen elveszett volna. Egyik fővonása volt különben Ivanovna Katerina jellemének, hogy bárkit első látásra már a legfényesebb dicsugarakkal ékesített föl, elhalmozta dicséreteivel annyira, hogy az illető fölkéletesen elszégyelte magát; dicséretén kívül soha el nem követett hőstetteikkel ruházta föl az illetőt s midőn már maga is egészen elhitte azt, a mit így kigondolt, — egyszer csak hirtelen kiabrándúlt, lerántotta bálványát a magas polcra, összeköpdöste s elrúgta magától azt, a ki előtt csak néhány órával előbb földig hajolt. A természet vidám, jókedvre hajló kedélylyel áldotta meg ezt az asszonyt s az örökös szerencsétlenség arra kényszerítette, hogy kétségbeesetten követelje a nyugalmat s örömeket. Rózsás reményei voltak s ha erre bár-

* Sütött tészta-étel.

mily csekély árny borúlt is, rögtön a legnagyobb dühbe csapott le ábrándjai közül, hogy sorsát megátkozza. Ilyenkor tört, zúzott minden, a mi csak a kezébe akadt s kész volt rá, hogy a falba verje a fejét. Ma Ivanovna Amáliát fogadta különös kegyeibe s a legnagyobb tisztelettel beszélt róla, talán csak azért, mert megígérte, hogy buzgólkodni fog a halotti tor előkészületeiben. Elvállalta ugyanis, hogy megteríti az asztalt, kerít asztalkendőket és evőeszközöket s konyhájában készítetteti el az ételeket. Ivanovna Katerina mindent rábízott, minthogy a temetőbe kellett mennie. S valóban, minden jól sikerült. Az asztal elég rendesen volt fölterítve. Edény, kés, villa, pohár volt elég, persze innen-onnan összeszedve s minden elképzelhető alakban, — de minden megvolt, a mi kellett. Ivanovna Amália érezvén, hogy kitűnően végezte földadatát, büszke mosolylyal fogadta a visszatérőket. Nagyon kicsipte magát. Fejkötő volt a fején s gyászfátyol lengett rajta. De ez a büszkesége, bár teljes mértékben jogos volt, valamiért még sem tetszett Ivanovna Katerinának. „Mintha e nélkül az Ivanovna Amália nélkül még egy asztalt se tudnának megteríteni!“ Új, fátyolos főkötője sem tetszett neki. Csak nem gondolja tán az a buta német némbér, hogy ő a háziasszony s csak könyörületből jött ide segíteni a tehetetlen szegény lakóknak? Könyörületből! Engedelmet kérek! Ivanovna Katerina apjánál, a ki ezredes volt s majdnem gubernátor, másképp terítették ám, néha napján negyven személyre is, úgy, hogy ott efféle Ivanovna, vagy jobban mondva: Ludvigovna Amáliát még a konyhába sem bocsájtották volna be. Hanem Ivanovna Katerina egyelőre nem mondta ki gondolatait, habár szívében elhatározta, hogy ezt az Ivanovna Amáliát még ma le kell teremteni s kijelölni neki a megfelelő helyet, különben Isten tudja, mit képzel majd magáról, — addig is azonban nagyon hidegen és tartózkodva érintkezett vele. Más kelemenség is bántotta Ivanovna Katerinát: a temetőbe a meghívott lakók közül a lengyelen kívül, a ki még a temetőbe is kiszaladt, úgyszólván senki sem jelent meg; a torra meg éppen csak a legjelentéktelenebbek és legszegényebbek jöttek el, ezek közül is némelyik kölcsönként vagy hányt-vetett ruhában. Az idősebbek és szolidabbak, mintha összebeszéltek volna, elmaradtak. Így p. o. Luzsin Petrovics Péter, a ki,

el lehet mondani, a legszolidabbak közé tartozott, szintén nem jelent meg, pedig Ivanovna Katerina tegnap este már az egész világnak (tudniillik Ivanovna Amáliának, Polecskának, Szónyának és a lengyelnek) elbeszélte, hogy az igen nagytekintélyű, nagylelkű ember, a kinek roppant összeköttetései s nem kisebb birtokai vannak, a ki barátja volt az ő első férjének, bejáratos az ő apjához s a ki megígérte, hogy mindent el fog követni, hogy Ivanovna Katerina tekintélyes nyugdíjat kapjon.

Jegyezzük meg itt, hogy Ivanovna Katerina, ha dicsekedett is valamelyes összeköttetésekkel és előnyökkel, azt minden érdek, minden számítás és minden haszonlás nélkül tette, úgyszólván: szíve mélyéről fakadt az, egyesegyedül azon jó szándékkal, hogy az általa olyannak képzelt egyént még magasabbra emelje. Luzsinon kívül, valószínűleg példát véve róla, elmaradt az a gyalázatos, semmirekellő Lebzjatynyikov is. Ugyan mit gondol magáról? Hiszen csak könyörületből van meghíva, még pedig azért, mert Petrovics Péterrel egy szobában lakik és ismerőse, hát illetlenség lett volna meg nem hívni. Elmaradt egy tömzsi asszony is az ő „tül-érett leányaival“, a kik bár csak vagy két hete laktak Ivanovna Amáliánál, már is többször panaszkodtak a Marmeladovék lármája miatt, különösen, mikor a boldogult részegen jött haza, — a mi természetesen Ivanovna Amáliától tudódott ki, mikor összeveszett Ivanovna Katerinával s azzal fenyegetőzött, hogy kikergeti a családot és tele torokból ordította, hogy nem hagynak nyugtot a „tisztességes lakóknak, a kiknek pedig a kis körmük többet ér, mint ők.“ Ivanovna Katerina csak azért is elhatározta, hogy elhívja azt a dámát és leányát, a kiknek „a kis körmük többet ér, mint ők“, annál inkább, mert az a dáma egész mostanig a véletlen találkozások alkalmával büszkén fordult el tőle, hát hadd tudja meg majd, hogy itt „tisztességesen gondolkoznak és éreznek s meghívják őket, elfelejtven nekik a rosszat“, és hadd lássák, hogy Ivanovna Katerina sincs ilyen alantas életmódhoz szokva. Föltette, hogy erről mindenesetre föl fogja őket világosítani az asztalnál, nem feledve el a papája gubernátor-ságát sem, s megjegyezvén mellékesen, hogy nem volt miért a találkozásuk alkalmával tőle elfordulni, sőt az rendkívül ostoba viselkedés volt.

Nem jött el a kövér ezredgs sem (valójában nyugalmazott törzskari százados), de ezt meg lehetett bocsátani, mert kiderült, hogy tegnap reggel óta „nem leli a hátulsó lábait“.* Egy szóval csak ezek jöttek el: a polyák, aztán egy szótlan, fogyatékos külsejű kanczellista, a kin piszkos, kellemetlen szagú frakk volt; azután egy süket, csaknem egészen vak vén emberke, a ki valamikor valami postahivatalban volt s a kit valaki emberemlékezet óta, nem tudni, miért, ott tartott Ivanovna Amáliánál. Megjelent egy részeg nyugalmazott hadnagy — valójában élelmezési hivatalnok — is, a ki a legilletlenebbül és nagyon hangosan kaczagott és „képzeldék kérem“: mellény nélkül. Egy valaki egyenesen leült az asztalhoz, még csak nem is üdvözölve Ivanovna Katerinát, végül egy valaki, miután nem volt ruhája, hálókabátban akart megjelenni, de ez már annyira illetlen volt, hogy Ivanovna Amália és a polyák segítségével sikerült kilökní. Egyébiránt a polyák hozott magával még két polyákot, a kik soha életökben nem laktak Ivanovna Amáliánál s a kiket az itteni lakásukban ez ideig soha senki sem látott. Mindez rendkívül kellemetlenül érintette Ivanovna Katerinát. „Hát ugyan kinek a kedvéért történtek az előkészületek?“ A gyerekeket, hogy jobban elférjen a vendégség, nem ültették az asztalhoz, a mely úgysis az egész szobát elfoglalta, hanem a hátulsó zugban egy ládán terítettek nekik, fölültetvén a két kicsikét egy lóczára. Polecska, mint nagyobb, megbízott, hogy vigyázzon rájuk, etesse meg őket s törülgesse meg az orrocskáikat, „mint az jól nevelt gyermekekhez illik“. Egy szóval Ivanovna Katerina minden szükséges figyelemmel és nagyrabecsülésel akarta fogadni a vendégeket. Különösen lenézett most a megjelentek közül némelyeket s föltartott orral kínálta meg őket, hogy foglaljanak helyet az asztalnál. Nem tudni, mi okból, azt képzelve, hogy a többiek elmaradásának az oka Ivanovna Amália, egyszeriben rendkívül barátságatlanul kezdett vele érintkezni, a mit az azonnal észrevett s rendkívül bántva érezte magát.

Az ilyen kezdet nem ígért jó véget.

Végre leültek. Raszkolnyikov éppen abban a pillanatban érkezett meg, mikor a temetőből visszatértek. Ivanovna Katerina rendkívül megörült neki, először azért, mert ő volt

* T. I. részeg.

az egyetlen „művelt, tanult vendég“, s „mint tudva van, két év múlva a helybeli egyetemen egy tanári katedrát fog elfoglalni“, másodsor pedig azért, hogy Raszkolnyikov azonnal és udvariasan kimentette magát előtte, hogy bármint szeretett volna is a temetésen jelen lenni, körülményei meggátolták abban. Ivanovna Katerina csak vele volt elfoglalva, az asztalhoz jobbfelől maga mellé ültette (balfelől Ivanovna Amália ült), s bár folytonosan ügyelnie kellett, hogy az ételek rendben adassanak föl s mindenkinek jusson és ámbár a gyötrő köhécselés, a mely az utóbbi két nap alatt különösen erősebb lett, minduntalan fojtogatta, szünet nélkül oda-oda fordult Raszkolnyikovhoz s félig suttogva igyekezett kiönteni előtte minden érzelmét, elégedetlenségét a tor sikerületlen volta fölött, — hanem kedvetlensége gyakran váltakozott a legnagyobb vidámsággal, nagyokat kaczagva az összegyűlt vendégsereg, de különösen a háziasszony rovására.

— Mindennek ez a kakuk az oka. Ön érti, hogy kiről beszélék: ő róla, ő róla! — s Ivanovna Katerina a házi úrnőre mutatott. — Nézen rá csak: kimeresztette a szemét, érzi, hogy róla beszélünk, de nem érti, hát kidüllesztette a szemét. Piha, bagoly! Ha, ha, ha! Khi-khi-khi! Aztán mit akar a fejkötőjével? Khi-khi-khi! Nem veszi észre; azt akarja, hogy mindenki azt tartsa felőle, hogy ő protegál engemet s szerencsének tartsam, hogy itt van. Én megkértem, mint tisztességes asszonyt, hogy a jobbakat hívja meg, különösen pedig a megboldogult ismerőseit s nézze, kiket hozott ide; csupa figurák, korhelyek! Nézze csak azt a piszkos képűt: akár egy kétlábú turha. Hát még ezek a polyákok; ha, ha, ha! Khi, khi, khi! Senki, senki sem látta itt őket soha, én sem láttam őket soha; hát minek jöttek el, kérdem? Csak leülnek szépen, sorjában. Pane, hej, — kiáltott egyikökre, — vett ön fánkot? Vegyen még! Ígyék sört, ígyék! Nem kell egy kis pálinka? — Nézze csak, fölugrott, búcsúzik, nézze csak, nézze; úgy látszik, teljesen éhesek, szegények. Sebaj, hadd menjenek. Legalább nem csinálnak olyan zajt . . . és . . . én valóban féltém a háziasszony ezüstkanalait. — Ivanovna Amália, — fordult egyszerre ehhez, — ha esetleg ellopják az ön kanalait, hát előre mondom, hogy én nem felelek értök! Ha, ha, ha! — kaczagott újra Raszkolnyikovhoz fordulva s újra a háziasszonyra mutatva és örülve, hogy sikerült egy csipést

ejtenie. — Nem értette meg, már megint nem értette meg. Csak tátja a száját, nézze csak: bagoly, valóságos bagoly, még pedig fülsbagoly azokkal az új szalagokkal, ha, ha, ha!

A nevetés újra átment visszatarthatatlan köhögésbe, a mely öt percig tartott. Zsebkendőjén néhány csöpp vér lát-szott, homlokán izzadság-cseppek mutatkoztak. Némán mut-tatta meg a vért Raszkolnyikovnak s alig pihenve ki magát, újra rendkívüli élénkséggel suttogott hozzá, miközben arcán vörös foltok tüntek föl.

— Nézze csak: megkértem, hogy óvatosan és finoman hívja meg azt a dámát és leányát; tudja ön, kiről beszélek? Mert azokkal a legfinnyásabb módon kell bánni s ő úgy tett, hogy az az ide szakadt félbolond, az a kevély teremtés, az a semmi vidéki liba, csak azért, mert ő valamiféle őrnagynak az özvegye s azért jött ide, hogy a penziója után járjon és a hivatalokban seperhesse a ruhájával a padlót, csak azért, mert már ötvenöt esztendő óta festi a szemöldökét, fehériti és pirosítja az arcát (az bizonyos!) . . . hát ennek a krea-turának nemcsak nem méltóztatott megjelenni, de még csak ki sem mentette magát, ha már el nem jöhetett, mint a hogy' azt ilyen esetekben a legkisebb műveltség is megköveteli. Azt sem tudom fölfogni, hogy miért nem jött el Petrovics Péter? Hát Szónya hol van? Hova ment? No, itt van már valahára. Hol voltál Szónya? Különös, hogy még az apád temetésén sem vagy pontos. Romanovics Rodion, bocsássa be magá-hoz. Itt a helyed, Szonyecska . . . mit akarsz? Végy magad-nak. Végy a szószosból, az a legjobb. Mindjárt behozzák a fánkot. Hát a gyermekek kaptak? Polecska, van-e mindene-tek? Khi-khi-khi! Jól van! Légy jó, Lida, s te is Kolyan, ne kopogj a lábacskáddal; ülj úgy, mint művelt gyerekhez illik. Mit mondtál, Szonyecska?

Szónya azonnal közölte vele Petrovics Péter mentségét, igyekezőn mentől hangosabban szólni, hogy valamennyien meghallják, s a legválogatottabb kifejezéseket használni, a melyeket Szónya még jobban fölczifrázott. Hozzá tette: Petrovics Péter különösen meghagyta megmondania, hogy ő, mihelyt csak lehet, azonnal el fog jönni, hogy a *dologról* személyesen beszélhessen s megállapodjanak az iránt, hogy mit kelljen tenni a jövőre nézve stb. stb.

Szónya tudta, hogy ez megbékíti Ivanovna Katerinát,

hízeleg neki és a mi a fő, büszkesége ki lesz elégítve. Leült Raszkolnyikov mellé, a kinek gyorsan meghajtotta magát, s némán, kíváncsian nézett rá. Hanem aztán az egész hátralevő idő alatt valamiért nem akarózott neki sem ránézni, sem vele beszélni. Úgy viselte magát, mintha szórakozott volna, bár akkor is mindig úgy nézett Ivanovna Katerinára, mintha tetszeni akart volna neki. Sem ő, sem Ivanovna Katerina nem voltak gyászban, mert nem volt ahhoz való ruhájok; Szónyán valami fahéj-színűs szürke ruha, Ivanovna Katerinán pedig az ő egyetlen sötét, csikos szőr-ruhája volt.

A Petrovics Péterről vett hír kitünő hatást gyakorolt. Ivanovna Katerina, miután fontos arcczal meghallgatta Szónyát, épp oly fontosan kérdezte, hogy: mint van Petrovics Péter? Aztán mindjárt, s csaknem fennhangon sügta Raszkolnyikovnak, hogy valóban különös is lett volna olyan tiszteletreméltó és szolid embernek, mint Petrovics Péter, ilyen „furcsa kompániába“ keveredni, ha még olyan tisztelettel viseltetik is a család iránt, s ha még olyan jó barátságban volt is az ő papájával.

— Lám, azért vagyok én ön iránt nagyon hálás, Romanovics Rodion, hogy ön nem vetette meg az én szíves vendéglátásomat, még ilyen körülmények közt sem — tette hozzá csaknem egész hangosan; — egyébiránt meg vagyok róla győződve, hogy csak a rendkívüli baráti érzelem sarkallta önt szava megtartására, a mely önt az én szegény, megboldogult férjemhez kötötte.

Azután még egyszer büszkén és elégedetten szétnézett vendégei fölött s hirtelen különös buzgalommal, kiabálva kérdézősködött az asztalon keresztül a süket vén embertől: „Nem kell még egy kis pecsenye s kapott-e lisszabonit?“ Az öreg nem válaszolt és sokáig nem bírta megérteni, mit kérdeznek tőle, habár a szomszédai csúfokodva mindenfelől döfölgették. De ő csak körülnézegetett, kitéátotta a száját, a mivel még jobban fölingerelte az általános derültséget.

— Nézze már, milyen ostoba! Nézze csak, nézze! Minek is hozták ide? A mi Petrovics Pétert illeti, — folytatta Ivanovna Katerina, — ő természetesen egészen más ember . . . Aztán olyan rendkívül szigorú tekintettel fordult Ivanovna Amália felé, hogy ez szinte meghökkent. — Petrovics Péter nem is hasonlít ezekhez a magok ágrólszakadt vakvezetőihez,

a kiket az én papámnál a szakácsné még a konyhába se eresztett volna be — s a boldogult férjem is csak leereszkedésből fogadta volna őket, s azt is csak az ő véghetetlen jólelkúsége tetette volna meg vele.

— Igen, szeretett jókat inni; azt nagyon szerette: iszogatót is! — kiáltott föl egyszerre a nyugalmazott élelmezési tiszt, a tizenkettedik pohár pálinkát nyakalva be.

— A boldogult férjemnek tagadhatatlanul meg volt az a gyöngesége s ezt mindenki tudta róla, — fordult hozzá Ivanovna Katerina, — de azért jó és becsületes ember volt, a ki szerette és megbecsülte a családját, — csak az az egy hibája volt, hogy jóságánál fogva könnyen hitt mindenféle ringy-rongy embereknek s Isten tudja, kikkel nem iszogatót, még olyanokkal is, a kiknél a kis körme is többet ért. Képzelje csak, Romanovics Rodion, a zsebében egy mézes kalácsból csinált kakast találtak, holtrészegen jött hazafelé s a gyermekekről még sem feledkezett meg.

— Ka-kast? Azt tetszett mondani, hogy kakast? — kiáltott az élelmezési tiszt.

Ivanovna Katerina nem méltatta őt feleletre. Elgondolkozott valamin és sóhajtott.

— Bizonyára ön is azt gondolja, a mit mindenki, hogy én nagyon szigorúan bántam a férjemmel, — fordult Raszkolnyikovhoz. Pedig az nem igaz. Ő engem becsült, nagyon, nagyon becsült. Jólelkű ember volt! S néha úgy elfogta a bánat! Megtörtént, hogy ült, ült a zúgban, nézett rám; olyan bánatos volt, szeretett volna hozzám gyöngéd lenni, én meg azt gondoltam magamban: „Most kedveskedj, azután megint leiszod magad“; csak szigorúsággal lehetett néha visszatartani.

— Úgy van, voltak igen viharos jelenetek, nem is egyszer, — szólt megint közbe az élelmezési tiszt, s megint bekapott egy pohár pálinkát.

— Nemcsak viharos jelenetekkel, hanem seprővel kellene elbánni némely félbolonddal; most nem a boldogultról beszélék, — vágta ketté Ivanovna Katerina az élelmezési tiszt szavait.

Arczán a vörös foltok egyre jobban égtek, mellg zihált. Úgy látszott, már csak egy percz kell és kitör a botrány. Némelyek vihogtak, mintha már előre mulattak volna rajta.

Az élelmezési tisztet meglökték s sugdostak neki. Úgy lát-szott, hogy össze akarták őket hecczelni.

— Bocs-cs-csánatot kérek, kire értette azt kegyed? — kezdé az élelmezési tiszt, — t. i. kinék a tisztességét . . . az iménti kifejezése . . . Eh, egyébiránt nem érdemes . . . Ostobaság! Özvegy! Özvegyecske! Megbocsátok . . . passz! — s megint a pálinkához nyúlt.

Raszkolnyikov némán, fölháborodott érzéssel ült. Csak illendőségből evett az ételből, a melyet Ivanovna Katerina sűrűn rakott a tányérjára s evett különösen azért, hogy meg ne sértse őt. Szünet nélkül Szónyát nézte. Szónya egyre nyugtalanabb és izgatottabb lett; érezte, hogy a tor nem fog jól végződni s ijedezve látta Ivanovna Katerina izgatott magaviséletét. Azonkívül azt is jól tudta, hogy a főök, a miért a két dáma oly lenéző és kicsinylő módon mellőzte az Ivanovna Katerina meghívását, ő maga, Szónya volt. Magától Ivanovna Amáliától hallotta, hogy a mama sértve érezte magát a meghívás által és azt kérdezte: „Ugyan mit gondolnak, hogy' ültethetné ő a lányát egy sorba *azzal a személylyel?* Szónya érezte, hogy ez már valamiképpen Ivanovna Katerina szemében több volt, mintha őt magát, gyermekeit s apját sértették volna meg, egyszóval, hogy ez halálos sérelem volt s Szónya tudta, hogy Ivanovna Katerina most már nem nyugszik addig, „míg be nem bizonyítja ezeknek a vakvezetőknek, hogy kik ők mindketten“, stb. stb.

Az asztal másik végéről valaki egy tányéron két, kenyérből gyúrt és nyállal átlótt szívet nyújtott át Szónyának. Ivanovna Katerina méregbe jött s fennhangon szólt le az asztal másik végire, hogy a ki azt küldte, nem lehet más, mint valami „részeg számár.“ Ivanovna Amália, a ki szintén rosszat sejtett s azonkívül a lelke mélyéig megalázva érezte magát Ivanovna Katerina fenhéjazása által, hogy a társaság kellemetlen hangulatát megváltoztassa, s hogy a figyelmet magára vonja, egyszerre minden igaz ok nélkül elkezdte mesélni, hogy egy ismerőse, „Karl a patikából“, éjjel kocsin utazott, s „hogy a bérkocsis megölte őt akarni s hogy Karl natyon, natyon kérte a kocsis, hoty ne öljön őt mekk és sirt és a keszét dörte és mekkijett és ijettében mekrepett a szíve“. Ivanovna Katerina elmosolyodott ugyan, de tüstént megjegyezte, hogy

Ivanovna Amália jobban teszi, ha nem beszél el anekdotákat oroszul. Az még jobban sértve érezte magát s azt felelte, hogy „az ő fáterja ausz Berlin, natyon, natyon tekindélyes ember volt és mindig a zsebekben tartotta a kezét“. Ivanovna Katerina nem bírta magát tartóztatni s hangosan elkaczagta magát, annyira, hogy Ivanovna Amália veszteni kezdte a béketűrését s alig bírt magán uralkodni.

— Óh, a füles bagoly! — súgta megint Raszkolnyikovnak, csaknem megint elkaczagva magát, Ivanovna Katerina, — azt akarta mondani, hogy mindig zsebre dugott kézzel járt, khi-khi! Hát azt nem vette észre ön, Romanovics Rodion, hogy ezek a pétervári külföldiek, t. i. főképpen a németek, a kik Isten tudja honnan költöznek be hozzánk, mind ostobábbak, mint mi. No, nem úgy van? Hát lehet-e olyasmit elbeszélni, hogy „a Karlnek a patikából ijettében mekkrepett a szive“, — hát miféle ember volt az, (a taknyos!), a ki a helyett, hogy megkötözte volna a kocsist, „a kezét dörte, és sirt és natyon kérte.“ Óh be ostoba asszony! Azt hiszi, valami nagyon érzékeny históriát mondott el s nem veszi észre, hogy milyen félkegyelmű. Én szerintem az a részeg élelmezési tiszt százszor okosabb nála; azon legalább meglátszik, hogy ez az elvetemült ember elitta az eszét, de a többiek mind olyan rendesek, komolyak . . . Nézze, hogy kimeresztí ez az asszony a szemét! Haragszik! Mérgelődik! Ha-ha-ha! Khi-khi-khi!

Ivanovna Katerina földerülvén, különféle aprólékos dolgokat beszélt el, aztán hirtelen arról tartott előadást, hogy mihelyt sikerül neki a penziót kieszközölni, azonnal nevelőintézetet nyit szülővárosában, T.-ben, előkelő kisasszonyok számára. Ezt még nem is említette Ivanovna Katerina Raszkolnyikovnak, hát erről egy kicsit részletesebben kellett szólni. Nem tudhatni, hogy milyen úton és módon, egyszerre csak a kezébe került az a „nevezetes írás“, a melyről még a boldogult Marmeladov beszélt Raszkolnyikovnak, elmondván mámoros fővel, hogy Ivanovna Katerina, az ő felesége, mikor a nevelőintézetből kilépett, a „kormányzó és több magas állású személy“ előtt milyen tánczot vitt véghez. A nevezetes írásnak, a mint látszott, ezúttal az volt a hivatása, hogy bebizonyítsa, miszerint Ivanovna Katerinának joga lehet arra, hogy intézetet alapítson; főképpen pedig az lett volna a levél

föladata, hogy azzal végképp agyonüttessék az a két, himmihummi vakvezető nő, abban az esetben, ha azok eljönnek a torra, világosan bebizonyíttatván előttük, hogy Ivanovna Katerina a legjobb, mondhatni, arisztokrata házból való, egy ezredes leánya és mindenesetre különb némely rátartiaknál, a milyenek az utóbbi időkben igen elszaporodtak. A nevezetes írás azonnal kézről-kézre adatott a részeg vendégek közt, a mit Ivanovna Katerina nem ellenzett, mivel abban tényleg föl volt említve en toutes lettres, hogy ő egy udvari tanácsosnak, s következőképpen majdnem egy ezredesnek a leánya. Ivanovna Katerina föllelkessülvén, azonnal a legkisebb aprólékossáig elbeszélte, mi minden szép és jó van T.-ben; megemlékezett a gimnáziumi tanárokról, a kiket ő alkalmazni fog az intézetben, egy tiszteltre méltó öregecskéről, a francia Manguauxról, a ki magát Ivanovna Katerinát is tanította francziául a nevelő-intézetben s a ki még most is T.-ben éldegél s több, mint valószínű, hogy a legméltányosabb díjazás mellett fog ő nála tanítani. Végre rákerült a sor Szónyára is, „a ki szintén elmegy Ivanovna Katerinával T.-be s ott mindenben segítségére lesz.“ Hanem erre valaki elvihogta magát az asztal végén. Ivanovna Katerina igyekezett olyanformán viselni magát, mintha észre sem vette volna a nevetést, s följebb emelve hangját, még élénkebben kezdett beszélni arról, hogy Szónya kétségkívül igen alkalmas arra, hogy neki segítségére legyen; szólt aztán a „Szónya szelidségéről, békétüreséről, szilárdságáról, előkelőségéről és műveltségéről“, megveregette a Szónya arcát s magához vonva kétszer hevesen megsókolta. Szónya elpirúlt, Ivanovna Katerina pedig egyszerre sirva fakadt, s azt gondolta magában, hogy „ő milyen gyöngye idegzetű bolondos asszony, s hogy már nagyon meg van viselve, hogy ideje lesz már befejezni a tort, s miután az evéssel már elkészültek, jó lesz fölhordatni a teát“.

Ebben a pillanatban Ivanovna Amália, a ki most már végképpen meg volt sértve, hogy a társalgásban legkisebb részt sem vehetett, s hogy senki sem akart rá hallgatni, egy utolsó kísérletre szánta el magát s titkolt ravaszsággal bátorkodott Ivanovna Katerinának azt a mélyértelmű megjegyzést tenni, hogy az alapítandó intézetben különös gondot kell fordítani a leányok fehérneműire (die Wäsche) s hogy elkerül-

hetetlenül szükség lesz olyan „rentes aszonira (die Dame), a ki jól fityáznai a fehérneműre“, azután meg „hogy a fiatal leánkák éjjel tidogban rekényeket nem olvasni.“ Ivanovna Katerina, a ki igazán rosszul érezte magát és kimerült, s a kit már untatott a tor, azonnal letorkolta Ivanovna Amáliát, hogy „hisz ez ostobaságokat fecseg“ és semmihez sem ért, hogy „die Wäsche“ gondja a felügyelőnéti illeti egy előkelő intézetben, nem pedig az igazgatónőt; a mi meg a regény-olvasást illeti, hát az egyenesen illetlen beszéd, — s kéri őt szépen, hogy fogja be a száját. Ivanovna Amália elvörösödött s haragra lobbánva jegyezte meg, hogy ő csak jót akart, s hogy Ivanovna Katerina már régóta nem fizetett kvártélypénzt neki. Ivanovna Katerina azonnal visszavágott, azt mondván, hogy hazudik, ha azt mondja, hogy csak jót akart, mert még tegnap is, mikor a boldogult a ravatalon feküdt, a kvártélypénzt emlegette.

Erre Ivanovna Amália különös folytatásképpen megjegyezte, hogy ő azokat a dámákat meghívta, de azok a dámák nem jöttek el, mert azok előkelő dámák s nem jöhetnek el nem-előkelő dámához. Ivanovna Katerina azonnal visszadta a fricskát, hogy mivel Ivanovna Amália csak efféle tájékozódó kanál, hát nem ítélné meg, ki az előkelő, ki nem. Ivanovna Amália nem tűrhette ezt s kijelentette, hogy „az ő fáterje, ausz Berlin, iken, iken tekindélyes emper megvolt, mint a két kezével a zsebekben tartott és mindig ity tett: puf, puf!“ s hogy apját tényleg mindennek fölé helyezze, Ivanovna Amália fölugrott a székről, bedugta mindkét kezét a zsebébe, fölfújta arcát s szájával olyan meghatározhatatlan hangokat produkált, a melyek hasonlítottak a „puf-puf“-hoz, a min roppant jókat nevettek a jelenlevők, s még biztatták Ivanovna Amáliát, lesve, hogy mikor kapnak már össze. Ezt már nem viselhette el Ivanovna Katerina s azonnal, mindnyájok hallatára odaborsolta az Ivanovna Amália orra alá, hogy talán soha fáterje sem volt, s hogy Ivanovna Amália egyszerűen egy pétérvári részeges disznó s valószínű, hogy azelőtt valahol szolgáló volt, vagy talán még annál is rosszabb.

Ivanovna Amália rák-vörös lett s azt hörögte vissza, hogy meglehet, hogy Ivanovna Katerinának soha sem volt fáterje, de neki volt fáterje ausz Berlin, az hosszú kabátot viselt s mindig úgy tett, hogy „puf-puf-puf“. Ivanovna Kate-

rina megvetéssel válaszolta, hogy az ő származása mindenki előtt ismeretes s ebben a nevezetes írásban is nyomtatott betűkkel van elmondva, hogy az ő apja ezredes volt; de hogy az Ivanovna Amália apja (ha ugyan volt valamilyen apja) bizonyosan valami pétérvári majoros volt és tejet árult; de a legvalószínűbb, hogy nem is volt apja, mert a mai napig se tudni bizonyosan, hogy' hívják Ivanovna Amáliát az apja után, Ivanovnának-e, vagy Ludvigovnának?

Erre már Ivanovna Amália végkép kijött a türelméből s öklével az asztalra csapva, rikácsoló hangon adta elő, hogy ő Amal-Ivan, nem Ludvigovna, hogy az ő fáterjét Johannak hívták, hogy az bürgermájszter volt, s hogy az Ivanovna Katerina fáterja soha sem volt bürgermájszter. Ivanovna Katerina fölkel a székről, s szigorú, látszólag nyugodt hangon (bár egészen sápadt volt s melle nehezen zihált) mondta neki, hogy ha még csak egyetlenegyszer merészkedik a maga „czondrás fáterjét az ő papájával egy kalap alá vonni,“ hát akkor ő, Ivanovna Katerina, letépi a fejről a főkötőt s a lábával tapossa szét.

Hallván ezt Ivanovna Amália, futkosni kezdett le s föl a szobában, teljes erejéből sikoltozott, hogy ő a ház úrnője s hogy Ivanovna Katerina ebben a szempillantásban takarodjék ki a lakásból; aztán neki állt, hogy az asztról összeszedje az ezüst kanalakat. Vihogás, hahota támadt; a gyerekek sírva fakadtak. Szónya oda akart menni, hogy visszatartsa Ivanovna Katerinát, de a mint Ivanovna Amália megint a sárga bárczáról kezdett valamit kiabálni, Ivanovna Katerina kiszakította magát Szónya kezeiből, rárohant Ivanovna Amáliára, hogy beváltsa ígérését a fejkötő letépését illetőleg.

Ebben a pillanatban kinyílt az ajtó s a küszöbön Luzsin Petrovics Péter jelent meg. Megállt és szigorú, fontos tekintettel nézett szét a társaságon. Ivanovna Katerina hozzárohant.

III.

— Petrovics Péter! — kiáltott, — legalább ön fogja pártomat! Adja értésére ennek az ostoba teremtésnek, hogy ne merészeljen így bánni egy szerencsétlenségbe jutott jó-nevelésű asszonynyal, mert ezt a törvény sem engedi meg...

elmegegyek magához a generális-gubernátorhoz . . . Ez az asszony azt mondja . . . Jusson eszébe önnek az apám vendégszeretete s védje meg az árváját.

— Kérem, kérem, asszonyom . . . kérem asszonyom! — szabadkozott Petrovics Péter, — nekem a kegyed papáját, mint tudja, nem volt szerencsém ismerni . . . kérem asszonyom! (valaki hangosan elkaczagta magát) s kegyednek Ivanova Amáliával való oktalan czivakodásába én nem akarom magamat beleártani . . . Én a magam dolgában járok . . . s azonnal a kegyed mostoha leányával, Ivanovna . . . reménylém ez a neve, Ivanovna Szónyával . . . Legyen szíves békét hagyni . . .

S Petrovics Péter oldalra kerülve Ivanovna Katgrina mellett, az átelleni szöglet felé ment, a hol Szónya volt.

Ivanovna Katerina úgy állt ott, mintha villám sújtotta volna. Nem bírta fölfogni, hogyan tagadhatta meg Petrovics Péter az ő papája ismeretségét, mert a hogy' ő azt egyszer kigondolta magában, azt azon módon szentül igaznak is tartotta. Az is nagyon meglepte, hogy Petrovics Péter olyan hivatalos, száraz, sőt bizonyos fenyegető hangon beszélt. Aztán megjelenésére mindannyian elcsendesedtek. Azonkívül, hogy ez a „gyakorlati szellemű és komoly“ ember egyáltalában nem rokonszenvezett a társasággal, az is látni való volt, hogy ő valami más fontos ügyben jött, hogy valami rendkívüli ok vezethette ebbe a társaságba s hogy — úgy látszik — itt mindjárt történni kell valaminek. Raszkolnyikov, a ki Szónya mellett állt, elfordult, hogy Petrovics Péter ne lássa meg, de ez, a mint látszott, egyáltalában észre sem vette. Egy percz múlva megjelent a küszöbön Lebezatnyikov is; nem jött be a szobába, de ő is olyan különös kíváncsi tekintettel, csaknem csodálkozva állt meg; hallgatódzott, de úgy látszott, sokáig nem bírt semmit megérteni.

— Bocsánat, hogy talán zavarom önöket — szólalt meg Petrovics Péter, senkihez sem fordulva személyesen, — hanem a dolog eléggé fontos s én örülök rajta, hogy tanúk előtt szólhatok. Ivanovna Amália, kérem szépen, mint a ház úrnőjét, legyen szíves Ivanovna Zsófiával folytatandó beszélgetésemet figyelemmel kíséreni. Ivanovna Zsófia — folytatta aztán, oda fordulva a rendkívül csodálkozó s már előbb megijedt Szónyához — az én asztalomról barátom, Lebezatnyikov Szem-

jonovics Andrej szobájából, mindjárt az ön látogatása után eltűnt egy százrubeles bankjegyem. Ha kegyed valami úton-módon tudja s megmondja, hol van az a pénz, hát én becsület-szavammal ígérem kegyednek s erre tanúkül fölhívom a jelenlevőket, hogy ezzel a dolog be lesz fejezve. Ellenkező esetben kénytelen leszek igen komolyan föllépni . . . akkor . . . magára vessen kegyed . . .

Teljes csend uralkodott a szobában. Még a síró gyermekek is elhallgattak. Szónya halott-halványan állt, Luzsinra nézett s nem bírt felelni. Mintha egy szót sem értett volna. Így telt el néhány másodperc.

— Nos hát mi lesz? — kérde Luzsin, folytonosan rá nézve.

— Én nem tudom . . . Én semmit sem tudok . . . — szólt végre gyöngé hangon Szónya.

— Nem? Semmit sem tud? — kérdezte Luzsin s néhány pillanatig hallgatott. — Gondolkozzék csak, mademoiselle — kezdé aztán szigorúan, de még mindig úgy, mintha bátorítani akarná, — gondolkozzék csak, én kész vagyok gondolkozási időt engedni. Tetszik látni, ha nem volnék a dologban olyan biztos, hát tapasztalt voltomnál fogva, nagyon természetes, nem kockáztatnám azt, hogy kegyedet gyanúsítsam; mert én az egyenes, világos gyanúsításért, ha utólag alaptalannak mutatkoznék is, bizonyos tekintetben felelős vagyok. Ezt jól tudom. Ma reggel szükségem lévén pénzre, beváltottam néhány öt-százalékos papírt, összesen háromezer rubel erejéig, név-értékben. Erről a jegyzetek megvannak a tárczámban. Haza menve, elkezdtem pénzemem összeszámolni, a mire tanúm Szemjonovics Andrej s összeszámoltam kétezerháromezár rubelt, betettem a pénzt a tárczámba, tárczámat pedig a kabátom oldalzsebébe. Az asztalon körülbelül ötszáz rubel maradt, e közt két darab száz-száz rubeles bankjegy. Ekkortájtban bejött kegyed (az én hívásomra) s azután az egész idő alatt ott maradt, még pedig annyira nyugtalankodva, hogy beszéd közben háromszor is fölkelt és ki akart menni, jöllehet beszélgetésünket még nem fejeztük be. Szemjonovics Andrej mindent bizonyíthatja. Bizonyára kegyed maga sem fogja tagadni azt, mademoiselle, hogy én kegyedet Szemjonovics Andrej által egyedül azért hívtam be, hogy tanácskozzam kegyeddal a kegyed mostohaanyja, Ivanovna Katerina szomorú, segély-

telen sorsáról. (a kihez nem jöhettek el a temetésre), s arról, hogy talán jó lenne rajta aláírás, sorsjáték vagy valami hasonló által segíteni. Kegyed köszönetet mondott nekem, sőt könnyekre is fakadt, (mindent úgy beszélek el, a hogy' történt, először azért, hogy kegyedet visszaemlékeztessen, másodszor pedig, hogy bebizonyítsam kegyednek, hogy az én emlékezetemből nem esett ki semmi). Azután fölvettem az asztalról egy tíz-rubelest s odaadtam kegyednek, mint segítséget részemről a kegyed anyja számára. Mindezt látta Szemjonovics Andrej. Azután elkísértem kegyedet az ajtóig, mialatt kegyed még mindig nagyon izgatott volt, azután pedig egyedül maradván Szemjonovics Andrejjal s mintegy tíz perczig beszélgetvén vele, Szemjonovics Andrej elment, én pedig újra az asztalhoz léptem, a melyen a pénz hevert, azzal a szándékkal, hogy azt megszámlolva, külön tegyem, — mint már előbb elhatároztam. Legnagyobb csodálkozásomra egy százas hiányzott. Most már ítélje meg, kérem: Szemjonovics Andrejt semmi szín alatt sem gyanúsíthatom, illet föltenni is szégyenlenék. A számadásban szintén nem tévedhettem, mert a kegyed elmenetele előtt néhány percczel összeszámlolva az összeget, mindent rendben találtam; ismerje be kegyed, mennyire igyekezett elmenni s hogy egy ideig az asztalon tartogatott is valamit a kezében, föltéve továbbá azt, hogy milyen társadalmi helyzete van kegyednek, milyen szokások járnak azzal, én — hogy úgy mondjam: megdöbbenéssel, sőt akaratom ellenére is — *kénytelen voltam* gyanút táplálni, a mi persze nagy kiméletlenség, de igazságos. Hozzá teszem még és ismétlem, hogy nem tekintve az én szemtanúi meggyőződésemet, jól tudom, hogy jelen gyanúsításomban bizonyos kockázttal van. De, láthatja, hogy nem ok nélkül álltam elő vele; meg is mondom, hogy miért álltam vele elő: egyedül, kisasszony, egyedül a kegyed fekete hálátlansága miatt. Hogyan? Én kegyedet odahívom szerencsétlen anyja érdekében, adok kegyednek tíz rubelt, kegyed pedig azon a helyen, abban a pillanatban olyan eljárással fizet nekem vissza! Nem, ez már nem szép! Megérdemli a leczkét! Gondolja meg csak; — egy szóval: mint igazi barátja kérem kegyedet (mert jobb barátja ebben a pillanatban nem lehet), gondolja meg jól! Máskülönbén kérlelhetlen leszek! Nos, tehát!

— Én semmit sem vettem el kegyedtől, — suttogott

Szónya megrémülve. — Ön adott tíz rubelt, itt van, vegye vissza. — Szónya kivette zsebéből a zsebkendőjét, kikereste egyik csücskét, kibontotta, kivette belőle a tízes bankót s oda nyújtotta Luzsinnak.

— Hát csak nem ismeri be a százás elvételét? — kérdezte ez szemrehányó, biztos hangon, nem véve el a tízest.

Szónya körülnézett. Mindnyájan megrémült, szigorú, gúnyos és gyűlöletes tekintettel néztek rá. Ránézett Raszkolnyikovra . . . ez a fal mellett állt, keresztbe fonta karjait s csillogó tekintettel nézett Szónyára.

— Oh, Uramisten! — szakadt le Szónya ajkairól.

— Ivanovna Amália, értesíteni kell a rendőrséget, azután, nagyon szépen kérem, küldjön el addig is a házmesterért, — mondá csöndes, majdnem hízelgő hangon Luzsin.

— Gott der barmherzige! Én is tudtam, hogy lopni szokott, — mondotta Ivanovna Amália, összecsapva a kezét.

— Kegyed tudta! — kapott a szón Luzsin. — Bizonyosan már eddig is adott némi okot ilyen föltevésre. Kérem, mélyen tisztelt Ivanovna Amália, ne feledkezzék meg majd e szavairól, a melyeket különben is tanúk előtt mondott.

Egyszerre mindenfelől hangos beszéd hallatszott. Mindnyájan mozogni kezdtek.

— Ho-gyan? — kiáltott egyszerre magához térve Ivanovna Katerina s mintha lánczról szabadult volna el, Luzsinra rohant, — hogyan? Önök őt lopással vádolják? Őt? Szónyát? Jaj, alávalók, alávalók! — S Szónyához rohanva, mintha össze akarná préselni, átölelte száraz karjaival.

— Szónya! hát hogy' mertél te ettől tíz rubelt elfogadni? Oh, te ostoba! Add ide mindjárt! Add ide azt a tíz rubelt — itt van.

S kikapva Szónya kezéből a bankót, összegyúrte azt a kezében s a Luzsin szeme közé vágta. A papír-csutak lepattant a Luzsin szeméről a földre. Ivanovna Amália sietett fölvenni a pénzt. Petrovics Péter dühbe jött.

— Fogjátok meg ezt az őrült asszonyt! — kiáltott.

Ebben a pillanatban Lebezjatnyikov mellett több új jövevény volt látható, köztük a két nevezetes dáma is.

— Micsoda? Őrült? En vagyok az őrült? Ostoba! — hörögte Ivanovna Katerina. — Te vagy ostoba bolond, te pervesztő, alávaló! Szónya, Szónya venné el az ő pénzét! Ez a

Szónya volna zsvány! Hiszen még ad neked, ha kell, ostoba! — S Ivanovna Katerina hiszterikus kacajban tört ki. — Láttak ilyen bolondot? — fordult minden oldalra, Luzsinra mutatva. — Hogyan, hát még te is? — szólt, a mint meglátta a ház asszonyát, — hát te is azt állítod, te kofa, hogy „lopni szokott“, óh, te alávaló porosz, te, a ki görbe lábakat rejtegetsz a krinolinod alatt. Oh, ti, óh ti valamennyien! Hiszen ki sem ment innen a szobából s a mint eljött tőled, gazember, azóta mindig mellettem ült, mindnyájan látták. Itt ült Romanovics Rodion mellett, ni . . . Motozzátok meg! Minthogy innenn sehová ki nem ment, a pénz csak nála lehet. No hát keresd, keresd! Hanem ha meg nem találod, hát már megengedj kedves galambocskám, akkor felelni fogsz érte! Ő felségéhez, magához a cárhoz futok, leborúlok az ő kegyelmes lábához, mindjárt, még ma! En — árva vagyok! Engem bocsátanak hozzá. Azt hiszed, nem bocsátanak be? Csalódo! bejutok. Be-ju-to-ok! Arra számítottál, hogy Szónya olyan félnék? Abban bizakodtál? Hja, barátom, bátor vagyok én ő helyette is! Mozdulj hát! Keress, no, keress, keress, keress!

S Ivanovna Katerina dühösen ránczigálta Luzsint, oda lökdöste Szónya felé.

— Jól van, felelek is róla . . . no, gondolja meg, kis-asszony, gondolja meg. Látom, hogy kegyed nagyon félnék. Ez . . . ez . . . ez . . . hogy' is mondjam? — dörmögött Luzsin — ez a rendőrségre tartozik . . . habár máskülönben elég tanú van itt rá . . . En kész vagyok . . . De mindenesetre nagyon kényes dolog egy férfinak . . . a nemi különbség miatt . . . Talán Ivanovna Amália segíthetne . . . habár, a mi azt illeti, így sem lehet . . . De hát hogy' is no!

— Segítsen, a kinek tetszik; motozza meg, a ki akarja! — kiáltott Ivanovna Katerina; — Szónya, forgasd ki a zsebedet. No hát, na hát! Ide nézz, ki van fordítva, nincs benne semmi, itt volt a zsebkendője, nincs a zsebben semmi, látod? Itt a másik zseb, itt van, itt van! Látod, látod!

S Ivanovna Katerina nemcsak szétnyitotta, hanem egészen ki is fordította mind a két zsebet. Hanem a második, a jobboldali zsebből egyszerre csak kirepült egy papir s a légben kört írva le, a Luzsin lábához esett. Mindnyájan látták, némelyek fölkiáltottak. Petrovics Péter lehajolt, fölvette a papirt, két újja közé fogva, a földről; mindenki láttára vette

föl, aztán megfordította. A papir százrubeles volt, nyolczad-rébe összehajtogatva. Petrovics Péter körben meghordozta a kezét és mutogatta mindenkinek a százast.

— Zsvány! ki a szállásból! Policzáj, policzáj! — ordított Ivanovna Amália. — Szibériába kell vinni. Ki vele!

Mindenfelől kiabálások hangzottak. Raszkolnyikov hallgatott, nem véve le a szemét Szónyáról s csak ritkán, de sebesen tekintve néha Luzsinra. Szónya a régi helyén állt, mintegy eszmélet nélkül; mintha nem is döbbsent volna meg. Egyszerre előtötte arcát a pír, elkialtotta magát s kezeivel elfödte szemét.

— Nem, én nem vettem el! Én nem vettem el! Én nem tudom! — kialtott szívéről szakadt könnyekkel s Ivanovna Katerinához tántorgott. Ez megölelte s erősen magához szoritotta, mintha testével akarná megvédeni.

— Szónya! Szónya! Én nem hiszem. Látod, hogy nem hiszem! — kialtott Ivanovna Katerina, a látott tények ellenére, miközben úgy tartotta kezei közt Szónyát, mint egy gyermeket, számtalanszor megcsósolva, kezét simogatva s azt is megcsókolgatva. — Hogy te loptál volna! Jaj, beh ostoba emberek ezek! Oh, Úristen! Bolondok vagytok, bolondok, — fordúlt valamennyi felé, — hiszen nem tudjátok, milyen szíve van ennek, milyen leány ez! Ő lopna, ő! Hiszen képes utolsó ruháját levetni, eladni, meztelenül járni és nektek adni az árát, ha szükségetek van rá: olyan leány ez! Azért kapott sárga bárczát is, mert az én gyermekeim már majd éhen halnak s ő eladta magát miérettünk! . . . Oh, te megboldogult! Látod? Látod-e te ezt? Ilyen a te halotti-torod! Úristen! Védehmezzétek meg hát! Mit állnak mindnyájan! Romanovics Rodion! Hát ön miért nem lép közbe? Tán ön is fölteszi róla? Mindössze véve nem értek ti annyit, mint az ő kis-körme, mind, mind, mind! Úristen! Véd meg!

A szegény, mellbeteg, elhagyott Ivanovna Katerina sírása, a mint látszott, mély benyomást gyakorolt a közönségre. Annyi sajnálatra méltó, annyi megható volt abban a fájdalom által megviselt, tüdővészttől kiszáradt arcban, azokban a kiszáradt, vértől fölcseresedett ajkakban, abban a hörögve kiabáló hangban, abban a gyerek-síráshoz hasonló zokogásban s abban a védelemért esdő kérésben, hogy — a mint látszott,

mindnyájan megsajnálta a szerencsétlen asszonyt. Legalább Petrovics Péter azonnal kész volt a sajnálkozással:

— Asszonyom, asszonyom! — szolt ő átható hangon, — hiszen ez a dolog nem tartozik kegyedre. Senki sem merné kegyedet azzal gyanúsítani, hogy ezt helyesli, vagy azzal egyetért, s annnyival kevésbbé, mert kegyed maga kutatta ki a zsebeket: ebből is látszik, hogy kegyed mit sem tudott. Én nagyon, de nagyon sajnálnám, ha Szemjonovna Zsófiát — hogy úgy mondjam — a nyomor vitte volna erre a lépésre, de hát miért nem akarta a tettét bevallani, mademoiselle? A föl-tünéstől félt? Az első lépéstől? Talán elvesztette lélekjelenlétét? A dolog érthető; nagyon is érthető . . . De hát mégsem kellett volna idáig engedni . . . Uraim! — fordult a jelenvoltakhoz — uraim! sajnálva s hogy úgy mondjam, fájlalva az esetet, kész vagyok megbocsátani, még azok után is, hogy oly méltatlanul megbántottak. De szolgáljon kegyednek, mademoiselle, ez a szegény leczkéül a jövőre, — fordult Szónyához; — én ezúttal nem szándékozom további lépéseket tenni! Maradjon ennyiben!

Petrovics Péter oda sandított Raszkolnyikovra. Tekinteteik találkoztak. Raszkolnyikov lángoló tekintete kész lett volna őt porrá égetni. Ivanovna Katerina, a mint látszott, már nem is hallott semmit, csak ölelgette és csókolgatta Szónyát, mint egy őrült. A gyerekek is körülvették Szónyát az ő apró kezecskéikkel s Polecska, a ki különben nem értette, hogy miről van szó, csak úgy úszott könnyeiben, remegett a zokogástól s eldugta sirástól dagadt szemeit a Szónya vállára.

— Mily alávalóság! — hallatszott egyszerre egy hangos szó az ajtó felől.

Petrovics Péter hirtelen oda nézett.

— Mily alávalóság! — ismételte Lebezzatnyikov, szilárdan a szeme közé nézve Petrovics Péternek.

Petrovics Péter összerezzen. Ezt mindnyájan észrevették. (Később ez neki is eszébe jutott.) Lebezzatnyikov belépett a szobába.

— S ön még tanuúl mert engem hívni? — mondotta Petrovics Péterhez menve.

— Mit jelentsen ez, Szemjonovics Andrej? Miről beszél? — motyogott Luzsin.

— Ez azt jelenti, hogy ön rágalmozó; ezt jelentik az én

szavaim! — szólta erőlyesen Lebezjatnyikov, szigorúan nézve rá gyöngé szemével. Nagyon föl indúlva. Raszkolnyikov majd elnyelte szemével, mintha minden szót föl akarna fogni s megmérlegelni. Ismét csönd állt be. Petrovics Péter csaknem elvesztette a lélekjelenlétét, kivált az első pillanatban.

— Ha ön ezt nekem . . . — kezdette el, igyekeztén magát összeszedni, — de mi is lelta önt? Eszén van?

— Én eszemen vagyok, hanem ön . . . gazember! Oh, milyen alávalóság! Mindent hallottam s készakarva vártam a végére, hogy mindent megértsek, mert bevallom, hogy előttem még most sem elég világos az egész . . . Miért tette ön ezt: nem értem.

— Hát mit tettem én? Ugyan hagyjon föl talányos magaviseletével! Talán bizony sokat ivott.

— Meglehet, hogy ön, semmirevaló ember, inni szokott, de én nem. Én soha sem iszom pálinkát, mert nem tudom 1-
viselni! Képzeljék, ő, ő maga adta oda Szemjonovna Zsófiának, a saját kezével adta oda azt a százast; én láttam, tanú vagyok rá, megesküszöm rá. Ó, ő! — ismételte Lebezjatnyikov, odafordúlva a jelenvoltakhoz.

— Megbolondult ön, ficzkó? — hebegett Luzsin; — hiszen itt, az ön szemei előtt történt, ő maga is itt van, maga beismerte mindnyájunk előtt, hogy a tizesen kívül semmit sem kapott tőlem. Hát hogy' adhattam volna át én neki azt a százast?

— Láttam én, láttam! — kiáltott szilárdul Lebezjatnyikov, — s habár meggyőződéseim ellen van, kész vagyok ebben a pillanatban bármely bíróság előtt megesküdni, mert láttam, mikor ön azt a százast észrevétlenül belopta a zsebébe! Mikor az ajtóban elbúcsúzott tőle, midőn ő megfordult s ön egyik kezével kezét szorította vele, akkor a másikkal, tudniillik a balkezelével, észrevétlenül a zsebébe dugta a bankót. Én láttam, jól láttam.

Luzsin elsápadt.

— Mit fecseg! — kiáltott haragosan; — hogy' láthatta volna ön, a ki az ablak mellett állott, a bankót? Tán káprázott a szeme . . . az a gyöngé szeme. Álmodik.

— Nem, nem káprázott a szemem. S ha távol állottam is, mindent, de mindent láttam; s ha az ablaktól csakugyan nehéz is megkülönböztetni egy bankót, — ezzel igazat mond,

de én véletlenül egész biztosan tudtam, hogy az százas bankó volt, mert mikor ön oda akarta adni Szemjonovna Zsófiának a tizest, láttam, hogy ugyanakkor egy százas bankót is fölvetett az asztalról (ezt azért láthattam, mert akkor egész közel álltam, s mert akkor mindjárt eszembe jutott valami, hát nem is felejtettem el, hogy a kezében ott van a bankjegy.) Ön a bankjegyet a markába szorítva tartotta, azután már elfelejtetem volna, de akkor ön, a mint fölkel, áttette a bankjegyet a jobb kezéből a balba s majd elejtette; akkor megint eszembe jutott, hogy ön az én tudtomon kívül akar jót tenni Szemjonovna Zsófiával. Képzelheti, hogy milyen figyelemmel lestem hát; — nos, láttam aztán azt is, hogy sikerült önnek a pénz a zsebbe lopni. Láttam, láttam, kész vagyok rá hitet tenni.

Lebezzatnyikovnak kifogyott a lélekzete. Mindenféle különféle fölkiáltások hangzottak, leginkább a meglepetés hangjai, de rosszaló kiáltások is hallatszottak. Mindnyájan Petrovics Péter felé tódultak. Ivanovna Katerina Lebezzatnyikovhoz sietett.

— Szemjonovics Andrej! Én önben csalódtam. Védje meg őt. Egyedül ön van az ő pártján! Ő szegény árva; az Isten küldte önt, Szemjonovics Andrej, édes galambom!

S Ivanovna Katerina, alig tudva, hogy mit csinál, térdre esett előtte.

— Ostobaság! — fakadt ki egész méreggel Luzsin, — ostobaságot darál, uram! . . . „Elfelejtettem, — eszembe jutott; — eszembe jutott — elfelejtettem,“ — hát mi ez? Hát akkor én készakarva tettem a zsebébe? Miért? Mi czéiből? Mi közöm nekem ehhez a . . .

— Mi czéiből? Azt már én magam sem tudom, én csak a tiszta valóságot mondom el, annyi bizonyos. S ebben annyira nem tévedek, alacsonylelkű, bűnös ember, hogy ez után a tette után hálásan szorítottam meg a kezét s csak akkor jutott eszembe az a kérdés: miért lopta titkon a zsebbe a pénzt? Miért éppen lopva? Talán csak, hogy én előttem titkolja el cselekedetét, tudva, hogy énnekem meggyőződéseim ellen van minden jótékonyság, mint a mely soha semmi bajt sem javít meg gyökeresen? S aztán meg is voltam róla győződve, hogy ön csak én előttem nem akart alamizsnát adni s azonkívül meglehet, arra is gondoltam, hogy meglepetést akar neki szerezni, csodálkozásba akarja ejteni azzal, hogy majd egy egész

százast talál a zsebében. (Mert mostanában a jötevők nagyon szeretik így eltakargatni jótékonyágukat, — tudom.) Azután arra is gondoltam, hogy próbára akarja őt tenni: vajon vissza jön-e majd megköszönni? Aztán, hogy ki akarja kerülni hállalkodását s hogy — no, a mint mondani szokás, hogy „ne tudja egyik kezed . . .“ egy szóval így volt. Egyebet nem gondolhattam s föltettem magamban, hogy majd később elmélkedem a dologról, hanem nem tartottam illendőnek kimondani ön előtt, hogy tudom az egészet. De még az is eszembe jutott, hogy hátha Szemjonovna Zsófia, mielőtt fölfedezné a pénzt, el találja veszíteni? S ez az, a miért elhatároztam, hogy ide jövök, ide, kihívom s tudatom vele, hogy száz rubelt tetek a zsebébe. Jövet azonban bementem Kobyljatnyikov úrékhoz, hogy átadjam nekik „A pozitív módszer általános eredményét“, különösen ajánlva nekik Piderit cikkét (egyéb-iránt a Wagnerét is); azután sietek ide — s ime! akkorára már micsoda história fejlődött itt ki! No hát juthattak volna nekem olyanok az eszembe, ha tényleg nem láttam volna, hogy ön száz rubelt dugott a zsebébe?

Szemjonovics Andrej, midőn ily logikus következtetésű, bőbeszédű előadását befejezte, annyira kifáradt, hogy izzadság borította el arcát. Fájdalom, oroszul sem tudta magát rendesen kifejezni (bár semmi más nyelvet nem értett), úgy, hogy egyszerre mindent kimerítvén, ügyvédi beszéde után mintha jelentéktelenebbé vált volna. Mindazáltal előadása rendkívüli hatást gyakorolt. Oly merészen, oly meggyőződéssel beszélt, hogy szemmeláthatólag mindnyájan hittek neki. Petrovics Péter érezni kezdte, hogy rosszul áll a dolga.

— Mit tartozik az én rám, hogy önnek olyan ostoba kérdések ötlöttek eszébe? — kiáltott föl. — Az még nem bizonyított! Ön mindezt álmodhatta s aztán vége! Mert én azt mondom önnek, hogy hazudik, uram! Hazudik és rágalmaz, mert haragszik rám valamiért, még pedig valószínűleg azért, mert nem értettem egyet az ön lázító és istentelen szocziálistikus eszméivel — ez az egész.

Hanem ez a védekezés nem használt Petrovics Péternek. Ellenkezőleg, mindenfelől morgással feleltek rá.

— Hát te meg ime mire adtad magad! — kiáltott Lebezjatnyikov. — Te hazudsz! Hívass rendőrséget s én mindjárt megesküszöm! Csak egyet nem bírok fölfogni: miért

kockáztatott ilyen alávaló lépést! Oh, elvetemült, rossz ember!

— Én meg tudom mondani: miért kockáztatta ezt a lépést s ha kell, én is esküt teszek rá — szólalt meg Raszkolnyikov s előre lépett.

Látászólag szilárd és nyugodt volt. Mindenki, a ki rá-nézett, meggyőződhetett, hogy ő valóban tudja, miben áll a dolog s hogy mi történt idáig.

— Én előttem most minden világosan áll, — folytatta Raszkolnyikov egyenesen Lebezsztatnyikovhoz fordulva. — Mindjárt a história kezdetén látni kezdtem, hogy itt valami dologgal állunk szemben; kezdtem aztán számba venni bizonyos sajtáságos körülményeket, a melyek egyedül csak én előttem ismeretesek s a melyeket mindjárt elő is adok: azokban gyökerezik az egész. Ön, Szemjonovics Andrej, az ön megbecsülhetetlen fölvilágosításaival végképpen megmagyarázta nekem az egészet. Kérem önöket mindnyájokat: hallgassanak meg. Ez az úr (itt rámutatott Luzsinra) nemrégiben megkért egy leányt, nevezetesen az én nővéremet, Raszkolnyikova Romanovna Avdotját. De Pétervárra jöve, ezelőtt három nappal, a mint először találkoztunk, összeveszett velem és én kikergettem a lakásomról, a mire két tanúm van. Ez az ember nagyon gonosz . . . Három nappal ezelőtt még nem is tudtam, hogy ő itt, önnél van szállva, Szemjonovics Andrej, s hogy ugyanaz nap, a melyen vele összevesztünk, tehát ezelőtt harmadnappal, tanúja volt annak, a mint én, mint a boldogult Marmeladov barátja, egy kis pénzt adtam át a feleségének, Ivanovna Katerinának, a temetésére. Ez az úr azonnal levelet írt anyámnak s tudósította, hogy én minden pénzemet odaadtam — nem Ivanovna Katerinának, hanem Szemjonovna Zsófiának s a mellett a legesúfabb kifejezésekkel emlegette Szemjonovna Zsófia jellemét, vagyis czélozgatott a köztém és Szemjonovna Zsófia közt fönnálló viszonyra. Tette pedig mindezt, a mint önök mindnyájan fölfoghatják, azzal a czéllal, hogy összeveszítsen anyámmal és húgommal, besúgván nekik, hogy én rosszra költöm az utolsó filléroket, a mivel ők engem segítenék. Tegnap este anyám és húgom előtt ennek az embernek a jelenlétében elmondtam az igazat, bebizonyítva, hogy a pénzt Ivanovna Katerinának adtam temetésére s hogy ezelőtt három nappal Szemjonovna Zsófiát

nem is ismertem, még csak nem is láttam. Hozzá tettem azt is, hogy ő, Luzsin Petrovics Péter, mindenestül nem ér annyit, mint a Szemjonovna Zsófia kisujja, a kiről olyan rútul nyilatkozott. Arra a kérdésére pedig: egy sorba helyezném-e Szemjonovna Zsófiát a hugommal? — azt feleltem, hogy azt már meg is cselekedtem, ugyanaznap. Fölbosszankodván azon, hogy anyám és hugom nem hajlandók velem az ő kedvéért összeveszni, a legmegbocáthatlanabb gorombaságokat mondta nekik. A dolog végleges szakítással végződött, s őt kikergették a házból. Mindez tegnap este történt. Most aztán különösen kérem az önök figyelmét: gondolják el csak, hogy ha sikerült volna most neki bebizonyítani, hogy Szemjonovna Zsófia — tolvaj, akkor először is bebizonyíthatta volna anyámnak és hugomnak, hogy neki csaknem igazsága volt a rágalmazásában, hogy joggal háborodott föl azon, mikor én egy sorba helyeztem Szemjonovna Zsófiát a hugommal, hogy mikor engem megtámadott, egyúttal védelmezte az én hugom, az ő mátkája becsületét. Egy szóval, ez által újból sikerülhetett volna neki engem összeveszíteni az enyéimmel s természetesen azt remélhette, hogy így majd újból visszahelyezkedhetik azok jóindulatába. Arról nem is szólok, hogy egyúttal engem is bosszantani akart, mert hiszen van oka azt hinni, hogy nekem Szemjonovna Zsófia becsülete és boldogsága nagyon drága. Ez volt az ő egész számítása! Így fogom én föl ezt a dolgot. Ez az egésznek az oka és semmi más!

Igy vagy legalább ilyen formán végezte be Raszkolnyikov beszédét, a melyet a figyelmesen hallgató közönség gyakran félbeszakított fölkiáltásaival, de ő a félbeszakítások ellenére élesen, nyugodtan, világosan, határozottan és szilárdan beszélt. Éles szava, meggyőződést eláruló hangja és szigorú arca mindenkire rendkívüli hatást gyakorolt.

— Úgy van, úgy van! — bizonyította Lebezatnyikov diadalmasan. — Úgy kell lennie, mert éppen kérdezte is tőlem, a mint Szemjonovna Zsófia bejött hozzánk a szobába, hogy itt van-e ön? Nem láttam-e önt az Ivanovna Katerina vendégei sorában? Ezért félre is hitt engem az ablakhoz és suttogva kérdezősködött tőlem. Úgy látszik: mindenáron azt akarta, hogy ön is itt legyen! Úgy van, úgy!

Luzsin nem felelt, csak megvetően mosolygott. Külö-

ben nagyon sápadt volt. Úgy látszott: azon gondolkozott, miképpen gázoljon ki? Meglehet, hogy szívesen abba hagyott volna már mindent s elment volna, hanem az e pillanatban csaknem lehetetlen volt; nem jelentett volna egyebet, mint egyenes beismerését a ráhalmozott vádagnak s annak, hogy tényleg rágalmazta Szemjonovna Zsófiát. Azonkívül a kapatos vendégek már a nélkül is föl voltak izgatva. Az élelmezési tiszt, bár az egészből semmit sem értett, mindannyinál jobban kiabált s Luzsint illetőleg a legkellemetlenebb indítványokat tette. De voltak józanok is; összejöttek az emberek minden lakásból. Mind a három polyák roppantul föl volt indulva s szünetlenül azt kiabálták neki: „Páne lajdák!” (az úr semmire való!); aztán még valami fenyegető szavakat morogtak lengyelül. Szónya elfogúltan hallgatott, de mintha ő sem értene az egészből semmit, mintha teljesen tehetetlen volna magával. Csak nézett Raszkolnyikovra, érezvén, hogy ez az egyedüli megmentője. Ivanovna Katerina nehezen, hőrögre lélekzett s a mint látszott, szörnyen szenvedett az ő védtelenségében. Mindnyájuknál butábban állt Ivanovna Amália; kitátotta a száját s látszott, hogy semmin sem gondolkozik. Csak azt látta, hogy Petrovics Péter valahogyan megbukott. Raszkolnyikov megint szót akart kérni, de már nem juthatott szóhoz: mindnyájan kiabáltak s szitkozódva és fenyegetőzve tolongtak Luzsin körül. De Petrovics Péter nem hátrált meg. Látva, hogy a Szónya gyanúsításában egészen elvesztette a játékot, vakmerősködni kezdett.

— Engedelmet, uraim, engedelmet: ne szorítsanak úgy össze, bocsássanak, hadd mehessek, — szólt, glindúlva a tömeg közt; — aztán legyenek kegyesek nem fenyegetőzni; biztosítom önöket, hogy semmitől sem félek, hiába is csinálnak akármit; — ellenkezőleg, felelőssé teszem önöket, uraim, azért, hogy erőszakkal oltalmukba vették a bűnt. A lopás több, mint világos s én nem is fogom ezt annyiban hagyni. A bíróság nem olyan vak, és . . . nem részeg, nem fog hinni két isten-tagadó, bűnös, lázító ember vallomásának, a kik engemet olyan váddal illetnek, a melyet ostobaságukban magokra nézve elismernek. Bocsássanak, kérem!

— Menjen, de úgy menjen el, hogy még a lehellete se maradjon a szobában; tessék a szobából kiköltözni s ezzel köztünk mindennek vége! — szólt Lebezjatnyikov. — Óh, ha

eszembe jut, mennyire megerőltettem magamat, hogy őt beavassam . . . két egész héten át . . .

— Hiszen én már magamtól kijelentettem önnek, Szemjonovics Andrej, hogy kiköltözöm, mikor ön még tartóztatott, most csak azt teszem hozzá, hogy ön bolond. Kivánom önnek, gyógyuljon meg az esse is, a rossz szeme is. Bocsássanak, uraim!

Utat csinált magának; hanem az élelmezési tiszt nem akarta őt olyan könnyen, pusztán egy-két szitokkal elereszteni: fölkapott az asztalról egy poharat, megcsóválta s oda dobta Petrovics Péterhez, hanem a pohár egyenesen Ivanovna Amáliát találta. Ez fölsikoltott, az élelmezési tiszt pedig a dobáshoz való nekihuzakodásában elvesztette az egyensúlyt s elterült az asztal alatt. Petrovics Péter a szobájába ment s félóra múlva már kihurezolkodott a házból. Szónya, a ki természetből félnék volt, rég tudta, hogy vele könnyebb elbánni, mint bárkivel mással, megsérteni pedig akárki megsérthette, minden visszatörítés nélkül. Mindazáltal egész e pillanatig úgy gondolta, hogy a sértéseket ki lehet valahogy' kerülni, nagy vigyázattal, előzékenységgel s mindenki iránt való alázatossággal. Csalódása nagyon nehezen esett neki. Igaz, hogy béketűrőssel, panasz nélkül tudott elviselni mindent, — még ezt is. Hanem az első pillanatban szörnyen fájtt neki. Diadala és rehabilitálása mellett is — a mint első ijedelme és önkívülete elmúlt, a mint megértett mindent, — tehetetlenségének és sérelmének érzete fájdalmasan szorította el a szívét. Hiszterikus fájdalom vett rajta erőt. Végül, nem bírva magával, kirohant a szobából és haza futott. Ez csaknem akkor történt, mikor Luzsin elment. Ivanovna Amália, mikor a jelenvoltak kaczagása közt a pohár reá esett, szintén nem bírta elviselni lakoma közben szerzett mámorát. Mint egy veszett, olyan sikoltással rohant Ivanovna Katerinára, ezt okolva mindenért.

— Ki a szállásból! Azonnal! Mars! S e szavakkal kezdte összekapkodni az Ivanovna Katerina holmijából mindazt, a mi a keze ügyébe esett, aztán mindent a földre dobált. Ivanovna Katerina, a ki a nélkül is agyon volt kínozva, csaknem önkívületben zihált és egészen sápadt volt, fölugrott az ágyról (a melyre kimerültségében lehanyatlott volt), s Ivanovna

Amáliára vetette magát. De a csata nem volt egyenlő; ez úgy ellökte magától, mint a pelyhet.

— Mit! Nem elég, hogy olyan istentelenül rágalmaztak, még ez a kreatúra is rám támad? Hogyan? A férjem halála napján s miután vendégszeretetemben részesült, ki akar hajtani árváimmal együtt a szállásból az utcára! — jajongott zokogva és zihálva a szegény asszony. — Úristen! — kiáltott föl egyszerre fölesillanó szemekkel, — hát nincs igazság?! Kit védelmezél hát Te meg, ha nem minket, árvákat? No, majd meglátjuk. Van még bíró és igazság a világon, van s én fölkeresem őket. Mindjárt, csak várj, te istentelen teremtés! Polecska, vigyázz a gyerekekre, mindjárt visszajövök. Várjatok meg, ha másutt nem: az utcán. Meglátjuk: van-e hált igazság a földön? — S fejére vetvén ugyanazt a zöld drap-de-dame kendőt, a melyről a boldogult Marmeladov elbeszélésében megemlékezett, Ivanovna Katerina áttörte magát az összevissza álló, részeg tömegen, a mely még mindig ott lebzelt a szobában, azután jajgatva, sirva kifutott az utcára, azzal a bizonytalan czállal, hogy haladéktalanul s bármibe kerüljön is, igazságot keres. Polecska a gyerekekkel félenken húzta meg magát a zugolyban egy ládán, s átölelve a két remegő kicsikét, várta az anyát. Ivanovna Amália tett-vett a szobában, sipítozott, számolgotott, földhöz vagdalt mindent, a mi a kezébe került és úgy viselte magát, mint egy veszett állat. A jelenváltak egy része a lépcsőn, más része az udvaron fecsegett, egyesek elmondtak az újabban jötteknek a történetekből annyit, a menyit tudtak, mások czivakodtak és szitkozódtak, némelyek meg nótára gyűjtöttek.

— Most már ideje, hogy én elmenjek! — gondolta Raszkolnyikov. — No, szegény Szemjonovna Zsófia, mit fogsz te most mondani?

És elindult Szónya lakása felé.

IV.

Raszkolnyikov nagyon ügyes és alkalmas ügyvéde volt Szónyának Luzsin ellenében, ámbár magának is szörnyű, nagy szenvedés nyomta a szívét. Reggel átgondolva a dolgot, még mintha örült volna is neki, hogy szenvedései, a melyek

már elviselhetetlenek voltak, más irányt vettek, nem is szólván arról, milyen jól esett neki Szónyáért helyt állni. Ezen kívül föltett szándéka volt s ez nagyon izgatta is, kivált egy-egy kis időre, hogy találkoznia kell Szónyával: meg *kell* neki mondania, hogy ő ölte meg Lizavetát, s oly szörnyű gyötrelmeket érzett, hogy szinte a kezével igyekezett azokat magától elhárítani. Akkor, mikor Ivanovna Katerinától eljőve fölkiáltott: „No, szegény Szemjonovna Zsófia, mit fogsz te most mondani?“ — a mint látszott, még bizonyos külső izgatottság hatása alatt állt s élénkségét az a győzelem idézte elő, a melyet az imént Luzsin fölött kivivott. Hanem különös dolog történt vele. A mint odaért a Kapernaumov szállásához, hirtelen gyöngeséget és félelmet érzett magában. Gondolkozva állt meg az ajtó előtt, azt a sajátságos kérdést forgatta elméjében: „El kell-e azt mondani, hogy ki ölte meg Lizavetát?“ A kérdés sajátságos volt, mert egyszerre azt is érezte, hogy nemcsak nem hallgathatja el a dolgot, hanem az elmondást sem szabad elhalasztania, még kis időre sem. Még nem tudta, hogy miért nem; csak érezte, s gyöngeségének nyomasztó tudata a hasztalanság érzetével szemben majd leroskasztotta. Hogy ne okoskodjék és szorongjon sokat, hirtelen kinyitotta az ajtót s a küszöbről ránézett Szónyára. Szónya a kis asztalkára könyökölve ült s arcát elfödte kezeivel, de meglátta Raszkolnyikovot, gyorsan fölállott s elibe ment, mintha várta volna őt.

— Mi lett volna belőlem, ha ön nincs ott! — mondta gyorsan, bejőve Raszkolnyikovval a szobába. Látszott, hogy csak ezt akarta neki mentől előbb elmondani, s ezért várta.

Raszkolnyikov az asztalhoz ment s leült arra a székre, a melyről Szónya csak az imént kelt föl. Szónya két lépésnyire állt tőle, éppen úgy, mint tegnap.

— Nos, Szónya? — szólt, s azonnal észrevette, hogy hangja remeg; — hiszen az egész dolog a „társadalmi szokások és a részvét“ követelményei szerint történt. Értette kegyed ezt azelőtt?

Szónya arcán nyugtalanság mutatkozott.

— Csak ne beszéljen velem ma is úgy, mint tegnap, — szakította félbe Raszkolnyikovot. — Kérem, ne kezdje újra; a nélkül is elég a gond és a szomorúság... — Sietett hozzá mosolyogni, félve, hogy Raszkolnyikovnak nem fog tetszeni a szemrehányás. — Egész megbolondulva jöttem el onnan. Mi

történik ott most? Eppen megint visezza akartam menni, de mindig gondoltam, hogy . . . ön eljön . . .

Raszkolnyikov elmondta neki, hogy Ivanovna Amália kihajtja őket a lakásból s hogy Ivanovna Katerina elfutott valahova „igazságot keresni“.

— Oh, Istenem! — kiáltott föl Szónya, — menjünk hamar.

S fölkapta a köpenykéjét.

— Örökké egy és ugyanaz! — mondta Raszkolnyikov idegesen. — Kegyed mindig csak arra gondol, hogy mit csinálnak ők? Maradjon itt velem.

— Hát . . . Ivanovna Katerina?

— Ivanovna Katerina bizonyosan nem feledkezik meg kegyedről, eljön érte maga, ha már egyszer kiszaladt a házból, — tette hozzá izgatottan Raszkolnyikov. — Ha nem találja itthon kegyedet, kegyed lesz az oka.

Szónya szomorúan, határozatlanul ült le a székre. Raszkolnyikov hallgatott, a földre bámúlt és valamin gondolkozott.

— Tegyük föl, hogy Luzsin ezúttal nem akart tovább menni, — kezdé Raszkolnyikov, nem nézve Szónyára. — Nos, de ha tovább akart volna menni és számítása sikerült volna, akkor kegyedet börtönbe záratta volna, ha én és Lebezjatnyikov oda nem jövünk. Mi?

— Igen, — mondta Szónya gyöngé hangon; — igen! — ismétlé szórakozottan és izgatottan.

— Pedig én csakugyan alig mentem oda. Lebezjatnyikov meg éppen csak történetesen vetődött oda.

Szónya nem felelt.

— Nos, pedig ha börtönbe jut, mi történik akkor? Emlékszik még rá, hogy mit mondtam tegnap?

Szónya megint hallgatott. Raszkolnyikov várt.

— Én már azt hittem, hogy kegyed megint fölkiált: „Ah, ne beszéljen, ne beszéljen!“ — nevetett föl Raszkolnyikov, de erőltetve. — Nos, megint hallgat? — kérdé egy percz múlva. — Hiszen csak kell valamiről beszélnünk? Nekem például igen érdekes volna azt tudnom, hogyan ítélne kegyed jelenleg egy „kérdés“ felől, a mint Lebezjatnyikov mondaná. (Mintha már zavarba kezdett volna jönni.) Nem, én igazán komolyan beszélek. Képzelve el, Szónya, mintha kegyed már hamarabb tudta volna Luzsin szándékát, tudta

volna (t. i. biztosan), hogy azáltal végképp elvesztek volna Ivanovna Katerina és a gyermekek, s ráadásul kegyed is (mert kegyed önmagát semminek sem számíthatja, hát azért ráadásul), Polecska szintén . . . mert ő előtte is ez az út áll. Nos tehát: ha most a kegyed elhatározására volna bízva: amaz maradjon-e életben, vagy ez, tudniillik Luzsin maradjon-e életben s folytassa gaztetteit, vagy meghaljon Ivanovna Katerina? Mit határozná kegyed, melyik haljon meg kettőjük közül? Ezt kérdezem.

Szónya nyugtalanul nézett rá. Valami különöst érzett ebben a bizonytalan s valamire távolról célzó beszédben.

— Én már előre éreztem, hogy valami ilyenformát fog kérdezni, — mondta aztán, fürkésző tekintettel nézve rá.

— Szép; annál jobb! — hanem mit határozná hát?

— Miért kérdez olyat, a mi lehetetlen? — felelt Szónya húzódozva.

—Hát talán jobb volna, ha Luzsint hagyná életben, hogy tovább is folytathassa gaztetteit? Vagy nem merné ezt határozni?

— Én az isteni gondviselésbe nem láthatok be . . . Aztán minek kérdez olyat, a mit kérdezni nem szabad? Minek ezek a hiábavaló kérdések? Hogy' lehet arra a gondolatra jönni, hogy ez az én elhatározásomtól függhetne? S ki tehet engem abban bírónak, hogy ki éljen, ki ne?

— Ha az isteni gondviselést keveri belé, akkor nem is lehet tovább menni, — morgott Raszkolnyikov kedvetlenül.

— Mondja ki inkább egyenesen, hogy mit akar! — kiáltott föl izgatottan Szónya, — már megint valamire gondol... Hát csak azért jött ide, hogy szomorítson?

Nem bírta már magát tartóztatni és keserves sirásra fakadt, Raszkolnyikov sötét nyugtalanossággal nézett reá. Elmult vagy öt percz.

— Igazad van, Szónya, — mondá végre s egyszerre megváltozott; csináltan bosszantó és erőtlenül kihívó hangja eltűnt. Még hanghordozása is megszélidült. — Már tegnap mondtam, hogy nem jöttem bocsánatot kérni s mégis csaknem azzal kezdtem, hogy bocsánatot kérjek . . . Ezt Luzsin és a gondviselésre nézve mondom . . . Bocsáss meg, Szónya . . .

Mosolyogni akart, de valami határozatlanság, bevégezet-

lenség mutatkozott halvány mosolyában. Lehajtotta fejét s arczát eltakarta kezeivel.

Egyszerre sajtáságos, váratlan érzelem szállta meg szívét, valami maró gyűlölet Szónya iránt. Mintha maga is csudálkozott volna ezen az érzésen, s megijedt volna tőle: hirtelen fölkapta a fejét s mereven nézett Szónyára; látta, hogy ennek nyugtalan s bánatos tekintete ő rajta nyugszik: szeretet sugárzott abból; az ő gyűlölete is eltűnt, mint egy álmkép. Egyik érzelem a másikat váltotta föl szívében. Ez azt jelentette, hogy az a pillanat megérkezett.

Megint eltakarta kezeivel arczát s lehajtotta fejét. Egyszerre elsápadt, fölkel a székről, ránézett Szónyára s szó nélkül, gépiesen odaült a Szónya ágyára.

Ez a pillanat az ő érzése szerint rettenetesen hasonlított ahhoz, a melyben a vén asszony mellett állt, mikor már a hurokból kiszabadította a fejszét s érezte, hogy most már egy pillanat sincs veszteni való.

— Mi baja? — kérdezte Szónya, rendkívül félve.

Raszkolnyikov nem bírt szólni. Egyáltalában nem ilyen formán akart *nyilatkozni* s maga sem tudta, mi történik most vele. Szónya csöndesen odament hozzá, leült mellé az ágyra és várt, le nem véve róla a szemét. Szívig hol hevesen dobogott, hol megdermedt. A pillanat elviselhetetlenné kezdett válni; Raszkolnyikov feléje fordította holt-halovány arczát, ajkai erőtllenül mozogtak, erőlködven valamit mondani. Szónya szívét rémület lepte meg.

— Mi baja? — ismétlé, kissé elhúzódva tőle.

— Semmi, Szónya! Ne félj . . . Bolondság! Igazán, ha jól megfontolja az ember, bolondság, — mormogott olyan formán, mint a ki nem érti maga-magát sem, s a ki álmodik. — Miért is jöttem ide téged nyugtalanítani? — tette hozzá hirtelen, reá tekintve. — Igazán! Minek? Én mindig ezzel a kérdéssel vesződöm, Szónya . . .

Meglehet, hogy ezt a kérdést már egy negyedórával előbb is fölvette magának, de most, teljes tehetetlenségében ki is mondta azt, alig ismervé magára s egész testében szüntelen remegést érezve.

— Óh, beh nagyon szenved ön! — mondá Szónya, szomorúan nézve reá.

— Ostobaság! . . . Nézd csak, Szónya — (itt valamiért

egyszerre elmosolyodott vagy két másodperczre, de oly halványan, erőtelenül!): emlékszel-e, mit ígértem neked tegnap?

Szónya nyugtalanul várt.

— Azt mondtam, mikor elmentem, hogy meglehet: örökre elbúcsúztam tőled, de ha ma eljövök, akkor megmondom neked, hogy . . . ki ölte meg Lizavetát.

Szónya rögtön, egész testében összerázkódott.

— Nos, hát eljöttem, hogy megmondjam . . .

— Tehát ön tegnap csakugyan . . . — suttogta Szónya alig bírva magával; — hát ön tudja? — kérdezte aztán gyorsan, mintha csak most jutott volna eszébe.

Szónya nehezen lélegzett. Arcza egyre halványabb lett.

— Tudom!

Szónya egy perczre elhallgatott.

— Hát talán rátaláltak? — kérdezte félénken.

— Nem, nem találtak rá.

— Hát akkor hogy' tudja ön, *ki volt?* — szólt ismét alig hallhatólag s egy percznyi szünet után újra kérdezte.

Raszkolnyikov hozzáfordult s mereven nézett rá.

— Találd ki! — szólt iménti szintelen, erőtlen mosolygásával.

Szónya egész testében vonaglott.

— De . . . minek engem ijesztgetni? — szólt aztán, elmosolyodva, mint egy gyermek.

— Meglehet, hogy én azzal igen közeli barátságban vagyok . . . ha egyszer tudom, — folytatta Raszkolnyikov szünetlenül a szeme közé nézve, mintha már nem volna rá ereje, hogy szemeit levegye róla, — az nem akarta Lizavetát... megölni . . . Véletlenül . . . ölte meg . . . A vén asszonyt akarta megölni . . . mikor az egyedül volt . . . oda ment... S akkor hazajött Lizaveta is . . . Az meg . . . őt is megölte.

Rettenetes percz következett erre. Csak nézett egyik a másikra.

— Hát nem találsz ki? — kérdezte egyszerre Raszkolnyikov, olyan érzéssel, mintha egy toronyból vetné le magát.

— Nem! — suttogott Szónya alig hallhatólag.

— Csak jól nézz rám.

S a mint ezt mondta, megint elfogta lelkét egy régebbi, ismert érzés; ránézett Szónyára s egyszerre úgy rémlett neki, mintha abban a Lizaveta arcát látná. Világosan emlékezett

Lizavetának arra az arczíkifejzésére, mikor a fejszével hozzá ment s Lizaveta a falhoz húzódott, kinyújtotta a kezét, arczán különös, gyerekes félelem mutatkozott, éppen úgy viselte magát, mint egy kis gyermek, a ki valamitől megijed s meredten és nyugtalanul néz az őt megijesztő tárgyra, visszahúzódik és kis kezét előre nyújtva, sirni akar. Csaknem ez történt most Szónyával is: épp oly tehetetlenül, oly ijedten nézett egy ideig Raszkolnyikovra, aztán hirtelen kinyújtva bal kezét, gyöngén, alig észrevehetőleg érintette ujjaival annak a mellét s csöndesen kezdett az ágyról fölemelkedni, Raszkolnyikovtól elhúzódni s egyre nehezebben bírta elviselni annak a tekintetét. Egyszerre borzadály fogta el s Raszkolnyikovnak is mintha éppen olyan ijedtség mutatkozott volna az arczán, ez is épp úgy nézett ő rá vissza, sőt csaknem éppen olyan *gyermekes* mosolyal.

— Kitaláltad? — suttogott Raszkolnyikov.

— Szent Isten! — szakadt ki Szónya kebeléből a rémület. Tehetetlenül esett az ágyra, arcczal a párnára. De néhány pillanat múlva hirtelen fölegyenesedett, gyorsan közeledett Raszkolnyikovhoz, megfogta mindkét kezét s hevesen megszorította vékony ujjaival, aztán megint mozdulatlan maradt, mintha megmeredt volna s Raszkolnyikov arczába nézett. Ezzel az utolsó, kétségbeesett tekintettel akart magának kinézni valami kis, utolsó reménységet. De nem volt reménység; semmi kétség sem lehetett, minden *úgy volt!* Még később is, ha eszébe jutott ez a pillanat, különösnek és csodálatosnak tünt föl előtte: miért látta meg azt akkor olyan *egyszerre*, hogy nem lehet többé kétség? Hát nem mondhatta volna, például, hogy ő ilyesmit már régebben sejtett? S valóban most, a mint Raszkolnyikov elmondta neki a főntebbieket, egyszerre úgy tünt föl neki az egész, mintha *ezt* csakugyan előre érezte volna.

— Jól van, Szónya, elég! Ne gyötörj most! — szót Raszkolnyikov fájdalommal.

Egészen, egészen másképpen akarta Szónyának tudtára adni, de *így* sült el.

Szónya, mintha magánkívül volna, fölugrott, s kezeit tördelve a szoba közepére ment; de aztán gyorsan visszafordult s leült hozzá az ágyra, csaknem oly közel, hogy vállaik összeértek. Egyszerre, mintha valami megszurta volna, össze-

rázkódott, fölkiáltott s maga sem tudva, miért, térdre esett Raszkolnyikov előtt.

— Mit tett önmagával, mit tett! — szólt kétségbeesetten, s fölugorva a nyakába borúlt, átölelte s erősen, hévvel szoritotta magához.

Raszkolnyikov megingott és szomorú mosolylyal nézett Szónyára.

— Milyen sajtáságos vagy te, Szónya, — megölelsz és megcsókolsz, mikor én elmondom neked azt. Azt sem tudod, mit csinálsz.

— Nem, nem; hiszen most már nincsen boldogtalanabb ember a világon, mint te! — kiáltott Szónya, magából kikelve, nem hallgatva Raszkolnyikov szavaira; aztán hiszterikus zokogásba tört ki.

Raszkolnyikov lelkében régóta nem ismert érzés kezdett hullámlani s egészen ellágyította. Nem is igyekezett ez érzélemtől szabadulni; két könny perdült ki szeméből s rezgett pilláján.

— Hát nem hagysz el azért, Szónya? — kérdezte csaknem reménynyel nézve rá.

— Nem, nem; soha és sehol! — kiáltott Szónya, — veled megyek, mindenüvé veled megyek. Oh, édes Istenem! . . . Oh, én szerencsétlen! . . . Miért is nem ismertelek előbb! Miért nem jöttél el hamarabb hozzám! Oh, én édes Istenem!

— Itt vagyok most.

— Most! Jaj, mit tegyünk most? . . . Együtt, együtt! — ismétlé mintegy önfeledten s megint átölelve őt; — veled megyek a számkivetésbe.

Raszkolnyikovot mintha egyszerre megint meglepte volna az előbbeni gyűlölködő, csaknem gögös mosoly.

— Meglehet, Szónya, hogy én még nem is akarom magam átadni a számkivetésnek, — mondá.

Szónya gyorsan reá nézett.

Az első rettenetes gyötrő érzés után, a melylyel a szerencsétlen iránt viseltetett, megint a gyilkosság szörnyű gondolata marczangolta. A Raszkolnyikov megváltoztatott hangjában egyszerre a gyilkos beszédét hallotta. Raszkolnyikov minden gondolat nélkül nézett rá. Szónya előtt még nem volt világos, hogy miért, hogyan és mi czélből történt az. Most

ez a kérdés mind egyszerre tódult fejébe. S megint nem akarta elhinni; ő, ő volna a gyilkos! Hát lehetséges lenne ez?

— De hát mi ez? Hol vagyok én? — szólt tétovázva, mintha még mindig nem tért volna magához; — hát hogy' tehetett ön *olyat*... hogy' adhatta magát arra?... Mi ez?!

— Hát hogy kifoszsam! Hagyd abba, Szónya, — felelt Raszkolnyikov, mintha belefáradt volna s már bosszantaná a dolog.

Szónya úgy állt ott, mintha villám ütötte volna, majd fölkiáltott:

— Éhes voltál! Te... anyádon akartál segíteni? Úgy-e?

— Nem, Szónya, nem, — mormogott Raszkolnyikov elfordulva s fejét lehorgaszta, — nem voltam olyan éhes... az igaz, hogy anyámon szerettem volna segíteni... de ez sem az igazi ok... ne gyötörj, Szónya.

Szónya összecsapta kezeit.

— Hát... hát... az igazért! De uram, Isten! micsoda igazság az ilyen? Ki hisz az ilyenben? S hogy' tudja ezt ön is kihozni belőle, mikor maga mondja, hogy ki akarta fosztani, azért ölte meg. Ah! — kiáltott föl egyszerre, — a pénz, a melyet ön Ivanovna Katerinának adott... az a pénz... Jóságos Isten, talán az a pénz is...

— Nem, Szónya, — szakította félbe Raszkolnyikov, — az a pénz nem abból való, nyugodj meg. Azt a pénzt anyám küldte egy kereskedő által s betegségemben kaptam meg, az nap, a melyen oda is adtam... Razumihin látta... még ő vette át helyettem... az a pénz az enyém, az én igaz tulajdonom volt.

Szónya tompán hallgatott rá s minden erejéből igyekezett valami gondolathoz jutni.

— Az a *másik* pénz pedig... egyébiránt én nem is tudom, hogy volt-e ott pénz, — tette hozzá halkán, mintegy gondolkozva; — levettem a nyakáról egy bőrszényt... egy teli, kerek erszényt... de bele se néztem; bizonyosan nem értem rá... No és a többi holmit, inggombokat lánczokat, — mindezeket az erszénnyel együtt egy idegen udvaron, a v—i proszpekten, még *mánap* reggel egy kő alá rejtettem... Most is ott van minden.

Szónya nem vesztett el egy szót sem.

— Hát akkor miért... hogy' is mondta csak: hogy

kifossa s még sem vett el semmit? — szól hirtelen Szónya, belekapaszkodva ebbe a szalmaszába.

— Nem tudom . . . még nem határoztam el, hogy elveszem-e azt a pénzt vagy nem? — felelt Raszkolnyikov, megint úgy, mintha gondolkoznék valamin, aztán összeszedte magát s mosolygott. — Eh! milyen ostobákat fecsegek, úgy-e?

Szónya már majdnem azt gondolta: Vajon nem örült-e meg? — de hirtelen mást gondolt: Nem, ez egészen más valami. Semmit, de semmit sem bírt megérteni.

— Tudod, Szónya, — szól Raszkolnyikov bizonyos inspirációval, — tudod, azt mondom én neked: ha csak azért követtem volna el azt a tettet, — folytatta minden szót hangsúlyozva s titokzatosan, de őszintén nézve Szónyára, — ha csak azért, mert éhes voltam, akkor én most . . . *boldog volnék*. Tudd meg! — S mit érnél vele, mit? — kiáltott föl megint néhány pillanat múlva kétségbeesetten, — mit érnél vele, ha most beismerném, hogy rosszul cselekedtem? Mit érnél, ha ezt az ostoba diadalt kivívnád fölöttem? Ah, Szónya, hát azért jöttem én most tehozzád?

Szónya akart valamit mondani, de aztán hallgatott.

— Azért vittelek tegnap is magammal, mert egyedül csak te maradtál meg nekem.

— Hová vittél? — kérde Szónya félénken.

— Se lopni, se ölni, ne félj, nem ilyenről van szó, — nevetett gúnyosan; — mi egymástól elűtő emberek vagyunk . . . De látod, Szónya, én éppen most, ebben a pillanatban értettem meg: *hová* vittelek én tegnap téged! S tegnap, mikor hittalak, magam sem tudtam, hogy hova. Csak egyre kértelek, hogy ne hagyj el. Nem hagysz el, Szónya?

Szónya megszorította kezét.

— De minek, minek mondtam meg neki? Minek fedeztem föl előtte? — kiáltott föl egy percz múlva kétségbeesve, végtelen fájdalommal nézve Szónyára; — te most fölvilágosításokat vársz tőlem, Szónya; ülsz és vársz, látom én azt; s mit mondhatok neked? Hiszen te semmit sem értesz meg abból és csak elhúzódol, eltávolodol . . . tőlem. No lám, megint sirsz és megint megölelsz. Miért ölelsz meg? Azért, mert én nem bírtam magam elviselni azt a terhet s másra hengerítettem át: Hurczold te is, így nekem könnyebb lesz. Hát képes vagy te ilyen elvetemültet szeretni?

— Hát nem szenvedsz te éppen úgy? — mondta Szónya.

Megint az előbbi érzés lobbant föl Raszkolnyikov lelkében s Szónya megint ellágyult.

— Szónya, jegyezd meg, hogy az én szívem rossz; ezzel sok mindent megmagyarázhatsz magadnak. Ide is azért jöttem, mert rossz vagyok. Vannak, a kik nem jöttek volna el. De én gyáva . . . rossz vagyok. No . . . jól van! Nem erről van szó . . . Most beszélni kell s én nem tudok belekezdeni. . .

Megállt és gondolkozott.

— Ejh! mi egymástól elütő emberek vagyunk, — kiáltott föl megint; — nem egymáshoz valók vagyunk. Minek is jöttem ide, minek? Soha sem bocsáthatom meg magamnak.

— Nem, nem, nagyon jó, hogy eljöttél! — szólt Szónya; — jobb, hogy tudom. Sokkal jobb.

Bánatosan nézett Raszkolnyikovra.

— Egyébiránt csakugyan! — szólt Raszkolnyikov, mintha meggondolta volna magát, — hiszen megtörtént. Látod: Napoleonná akartam lenni, azért öltöm meg. No érted most?

— N-em, — suttogott gyáván és félenken Szónya, — de csak beszélj . . . beszélj! Majd megértem, *magam szerint* megértem!

— Megérted? No jó, majd meglátjuk.

Elhallgatott és sokáig gondolkozott.

— A bökkenő ott van, hogy én egyszer ilyen kérdést tettem föl magamban: mi történt volna például, ha Napoleon az én helyzetembe jut s előmenetelének megkezdéseül nem állott volna rendelkezésére sem Toulon, sem Egyiptom, sem az átkelés a Mont-Blanc-on, hanem mindezen szép és monumentális dolgok helyett egyesegyedül valami vén özvegyaszony állt volna előtte, a kit előbb meg kellett volna ölnie, hogy a ládájából kivegye a pénzt (az előmenetel céljából, értsd meg), — nos: hát elhatározta volna-e ő magát erre, ha másképpen nem boldogulhat? Nem riasztotta volna vissza, hogy ez csöppet sem monumentális, hanem . . . bűnös dolog? No hát, mondom, én ezen a kérdésen nagyon sokáig töprengtem, annyira, hogy már szörnyen szégyeltem magamat, mikor végre (egyszerre, tudom is én, hogy?) arra az eredményre jutottam, hogy az őt nemcsak vissza nem riasztotta volna, de még eszébe sem jutott volna, hogy az nem monu-

mentális . . . sőt egyáltalában nem is értette volna, mitől lehessen itt visszariadni? S ha már nem lett volna számára más út és mód, hát minden gondolkozás nélkül úgy megfojtotta volna azt a vén asszonyt, hogy egy mukkanást se tehetett volna. Nos, én is . . . fölhagytam a töprengéssel . . . megültem . . . a tekintély példájára . . . S ez szóról-szóra úgy volt! Ugy-e nevetséges? Igen, Szónya, de a legnevetségesebb az, hogy mindez csakugyan így történt . . .

Szónya éppen nem tartotta nevetségesnek.

— Jobb, ha egészen egyszerűen, példák nélkül mondja el, — mondá még félénkebben és alig hallhatólag.

Raszkolnyikov Szónya felé fordult, szomorúan ránézett és megfogta a kezét.

— Neked megint igazad van Szónya. Különben is mindez butaság, úgyszólván pusztá fecsegés. Látod: te jól tudod, hogy az én anyámnak úgyszólván semmije sincs. A hugom történetesen jó nevelést kapott s arra számítottak, hogy majd nevelőnő lesz belőle. Minden reményök én voltam. Én tanultam, de nem bírtam magam az egyetemen föntartani s egy időre kénytelen voltam otthagyni az egyetemet. Ha így húzódt is a tanulásom, mégis tíz-tizenkét év múlva (ha sor-som jobbra fordul) reményem lehetett valami tanárságot vagy hivatalt s ezer rubel fizetést kapni . . . (Mindezt úgy mondta el, mintha betanult lecke lett volna.) De addig anyámat megemésztette volna a bánat és a szenvedés s nekem nem sikerült volna nyugalmat szereznem a számára, a hugom meg . . . nos, a hugommal még rosszabb történhetett volna . . . S micsoda élet az az embernek, egész életében ott jár minden mellett és között s mindenről le kell mondania, el kell felejtetni anyját, a huga sérelmét pedig, példának okáért, alázatosan elviselni. Miért? Talán azért, hogy ha azokat eltemettem, újabbak gondját vegyem magamra: a feleség és gyerekek gondját? S aztán ezeket is egy garas és egy falat kenyér nélkül hagyjam? Nos . . . nos, elhatároztam, hogy ha kezembe kerítem a vén asszony pénzét, azt az első években magamra fordítom, nem okozok gondot anyámnak, föntartom magamat az egyetemen, az egyetemi évek után kezdetben szükséges költségeket fedezem, s mindezt keresztül viszem alaposan, gyökeresen, úgy, hogy egészen új pályát török magamnak . . . Nos . . . nos . . . ez az egész . . . Nos, természetesen: én

megöltem a vén asszonyt, — ezt rosszul tettem . . . no, de elég!

Tehetetlenül ért a beszéd végére s lehajtotta fejét.

— Oh, nem úgy, nem úgy! — kiáltott föl Szónya fájdalmasan, — hát lehetséges-e így . . . nem, az nem lehet.

— Hiszen látod, hogy lehetett! . . . Őszintén, az igazságot mondtam el.

— De micsoda igazság ez! Oh, Úristen!

— De hiszen csak egy tetvet öltem meg, Szónya, egy haszon nélküli, czudar, ártalmas férget.

— Az a tetű ember volt.

— Hiszen jól tudom én is, hogy nem épen csak tetű, — felelt és különösen nézett Szónyára. — Különben hazudom Szónya, — tette hozzá, — már rég hazudom . . . Nem úgy van: igazad van. Egészen, egészen, de egészen más oka van annak . . . Én már rég nem beszéltem senkivel, Szónya . . . Most nagyon fáj a fejem.

Szeme lázas tűzben égett. Csaknem félrebeszél már; ajkain nyugtalan mosolygás tévelygett; lelkének izgatottságában szörnyű kimerültség mutatkozott. Szónya látta, hogy mily nagyon szenved. Az ő feje is szédülni kezdett. Olyan különös volt az, a mit hallott, mintha értett volna belőle valamit, de . . . „de hogyan? Oh, Úristen!“ S kétségbeesetten tördelte kezeit.

— Nem, Szónya, nem úgy van! — kezdte megint Raskolnyikov, fölkapva a fejét, mintha valami váratlan, új eszmefordulat rázta és ébresztette volna föl; — nem úgy van! Jobb is, ha azt hiszed . . . (ah, csakugyan sokkal jobb!) ha azt hiszed, hogy önző, gyűlölködő, rossz, alávaló, kegyetlen vagyok, és — mondjuk: hajlandó az örülségre. (Már hadd legyen minden egyszerre! Hogy örülségemről már régebben beszélnek, azt én észrevettem.) Az imént mondtam, hogy nem birtam magam az egyetemen fönntartani. Hát tudod-e, hogy talán fönn is birtam volna tartani magamat? Anyám küldött volna annyit, hogy a szükségesekre telt volna, csizmára, ruhára; kenyérre valót meg bizonyosan kereshettem volna. Voltak leczkék; fél-rubelekkel fizették. Razumihin is így dolgozik. De nekem nem volt hozzá kedvem, meggyűltem; főként: *meggyűltem* (ez a jó szó rá.) Akkor behúzódtam a zúgba, mint a pók. Hiszen te voltál az én odumban, láttad . . .

S tudod, Szónya, hogy az alacsony padlások és a szűk szobák az ember lelkét és eszét is összeszorítják. De azért még sem akartam belőle kijárni. Készakarva nem! Napokig nem jártam ki, dolgozni — de még enni sem volt kedvem, mindig csak feküdtem. Ha hozott be ennivalót Násztászja, hát ettem, ha nem hozott — úgy is megvoltam; de soha sem kértem — csupa rosszaságból. Éjjel nincs világosság, sötétei fekszem le, gyertyára valót keresni nincs kedvem. Tanulni kellett volna, de a könyveimet eladtam; asztalomat, írásaimat és füzeteimet mai napig is újjnyi por lepi. Jobb szerettem feküdni és gondolkozni. S gondolkoztam... S mindig olyan különös, különféle álmaim voltak, hogy azt el se lehet mondani. Csak akkor kezdett az eszemben kísérteni, hogy... Nem, nem így volt! Már megint nem jól beszélek. Látod, én akkor mindig azt kérdeztem magamtól: miért vagyok én olyan ostoba, hogy ha mások ostobák; s ha már tudom, hogy valóban ostobák, hát én mért nem akarok okosabb lenni? Aztán rájöttem, Szónya, hogy ha azt akarom bevárni, míg valamennyien okosabbá lesznek, hát az nagyon sokáig tartana... Majd arra is rájöttem, hogy az soha sem fog bekövetkezni, hogy az emberek megváltozzanak; hogy senki sem képes őket megváltoztatni, kár minden fáradságért. Igen, így van! Ez az ő törvényük, Szónya, a törvényük! Ez már úgy van... S most azt is tudom, Szónya, hogy a ki szellemileg és lelkiileg erős, az uralkodik is fölöttünk. A ki legnagyobbat tud köpni köztük, az törvényhozójuk lesz s a ki valamennyiök közt a legvakmerőbb, annak valamennyi megadja magát. Így volt eddig, így lesz ezután is! Csak a vak nem látja.

Raszkolnyikov, midőn ezeket mondta, Szónyára nézett ugyan, de már nem törődött vele, hogy ért-e az vagy sem? A lát egészen erőt vett rajta. Bizonyos sötét izgatottságban volt. (Tény, hogy már rég idő óta nem beszélt senkivel!) Szónya megértette, hogy ez a katekizmus Raszkolnyikovnak hitvallása és törvénye.

— Akkor rájöttem, Szónya, — folytatta Raszkolnyikov izgatottan, — hogy a hatalom azé, a ki le mer érte hajolni s fölveszi. Minden attól függ: merni! Akkor olyasmire jöttem rá, az életben először, a mire én előttem még soha senki nem gondolt. Senki! Egyszerre világos lett előttem, mint a nap, hogy miként van az, hogy ez ideig senki nem merésze-

dett és nem merészkedik e hitványságok közt járva-keelve egyszerűen megfogni mindent a farkánál fogva s pokolba rántani? Én . . . *merni* akartam . . . s megöltem . . . csak *merni* akartam, Szónya, ez az oka mindennek.

— Oh, ne beszéljen, ne beszéljen! — kiáltott Szónya, kezét összecsapva; — elhagyta az Istent, s az Isten megverte, az ördögnek adta őnt.

— Csakugyan Szónya, mikor úgy a sötétben fekiüdtem, nekem is úgy rémlett, hogy hátha az ördög ejtett hatalmába? Mi? . . .

— Ne beszéljen! Ne nevéssen, istentagadó — maga semmit, de semmit sem képes ebből érteni! Oh Uramisten! Ő semmit, de semmit sem ért meg.

— Hallgass, Szónya, én éppen nem nevetek, mert magam is tudom, hogy engem az ördög kerített hatalmába. Hallgass, Szónya, hallgass! — ismételte sötétben. Én mindent tudok. Mindezt átgondoltam s elmondtam én már magamban, mikor úgy ott fekiüdtem a sötétben . . . Mindezt a legkisebb részletekig meghánytam-vetettem én, és mindent tudok, mindent. S úgy bosszantott akkor, de úgy ez a csupa merő üresség. Mindent el akartam feledni s újat kezdeni, és fölhagyni az ürességekkel, Szónya. Aztán te talán azt képzeled, hogy én mint egy félbolond, fejfel mentem a falnak? Nagyon okosan jártam el s az volt a vesztem. Vagy azt képzeled, hogy én nem tudtam azt példának okáért, hogy mikor elkezdtem magamban azon töprengeni: van-e nekem jogom hatalmasnak lenni? — azt képzeled: nem tudtam, hogy nincs jogom? Vagy ha azt a kérdést teszem föl: tetű-e az ember? Hát bizonyos, hogy az ember nem tetű *én reám nézve*, de tetű az olyanra nézve, a kinek ilyen eszébe sem jut s minden okoskodás nélkül lát a munkához . . . S ha már annyi ideig éviüdtem azon: megtenné-e Napoleon, vagy sem? — hát egész tisztán éreztem, hogy én nem vagyok Napoleon . . . És az ostobaságoknak minden kinját átéreztem, Szónya, de mind le akartam magamról rázni; kazuisztika nélkül akartam megölni, Szónya, megölni magamért, egyedül magamért! Én még ebben sem akartam hazudni magamnak! Nem azért öltem meg, hogy anyámon segítsek — bolondság! Nem is azért, hogy hatalomra és jómódra téve szert, az emberiség jötevője legyek. Ostobaság! Csak egyszerűen megöltem; magamért öltem meg, egyedül

magamért; s hogy leszek-e valaha valakinek a jötevője, vagy egész életemben, mint a pók, becsalok mindenkit a hálómba s kiszivok belőlük minden életerőt, nekem abban a pillanatban egészen egyre ment. S nem is a pénz volt én előttem a fő, mikor őt megöltem. Szónya; nem annyira pénz kellett nekem, mint egyéb . . . Most tudom mindezt . . . Érts meg: lehet, hogy azon az úton elindulva soha nem ismételttem volna a gyilkosságot. Nekem valami mást kellett volna elérnem, más valaki lökdöste a kezemet; azt szerettem volna akkor, és pedig mentül hamarabb, megtudni: tetű vagyok-e én is, mint a többi, vagy pedig ember? Fölkaphatok-e én, vagy nem kaphatok föl? Ki merem-e nyújtani a kezemet vagy nem? Nyomorúlt féreg vagyok-e, vagy van *jogom*?

— Gyilkolni? Van-e joga gyilkolni? — csapta össze a kezét Szónya.

— E-eh, Szónya! — kiáltott Raszkolnyikov idegesen, valamit felelni is akart, de aztán gőgösen elhallgatott. — Ne szakíts félbe, Szónya! Csak azt az egyet akartam neked bebizonyítani, hogy akkor ejtett hatalmába az ördög s csak később világosított föl róla, hogy nem volt jogom odamenni, mért én is csak olyan tetű vagyok, mint más. Kinevetett az ördög; s most eljöttem hozzád. Fogadj vendégül! Ha nem volnék tetű, hát eljöttem volna-e hozzád? Figyelj csak: a mint én akkor a vén asszonyhoz mentem, csak *próbát* akartam tenni! . . . Tudd meg ezt!

— És meggyilkolta! Meggyilkolta!

— Hogy gyilkoltam meg? Hát úgy szokás valakit meggyilkolni? Hát úgy megy valaki gyilkolni, a hogy' én ákkor mentem? Majd valamikor elmondom, hogy' mentem én oda . . . Hát meggyilkoltam én a vén asszonyt? Magamat gyilkoltam meg, nem őt! Egyszerre eltemettem magamat, örökre . . . A vén asszonyt pedig az ördög gyilkolta meg, nem én . . . Elég, elég, Szónya, elég! Hagyj el, — kiáltott föl egyszerre remegő fájdalommal, — hagyj el!

Lekönyökölt térdeire s mint valami vas-kapcsokkal, úgy szorította össze a fejét a két tenyerével.

— Milyen szenvedés! — jajdült föl Szónya fájdalmasan.

— No, hát mondj, mit csináljak most? — kérdezte Raszkolnyikov fölkapva fejét s a kétségbeeséstől eltorzult arccal nézve Szónyára.

— Mit tegyünk! — kiáltott föl Szónya hirtelen fölugorva helyéről s a szemei, a melyek tele voltak könnyel, fölcillantak. — Kelj föl! (Szónya megfogta a vállait; Raszkolnyikov fölkel s csaknem ész nélkül nézett rá.) Eredj mindjárt, ebben a pillanatban, állj ki a kereszt-útra, hajtsd meg magad a földig, aztán csókold meg a földet, melyet befertőztettél, azután hajolj meg mindenki előtt, a négy világtáj felé és mondd ki mindenki előtt, fönhangon, hogy „Én öltem meg!“ Akkor az Isten újra életet ád neked. Elmégy? El? — kérdezte tőle egész testében reszketve, mintha önkivületben volna, azután megragadta mind a két kezét, erősen megszorította s lángoló szemekkel nézett rá.

Raszkolnyikov bámúlva, sőt rémülten nézte Szónya váratlan fölindulását.

— Hát azt akarod, hogy számkivetésbe menjek, Szónya? Föladjam magamat? — kérdé sötétén.

— Vezekelj és váltsd meg magadat azzal: ez, a mit tenened kell.

— Nem! Nem megyek oda, Szónya.

— Hát hogy' fogsz élni, hogy'? — kiáltott föl Szónya. Hát lehet most így élned? Hogy' fogsz szóba állni anyáddal? (Oh, mi lesz most ő velük, mi lesz?) Mi vagyok én? Hiszen már elhagytad anyádat és nővéredet. Hiszen már elhagytad, el! Oh, Istenem! — kiáltott Szónya, — hiszen ő ezt mind tudja maga is! Hát hogy' fogsz te megélni emberek nélkül? Mi lesz most belőled?

— Ne légy gyerek, Szónya, — felelt Raszkolnyikov halalkan. — Mit vétettem én az emberek ellen? Miért menjek? Mit mondjak nekik? Mindez csak képzelődés... Ők maguk is millió és millió embert tesznek tönkre s még erényeseknek tartják őket. Elvetemültek és rosszak, Szónya!... Nem megyek! Hogy' mondjam én azt el, hogy megöltem, de a pénzt nem mertem megtartani, hanem egy kő alá rejtettem? — tetta hozzá szarkasztikus mosolyal. — Hiszen kinevetnek s azt mondják: bolond voltál, hogy nem tartottad meg. Gyáva és bolond! Semmit sem tudnak azok felfogni, Szónya, semmit; nem képesek valamit megérteni. Minek mennék? Nem megyek, ne légy gyerek, Szónya.

— Halálra fogod magad kinoszni, halálra! — mondta Szónya, kétségbeesett kéréssel nyújtva felé kezét.

— Meglehet, hogy még nagyon is vádolom magam, — szólt az sötétben, — meglehet, hogy én még ember vagyok és nem tetű és nagyon is siettem magamat elítélni . . . Én még tartani akarom magamat.

S ajkán gögös mosoly mutatkozott.

— Hát akkora szenvedést akarsz viselni tovább is! Hiszen egész életedre . . .

— Hozzá szokom . . . — felelt morogva s elgondolkozva. — Figyelj csak, — mondá egy percz múlva, — elég volt a sírásból, térjünk a dologra; azt jöttem neked megmondani, hogy keresnek és el akarnak fogni . . .

— Ah! — kiáltott föl Szónya.

— No, miért kiáltottál föl? Hiszen magad is azt akarod, hogy számkivetésbe menjek s mégis megrémülsz? Hanem hát én nem adom meg magam. Én még védekezni fogok és semmit sem tehetnek. Nincsenek még tényleges bizonyítékaik. Tegnap nagy veszedelemben voltam s azt hittem, hogy már elvesztem, hanem ma jobbra fordult a dolog. Minden bizonyítékuk szétment, vagyis az ő vádjukat éppen a magam hasznára fordíthatom, érted? És hasznomra is fordítom, mert most már tanultam . . . De azért bizonyos, hogy felügyelet alá vesznek. Ha valami közbe nem jő, meglehet, hogy már ma felügyelet alá vettek volna, sőt az is meglehet, hogy azt *még ma* meg is cselekszik . . . Hanem ez semmi, Szónya; befognak, de aztán kibocsátanak . . . mert nincs egyetlen igazi bizonyítékuk sem s nem is lesz — szavamra mondom. Azzal pedig, a mijök van, nem árthatnak. No, elég . . . Csak azért mondtam el, hogy tudd magad mihez tartani . . . A hugommal és anyámmal igyekezni fogok úgy eljárni, hogy megnyugtassam és meg ne ijesszem őket . . . Egyébiránt, úgy látszik, a hugom most biztonságban van . . . talán anyám is . . . No, ez az egész. De te azért légy óvatos. Eljössz hozzám a börtönbe, ha ülni találok?

— Oh, hogyne, hogyne!

Egymás mellett ültek; szomorúak és leverték voltak, mintha valami vihar elhagyott puszta partra vetette volna őket. Raszkolnyikov Szónyára nézett és érezte, hogy milyen nagyon szereti az őt s különös: egyszeribe oly rosszul, oly fájdalmasan esett neki, hogy az úgy szereti. Oh, ez igen különös és rettenetes volt. Mikor Szónyához jött, érezte, hogy abban van minden reménysége, minden menekvése; azt gon-

dolta: leteheti gyöterelmeinek legalább egy részét, s most egyszerre, midőn Szónyának egész szíve feléje fordult, érezte, és beismerte, hogy sokkal szerencsétlenebb most, mint volt azelőtt.

— Szónya, — mondá, — még jobb, ha nem jössz el hozzám, mikor a börtönben fogok ülni.

Szónya nem felelt, csak sirt. Így múlt el néhány percz.

— Van-e rajtad kereszt? — kérdezte Szónya egész váratlanul, mintha most jutott volna eszébe.

Raszkolnyikov elébb nem értette a kérdést.

— Nincs? Hát nincs? Nesze, vedd el ezt a ciprus-keresztet. Nekem még van egy másik, rézből, Lizavetától. Lizavetával keresztet cseréltünk:*) ő nekem adta a keresztjét, én meg egy szentképet adtam neki. Én most a Lizavetáét fogom hordani, ez meg legyen a tied. Vedd el... hiszen az enyém! Az enyém! . . . — kérlelte. — Hiszen együtt megyünk a szenvedésnek, viseljük együtt a keresztet is! . . .

— Add ide! — mondta Raszkolnyikov, nem akarván Szónyát elkészeríteni, nanem aztán mindjárt visszavonta a kereszt felé nyújtott kezét.

— Ne most, Szónya; jobb lesz majd később, — tette hozzá, hogy megnyugtassa.

— Igen, igen, jobb lesz, jobb, — mondá Szónya, visszavéve a keresztet, — majd ha a büntetésbe mégy, akkor veszed föl. Eljössz hozzám s én a nyakadba ahasztom, imádkozunk és elmegyünk.

Ebben a pillanatban valaki háromszor kopogtatott az ajtón.

— Szemjonovna Zsófia, be lehet kegyedhez menni? — hallatszott egy ismerős, udvarias hang.

Szónya rémülten sietett az ajtóhoz. A szobába Lebezzatnyikov rövidlátó arca hajlott be.

V.

Lebezzatnyikov izgatottnak látszott.

— Kegyedhez jöttem, Szemjonovna Zsófia. Bocsásson meg... Különbben is gondoltam, hogy önt itt találom, — fordult Raszkolnyikovhoz, — vagyis semmit sem gondoltam . . .

* A nyakban hordott kereszt kicserélése az orosz köznépnél a hű barátság megkötését jelképezi.

Ott nálunk Ivanovna Katerina elvesztette az eszét, — mondá egyszerre Szónyának, elfordúlva Raszkolnyikovtól.

Szónya felsikoltott.

— Azaz, hogy legalább úgy látszik. Egyébiránt... Mi nem is tudtunk ott vele mit csinálni! Visszajött... úgy látszik, valahonnan kihajították; meglehet, tán ki se lökték... legalább úgy látszik... a boldogult Zaharycs Szemjon főnökéhez futott, azt nem találta otthon; valahol valamelyik tábornoknál ebédelt... Képzeljék: Ivanovna Katerina odament, a hol a kormányzó ebédelt... oda, ahhoz a tábornokhoz, s képzeljék, nem tágitott, míg ki nem hívta Zaharycs Szemjon főnökét, még pedig, úgy látszik, egyenesen az asztal mellől. Gondolhatják, mi lett ebből! Természetesen kikergették; azt beszéli, hogy összeszidta a főnököt s valamit hozzávágott. Ezt föl lehet tenni róla... De hogy nem fogták el, azt nem értem. Most mindenkinek elbeszéli az esetét, még Ivanovna Amáliának is, de nehéz megérteni, kiabál és tépi magát... Ah, igen: azt mondja és kiabálja, hogy miután őt most mindenki elhagyta, hát magához veszi a gyermekeit, kimegy az utcára, sarmankát* fog cipelni, a gyerekek majd énekelnek és tánczolnak, velök ő maga is, így pénzt szednek össze s mindennap elmegy a tábornok ablaka alá is... Hadd lássák, — azt mondja, — hogy' járnak az utcán koldúlva egy előkelő hivatalnok gyermekei. A gyermekeket most veri, azok sírnak. Linát a „Huterek“ nótájára tanítja, a kis fiút és Mihajlovics Polinát tánczolni, és minden ruhát összetép; a gyerekeknek olyan sapkákat akar csináltatni, mint a színészeknek van; ő maga a tálczát akarja hordani, hogy a muzsikálás közben pénzt szedjen vele... Semmit sem ért meg... Képzeltetik, hogy mi ez? Ez már egészen rendkívüli.

Lebezjatnyikov még folytatta volna, de Szónya visszafojtott lélekzettel hallgatva eddig, hirtelen fölkapta köpeny-kéjét, kalapját, kiszaladt a szobából, s útközben szedte magára a ruháját. Raszkolnyikov nyomban követte őt, Raszkolnyikovot meg Lebezjatnyikov.

— Bizonyos, hogy megzavarodott! — mondta ez Raszkolnyikovnak, a mint kiértek az utcára; — én csak nem akartam Szemjonovna Zsófiát megijeszteni, azért mondtam,

* A német „Charmante Catherine“ dalról elnevezett kintornászerező hangszer, a melylyel a tengerpart-vidéki koldusok szoktak járni.

hogy „úgy látszik“, — de semmi kétség benne! Mondják, hogy a tüdővészeseknél valami gümők veszik magukat az agyvelőre; beh kár, hogy nem értek az orvosi tudományhoz. Én különben igyekeztem lecsendesíteni, de rám se hallgat.

— Említette neki a gümöket?

— Nem éppen a gümöket! Különben úgy sem értett volna belőle semmit. De én azt mondom: ha valakit logikailag meg lehet győzni a felől, hogy semmi oka sincs a sírásra, hát az abban hagyja a sírást. Ez világos. S ön úgy vélekedik, hogy nem hagyja abban?

— Akkor nagyon könnyű volna élni, — felelte Raszkolnyikov.

— Engedelmet kérek; az bizonyos, hogy Ivanovna Katerinának eléggé nehéz ezt megérteni; de hát nem tudja ön, hogy Párisban már igen komoly kísérleteket tettek az örültek gyógyításával, egyesegyedül csak a logikai meggyőzés segítségével? Egy ottani professzor, a ki nemrégiben halt meg, s igen komoly tudós volt, kimutatta, hogy a gyógyítás ezen az úton lehetséges. Az ő eszméje, hogy az örült organizmusában különös bomlottság nincsen, s hogy az örültség — úgyszólván: logikai tévedés, tévedés az ítéletben és szabályellenes fölfogása a dolgoknak. Fokozatosan ellentmondogatott a betegnek s képzelje ön: azt mondják, eredményre jutott. De mivel ő ez eljárásánál a lélek eszközeivel élt, hát e gyógyítás eredménye, természetesen, kétséges értékű . . . Legalább úgy lehet gondolni.

Raszkolnyikov már régóta nem hallgatott rá. A lakásához érve, fejével intett Lebezzjatnyikovnak s befordult a kapu alá. Lebezzjatnyikov csak most vette magát észre, szét-nézett és tovább futott.

Raszkolnyikov bement kis szobájába s megállott annak a küszöbén. Minek jött ide vissza? Végignézett azokon a megsárgult, megrongyolódott kárpitokon, azon a poron, az ő hálólhelyén . . . Az udvarról valami élet, szüntelen tartó kopogás hallatszott; mi az, honnan hallatszik az ide, mintha valami szöveget vernének be? . . . Az ablakhoz lépett, lábujj-hegyre állt és sokáig, rendkívüli figyelemmel nézett ki az udvarra. Az udvar üres volt és nem lehetett látni a zaj okozóit. A baloldali épület-szárnyon nyitott ablakok látszottak; az ablakpárkányon cserepekben gerániumok álltak. Az abla-

kokba fehér ruhák voltak kitergetve . . . Mindezt ő már rég jól tudta. Visszafordult s leült a dívánra.

Soha, soha sem érezte még magát ily elhagyatottnak.

Még egyszer úgy érezte, hogy Szónyát, meglehet, csakugyan megveti; kivált most, mikor szerencsétlenebbé tette őt. Miért is ment ő Szónyához, annak a könnyeit kikunyorálni? Mire való annak az életét okvetetlenül elkészeríteni? Oh, ez hitványság!

— Magamra maradok! — mondta magában határozottan, — ne is járjon ő én hozzám a börtönbe.

Mintegy öt percz múlva fölemelte a fejét és különösen mosolygott. Furcsa gondolata volt: Meglehet, hogy csakugyan jobb számkivetésbe menni — ez fordult meg egyszerre a gondolatában.

Nem tudta, mennyi ideig ült már otthon, tépelődve azókkal a határozatlan gondolatokkal. Egyszerre csak kinyílt az ajtó s bejött Romanovna Avdotya; előbb megállt a küszöbön, onnan nézett Raszkolnyikovra, mint ez az imént Szónyára; azután hozzá ment s leült hozzá egy székre, ugyanarra a helyre, a hol tegnap ült volt. Raszkolnyikov szótlanul s mintha minden gondolat nélkül nézett volna rá.

— Ne haragudj, testvér, csak egy pillanatra jöttem, — mondá Dunya. Arcz kifejezése töprengő volt, de nem szigorú. tekintete világos és nyugodt. Raszkolnyikov látta, hogy ez is szeretettel jön ő hozzá.

— Testvérem, most már mindent tudok, *mindent*. Prokofjics Dmitrij mindenről fölvilágosított, mindent elmondott. Téged üldöznek s a legostobább és legaljasabb gyanúval keserítenek . . . Prokofjics Dmitrij elmondta, hogy nincs semmi veszély és hogy ok nélkül gyötröd magad. Én nem úgy gondolkozom és *tökéletesen értem*, hogy mennyire szenvedsz te s hogy ez a gyötrődés örökké kihathat életedre. Ettől félek. Azért, hogy minket elhagytál, nem ítéllek el, nem is merlek megítélni és bocsáss meg nekem, hogy szemrehányásokat tettem neked. Én magam is érzem, hogy ha nekem olyan nagy bánatom volna, én is elhagynék mindenkit. Anyánknak én *erről* semmit sem szólok, de fogok neki rólad beszélni s megmondom neki a nevedben, hogy nemsokára eljősz hozzánk. Ne nyugtalankodjál miatta, *én* őt megnyugtatom; de te, te szomorítod: jer el, legalább egyszer; ne foledd, hogy anyád.

Most csak azt jöttem megmondani, (Dunya fölkelt helyéről) hogy ha azt hozná magával a sors, hogy segítségére lehetek, vagy szükséged volna rám... egész életem a tied, vagy ha... csak hívj s én eljövök. Isten veled!

Megfordult szilárdan s az ajtó felé ment.

— Dunya! — állította meg őt Raszkolnyikov, fölállva és hozzá menve, — az a Razumihin, Prokofjics Dmitrij, igen derék ember.

Dunya alig észrevehetőn elpirult.

— Nos? — kérde aztán egy percnyi szünet után.

— Nagyon igyekező, munkás, becsületes ember s nagyon tud szeretni... Isten veled, Dunya!

Dunya egészen fölindult és izgatott volt.

— Mi ez, bátyám, hát csakugyan örökre elválnok mi, hogy te nekem... ilyen végrendeletet adsz át...

— Már mindegy... Isten veled!...

Elfordult Donyától és az ablakhoz ment. Dunya megállt, nyugtalanul nézett reá s izgatottan kiment.

Nem, Raszkolnyikov nem volt hozzá hideg. Volt egy pillanat, (a legutolsó), a melyben roppantul szeretete volna Donyát hévvel magához ölelni, elbúcsúzni tőle, és *elmondani*, — de még csak a kezét se merte neki nyújtani.

— Még majd később, ha eszébe jutna, elrémülne rajta, hogy én most megcsaltam s megloptam a csókját. S elviselné-e ő, vagy nem viselné el? — tette hozzá néhány pillanat múlva magában. — Nem, nem viselné el; *ilyen* nem képes azt elviselni! Ilyenek soha sem viselik el.

S eszébe jutott Szónya.

Az ablakon át friss levegő csapott be. Odakint már nem volt oly világos. Hirtelen fölkapta sapkáját és kiment.

Ő, persze, nem törődött s nem is törődhetett beteg állapotával. De mindaz a szüntelen izgatottság, az a lelki gyötrellem nem maradhatott következmények nélkül. S ha most még nem feküdt is lázban, az, meglehet, onnan volt, hogy az a belső, szakadatlan izgatottság még segített neki a lábán megállni s öntudatánál maradni, de persze csak úgyszólván mesterségesen, egy bizonyos időre.

Cél nélkül járt-kelt. A nap leszállt. Az utóbbi időkben valami különös szomorúsága volt. Ez a szomorúság nem volt valami különösen emésztő, égő; de valami állandó, örökös

volt; érezte annak a hideg, halálos szomorúságnak végtelen évekre szóló tartamát. — Az esti órákban ez az érzés rendszeren még erősebben előfogta.

— Ezzel a számár, tisztán fizikai tehetetlenséggel, a mely, a mint látszik, a nap leszállásától függ, még valami boldondot követek el! Még egyszer, a helyett, hogy Szónyához menjek, Dunyához megyek, — dörmögött magában mérgeződve.

Valaki rákiáltott; szétnézett: Lebejzjatnyikov futott hozzá.

— Képzeld csak, önnél voltam, keresem önt. Képzeld csak: megtette, a mit mondott s elvitte a gyerekeket. Alig bírtuk Szemjonovna Zsófiával fölkatatni. Ő maga egy tepsi ver, a gyerekeket pedig táncolni kényszeríti. A gyerekek sírnak. A keresztutakon és a boltok előtt állnak meg. Utánok csöcselék fut. Jerünk!

— S Szónya? — kérdé izgatottan Raszkolnyikov, Lebejzjatnyikov után sietve.

— Mintha deliriumban volna; tudniillik nem mintha Szemjonovna Zsófia volna deliriumban, hanem Ivanovna Katerina; egyébiránt Szemjonovna Zsófia is deliriumban van. Ivanovna Katerina pedig végképpen deliriumban van. Ismétlem önnek, hogy tökéletesen megzavarodott. Beviszi őket a rendőrség. Képzhető, hogy mi lesz ebből. Most a —i hid mellett vannak, nem messze Szemjonovna Zsófia lakásától. Nagyon közel van.

A csatorna mellett, a mely a híd közelében volt, a Szónya lakásán túl két házzal, nagy néptömeg gyűlt össze. Különösen futkároztak a kis fiúk és leányok. Ivanovna Katerina hörgő, szakgatott hangja már a hídnál hallható volt. Igazán különös jelenet volt az, fölkelthette az utcai közönség érdeklődését. Ivanovna Katerina az ő kopott ruhájában, drap-de-dame-kendőjében, gyűrött szalma-kalapban, a mely képzeltetlen furcsán volt félre csapva, valóban teljesen örült volt. El volt fáradva s nehezen lélezett. Tüdővéstől megviselt arca szenvedőbb volt, mint valaha, (kivált így az utcán, napfénynél a tüdővészest mindig betegebnek, rosszabb színben látszik, mint otthon); de izgatottsága azért nem szűnt, sőt perczről-perczre növekedett, a gyerekekhez futott, kiabált rájuk, tanította őket a nép előtt, hogyan kell táncolni

s mit kell énekelni, magyarázgatta nekik, hogy mire szükséges az; kétségbe volt esve, hogy nem értik meg, verte őket... Azután, nem fejezve be a tanítást, a közönséghez fordult; ha egy kissé jobban öltözött embert vett észre, a ki megállt, hogy nézze őket, annak azonnal megmagyarázta, hogy ime lássa csak, mire jutottak egy „előkelő, mondhatni: arisztokrata-család gyermekei“. Ha a tömegből nevetést vagy gúnyos szót hallott, azonnal neki esett az illetőknek s fenyegetőzni kezdett. Némelyek csakugyan nevettek, mások fejüket ingatták; de mindnyájan érdeklődve nézték a megzavarodott asszonyt megrémült gyermekeivel. Vas-serpenyő, a melyről Lebezjatnyikov beszélt, nem volt, legalább Raszkolnyikov nem látott, de a helyett, hogy serpenyőn dobolt volna Ivanovna Katerina, száraz tenyerével, verte a taktust, a mint Polecskát énekelni, Lidát és Kolját tánczolni készítette; közben maga is rá-ékezdte az éneklést, de már a második szótagnál mindig félbe szakította a gyötrő köhögés, a mi megint kétségbe ejtette, átkozta a köhögését és sirt. Legjobban kihozta a sodrából Kolya és Lida sirása és ijedelmé. Tényleg próbát tett vele, hogy a gyerekeket úgy öltöztesse föl, mint az utcai énekeseket és énekesnőket szokás. A kis fiún valami vörös és fehér rongyból készült csalma volt: az törököt akart jelenteni, Lidának nem jutott kosztüm; csak a fején volt egy teveszőrből készült vörös sapka, (vagy jobban mondva kalpag), a mely a boldogult Zaharycs Szemjonról maradt, a sapkára egy tört strucz toll volt tűzve, a mely valaha a fiatal Ivanovna Katerinái volt s a melyet ő mint családi ereklyét őriztetett idáig a ládában. Polyecska a rendes ruhájában volt. Félénken nézett anyjára s nem távozott tőle, lopva könnyezett, megzavarodásán törte a fejét és nyugtalanul nézegetett körül. Az utca és a tömeg roppant megijesztette. Szónya szüntelenül az Ivanovna Katerina nyomában volt, sirt és könyörgött neki, hirt éj jön haza. De Ivanovna Katerina nem hallgatott rá.

— Ne beszélj, Szónya, ne beszélj! — kiabált szaporázva a szót, sietve, lihegve és köhögve. — Magad sem tudod, mire kérsz; éppen, mint egy gyerek. Mondtam már, hogy nem megyek vissza ahhoz a részeges német asszonyhoz. Hadd lássák mindnyájan, lássa egész Pétervár, hogy' koldúlnak egy előkelő apa gyermekei, a ki egész életében az igazság és jog szolgálá-

tában volt s mondhatni: a szolgálatban halt meg. (Ivanovna Katerina már ezt is kigondolta s erősen hitt benne.) Hadd lássa az a semmiházi tábornokocska is. De milyen ostoba is vagy te, Szónya: mondd meg, hogy mit eszünk hát? Elég sokáig éltünk rajtad, ezt többé nem akarom. Ah, Romanovics Rodion! ön az? — kiáltott, meglátva Raszkolnyikovot s hozzá rohant, — magyarázza meg kérem, ennek a bolond leánynak, hogy én nem cselekedhetem helyesebben, mint a hogy' cselekszem. Még a kintornásokat is pártolják; minket bizonyára mindjárt más szemmel néznek, megtudván, hogy mi szegény, jó házból való tönkrement árvák vagyunk, azt a főnököt pedig elcsapják, majd meglátja! Mi mindennap elmegyünk az ablaka alá s ha a császár arra hajtát el, én térdre esem, ezeket mind magam elibe állítom és rájuk mutatva, azt mondom: „Védd meg őket, atyánk!“ Ő az árvák atyja, könyörületes és megvédi őket, majd meglátja ön s azt a tábornokot . . . Lida! Tenez vous droite! Te, Kolya, tánczolsz megint! Mit rücskölsz? Már megint rücskölsz! Hát mitől félsz, te bolondos, mitől? Úristen, mit csináljak már velők, Romanovics, Rodion! Ha tudná, hogy milyen nehezen fognak föl valamit! Mire mehet az ember ilyenekkel! . . .

S maga is majdnem sírva fakadva (a mi azonban nem akadályozta szakadatlan és szapora beszédében) oda mutatott a pityergő gyerekekre. Raszkolnyikov megpróbálta, hogy rábeszélje a visszatérésre, igyekezett a büszkeségére is hatni, mondván, hogy nem illik neki úgy csatangolni az utcákon, mint a kintornásoknak, kivált, mikor éppen most akar előkelő kisasszonyok számára nevelő-intézetet nyitni . . .

— Nevelő-intézetet, hahaha! Az kellene csak nekem! — kiáltott föl Ivanovna Katerina, de nevetését rögtön köhögés követte, — nem, Romanovics Rodion, erről az ábrándról letettem. Mindenki elhagyott bennünket . . . S az a tábornokocska . . . Tudja, Romanovics Rodion, egy tintatartót vágtam hozzá, — éppen kezem ügyébe esett, az előszoba asztalán volt, papír mellett, a melyre irtak, én is fölirtam rá a nevem, aztán elfutottam. Sokáig okoztunk neki gondot. (Szónyára mutatott). — Polyecska, mennyit szedtél be, mutasd! Hogyan? Mindössze két kopejkát? Oh, az alávalók! Semmit sem adnak, csak futnak utánunk s kiöltik a nyelvüket! No,

mit nevet az a semmiházi? (a tömegben rámutatott egy emberre). Mindez azért van, mert ez a Kólyka olyan nehezen bír valamit megtanulni s örökösen lármázni kell rá! Mi kell, Polecska? Beszélj velem francziául, parlez moi français. Hiszen tanítottalak, hiszen tudsz is több mondatot . . . Máskülönben mivel mutatjuk ki, hogy ti jó családból való, jól nevelt gyermekek vagytok s egyáltalában nem olyanok, mint a kintornások, nem adunk mi elő az utcán valami Paprika Jancsit, hanem előkelő románczokat éneklünk . . . Ah, igen! Mit is énekeljünk? Ti mindig félbe szakítottok; aztán . . . látja, Romanovics Rodion, azért álltunk meg itt, hogy megállapítsuk: mit énekeljünk, olyan valamit, hogy Kolja is tánczolhasson hozzá . . . mert, mint képzelheti is, semmire sem készültünk elő; meg kell hát állapodni, mindent tökéletesen betanulni, aztán a Nyevszkij Proszpektre megyünk, a hol sokkal több magasabb rangú ember lakik s ott azonnal észre fognak bennünket venni. Lida nem tud egyebet, csak a „Hutorok“^(*)-ot . . . Mindig csak a „Hutorok“ és „Hutorok“, a mit mindenki tud. Nekünk valami sokkal előkelőbbet kell énekelnünk . . . No, hát Polecska, nem jutott valami eszedbe? Legalább segítenél anyádnak . . . Rossz az emlékező tehetségem, rossz, különben mindjárt eszembe jutna nekem valamelyik! — Nem volna az jó, hogy „Rátámaszkodik a huszár a kardjára!“ — nem, ez nem jó. Ah, énekeljük francziául a „Cinq sous“-t. Hiszen erre megtanítottalak benneteket. S földolog az, hogy miután ez francziául van, mindjárt észreveszik, hogy ti előkelő családból valóok vagytok, — s ez mindjárt megindítóbb lesz . . . Lehetne azt is, hogy „Malborough s'en va-t-en guerre!“ ez egészen gyerek-dal és minden arisztokrata-házban azt dalolják, mikor a gyerekeket ringatják:

„Malborough s'en va-t-en guerre
Ne sait quand reviendra . . .“

s megpróbálta énekelni . . . — De mégsem! jobb a „Cinq sous“. No, Kolya, tedd a csípődre a kezed, hamar, te meg Lida, fordúlj az átelleni oldalra, én Polecskával énekelni és tapsolni fogok:

„Cinq sous, cinq sous
Pour monter notre ménage . . .“

* „A tanya“; — egy dal címe.

Khi, khi, khi! (Csak úgy roskadozott a nagy köhögéstől.) — Igazítsd meg a ruhád, Polecska, — mondá aztán, köhögése közben lélekzetet véve, — lecsúszott a válladról . . . Most aztán mindnyájan jól és szépen tartásatok magatokat, hadd lásd, hogy nemes gyermekek vagytok. Mondtam én, hogy vagy két araszszal hosszabbra kellett volna szabni, de te előálltál a tanácsoddal, hogy csak rövidebbre és rövidebbre, no itt van, mi lett belőle; egészen kihozza a gyereket a formájából . . . No, már megint mind sírtok! Mi lelt benneteket, buták! No, Kolya, fogj hozzá hamar, hamar, hamar. — jaj, milyen kiállhatatlan gyerek ez! . . .

Cinq sous, cinq sous —

Megint egy katona! No, mi kell?

A tömegben át csakugyan útat tört magának egy rendőr. Hanem ugyanakkor egy egyenruhás úr, egy szolid, mintegy ötven éves hivatalnok, nyakán rendjellel, (mely utóbbi igen megtetszett Ivanovna Katerinának s imponált a rendőrnek) oda jött és szó nélkül átadott Ivanovna Katerinának egy háromrubeles zöld bankót. Az úr arcán őszinte részvét mutatkozott. Ivanovna Katerina elvette a pénzt és barátságosan, de bizonyos czeremóniával hajtotta meg magát.

— Köszönöm, tisztelt uram, — szólta aztán ünnepélyes hangon, — az okók, a melyek erre kényszerítettek bennünket . . . Polecska, nesze, tedd el a pénzt. Látod: vannak művelt és nagylelkű emberek, a kik mindjárt készek a szerencsétlenül járt nemes hölgyön segíteni. Tisztelt uram, ön előtt jó családból való, mondhatni: a legfelsőbb arisztokráciával összeköttetésben álló árvák állanak . . . S az a tábornokocská ült és fogoly-pecsenyét evett . . . toporzékolt a lábával, hogy minek zavarom őt . . . Méltóságos uram, mondok, vegye pártfogásába az árvákat, hiszen ön jól ismerte — mondok — Zaharycs Szemjont, a kinek az édes leányát éppen az ő halála napján gyalázatosan rágalmazni merete egy semmirevaló . . . Már megint itt van az a katona! Védjen meg bennünket! — kiáltott a hivatalnokra; — miért mászik én hozzám ez a katona? Már egy másik elől elfutottunk a Mjescsanszkij-utczából . . . no, mit akarsz hát, te félkegyelmű?

— Azt, hogy tiltva van az utcán . . . ne tessék rendetlenkedni.

— Magad vagy a rendetlen! Én éppen úgy járok az utcán, mint a kintornások: mi közöd hozzá?

— A kintornásoknak is engedély kell, maga pedig összcsecsődíti a népet. Hol tetszik lakni?

— Micsoda engedély? — jaidúlt föl Ivanovna Katerina. — Én ma tettem el a férjemet, micsoda engedély kell hát nekem?

— Asszonyom, asszonyom, nyugodjék meg, — szólt a hivatalnok, — gyerünk, én majd elvezetem kegyedet . . . Itt a tömegben nem való . . . kegyed beteg . . .

— Tisztelt uram, tisztelt uram, ön semmit sem tud! — kiáltott Ivanovna Katerina, — mi a Nyeveszkijre megyünk, — Szónya, Szónya! Hát az hova lett? Az is sir? Hát mi lelt benneteket? . . . Kolya, Lida, hova mentek? — kiáltott föl hirtelen megijedve; — óh, ostoba gyerekek! Kolya, Lida! — hová mentek azok?

A dolog úgy történt, hogy Kolya és Lida mód nélkül megijedvén a tömegről és anyjok kifakadásaitól, meglátva végre a katonát, a ki el akarta őket fogni és valahová elvinni, egyszer csak mintha összebeszéltek volna, megfogták egymás kezét és elkezdtek szaladni. Szegény Ivanovna Katerina jajveszékelve futott utánuk, hogy elfogja őket. Kínos és szomorú volt ránézni, a mint futott, sirt, zihált; Szónya és Poleszka utána siettek.

— Hozd vissza, hozd vissza őket, Szónya! Oh, ostoba, neveletlen gyerekek! . . . Palya, fogd el őket . . . Hiszen én értetek . . .

Futás közben megbotlott és elesett.

— Csupa vér! oh Űristen! — kiáltott Szónya lehajolva feléje.

Mindenki oda futott és körülállták. Legelőbb ért oda Raszkolnyikov és Lebezjatnyikov; a hivatalnok is oda sietett, ennek a nyomában meg a rendőr, folyton azt hajtvá: „Ejnye no!” — miközben a kezével hadonázott, látva, hogy a dologból nagy csődület készül.

— Féltre! Féltre! — kergette szét az összcsecsődülő népet.

— Meghall! — kiáltotta valaki.

— Megbolondult — mondta más.

— Istenünk, el ne hagyj! — szólt egy asszony keresztet vetve magára. — Hát a kis leányt és kis fiút elfogták? Itt

hozzák őket; a nagyobbik leányka fogta el őket . . . Szegény bolondok . . .

Hanem a mint jól megnézték Ivanovna Katerinát, látták, hogy nem törte össze magát a kövön, mint Szónya gondolta, hanem hogy a kövezetet elborító vér a melléből a száján át jött.

— Ezt már ismerem, láttam már ilyet, — mondta halakán a hivatalnok Raszkolnyikovnak és Lebezjatnyikovnak. — ez tüdővész, vérömlés és azzal vége. Egyik nőrokonemmal történt . . . nem régen . . . ott voltam . . . épp így történt . . . egy csomó vér, s egyszerre . . . De mit is lehetne vele kezdeni, hiszen mindjárt meghal . . .

— Ide, ide, vigyük hozzám! — könyörgött Szónya — itt lakom! Ebben a második házban lakom . . . Vigyük hozzám, hamar, hamar! — kérte a körülállókat. Küldjünk orvosért! Oh, Uram Istenem!

A hivatalnok közbejöttével ez sikerült is; még a rendőr is segített vinni Ivanovna Katerinát. Csaknem halottan vitték Szónyához s ágyba fektették. A vér még egyre folyt ajkain, de ő mintha kezdett volna magához térni. A szobába együtt léptek Szónyán kívül még Raszkolnyikov és Lebezjatnyikov, a hivatalnok és a rendőr, a ki elkergette az oda csődülőket, kik közül néhányan egész az ajtóig jöttek. Poleczka a reszkető és siró Kolyát és Lidát hozta kézen fogva. Kapernaumovéktól is bejöttek: Kapernaumov, egy sánta, görbe, különös külsejű ember torzonborz, gereben-formára álló hajjal és szakállal; — azután a felesége, a kinek egyszerűsmindenkorra ijedt ábrázata volt, azután néhány gyerekük, mindannyian a bámúlattól meredt arcczal és nyitott szájjal. A közönség közt egyszerre megjelent Szvidrigajlov is. Raszkolnyikov csodálkozva nézett rá, nem értvén, hogy honnan jött az ide, s nem emlékeztvén arra, hogy azelőtt látta volna a nép közt.

Orvosról és papról kezdtek beszélni. A hivatalnok azt súgta ugyan Raszkolnyikovnak, hogy, a mint látszik, doktorra itt már nincs szükség, hanem azért elküldött érte. Maga Kapernaumov futott el.

Ekközben Ivanovna Katerina némileg magához tért, a vérömlés elmúlt. Fájdalmas, de szilárd és átható tekintettel nézett a sápadt, remegő Szónyára, a ki egy kendővel törül-

gette homlokáról a verejtéket; majd azt kérte, hogy emeljék föl. Erre, két felől fogva, fölültették az ágyban.

— Hol vannak a gyerekek? — kérdezte gyöngye hangon. — Elhoztad őket, Polya? Oh, az ostobák! . . . Hát miért családtagok el? . . . oh!

A vér megint elborította kiszáradt ajkait; körülnézett.

— Hát így élsz te itt, Szónya! Egyszer sem voltam nálad . . .

S szenvedően tekintett Szónyára . . .

— Kiszípolyoztunk mi téged, Szónya . . . Polya, Lida, Kolya, gyertek ide . . . No, itt vannak mind, Szónya . . . vedd magadhoz őket . . . kézen fogva . . . nekem már elég . . . Vége a bálnak! Ha! . . . Hagyjatok el, engedjétek legalább nyugodtan meghalnom . . .

Megint lefektették a párnára.

— Mit? Papot? . . . Nem kell . . . Van is nektek fölösleges pénzetek arra! . . . Nekem nincs semmi bűnöm . . . Az Isten a nélkül is megbocsát nekem . . . Tudja ő, hogy mennyit szenvedtem én . . . S ha nem bocsát meg, hát nincs is rá szükségem . . .

Egyre nyugtalanabb lett, félre beszélt. Néha összereszt, körüljártatta szemeit s egy-egy pillanatra megismert mindenkit, de abban a pillanatban — elvesztette eszméletét. Nehézzen, hörögve lélegzett, mintha valami bugyborékoló volna a torkában.

— Azt mondtam neki: „Méltóságos uram!“ — kiáltott föl, minden szó után lélegzet után kapva; — az a Ludvigovna Amália . . . ah! Lida! Kolya! Csipőre a kezeteiket! hamar, hamar, glisszé, glisszé! pa-de-baszk! Verd össze a bokád! . . . Légy kellemes gyerek!

Du hast Diamanten und Perlen . . .

— Hogy' is van csak tovább? Ezt kellene dalolni . . .

Du hast die schönsten Augen,
Mädchen, was willst du mehr? . . .

— No, persze, hogy is ne! Was willst du mehr, — mit ki nem gondol az az ostoba! . . . Ah, igen, most jut eszembe:

V poldnevnyj zsar, v dalnye Dagesztana . . .*

* Lermontov Szon (Álom) című költeményének kezdő sora.

— Oh, beh szerettem ezt . . . Az imádásig szerettem ezt a románczot. Polecska! Tudod, apád . . . még völégény korában énekelgette . . . Oh, szép napok! . . . Ezt, ezt kellene énekelni! No, hogy' is van csak . . . lám, elfelejtettem . . . nem jut eszetekbe, hogy' van tovább?

Rendkívüli izgatottság vett rajta erőt, s mindenképpen föl akart emelkedni. Végre fájdalmas, hörgő, szakgatott hangon, minden szó után megállva és lélekzetet véve rákezdté bizonyos növekedő félelemmel.

V poldnevnyj zsar! . . . v dalnye . . . Dagesztana! . . .
Sz szvinczom v grugyi! . . .*

— Méltóságos uram! — kiáltott föl egyszerre zokogó sírással és sűrű könnyhullatással; — vegye pártfogásába az árvákat! Hiszen ön ismerte a boldogult Zaharycs Szemjon vendégszeretétét. Ő úgyszólván arisztokrata volt! . . . Ha! — rezdült össze, magához térve s ijedten nézve a körülállókra, a kik közt azonnal fölismerte Szónyát. — Szónya, Szónya! — szólt szelíden és szeretettel, mintha csodálkoznék azon, hogy azt itt látja maga előtt; — Szónya, édesem, hát te itt vagy?

Megint fölültették.

— Elég volt ideig! . . . Már elmegyek . . . Bocsáss meg nekem, te szerencsétlen! . . . Holtra van hajtva a szegény igavonó! . . . Kidőlt, — kiáltott föl kétségbeesett fájdalommal s visszahanyatlott a párnára.

Megint önkivületbe esett, de az utolsó önkivület nem sokáig tartott. Sápadt, sárgás, kiaszott arcza hátra esett, szája nyitva maradt, lábai görcsösen nyújtózkodtak ki. Egy mélyet, nagyon mélyet sóhajtott és meghalt.

Szónya hozzá rohant, átölelte kezeivel s mintha ő is megmeredt volna, a mint oda tette fejét a megboldogult kiaszott mellére. Polecska anyja lábaihoz borúlt, esókolgatta azt és zokogva síre. Kolya és Lida nem értvén még, hogy mi történt, de valami rettenetest érezve, átölelték egymást minő a két kezükkel és egymás szemébe bámúlva egyszerre, együtt kinyitották szájukat és kiáltozni kezdtek. Még mindketten kosztü-mökben voltak: egyik a török csalmában, a másik a strucz-tollas fővegben.

* A déli hevében, Dagesztan völgyében . . .
Mellemben golyóval.

De hogy' került az a bizonyos „híres irás“ egyszerre az ágyra, Ivanovna Katerina mellé? Ott feküdt a párnán. Raszkolnyikov meglátta.

Raszkolnyikov az ablakhoz ment. Lebezjatnyikov hozzá sietett.

— Meghalt! — mondta Lebezjatnyikov.

— Romanovics Rodion: néhány szóm volna önhöz, — mondá Szvidrigajlov hozzá menve. Lebezjatnyikov azonnal magukra hagyta őket és szerényen félrehúzódott; Szvidrigajlov a bámúló Raszkolnyikovot még távolabb vezette egy szögletbe.

— Mindezt a terhet, tudniillik a temetést és a többit, én magamra vállalom. Tudja, kérem, ez pénzbe kerül, azt pedig már mondtam önnek, hogy nekem van fölösleges pénzem. Ezt a két kis gyereket és ezt a Polecskát majd elhelyezem valami árva-intézetben s leteszek mindegyik számára külön-külön ezerötyszáz rubelt, hogy biztosítva legyenek nagykorúságukig s hogy Szemjonovna Zsófia is teljesen nyugodt lehessen. Sőt még ő is kiemelem abból a sárból, mert igen jó leányka, ugyebár? Nos, ön pedig mondja meg Romanovna Avdotjának, hogy a neki szánt tízezeret így használom föl.

— De micsoda czélből akar ön ilyen jótéteményeket gyakorolni? — kérde Raszkolnyikov.

— E-eh! Hitetlen ember! — nevetett Szvidrigajlov. — Hiszen mondtam, hogy nekem ez a pénz fölösleges. És hát azt föl sem tételezi, hogy egyszerűen emberbaráti szempontból cselekszem így? Hiszen ő nem volt olyan „tetű“ (s ujjával oda mutatott, a hol a halott feküdt), mint valamely zálogra kölcsönző vénasszony. No, hát elhatározta már, hogy „Luzsin éljen-e s folytassa alávalóságait, vagy pedig ez haljon meg?“ S ha én nem segítek, akkor példának okáért „Polecska előtt is éppen az az út áll . . .“

Mindezt bizonyos *titokzatossággal*, ördögi vidámsággal mondta el s a közben le nem vette szemét Raszkolnyikovról. Raszkolnyikov elsápadt és megdermedt, hallva az ő saját kifejezéseit, a melyeket Szónya előtt használt. Hirtelen megrázódott s vadul nézett Szvidrigajlovra:

— Hogyan? . . . Ön tudja? — suttogott alig szedve lélekzetet.

— Hiszen itt lakom, a falon túl, madame Röslichnél.

Itt Kapernaumov lakik, amott meg madame Röszlich, az én régi és őszinte barátném. Szomszéd vagyok.

— Ön?

— Én, — folytatta Szvidrigajlov, rengve a nevetéstől, — és becsületesem mondhatom önnek, Romanovics Rodion, hogy ön bámulatosan felköltötte érdeklődésemet. Hiszen mondtam, hogy mi még együvé fogunk tartozni, — megjósoltam önnek, nos: ime össze is jöttünk. S majd meglátja, hogy alkalmazkodó ember vagyok. Majd meglátja, hogy jól meg lehet velem élni.

HATODIK RÉSZ.

I.

Különös napok következtek most Raszkolnyikovra: mintha egyszerre valami köd szakadt volna elibe s olyan magánosságba rekesztette volna őt, a melyből nincs kivezető út. Visszaemlékezve később erre az időre, úgy tetszett neki, mintha eszmélete néha megzavarodott volna s hogy ez az állapot rövid megszakításokkal úgy tartott egész a végleges katasztrófiáig. Határozottan meg volt győződve, hogy akkor igen sokszor tévedett, példának okáért némely történt dolgok időpontjára nézve. Legalább visszagondolva a következőményekre s igyekezvén minden erővel világosan visszaemlékezni, sok ilyen beismert maga-magáról, különösen a mint ebben a tekintetben mások is tanúbizonyságot tettek. Néha egy-egy esetet összezavart mással; némelyet olyan tény következményének tartott, a mely csak az ő képzeletében történt meg. Időnkint beteges izgatottság vett rajta erőt, a mely néha páni rettegéssé fajult. De arra is emlékezett, hogy voltak pillanatok, órák, sőt napok is, a melyekben mintegy ellentéteül a korábbi rettegésnek, olyan teljes apáthiába merült, a mely hasonlított némely haldokló beteges, közönyös lélekállapotához. Altalában az utóbbi napokban mintha maga is igyekezett volna megszabadulni helyzetének világos, teljes fölfogásától; némely mindennapi eset, a mely rögtöni, világos fölfogást igényelt, különösen nehezebbé volt, és igyekezett megszabadulni némely gondjától, noha azok elfeledése az ő helyzetében a kikerülhetetlen, végképpeni elvesztést vonta volna maga után.

Különösen Szvidrigajlov bántotta; sőt azt lehet mondani, hogy Szvidrigajlov volt a főgondja. A rá nézve nagyon is fenyegető pillanatokban, mikor Szvidrigajlov

a Szónya lakásán, Ivanovna Katerina halála alkalmával nagyon is világosan ejtette ki azt a néhány szót, mintha megakadt volna Raszkolnyikov gondolatainak rendes folyása. Bár ez az új tény rendkívül nyugtalanította: Raszkolnyikov valahogyan nem igyekezett a dolgot fölvilágosítani. Időnkint, midőn egyszerre csak a város valamely félreeső, magános helyén, valamely kurta kocsmában találta magát, egyedül, az asztal mellett, gondolatokba merülve, s nem tudva azt, hogy mi módon került ő ide, hirtelen eszébe jutott Szvidrigajlov; egyszerre világosan és idegesen rájött, hogy azzal az emberrel mentül hamarabb beszélnie kell, s a mennyire lehet, véglegesen határozni. Egyszer kimenve valahova, a sorompón túl, azt képzelte magában, hogy ő itt most Szvidrigajlovot várja s hogy itt adtak egymásnak találkozót. Máskor hajnalban valahol a földön, bokrok közt ébredt föl s nem tudta: hogy került oda?

Egyébiránt az Ivanovna Katerina halála utáni egy-két napon már kétszer találkozott Szvidrigajlovval, csaknem mindig a Szónya lakásán, a hová ő mintha minden cél nélkül járogatott volna, s mindig csak néhány perczre. Ott rövid szavakat váltottak s egyszer sem érintették a földolgot, mintha önként megegyeztek volna egymás közt abban, hogy erről egy időre hallgatni fognak. Ivanovna Katerina holtteste még a teritőn feküdt. Szvidrigajlov sürgölődve rendelkezett a temetés iránt. Szónya szintén nagyon el volt foglalva. A legutóbbi találkozás alkalmával elmondta Szvidrigajlov Raszkolnyikovnak, hogy ő már az Ivanovna Katerina gyermekeiről gondoskodott, még pedig jól; hogy összeköttetéseinél fogva olyan emberekre talált, kiknek segítségével azonnal el lehetett helyezni mind a három árvát, még pedig igen alkalmas helyen; hogy a számukra letett pénz is sokat segített, mert a pénzzel bíró árvákat sokkal könnyebb elhelyezni, mint a teljesen vagyontalanokat. Valamit Szónyáról is mondott, igérte, hogy a napokban majd maga is elmegy Raszkolnyikovhoz s fölemlítette, hogy „szeretne vele tanácskozni, hogy beszélniök kellene egymással, hogy vannak bizonyos dolgok . . .“ Ez a beszélgetés kint, a lépcsőn folyt le. Szvidrigajlov állhatatosan a Raszkolnyikov szemébe nézett s egyszerre csöndesebb hangon kérdezte tőle:

— De mi baja önnek, Romanovics Rodion, hogy olyan mintha nem is tudna magáról? De csakugyan! Hallgat és néz de mintha egy szót sem értene. Térjen magához. No, hát egyez-

zék bele, hogy majd beszéljünk; csak az a kár, hogy nagyon sok a dolgom; a magamé is, a másoké is... Ejh! Romanovics Rodion, — tette hozzá hirtelen, minden embernek szüksége van levegőre, levegőre, levegőre!... Ez a fő!

Félreállott, hogy helyet adjon a lépesőn az oda érkezett papnak és gyáknak.*) Temetni jöttek. Szvidrigajlov úr rendelkezett, hogy a halottért egy nap kétszer mondjanak misét, a mint illik. Szvidrigajlov aztán elment a maga dolga után. Raszkolnyikov ott maradt, gondolkozott s aztán követte a papokat a Szónya lakásába.

Megállt az ajtóban. A szertartás megkezdődött, csendesen, rendesen, szomorúan. Raszkolnyikov, ha a halálra gondolt, ha érezte a halál jelenlétét, mindig olyan titokzatos nyomottságot, oly rettenetest érzett már gyereksége óta; már régen nem is látott temetést.

Ezúttal meg még valami más, valami rendkívüli félelmetes és nyugtalanító érzés fogta el. A gyerekekre nézett: azok mindnyájan a koporsó mellett térdeltek, Polecska sirt. Mögöttük csendesen és félénken sírdogálva, Szónya imádkozott. — Ezekben a napokban rám se nézett, egy szót se szólt hozzám, — gondolta Raszkolnyikov.

A nap fényesen sütött be a szobába; a tömjénfüst sűrűn szállt, a pap azt olvasta, hogy: „Adj neki békés nyugalmat, Atyánk!” Raszkolnyikov az egész szertartás alatt jelen volt. A pap, miután megáldotta és elbúcsúztatta a halottat, olyan különösen nézett szét. A szertartás után Raszkolnyikov odament Szónyához.

Ez egyszerre megfogta mind a két kezét s fejét a mellére hajtotta. Ez a rövid jelenet zavarba hozta Raszkolnyikovot; olyan különösnek tetszett előtte. Hogyan? Hát Szónya a legkevésbé sem idegenkedik ő tőle, a legkevésbé sem hült meg iránta, még csak a keze sem remeg a legkevésbé sem? Ez már lealacsonyodásának a legnagyobb jele volt. Legalább Raszkolnyikov úgy fogta föl.

Szónya nem szólt egy szót sem. Raszkolnyikov megszorította a kezét és elfordult. Roppant nehéznek érezte a szívét. Ha el lehetett volna e pillanatban valahova mennie s egyedül maradhatott volna akár egész életére is: — boldognak érezte volna magát. De a dolog úgy állt, hogy az utóbbi

* Diakonus.

időkben, bár legtöbbször mindig egyedül volt, sohasem bírta azt érezni, hogy egyedül van. Kijárt a városból, eljárt az országútra, sőt egyszer valami ligetfélébe tévedt; de mentül elhagyatottabb volt a hely, annál jobban érezte valakinek közeli, izgató jelenlétét, a mely nem is félelemmel, hanem már bosszankodással töltötte el, annyira, hogy igyekezett mentül előbb visszatérni a városba, ivóba, vagy a Tolkucsij-és a Széna-térre jutni. Itt már könnyebben érezte magát s mintha inkább egyedül lett volna. Egyszer egy laczikonyhában estefelé daloltak, ott ült egész egy óráig, hallgatta a nótát, s úgy tetszett neki, hogy igen jól érezte magát. De végül egyszerre megint csak igen nyugtalan volt; mintha a lelkiismerete bántotta volna: „No lám, itt ülök, hallgatom a nótát; hát illik-e ezt nekem tenni?”

Egyébiránt arra is mindjárt rájött, hogy nem egyedül ez az, a mi bántja; valami hamaros elhatározásnak a szükségét érezte, de hogy mit: — se gondolatban, se szóban nem bírta meghatározni. Mintha azt valami burok takarta volna el előle. Nem, már csakugyan jobb volna valami viaskodás, jobb volna megint Porfirral . . . vagy Szvidrigajlovval . . . Mentül előbb valami kihívás, megtámadtatás . . . Igen, igen! — gondolta. — Kijött a laczikonyhából s csaknem futásnak eredt. Eszébe jutva Dunya és anyja, hirtelen rettegés fogta el. Ezen az éjjelen is a bokrok közt virradt föl, a Kresztovszkij-szigeten; egészen reszketett a láztól. Hazament s egészen kora reggel érkezett meg. Néhány órai alvás után a láz elmúlt, de már későre járt az idő, mikor fölébredt: délutáni két óra.

Eszébe jutott, hogy ma viszik ki a temetőbe Ivanovna Katerinát, s megörült, hogy nem lehetett ott. Nászvásárnap éltelt hozott be neki; nagy étvágygyal, csaknem falánkül evett és ivott. Feje tisztább volt s magamagát is nyugodtabbnak érezte, mint az utóbbi három napon. Még csodálkozott is, hogy ezelőtt olyan félelem szállta meg. Az ajtó kinyílt s Razumihin jött be.

— Ah, eszik, tehát valószínűleg nem beteg! — mondá Razumihin, széket véve s leülve Raszkolnyikov mellé az asztalhoz. Izgatott volt s nem is igyekezett titkolni. Látható ingerültséggel beszélt, de azért nem sietett s hangját nem emelte föl. Azt lehetett képzelni, hogy valami különös, kizárólagos szándéka van.

— Hallod-e, — szólott határozottan, — bolondul vagyok ve-

letek, mert most látom, világosan látom, hogy semmit sem értek. Kérek, ne gondold, hogy azért jöttem, hogy megexamináljalak. A pletykálást magam sem szeretem. Ha fölfedezel mindent magad, minden titkodat, hát meglehet, rá se fogok hallgatni. Egyet köpök és elmegyek. Csak azért jöttem, hogy személyesen és véglegesen megtudjam: igaz-e először is, hogy örült vagy? Mert látod, vannak, a kik azt hiszik (már azok, a kik), hogy örült vagy, — vagy legalább nagy hajlandóságod van rá. Bevallom, én is nagyon hajlandó voltam ezt hinni, először is a te ostoba és néha haszontalan tetteid után ítélve, (a melyeket semmiképp sem lehetett megmagyarázni), másodszor pedig azon magaviseleted után, melyet nemrégén anyáddal és hugoddal szemben tanúsítottál. Úgy csak egy semmirevaló, rossz ember viselheti magát, ha nem örült: úgy viselted te magad; következésképp örült vagy . . .

— Mikor láttad őket?

— Éppen most. S te azóta nem láttad őket? Hol bújkálsz, mondd meg, kérek; én már háromszor kerestelek. Anyád tegnap óta komolyan beteg. Eljött egyszer hozzád; Romanovna Avdotya tartóztatta; ő hallani se akart róla: — Ha beteg, — mondta, — ha esze megzavarodik, ki segítsen rajta, ha nem az anyja? Eljöttünk mindnyájan, mert nem akartuk magára hagyni. Egész idáig, egész ajtódig igyekeztünk megnyugtadni. Bejövünk: te nem vagy itthon; nézd, itt ült anyád. Itt ült vagy tíz perczig, mi meg mellette álltunk, szóltanul, aztán fölállt s így szólt: Ha kijár s következésképp egészséges, és anyját elfelejtette, akkor nincs rá ok, sőt szégyen, hogy anyja itt álljon az ő küszöbén s alamizsnaképen kérje a szeretetét. Hazament és lefeküdt; most panaszkodva mondta, hogy: Úgy látom, hogy az ő számára van ideje. Azt hiszi, az a tied: Szemjonovna Zsófia, a te mátkád, vagy szeretőd, vagy tudom is én mid. Én mindjárt el akartam menni Szemjonovna Zsófiához, minthogy, édes barátom, meg akartam tudni, — odamegyek, hát látom, hogy ott egy koporsó s a gyerekek sírnak. Szemjonovna Zsófia gyászruhákat szab nekik. Te nem vagy ott. Szétnéztem, bocsánatot kértem s eljöttem: ezeket mondtam el Romanovna Avdotyának. Hát hiszen, úgy hiszem, ez mind ostobaság, nincs itt semmiféle tied, inkább igazabb mindennél az örültség. De ime, te itt ülsz és úgy zabálod azt a sültet, mintha három nap óta nem ettél volna. Tegyük

föl, hogy az örültek is esznek, de te, bár még egy szót se szóltál hozzám, te . . . nem vagy örült. Erre esküszöm. Mindenekelőtt nem vagy örült. Így hát ördög vigyen el benneteket, mindnyájatokat, mert itt valami titok lappang, valami secretum; én meg a ti titkaitokon nem fogom törni a fejem. Így aztán jövetelem célja nem egyéb, mint hogy jól kikáromkodjam magam, — fejezte be, miközben föllállt, — hogy megkönnyítsem a lelkemet, s most már tudom, hogy mit kelljen tennem!

— Mit akarsz tenni?

— Mi közöd hozzá?

— De nézd csak: te iszogatni kezdesz.

— Honnan . . . honnan tudod?

— Látom.

Razumihin egy percze elhallgatott.

— Te mindig igen gondolkozó ember voltál, de sohasem voltál örült, — szólt aztán hévvel. — Úgy van: én iszogatok. Isten veled! — S készült elmenni.

— A hugommal beszélgettem rólad, Razumihin, talán tegnapelőtt.

— Én rólam? De . . . hol láthattad tegnapelőtt? — hökent meg Razumihin, szintén elhalványodva. Ki lehetett találni, hogy szíve gyorsabban, hevesebben ver.

— Idejött, egyedül, itt ült és beszélgetett velem.

— Ő!

— Igen, ő!

— Mit mondtál . . . tudniillik rólam?

— Azt mondtam neki, hogy te igen jó, becsületes és dolgos ember vagy. Hogy szereted: azt nem mondtam neki, mert ezt maga is tudja.

— Tudja?

— Hogyne! Bárhová jussak én, bármi történjék velem, te, mindig velők maradnál, gondjukat viselnéd. Én, hogy úgy mondjam, átadom őket neked, Razumihin. Ezt azért mondom, mert jól tudom, hogy mennyire szereted őt s meg vagyok győződve szíved tisztasága felől. Még azt is tudom, hogy képes volna téged szeretni is, sőt — meglehet — már szeret is. Most határozz magad a legjobb belátásod szerint, — helyes-e az, hogy te inni kezdesz?

— Rogyka . . . Látod. Nos . . . Ah, ördögadtát! Hát

te még hova akarsz „eljutni?“ Látod: ha ez titok, hát ne beszélj róla. De én . . . én megtudom a titkodat . . . S meg vagyok győződve, hogy bizonyosan valami bolondság és szörnyű ostobaság és hogy csak kitaláltad az egészet. Pedig különben nagyon derék ember vagy. Derék ember!

— Még azt is hozzá akartam tenni, de félbeszakítottál, hogy az imént igen helyesen jelentetted ki, hogy ezeket a titkokat nem akarod megtudni. Hagyj el engem egy időre és ne nyugtalaníts, mindent megtudsz annak idejében, nevezetesen akkor, ha szükség lesz rá. Tegnap azt mondta nekem egy ember, hogy az embernek levegőre van szüksége, levegőre, levegőre! Most mindjárt elmegyek hozzá és megtudom, hogy mit ért ő ez alatt?

Razumihin gondolatokba volt merülve.

— Ez politikai összeesküvő! Bizonyosan az! S ő most valamely határozott lépés előestéjén van — ez bizonyos. Más-képp nem lehet és . . . és Dunya ezt tudja . . . — gondolta magában .

— Hát jár hozzád Romanovna Avdotya? — szölt aztán, a szavakat ütem szerint ejtve ki — s te találkozni akarsz olyan emberrel, a ki azt mondja, hogy levegőre van szükség és . . . és valószínűleg az a levél is . . . az is attól az embertől való, — végzé, mintegy maga-magának beszélve.

— Micsoda levél?

— Romanovna Avdotya egy levelet kapott ma, a mely rendkívül fölizgatta. Sőt nagyon is rendkívül. Én rólad kezdem beszélni — kért, hogy ne beszéljek. Azután . . . azután azt mondta, hogy meglehet: igen hamar elválunk; azután igen melegen hálálkodott nekem valamiért; aztán bement a szobájába és bezárkózott.

— Levelet kapott? — kérdé Raszkolnyikov elgondolkozva.

— Igen, levelet; s te nem tudtad ezt? Hm . . .

Mindketten elhallgattak.

— Isten veled, Rodion. Én, pájtás . . . volt idő . . . de hát Isten veled; látod, volt idő . . . No, Isten veled! Nekem is dolgom van. Nem fogok inni. Most már nincs rá szükség . . .

Elsietett; de kiérve s már majd betéve maga után az ajtót, újra kinyitotta azt s valahova félre nézve, szölt:

— Még valamit! Emlékezel arra a gyilkosságra, nos, a

mivel Porfir foglalkozik: a vénasszonyéra? No hát tudd meg, hogy a gyilkost fölfedezték, beismert mindent és minden bizonyíték megvan. A gyilkos azon munkások egyike, a kik ott tiszogattak, képzeld csak — hiszen emlékezel rá — én még védelmeztem őket! Képzeld csak: azt a huzakodást, nevetgélést a lépcsőn csak azért csinálta a társával, mikor ott a házmesterek s még két szemtanu összegyűltek, hogy ezeket félrevezessék. Milyen ravaszság, milyen lélekjelenlét volt a semmirevalóban! Nehéz ugyan elhinni, de ő maga magyarázta meg s mindent beismert. S én hogy' a pártjukra álltam! Én szerintem ez a színlelés és találékonyság geniálitása, az igazságszolgáltatás kijátszásának geniálitása — és következőkép nincs rajta mit csodálkozni! Hát nem lehetnek ilyenek? S hogy aztán nem maradt meg a szerepében, hanem mindent beismert: annál inkább hiszek neki. Így még valószínűbbnek tartom! . . . No, de hogy' kitettem magam értük. Tűzbe tettem volna értük a kezemet.

— Mondd csak, kérelek, honnan tudtad te ezt meg s miért érdekel téged olyan nagyon? — kérdezte Raszkolnyikov látható izgatottsággal.

— Milyen kérdés! Miért érdekel olyan nagyon! Kérdősködtem! . . . S úgy mint mások, Porfirtól tudtam meg. Különben ő tőle mindent megtudtam.

— Porfirtól!

— Tőle.

— Nos hát . . . nos hát mit mondott? — kérte ijedten Raszkolnyikov.

— Kitűnően magyarázta ezt nekem. Psychológiailag magyarázta meg.

— Magyarázta? Hogy' magyarázta meg? Ő?

— Ő, ő; Isten veled! Majd máskor még elmondok egyet-mást, de most dolgom van. Ott . . . volt idő, mikor azt képzeltem . . . No de majd máskor! . . . Minek innék én már most? Te engemet bor nélkül is megrészegítettél. Részeg vagyok, Rogyka! Bor nélkül vagyok részeg; no de Isten veled! Majd eljövök; mentül előbb.

Elment.

— Ez is politikai összeesküvés, bizonyosan az, bizonyosan! — határozta el magában végképpen Razumihin, lassan lemenve a lépcsőn. — S még a hugát is belevonta; ez na-

gyon könnyen kitelik Romanovna Avdotya karakterétől. Többször találkoztak . . . Mindjárt vettem is én észre valamit Romanovna Avdotyán. Több apró szót ejtett el . . . Oh, Istenem, majd mit gondoltam. Igen rosszat gondoltam s bűnös vagyok előtük. Akkor a folyosón, a lámpa mellett gondoltam rosszat. Piha! Milyen alávalóság volt tőlem olyat gondolni. Derék legény az a Nikola, hogy följelentette magát. . . S most minden előzmény egyszerre világossá lesz. Az ő akkori betegsége, különös magaviselete, még régen, régen is, még az egyetemen: milyen sötét, zárkózott volt mindig . . . De mit jelentsen az a levél? Gyanúm van . . . Hm! Meg kell tudnom mindent.

Sok minden eszébe jutott most Dunyecsikáról és szíve megdermedt. Összeszedte magát és futásnak eredt.

Raszkolnyikov, mihelyt Razumihin elment, föllállott, az ablakhoz fordult, előbb az egyik, aztán a másik szögletbe ütdött, mintha elfeledkezett volna odúja szűk voltáról és . . . megint leült a dívánra. Úgy érezte magát, mintha egészen megújult volna.

Igen, van út a menekvésre. Pedig már nagyon is el volt zárva, aggasztóan kezdődött a fojtogatás, nagyon is vadul kezdett állni a dolog. Attól a jelenettől kezdve, a melyet Mikolka és Porfir között látott lefolyni, kezdett kétségbeesni, minden menekvésről lemondani. Mikolka után ugyanaznap Szónyánál folyt le egy újabb jelenet, a melyet úgy vezetett és végezett be, a hogy' azt egyáltalában nem gondolta előbb . . . gyöngévé lett egy pillanat alatt és végképpen! Egyszerrel Hiszen elismerte Szónyával együtt, elismerte maga, elismerte szíve mélyén, hogy neki így, lelkén azzal a teherrel, egyedül megélni nem lehet. Hát Szvidrigajlov? Szvidrigajlov egész talány . . . Szvidrigajlov nyugtalanítja őt, az igaz, de mintha nem ebben a részben. Meglehet, hogy Szvidrigajlovval is harczba kell még keverednie. Meglehet, hogy Szvidrigajlov is kész menekvés; hanem Porfir — az egészen más dolog.

Tehát Porfir még maga magyarázta meg Razumihinnak, *psychológiailag* magyarázta meg neki! Megint az ő átkozott *psychológiájával* állt elő! Porfir? Hogy Porfir hinne, csak egy pillanatra is abban, hogy Mikolka bűnös, kivált az után, a mi köztük akkor történt, az után a jelenet után, a mely kettőjük közt, négy szemközt, lefolyt a Mikolka megjele-

nése előtt, s a melyet nem lehet helyesen megmagyarázni csak *egyképpen?* (Raszkolnyikovnak e napokban apró részletekint többször eszébe jutott a Porfirnál lejátszódott egész jelenet; az egészet nem bírta volna egyszerre átgondolni.)

Akkor olyan szavak fordultak elő köztük, oly mozdulatok történtek, olyan pillantásokat váltottak, olyan hangon beszéltek, odáig mentek, hogy az után már Mikolka, (a kit Porfir mindjárt az első szónál tökéletesen fölfogott) nem ingathatta meg a meggyőződésében.

S még Razumihin is gyanakodni kezdett már. A jelenet a folyosón, a lámpa mellett, a mint látszik, nem volt eredmény nélkül. Porfirhoz ment . . . De miért ültette föl ez? Miért akarja a Razumihin figyelmét Mikolkára terelni? Már bizonyosan valamiben töri a fejét, valami czéljai vannak, de milyenek? Igaz, hogy ama reggel óta sok idő múlt el, nagyon sok és Porfirról azóta nem volt se hír, se szó. Ez pedig határozottan rosszabb.

Raszkolnyikov vette a sapkáját s gondolkozva kiment a szobából. Ez volt az első nap az egész idő alatt, hogy legalább öntudatára nézve jól érezte magát. El kell intézni a dolgot Szvidrigajlovval — gondolta — s bármibe kerüljön is: mentül hamarabb; úgy látszik: ő tán várja is, hogy hozzá menjek. És ebben a pillanatban megint oly gyűlölet ébredt fáradt szívében, hogy talán képes lett volna egyiket a kettő közül: Szvidrigajlovot vagy Porfirt megölni. Legalább úgy érezte, hogy előbb-utóbb megteszi. — Lássuk, lássuk, — ismételte magában.

De alig nyitotta ki az ajtót a folyosóra, egyszerre csak Porfirral ütdődött össze. Az hozzá jött. Raszkolnyikov meghökkenve állt meg egy pillanatra, de csak egy pillanatra. Saját-ságos, hogy nem nagyon csudálkozott Porfir megjelenésén s úgyszólván meg sem ijedt. Csak megrázkódott, de gyorsan, egy pillanat alatt összeszedte magát. Talán a katasztrófa! — De hogy' jött ő ide olyan lopva, mint egy macska, hogy én semmit sem hallottam? Talán hallgatódzott?

— Nem várt vendéget, Romanovics Rodion, — kiáltott föl Petrovics Porfir kacagva. — Már rég szándékoztam betérni önhöz, hát mondok, eljövök; mért ne szakítana magának az ember néhány pillanatot, egy kis látogatásra. Hova

indúlt ön? Nem akarom önt tartóztatni. Csak egy cigarettre gyújtok, ha megengedi.

— Üljön le, Petrovics Porfir, üljön le, — kínálta Raszkolnyikov látszólag oly szíves és barátságos hangon, hogy maga is elcsodálkozott volna, ha láhatta volna maga-magát. A hulladékok, söpredékek eltakarítottak. Néha az ember alig bír ki egy félórai halálos félelmet egy rablóval szemben s a mikor a kést csakugyan a torkára veszik, egyszerre elmúlik minden félelme. Raszkolnyikov leült, szembe Porfirral, egyetkettőt hunyorított a szemével s rágyújtott a cigarettre.

— No hát beszélj, — gondolta Raszkolnyikov, majdnem kiugrasztva szívéből ezt a gondolatot. — No, mi az, hogy nem szólsz? Mi az?

II.

— Oh, ez a cigarett! — szólalt meg végre Petrovics Porfir, rágyújtva és nagyot lélegezve, — ártalmas, de nem tudom elhagyni. Köhögök, köpködök és fulladok tőle. Tetszik tudni, gyáva vagyok; a minap elmentem B-nhez, — ez minden beteget minimum félóráig szokott megvizsgálni; mikor én rám nézett, csaknem elkaczagta magát, aztán kopogtatott, hallgatódzott; önnök — azt mondja — árt a dohányzás, egy kis ütér-tágulása van. — Nos és hogy' segíték én ezen a bajon? Milyen módszer-változtatással? Nem iszom, — ez az egész, hehehe, ez a hiba, tudniillik, hogy nem iszom. Egyébiránt minden csak viszonylagos, Romanovics Rodion, csak viszonylagos.

— Mit akar ez? A régi bajaival akar ez foglalkozni, vagy mi? — gondolta kedvetlenül Raszkolnyikov. Egyszerre eszébe jutottak mindazon jelenetek, a melyek köztük utolsó találkozásuk alkalmával lefolytak s az akkori érzelmek újra elfogták szívét.

— De hiszen én már tegnapelőtt este is kerestem önt, nem is tudja? — folytatta Petrovics Porfir, szétnézve a szobában; — éppen ebbe a szobába jöttem. Épp úgy, mint ma, eljövök, mondok s visszaadom neki a vizitet. Ide érek, hát az ajtó nyitva van, szétnéztem, vártam s aztán nem is nevezte meg magamat a szolgálónak, elmentem. Nem szokta bezárni az ajtaját?

Raszkolnyikov arca elsötétedett. Porfir meg mintha kiálta volna a gondolatait.

— Azért jöttem, kedves galambam, Romanovics Rodion, hogy kimagyarázzam magamat. Kötelességem önnek valamit kimagyarázni, — folytatta mosolygva s könnyedén megveregetve tenyerével a Raszkolnyikov térdét, hanem arca ugyanabban a pillanatban komoly és aggodalmas kifejezést öltött; sőt mintha valami szomorúság is látszott volna rajta, Raszkolnyikovnak nem kis csodálkozására. Még soha sem látta őt ilyen arccal.

— Különös jelenet folyt le köztünk legutóbb! Romanovics Rodion. Egyébiránt első találkozásunk alkalmával is különös jelenet foly le köztünk; hanem akkor... No, most már mindegy! De hát meglehet, hogy én nagyon is hibásnak tűnök föl ön előtt; ezt én érzem. Hiszen mintha csak végképp szakítottunk volna, jusson csak eszébe: az ön idegei ránganak s térdei reszketnek és az én idegeim is ránganak s térdeim reszketnek. Aztán tudja kérem: akkor nem viseltük magunkat egymással szemben rendesen, gentleman-szerűen. Azért mi gentlemanek vagyunk; vagyis: mindenesetre főképpen gentlemanek, ezt tudnunk kell. Hiszen emlékezik, hogy hová lyukadtunk ki... igazán nem volt rendiben.

— Mit akar ez? Minek tart engem? — kérdezte magától Raszkolnyikov, nem tudva mit gondolni, miközben fölemelte fejét s kerekre nyílt szemekkel nézett Porfirra.

— Azt hiszem, legjobb, ha most már egészen őszinték leszünk egymás iránt, — folytatta Petrovics Porfir, kissé elfordulva, szemét lesütve, mintha nem akarná többé tekintetével eddigi áldozatát kizozni s mintha nem akarná többé az eddigi magaviseletet tanúsítani; igen, azok a gyanuk és jelenetek nem tarthatnak tovább. — Akkor felbeszakított bennünket Mikolka, különben nem is tudom, meddig mentünk volna. Az az átkozott kézműves akkor ott ült nálam a spanyolfal mögött, — érti ezt? Ön természetesen már tudja ezt; én is értesültem róla, hogy ő akkor eljött önhöz; hanem a mit ön akkor magában képzelt, nem volt úgy: én nem küldtem el senkiért és akkor még semmi felől sem rendelkeztem. Hogy' is mondjam önnek: magamnak is mindez mintha váratlanul szakadt volna a fejemre. Az is csak alig jutott eszembe, hogy a házmesterekért küldjek. (A házmesterek

inkább úgy vették észre, a mint arra jártak.) Csak akkor ütött meg az a gondolat, hirtelen, mint egy mennykőcsapás; látja, Romanovics Rodion, akkor igazán erősen meg voltam győződve. Gondoltam magamban: na, az egyikkel föl is hagyok egyidőre, de a másikat fölül fogom, az igazit el nem szalasztom, az igazit nem. Ön, Romanovics Rodion, már természetlő nagyon ingerlékeny; sőt nagyon is az, daczára jellemének és szívének, minden egyéb jóra való tulajdonságainak, a melyeket én — hízlek vele magamnak, — néha meg tudtam figyelni. Nos, természetesen, én is föl tudtam fogni már akkor is, hogy nem mindig esik az meg, hogy egyszer csak elő áll egy ember s minden titkos gondolatát kitalálja. Ha megesik is ilyen, kivált olyankor, mikor az embert utolsó béketűréséből is kihozzák, de mindenesetre igen ritkán. Ezt én is föl tudtam fogni. Gondoltam magamban: csak egy kis jelem volna. Ha mindjárt egy hajszálnyi volna is csak, de olyan, hogy megfoghassam a kezemmel, hogy mégis valami létező legyen, ne pedig csak az a pusztá pszichológia. Azután, gondoltam magamban, ha valaki bűnös, hát attól mindenesetre lehet várni valami ténylegest; sőt ilyen esetben még váratlan eredményekre is számíthatni. Én akkor az ön jellemére számítottam, Romanovics Rodion, mindenekelőtt a jellemére. Akkor nagyon reméltem önt illetőleg.

— De hát . . . miért beszéli ön most mindezt? — dörögött végre Raszkolnyikov, meg se fontolva jól a kérdését. — Miről beszél ez, — tette hozzá magában, — hát tényleg ártatlannak tart?

— Miért beszélem? Hiszen azért jöttem, hogy kimagyarozzam magamat s ezt úgyszólván szent kötelességemnek tartom. Meg akarom önnek magyarázni, hogy' történt az egész, hogy' esett meg annak az akkori, hogy úgy mondjam: sötétbe botorkálásnak a története. Sok gyötrelmet állattam ki önnel, Romanovics Rodion. Én nem hagytam azt számításom kívül. Hiszen én is tudom, hogy mi az, ha az ember ilyesmit ráfog valakire, a ki a nélkül is nyomott kedélyhangulatú, de büszke, tisztességes és türelmetlen, különösen türelmetlen! Én önt mindenesetre a legkiválóbb embernek, sőt nagylelkű embernek tartom, ámbár nem osztom önnek minden nézetét, a mit kötelességemnek tartok előre kijelenteni, még pedig egyenesen és kiváltképpen őszintén, mert mindenekelőtt nem akarom önt

megesalni. A mint megismertem önt, azonnal vonzódtam önhöz. Ön, meglehet, nevet az én szavaimon? I gaza van. Tudom, hogy engemet mindjárt az első percz óta nem szenvedhetett, mert tényleg nincs is rajtam szeretni való. De gondoljon, a mit akar, én nekem most az a kívánságom, hogy tölem lehetőleg eloszlassam az okozott kellemetlenséget és bebizonyítsam, hogy olyan ember vagyok, a kinek szíve és lelkiismerete van. Egészen őszintén beszélek.

Petrovics Porfir méltóságosan hallgatott el. Raszkolnyikovot valami új félelem fogta el. Attól a gondolattól, hogy Porfir nem tartja őt bűnösnek, egyszerre megijedt.

— Mindazt sorba elmondani, a mi akkor történt, alig szükséges, — folytatta Petrovics Porfir, — sőt azt gondolom: fölösleges. Aztán meg tán nem is tudnám elmondani. De hogy' is lehetne azt körülményesen elmondani? Kezdetben hallani lehetett egyet-mást. Hogy milyenek voltak ezek a hírek, mikor és kiktől eredtek . . . és hogy miképpen jutottak el e hírek önhöz is, — gondolom, — ezt sem szükséges előadni. Nálam a dolog olyan esetlegesség, olyan tökéletes véletlen folytán kellett figyelmet, a melyet a legnagyobb mértékben lehetett számításba venni vagy nem lehetett — mi? hmi! azt hiszem, ezt is fölösleges említeni. Mindezek a hírek és esetlegességek nálam egy gondolatban összpontosultak. Őszintén bevallom,, — mert ha már vallomásokot tesz az ember, hát ne hallgasson el semmit, — mindjárt gyanúba vettem önt. Azok a czélozgatások a vén asszony holmijaira és a többi, és a többi, — mind ostobaság. Ilyen esetek százával fordulnak elő. Alkalmam volt akkor a legapróbb részletekig megtudni azt a jelenetet is, a mely a rendőrségi hivatalban folyt le; ezt csak véletlenül s nem ám csak úgy fölületesen, valami fontoskodó elbeszélőtől, a ki maga sem tudva azt jól, csodálatos módon fölfújta volna az esetet. Mindez úgy gyűlt egyik a másikhoz, Romanovics Rodion, kedves galambom. Nos, hogy' kellett most már az ismert személy felé fordulni? Száz nyúlból nem lesz soha egy ló, száz pusztá gyanúból sem lehet egy bizonyítékot faragni, a mint egy angol példabeszéd mondja, ez már csak világos dolog, — hanem tessék hozzá fogni passzióval, hiszen azért perzekutor az ember. Eszembe jutott nekem az ön czikke abban az ujságocskában; hiszen tudja, apróra megbeszéljük akkor. Én akkor bele bo-

csátkoztam önnel a czikk taglalásába, de csak azért, hogy önt bele lovaljam. Ismétlem, hogy ön, Romanovics Rodion, igen türelmetlen és beteges. Hogy vakmerő, büszke, komoly és . . . szenvedett, sokat szenvedett, mindezt én már régen tudtam. Mindezek az érzelmek én előttem ismerősek s én az ön cikk-kecskáját mint régi ismerőst olvastam végig. Álmatlan éjszakákon magánkívül, szívének szorongása és dobogása, gyötrelmes lelkesedés közt írta ön azt. Pedig az a gyötrelmes, büszke lelkesedés nagyon ártalmas az embernek fiatal korában. Akkor én bele mélyedtem s most megmondhatom önnek, hogy nagyon szeretem, — már mint műkedvelő, — a toll ez első, fiatalos, büszke próbáját. Kőd és felhő, de a homályban húr zendül meg. Az ön cikke abszurd és fantasztikus, de nagy őszinteség nyilvánul benne: az ifjúi, meg nem vesztegetett lelkesültség s a kétségbesett vakmerőség; a cikk sötét, de szép. Az ön cikkét elolvastam, sőt el is tettem, és . . . mikor eltettem, ez jutott eszembe: no, ennek az embernek nem lesz jó vége. No hát mondja meg, kérem, ilyen előzmények után hogy' ne kezdjen az ember gyanúsítani? — Ah, Uram Istenem! Hát mondok én valamit? Állítok én most valamit? Már akkor is megjegyeztem, hogy mi ez? — mondok. Semmi, éppen semmi, s meglehet: a legnagyobb mértékben semmi. De nekem, mint vizsgálóbírónak, nem is illik úgy eljárnom: lám, már is a kezemben van Mikolka, még pedig tényekkel, már mondjon ön, a mit akar, de azok tények. Annak is megvan a maga psychológiája, a mivel foglalkozni kell mert életről és halálról van szó. Miért magyarázom én ezt most önnek? Hogy ön megismerjen s az észével és szívével ne ítéljen el az én akkori helytelen magamviseletéért. Nem rossz szándékból történt, őszintén mondom, hehehe! Ön azt hiszi, hogy én akkor nem voltam önnél kutatni? Voltam biz én, hehehe, voltam, akkor, mikor ön itt betegesen feküdt az ágyacskájában. Nem hivatalosan és nem személyesen, de itt voltam. Az ön lakásán mindent a legutolsó kis hajszálig megnézték, már a legelső nyomozások alkalmával, de — umsonst! Gondoltam magamban: ez az ember maga fog eljönni, még pedig igen hamar; ha bűnös, minden bizonynyal eljön. Más nem jönne el, de ez eljön. Hát arra emlékezik, mit beszélt önnel Razumihin? Azt mi vittük arra, azzal a czéllal, hogy önt fölizgassa, szánt-szándékkal beszélgettünk a hírről,

hogy csak elbeszélje önnek s Razumihin úr olyan ember, hogy az alávalóságokat nem tűri. Zametov úrnak meg mindenkifölött az ön haragos és nyílt vakmerősége tűnt föl. — nos, mikor a vendéglőben egyszerre azt recsegte a fülébe, hogy „én öltem meg“. Nagy vakmerőség, nagy arrogancia, — gondoltam magamban, — s ha csakugyan ő a vétkező, akkor kemény egy legény! Így gondolkoztam akkor. S vártam. Vártam önt minden erőmből; Zametovot ön akkor ugyancsak falhoz szorította . . . és éppen abban van a bökkenő, hogy annak az átkozott pszichológiának két vége, két oldala van. Nos, várom önt s látom, hogy az Isten csakugyan oda vezeti önt, — itt jön. Hej, hogy' dobogott a szívem! Nos, miért kellett akkor önnek én hozzám jönnie? Jusson csak eszébe, az ön nevetése akkor, mikor bejött, azon én, mintha csak valami üvegen körörszűl néztem volna, találgattam s ha nem vártam volna olyan különösen, akkor semmi különöst sem találtam volna a nevetésében. Íme, mit nem tesz, ha készül az ember valamire. S akkor még Razumihin úr is, — ah! hát a kő, a kő, — emlékszik rá? — a kő, a melyik alá ön a holmit elrejtette. Mintha most is látnám ott valahol a kerítés mellett, hiszen azt mondta, Zametovnak, aztán másodszor nálam is, hogy egy kerítés mellett. S hogy' siettünk akkor az ön ujságcikkét szétzedni, hogy' igyekezett ön azt megmagyarázni, minden szavát kétszeresen megfigyeltük, mintha valami más szó is lett volna még belétakarva. Hát látja, Romanovics Rodion, ilyen módon rohantam én egész az utolsó oszlopig, de mikor belevágtam a fejem a falba, magamhoz jöttem. Nem jól van, gondoltam, mit is csinálok? Hiszen, ha az ember akarja, hát mindezt, az utolsó vonásig, egészen ellenkezőre is lehet magyarázni, sőt úgy még sokkal természetesebb eredményre jutunk. Magam is elismerem, hogy természetesebb eredményre juthatni. Motoszka! Sokkal jobb volna, mondtam magamban, egy kis jel... Mikor aztán hallottam a csengetyűről, hát egészen elhültem, sőt megrendültem. No, gondolom, itt van már a jel. Itt van! Akkor már nem is gondolkoztam sokat; nem akartam. Ezer rubelt adtam volna abban a pillanatban a saját magaméból, ha akkor mindjárt a szemébe nézhettem volna önnek; hogy' ment ön akkor százlépésnyire egy sorban azzal a mesteremberkével, azután, a mint ő szemébe mondta önnek, hogy „gyilkos“ s ön nem merte őt az egész százlépésnyi menet közben

egy szóval is megkérdezni... No, és a hideg borzongatás a hátgerinczében? S a csengetyü emlegetése betegsége alatt, önkívületében? No hát, Romanovics Rodion, csodálkozhatik még, ezek után, hogy én akkor úgy bántam önnel? Aztán miért is jött ön oda éppen abban a perczben? Mintha csak oda lökdöste volna valaki s Istenemre! ha akkor közbe nem jő Mikolka, hát . . . emlékszik Mikolkára? Jól emlékszik? No, az mennykőcsapás volt. Mennykőcsapás a tiszta égből. Nos, és hogy vettem én az egészet? A mint önnek is tetszett látni, egy csöppet sem hittem neki. Jó is lett volna! Sőt azután, a mint ön elment, s ő igen, de igen határozottan felelt minden pontra, annyira, hogy magam is megdöbbsentem, még akkor sem hittem neki egy garas árát sem! Mert már meg voltam keményedve, mint a gyémánt. Ohó, gondoltam magamban: Morgen früh! Milyen furcsa ez a Mikolka.

— Razumihin meg éppen most mondta nekem, hogy ön még most is bűnösnek tartja Nikolajt, s hogy ön maga erősítette ezt Razumihin előtt . . . — kezdte Raszkolnyikov.

Lélekezete megakadt s nem végezte be. Kimondhatatlan fölindulással hallgatta, hogy az az ember, a kinek a foga úgy fájts rá, maga adja fel eddigi pozícióját. Félt hinni és nem-hinni. A még mindig előforduló kétértelmű szavakban mohón keresett és kapott meg minden biztosabbat és véglegesebbet.

— Az a Razumihin úr! — kiáltott föl Petrovics Porfir, mintha megörült volna annak, hogy a folytonosan hallgató Raszkolnyikov megszólalt; — hehehe! Hiszen Razumihin urat úgy is el kellett távolítani: a mi kettőnek kedves, abba ne dugja az orrát egy harmadik. Razumihin úr különös ember, egész halványan futott hozzám . . . Ugyan, az Isten áldja meg, minek avatkozik ő ilyenekbe! Hát Mikolkát illetőleg, tetszik tudni, miféle teremtés az? Tudniillik abban a tekintetben, a hogy én fogom fel őt. Legelőbb is: még tökéletes gyerek, nem nagykorú s az igaz, hogy nem gyáva, de mintha valami művész-fajta volna . . . Kérem, ne nevéssen, hogy én így magyarázom őt magamnak. Ő nem bűnös és mindenre hajlandó. Szíve van és fantaszta. Azt mondják, hogy táncolni, dalolni és meséket mondani olyan szépen tud, hogy messziről járnak őt hallgatni. Aztán iskolába is jár és holtra kaczagja magát, ha valaki az ujját föltartja; — mód nélkül szeret részegkedni, de nem elvetemültségből, hanem egész gyerekesen a

többi kedvéért, dalolgatva. Ilyenkor már lopott is, de azt maga sem tudja; mert: „Azért, hogy fölvettem a földről, hát már loptam?“ Hát azt tudja-e ön, hogy a raszkolnyikok* közül való, sőt nemcsak raszkolnyik, hanem egész eretnek; bjegunokkal** volt dolga s ő maga is, nem régen, két egész évig volt egy faluban, s valami vén embertől lelki oktatásban részesült. Mind ezt Mikolkától és hozzátartozóitól tudtam meg. Egyszerűen neki akart menni a világnak. Látásai voltak, éjjel az Istenhez imádkozott, régi, „igaz“ könyveket olvasott s tele olvasta a fejét. Pétervár nagy hatással volt rá, különösen pedig a szépnem, no és a bor. Belevegnyülve ezekbe, a vén embert és azzal együtt mindent elfelejtett. Azt is tudom, hogy egy művész megszerette őt, járnai kezdett hozzá, mikor kézbejött ez az eset. Nos: elvesztette a bátorságát, föl akarta magát akasztani. Mit is tegyen olyan felfogás mellett, a minő a népben van a mi igazságszolgáltatásunkról. Hiszen némely embernek rettenetes az a szó, hogy „elitélük“. Oh, csak megsegítené az Isten! Nos, a mint látszik: a börtönben megint eszébe jutott a tisztés vén ember; megint elővette a bibliát. Tudja, Romanovics Rodion, hogy mit jelent náluk, némelyiköknél az a szó: „szenedni“? Nem azt, hogy valamiért, csak egyszerűen „szenedni kell“; a szenedés azt jelenti, hogy azt magára kell neki venni, s ha valamely felsőbbeségtől, hát annál jobb. Egyszer nálam egy csöndes természetű fogoly egy egész évig ült a börtönben s éjjelenként a kályha mellett a bibliát olvasgatta, tudja kérem, aztán úgy teleolvasta magát, hogy egyszer csak kivájt egy téglát s azt egy hivatalnokhoz vágta, a nélkül, hogy ez a legkevésbé is bántotta volna. De hogy vágta hozzá! Éppen egy rófnyre vágta mellé, hogy valamiképp meg ne sértse. Nos, azt már tudjuk, hogy mi a sorsa olyan fogolynak, a ki a feljebbvalóját fegyveres kézzel támadja meg; „magára vette ő is a szenedést.“ Így én most azzal gyanúsítom Mikolkát, hogy ő csak „szenedést akar magára vállalni“, vagy valami efféle. S ezt én szentül hiszem, sőt tényekből látom. Vagy tán ön nem hajlandó föltenni, hogy ilyen emberek közül fantaszták kerülhessenek ki? Pedig úgy van. A vén ember most megint meg-

* Raszkolnyik: nem igaz hitű, azaz: szakadár.

** Bjegun: a raszkolnyikok egyik faja, a ki nem ismer el semmiféle társadalmi rendet, semmiféle hatalmat maga fölött; olyanforma, mint nálunk a nazarénus.

kezdte működését, különösen ama hír elterjedése után, s mégis mindent magára vesz, hozzám jön. Azt hiszi ön, hogy végig kitart? Várjon csak, még belegebéd. Minden pillanatban várom, hogy jön és visszavonja vallomását. Nagyon megszerettem azt a Mikolkát és őszintén érdeklődöm iránta. Hát ön mit gondol? Hehehe! Némely pontra nagyon pontosan felelgetett, látszik, hogy azokra nézve teljesen tisztában van s jól elkészült rájok; de más pontokra nézve egyszerűen a levegőbe beszél, semmit, de semmit nem tud, de maga sem veszi észre, hogy nem tud. Nem bátyuskám, Romanovics Rodion, nem Mikolka volt az! Ezegy fantasztikus, sötét esemény, korszerű, a mi korunkból kifolyó jelenség, azé a koré, a melyben az emberi szív elfásult, a melyben azt a frázist czitálgatják, hogy a „vér változik“; a melyben az egész élet célja a kényelem. Íme: ezek a könyvbeli álmok, a theoretikusan fölizgatott szívek! Itt első tekintetre látható a határozottság, de különös határozottság, — elhatározta magát, de lebukott, mint egy hegytetőről, vagy lezuhant, mint egy toronyból, s a bünt mintha nem is a maga akaratából követte volna el. Elfelejtette az ajtót maga után bezárni s megölt két embert — a theória kedvéért. Ölt, még a pénzt se tudta elvenni és a mit elvihetett, azt egy kő alá rejtette. Nem volt elég neki a rettegés, a melyet kiállt, a mikor az ajtó mögött ült s az ajtón zörgettek, a csengettyút ránczigálták, — nem, még az üres szállásra is elmegy s félig önkívületben megnézegeti a csengettyút, megint szükségét érzi, hogy hátborzongatást érezzen... De tegyük föl, hogy ezt csak betegséges folytan tette, ám van itt más is: gyilkolt és ő azért tisztességes embernek tartja magát, másokat lenéz, úgy jár, mint egy tiszta angyal, — no már hogy' lehetne ez Mikolka, mondja, galambom, Romanovics Rodion? — ez nem Mikolka.

Ez utóbbi szavak, melyek oly nagyon hasonlítottak a kezdetben mondottak megczáfolásához, egészen váratlanok voltak. Raszkolnyikov egész testében remegett.

— De... hát... akkor... ki a gyilkos? — kérdezte majdnem fulladozó hangon. Petrovics Porfir szinte hátrahőkölt a szék karjára, mintha ezt a kérdést éppen nemvártá volna.

— Micsoda? Hogy ki a gyilkos? — szólt, mintha nem hinne füleinek, — Hát ön a gyilkos, Romanovics Rodion! Ön ölte meg... — tette hozzá, csaknem suttogva, teljes meggyőződéssel.

Raszkolnyikov föluggott a divánról, megállt néhány másodpercig, aztán megint leült, a nélkül, hogy egy szót szóló volna. Egész arcán görcsös vonaglás jelei mutatkoztak.

— Már megint remeg az ajka, épp úgy, mint akkor, — dörmögött Petrovics Péter, mintegy részvétellel. — Úgy látszik, Romanovics Rodion, ön engemet nem jól fogott föl, — tette hozzá rövid szünet után, — azért csodálkozik úgy. Mert én azzal a czéllal jöttem, hogy egyszer már mindent megmondjak önnek s a dolgot nyilvánvalóvá tegyem.

— Nem öltem meg, — suttogott Raszkolnyikovolya formán, mint a gyerekek, mikor valami csintetten kapják őket.

— De bizony ön, Romanovics Rodion, ön és senki más, — suttogott Porfir szigorúan, meggyőződéssel.

Mindketten elhallgattak s a csend már igen is sokáig, mintegy tíz percig tartott. Raszkolnyikov lekönnyökölt az asztalra s némán zilálta ujjával a haját. Petrovics Porfir nyugodtan ült és várt. Raszkolnyikov egyszerre megvető tekintetet lövellt Porfirra.

— Ön megint elülről akarja kezdeni a régit, Petrovics Porfir. Ezek mind a régi fogásai: igazán, hogy' nem tudja már megünni!

— Ej, hagyja el, van is nekem most szükségem fogásokra. Egészen más volna, ha tanúk volnának jelen; de csak négy szemközt suttogunk. Maga is beláthatja, hogy nem azért jöttem ide, mintha kergetni akarnám és elfogni, mint egy nyulat. Hogy beismeri-e ön tettét, vagy sem: az nekem ebben a pillanatban mindegy. Én részemről az ön beismerése nélkül is meg vagyok győződve.

— Ha így áll a dolog, akkor minek jött ide? — kérdezte Raszkolnyikov idegesen. — Megint fölteszem önnek azt a kérdést, hogy ha bűnösnek tart, mért nem vitet börtönbe?

— Micsoda kérdés! Pontosan megfelelek önnek; először: önt egyenesen így elfogatni nekem nem volna előnyös.

— Mért nem volna előnyös? Ha ön meg van győződve, akkor köteles...

— Eh! mi az az én meggyőződésem? Ez mind eddig még csak az én ábrándom. Hát ilyenre hogy' ültessem én önt hűvösre? Jól tudja maga is, ha meggondolja. Példának okáért: szembesítem önt azzal a mesteremberkével, s ön azt mondja neki: Részeg vagy, vagy mi bajod? Ki látott engem teveled?

Én egyszerűen azt hittem, hogy részeg vagy s tényleg az is voltál, — no hát, mit mondjak én önnek erre, annival inkább, mivel az ön állítása valószínűbb, mint az övé, mert az ő bizonyítéka nem egyéb, mint puszta pszichológia; a mely pedig nem az ő orrára való, — s ön bizonyára erre az álláspontra helyezkednék, mert nagyon is tudják arról a semmirevalóról, hogy iszákos. Aztán már magam is többször nyíltan beismertem ön előtt, hogy a pszichológiának két vége van, s hogy ez a másik vége vastagabb és sokkal valószínűbb, pedig nekem ön ellenében a pszichológián kívül egyéb fegyverem még nincs. S ha én önt mégis hüvösre teszem, sőt ime magam jövők el (éppen nem a szokásos látogatásra), hogy önnel mindent előre tudassak, s mindent megmondok önnek nyíltan (és ezt sem közönséges módon), hát ez már csak nem lehet rám nézve előnyös. Nos és másodszor én azért jöttem önhöz . . .

— Nos, másodszor? — (Raszkolnyikov még mindig nehezen pihegett.)

— Azért, mert mint az imént már kifejtettem, kötelességemnek tartom, hogy önnek magyarázatot adjak. Nem szeretném, ha ön engem rossz embernek tartana, annival inkább, mert őszintén vonzódok önhöz, akár hiszi, akár nem. Ugyanazért, harmadszor, nyíltsággal és őszinteséggel jöttem önhöz, hogy ajánljam önnek a magába-szállást, beismerést. Ez önre nézve határtalanul előnyösebb lesz s rám nézve is előnyösebb. No hát, őszinte vagyok vagy nem?

— Hallja csak, Petrovics Porfir, hiszen önmaga is azt mondja: csak a pszichológia van rendelkezésére s mégis a matematikába csapott át. De hátha ön most maga is csalódik?

— Nem, Romanovics Rodion, én nem csalódom. Van egy kis jelecském. Ezt a jelecskét én már rég fölfedeztem; az Isten vezetett rá.

— Micsoda jelecske?

— Nem mondom meg, hogy micsoda, Romanovics Rodion. Különbösen is ezúttal semmi esetre sincs jogom további magyarázatokba bocsátkozni; abba hagyom. Gondolja meg: nekem *most már* mindegy, következőképp én már csak az ön érdekében szoltam. Bizony Isten, jobb lesz úgy, Romanovics Rodion.

Raszkolnyikov bosszúsán nevetett.

— Ez már nemcsak nevetséges, ez már szemtelenség. Te-

gyük föl, hogy bűnös vagyok (a mit én nem mondok), akkor is mért tegyek én vallomást, mikor önmaga is azt mondja, hogy *ilyenre* én be nem kerülök önhöz?

— Ej, Romanovics Rodion, ne mindig a szavak után induljon! Meglehet, hogy egyáltalában nemcsak *olyan alapon* fog az megtörténni. Hiszen ez csak theória, azonkívül csak az én theóriám, — de hát micsoda tekintély vagyok én ön előtt? Meglehet, hogy én most is elhallgatók valamit ön előtt. Nem találhatok én úgy föl mindent, hehe! A második dolog, hogy miért volna előnyösebb? Hát nem tudja ön azt, hogy milyen enyhítő körülményül szolgálhat az? Aztán, mikor fog hát jelentkezni, melyik perczen? Gondolja meg csak! Már más valaki vette magára a bűnt s azzal összebonyolította az ügyet. S én itt megesküszöm az Isten nevére, hogy én úgy elintézem és előkészítem „ott“ a dolgot, hogy az ön beismerése úgy fog föltűnni, mint egyáltalában váratlan. Az egész psychológiát megsemmisítjük, az önt terhelő gyanút semmivé tesszük, úgy, hogy az ön vétké valamelyes önfeledtség eredményeképpen fog föltűnni, mert az igazat megvallva, bizonyos sötét önkívület csakugyan észrevehető önnél. Én becsületes ember vagyok, Romanovics Rodion, s megtartom szavamat.

Raszkolnyikov aggódva hallgatott és fejét lehajtotta, sokáig gondolkozott s végre megint elnevette magát, de nevetése most már szelíd, szomorú volt.

— Eh, nincs rá szükségem! — szólt olyan hangon, mintha már éppen nem titkolódnék Porfir előtt. — Nem érdemes! Nincs nekem szükségem az ön enyhítő körülményeire.

— Nos, éppen ez az, a mitől én félttem, — szólt Porfir keserűen és mintegy akaratlanul, — éppen ez az, a mitől félttem, hogy önnek nem kellenék a mi enyhítő körülményeink.

Raszkolnyikov szomorú, átható tekintetet vetett rá.

— Ej, ne vesse meg az életet! — folytatta Porfir, — hiszen még oly sok van belőle hátra. Hogyne lenne szüksége elnézésre, hogyne lenne? Beh türelmetlen ember ön!

— Miből van sok hátra?

— Az életből! Proféta ön, hogy mindent tudjon? Kereszen ön és találni fog. Meglehet, hogy önt az Isten erre jelölté ki. Nem örökös ám az a láncz . . .

— Elnézéssel lesznek . . . — nevetett Raszkolnyikov.

— Talán csak nem a közönséges emberek szégyenétől fél?

Meglehet, hogy attól ijedt meg, azt maga nem tudja, mert még fiatal. Vagy ha nem attól fél, hát bizonyosan a töredelmes vallomástól szégyenkezik.

— Eh! köpök rá! — suttogott Raszkolnyikov gyűlölettel és undorral, mintha nem akarna erről tovább beszélni. Megint fölkel, mintha ki akarna valahová menni, de megint csak leült, kétségbeesett kifejezéssel.

— Köp rá, köp! Elvesztette minden bizodalját s azt hiszi, hogy én most csúfúl rá akarom szedni; hát olyan sokat élt már? Kitalált egy elméletet s most szégyenli, hogy rosszul ütött ki, hogy egyáltalában nem originalisan ütött ki! Rosszul ütött ki, az igaz, hanem azért ön nem javíthatatlan rossz ember. Éppen nem olyan nagyon rossz ember, legalább én nem sokáig töprengtem, hanem mindjárt megfogtam a dolog végét. Vagy mit képzelsz, hogy kinek tartom én önt? Én önt azok közül valónak tartom, a kiknek ha a gyomrát fölmetszik is, még akkor sem mocszannak meg, sőt mosolyogva néznek kinzójukra, — csak hite és meggyőződése legyen. Nos, legyen önnek is hite és élni fog. Önnek már úgyis régóta légváltoztatásra volna szüksége. Hiszen a szenvedés is szép dolog. Szervedjen egy kicsit! Meglehet, hogy Mikolkának nagyon is igaza van, mikor keresi a szenvedést. Tudom, hogy azt ön nem hiszi, de ne ravaszkodjék ön; bizza magát az életre minden okoskodás nélkül; ne nyugtalankodjék, az élet biztosan partra szállítja és lábra állítja önt. Milyen partra? Tudom is én! Csak azt tudom, hogy önnek még sokáig kell élnie. Tudom, hogy ön most minden szavamat betanult böleselkedésnek tartja; de meglehet, majd eszébe jutnak még ezek s valaha hasznukat veszi; hiszen azért is beszélék én. Még jó, hogy csak azt a vén asszonyt ölte meg. Mert ha valami más theóriát talált volna ön megállapítani, hát meglehet, hogy százmilliószer bolondabb dolgot követett volna el. Még hálát adhatunk az Istennek; azt sem tudhatja ön, hogy nem örzi-e önt valamire az Isten. Hát csak legyen ön erősebb-szívű és mentül kevésbé féljen. Megijed az előtte álló nagy lépés megtevésestől? Nem, attól megijedni szégyen! Ha olyan lépést tett, hát akkor legyen bátor. Ez az igazság. Teljesítse ön azt, a mit az igazság megkíván. Tudom, hogy ön nem hiszi, de Istengmre mondom, az élet mindent elbír! Maga is meg fogja még szeretni. Önnek most csak levegő kell, levegő, levegő.

Raszkolnyikov összerázkódott.

— Hát ön kicsoda? — kiáltott föl. — Miféle próféta ön? Miféle nyugodt fensőbbiséggel mond ön nekem ilyen böles jóvendöléseket?

— Hogy én ki vagyok? Én egy meglett ember vagyok, egyéb semmi. Ember, a ki érezni és másokkal is együttérezni tud, a ki egyet-mást tanult is, de mindenek fölött tökéletesen meglett ember. Ön pedig, — egészen más posztó; önt az Isten életre szánta (s ki tudja: tán el is múlik önnél ez a mostani kód, és nem marad belőle semmi.) Hát tesz is ez valamit, hogy más társaságba kerül ön? Csak nem sajnálja tán a mostani kényelmét elhagyni? Van abban valami, hogy egy jó ideig senki sem fogja önt látni? Nem az idő forog itt kérdésben, hanem ön maga. Álljon ki ön a napvilágra s mindenki meglátja önt. A napnak az a föladata, hogy nap legyen. Mit mosolyog már megint? Hogy én olyan Schiller vagyok? Fogadni mernék rá, hogy ön most azt képzeli, hogy én szépszerivel akarom önt törbe csalni, No, hát meglehet, hogy csakugyan törbe akarom csalni, hehehe. Ön, Romanovics Rodion, ne is higgyen az én szavaimnak, sőt azt mondom: soha se higgyen nekik egészen, — már én ilyen vagyok, magam is beismerem, hanem hozzá teszem még: hogy azt hiszem, ön-maga is megítélheti, mennyire vagyok én rossz és mennyire becsületes ember.

— Mikor szándékozik elfogatni?

— No, egy vagy másfél napocskáig még sétálni engedem. Gondolja föl a dolgát, galambom s imádkozzék Istenhez. Jobb is lesz már, Istenemre, jobb is lesz.

— S hátha megszököm? — kérdezte Raszkolnyikov, sajtáságosan elnevetve magát.

— Nem, ön nem szökik meg. A paraszt megszökik, valami divatos „szakadár“ megszökik, mert ez más gondolatainak a rabszolgája s csak az újja hegyét mutassa neki az ember, mint a matróz Dyrkának, hát szentül elhisz mindent. De ön már nem hisz többé az ön theoriájában, hát ugyan mivel szöknék meg? De miért is szöknék meg? A szökevények dolga bizonytalan és nehéz, — önnek pedig mindenekfölött határozott életre és helyzetre, hazai levegőre van szüksége, nos: hát talán oda kinn van az ön levegője? Szökjék meg csak, majd visszajön magától. *Nélkülünk ön egy lépést sem tehet.* De ha én önt tömlöczbe záratom s ott ül egy hónapig, mondjuk

kettőig, de mondjuk háromig, hát önnek ott eszébe jutna az én szavaim, maga fog kihallgatásra jelentkezni, még pedig úgy, hogy önnek magának is egész váratlanul fog az esni. Egy órával előbb még maga sem fogja tudni, hogy vallomástételre jelentkezék. Én még azt is hiszem, hogy önnek eszébe jut „szenvedést venni magára“; ezt most az én szavamra ön el nem hiszi, hanem azért meg fogja tenni. Mert a szenvedés, Romanovics Rodion, nagy dolog; ne azt nézze ön, hogy én meghíztam; nem szenvedek szükségét, azért van; de azért tudom; ne nevéssen ön: a szenvedésben van bizonyos idea. Mikolkának igaza van. Nem, ön nem szökik meg, Romanovics Rodion.

Raszkolnyikov fölkelt s a sapkája után nyúlt. Petrovics Porfir is fölkelt.

— Sétálni megy? Az este szépnek ígérkezik, csak valami vihar ne keletkezzék. Egyébiránt nem ártana, ha a levegőt egy kicsit fölfrissitené . . .

Ő is kezébe vette a sapkáját.

— Valahogy azt ne képzelje, Petrovics Péter, — szolt Raszkolnyikov érdes makacssággal, — hogy én ma ön előtt valamit beismertem. Ön sajtáságos ember s csak kíváncsiságból hallgattam meg. Én semmit be nem ismertem . . . Ne feledje ezt.

— Tudom, nem felejttem el, de ni! hogy' reszket. Ne nyugtalankodjék, galambocskám; legyen az ön akarata szerint. Sétáljon egy kicsit; de nem jó lesz sokat sétálni. Mindenesetre pedig van még egy kis kérésem, — tette hozzá halkabban, — egy kicsit csiklandós, de fontos; ha tudniillik valamely esetben (a mit én különben nem hiszek és szükségtelennek tartok), ha az az eset állna elő, — nos, hogy minden lehetőségről gondoskodjunk, — ha arra az ötletre jönne ön, hogy a kövgtkező negyven-ötven óra alatt másképen vessen véget a dolognak, valamely fantasztikus módon, például magamagára emelné a kezét (nem valami szép ugyan, hogy ilyet fölteszek, de már megbocsát érte), hát — hagyjon hátra egy rövidke, de azért körülményes írást. Ugy vagy két sorocskát, csak két sorocskát, s ne feledje a követ sem; így gavallérosabb lesz. No, de a vizontlátásig . . . Adjon Isten jó gondolatokat és helyes fölfogást.

Porfir elment, mintegy összehúzódva s Raszkolnyikov tekintetét kikerülve. Raszkolnyikov az ablakhoz lépett s izgalt nyugtalansággal várta, míg az — az ő számítása szerint — kieri az utcára és tovább megy. Azután maga is sietve hagyta el szobáját.

III.

Szvidrigajlovhoz sietett. Mit reményelt ettől az embertől, maga sem tudta. De mintha abban az emberben valami titkos hatalom lappangott volna, a melylyel uralkodott fölötte. Ezt beismerve magában, nem tudott többé nyugodni s most itt volt a pillanat, hogy végezzen.

Útközben csak egy kérdés kínozza: volt-e Szvidrigajlov Porfirnál?

A hogy' ő vélekedett s a mire meg is esküdött volna: — nem volt. Ismételten átgondolt mindent, Porfir látogatását is és arra az eredményre jutott, hogy: nem, nem volt nála.

De, ha még nem volt nála, hát elmegy-e Porfirhoz, vagy sem?

Eddig még úgy rémlett neki, hogy nem is megy el hozzá. Miért? Ezt nem tudta volna magának megmagyarázni, de ha tudta volna is, ezúttal nem törte volna rajta a fejét. Mindez kínozza s ebben a pillanatban más gondja volt. Különös, talán el sem hinné senki, de úgy volt, hogy mostani, gyorsan rászakadni készülő sorsával csak olyan mellékesen, szórakozottan foglalkozott. Valami más, sokkal fontosabb, rendkívülibb bántotta őt; magát, nem valakit mást illető dolog, de egészen más, fontosabb. Ezenkívül valami meghatározhatatlan szellemi kimerültséget érzett, bár ítélőtehetsége ezen a reggelen sokkal jobban működött, mint az utóbbi napokban.

De hát érdemes volt-e most, mindazok után, a mik történtek, évdni ezekkel az újabb, nyomorúlt bajokkal? Érdemes volt-e például abban fondorkodni, hogy Szvidrigajlov el ne menjen Porfirhoz? Tanulmányozni, puhatolni, időt vesztegetni efféle Szvidrigajlov miatt!

Oh, mennyire bosszantotta mindez.

S azért mégis sietett Szvidrigajlovhoz; talán valami

újat várt tőle, hogy a kelepceből kiszabadulhasson? A vízbe-fülő s szalmaszál után is kapkod. Nem a sors, nem valami ösztön vezeti-e őket egymáshoz? Meglehet, hogy e gondolatokat csak a kimerültség és kétségbeesés élesztette; meglehet, hogy nem Szvidrigajlov, hanem valaki más kellett neki s Szvidrigajlov csak úgy ötlött eszébe. Szónya? De miért menne most Szónyához? Hogy megint könnyeket koldúljon tőle? S nem is esett most jól Szónyára gondolnia. Szónya kérelhetetlen, megváltozhatatlan határozatra unszolja őt. Itt választani kell: vagy a Szónya útján haladni, vagy a magáén. Különösen ebben a pillanatban nem lett volna képes Szónyával találkozni. Jobb is lesz Szvidrigajlovot kifürkészni, hogy mi-féle? S kénytelen volt magának bevallani, hogy Szvidrigajlovra valami tekintetben már rég szüksége van.

De mi közük lehet nekik egymáshoz? Még a vétküik sem lehet egyforma. Az az ember igen ellenszenves; szemmel látható, hogy elvetemült; minden bizonynyal ravasz és csalárd s meglehet, nagyon rossz. Különös dolgokat beszélnek róla. Az igaz, hogy sokat tett az Ivanovna Katerina gyermekeiért, de ki tudja, hogy mi czélből, s hogy mit jelent ez? Annak az embernek örökösen valamiféle szándékai és tervei vannak.

E napokban még más gondolat is fel-felőtlött Raszkolnyikovban, a mi rendkívül izgatta őt, bár igyekezett megszabadulni tőle, oly nyugtalanító volt az reá nézve. Eszébe jutott néha: Szvidrigajlov mindig a közelébe akart s akar jutni; Szvidrigajlov megtudta a titkát, Szvidrigajlovnak céljai voltak Dunyával. S hátha most is vannak? Csaknem bizonyosra lehet venni, hogy igen. S ha most az megtudta az ő titkát és ez által hatalmába kerítette őt: hát talán fegyverül akarja most azt Dunya ellen használni?

Ez a gondolat sokszor még álmában is kinozta. De először most mutatkozott oly világosan előtte, a mint Szvidrigajlovhoz ment. Már maga ez a gondolat sötét haragra ingerelte. Akkor egészen megváltozik a helyzet, még az ő állapota is, mert akkor rögtön föl kell fedezni a titkot Dunyecska előtt. Meglehet: föl kell magát áldoznia, hogy Dunyecskát valamely vigyázatlan lépéstől megóvja. Egy levél? Ma reggel Dunya valami levelet kapott. Kitől kaphatott ő levelet Szent-Pétervárott? (Talán Luzsintól?) Az igaz, hogy Razumihin résen van; de Razumihin semmit sem tud. Meglehet, hogy

Razumihin előtt is be kell mindent vallania. Raszkolnyikov dermedezve gondolt ezekre.

Mindenesetre, Szvidrigajlovot, a mennyire csak lehet, mentül hamarább föl kell kgesnie, — határozta el magában végképen. Hála Istnenek, itt nem annyira a részletekkel, mint magával a tényállással lesz dolga; de ha az képes volna arra... ha Szvidrigajlov ragaszkodik valamihez Dunya ellen, — akkor . . .

Raszkolnyikov annyira kimerült ez idő, e hónap alatt, hogy már ilyen kérdésben nem tudott mást, éppen csak egy határozatot hozni: „Akkor megölöm“, ezt gondolta most is hideg kétségbeeséssel. Nehéz érzés szorongatta szívét; megállt az utca közepén s széjjelnézegetett: hol jár és hová jutott? A—szkij proszpekten találta magát, mintegy harmincz-negyven lépésnyire a széna-piacztól, a melyen áthaladt. A balra eső ház egész második emeletét egy vendéglő foglalta el. Minden ablak tárva-nyitva volt; a vendéglői helyiség, az ablakok után ítélve, zsúfolva volt. A teremben daloltak, klarinét és hegedű szólt és török dobot vertek. Női sikongások voltak hallhatók. Raszkolnyikov vissza akart fordulni, nem tudva, hogy miért fordult ő be az A—szkij proszpektre, de akkor egyszerre a vendéglő egyik szélső, nyitott ablakában meglátta Szvidrigajlovot, a mint az ablak mellett egy tea-asztalnál ült, fogai közt pipával. Ez szörnyen hatott rá. Szvidrigajlov meglátta és szótlánul nézgelte őt, és — a mi szintén oly különösen hatott Raszkolnyikovra — úgy látszott, mintha föl akart volna állni, hogy kilopózzék onnan, a nélkül, hogy a többiek észrevegyék. Raszkolnyikov mindjárt úgy tett, mintha nem vette volna észre a gondolatokba merülve félre nézett, de félszemmél mégis rá vigyázott. Szíve izgatottan dobogott. Csakugyan úgy van: lát-szik, hogy Szvidrigajlov nem akarja, hogy észrevegyék. Kivette szájából a pipát s már el akarta tenni, de a mint fölkel s a székét odább tette, bizonyosan észrevette, hogy Raszkolnyikov figyelt rá. Olyanforma jelenet folyt le köztük, mint mikor Raszkolnyikovnál először találkoztak. Szvidrigajlov ajkain ör-dögi mosoly mutatkozott, a mely egyre szélesebb lett. Egyik is, másik is tudta, hogy látják és nézik egymást. Végre Szvidri-gajlov hangosan fölkaezagott:

— No, no, jöjjön hát be, ha kedve van; itt vagyok! — ki-áltott le az ablakból.

Raszolnyikov elindult a vendéglőbe.

Szvidrigajlovot egy kis, hátsó szobában találta, egy ablak közelében, a mely a nagy terembe szolgált, a hol mintegy húsz kis asztal mellett kétségbeejtő kardalt hallgatva s teázva kereskedők és hivatalnokok és egyéb mindenféle emberek ültek. Valahonnan billiárd-golyók csattogása hallatszott ki. Szvidrigajlov előtt az asztalkán egy megkezdett üveg pezsgő állt félig telt pohárral. A szobában egy kis sipládás-fiú is volt egy kézi-sipládával, aztán egy egészséges, pirosképű leányka rövid, csikos ruhában, tiroli pántlikás kalapban; mintegy tizenhét éves lehetett s bár a másik szobában karban énekeltek a kintorna kíséretében, meglehetősen, rekedt alhangján ő is dalolt valami kocsis-nótát...

— No, elég! — szakította félbe Szvidrigajlov, a mint Raszolnyikov belépett.

A leány azonnal félbe hagyta énekét s tiszteletteljesen várt. Azokat a kocsis-nótákat is bizonyos komoly ütemben s arczán tiszteletteljes kifejezéssel dalolta volt.

— Hej, Filipp, egy poharat! — kiáltott Szvidrigajlov.

— Én nem iszom, — mondá Raszolnyikov.

— A mint tetszik, nem is önnek hozatom a poharat. Igyál, Kata! Mára nem kellesz, elmehetsz. — Azzal tele töltött neki egy poharat s kitett elébe egy sárgás bankót. Kata kiitta a pohár bort egyszerre, úgy a hogy' nők szoktak bort inni, tudniillik félbeszakítás nélkül, húsz kortyra, elvette a bankót, megcsókolta Szvidrigajlov kezét, a melyet az egész komolyan engedett át csókra, aztán kiment a szobából, utána a fiú is a sipládával. Mindkettőjüket az utcáról hitták volt be. Szvidrigajlov alig egy hétig élt Pétervárott s már is egész partriarchálisan ment körülte minden. Filipp pinczér is „jó ismerős“ volt már s igyekezett a kedvében járni. A terembe nyíló ajtót bezárták; Szvidrigajlov a kis szobában egész otthonosan érezte magát s valószínűleg egész napját ott töltötte. A vendéglő piszkos volt, rossz, még csak nem is közepszerű minőségű.

— Önhöz indultam, hogy fölkeressem, — kezdte Raszolnyikov, — hanem aztán valamikép befordultam a szénapiacszról az A-szkij proszpektre. Én sohasem szoktam erre járni. Én a szénapiacszról jobbra szoktam betérni. Nem is

erre van az út az ön lakása felé. Csak hát befordultam ide s ime ön itt van! Furcsa!

— Mért nem mondja egyenesen, hogy ez csoda!

— Mert lehet, hogy csak véletlen.

— Milyen furcsa fölfogásúak ezek az emberek! — kacagott Szvidrigajlov; — nem ismerik be a csodát, ha mindjárt bensőleg meg vannak is róla győződve. Hiszen maga mondja ön, hogy „meglehet“, csak véletlen az egész. S hogy milyen gyávák az emberek a véleményöket kimondani, nem is képzeli, Romanovics Rodion. Nem önről szölok. Önnek van saját véleménye s nem volt gyáva véleményt táplálni. S éppen ezzel keltette föl érdeklődésemet.

— Mással semmivel?

— Hiszen ez is elég.

Szvidrigajlov, a mint látszott, igen élénk hangulatban volt, de azért csak módjával, csak félpoharankint ivott.

— Úgy látom, ön hamarabb eljött hozzám, mintsem megtudta volna, hogy alkalmas vagyok az ön által úgynevezett saját véleményt táplálni, — jegyezte meg Raszkolnyikov.

— No, az egészen más volt. Mindenkinek megvan a maga ügye-baja. A csudát illetőleg pedig azt akarom mondani, hogy a mint látszik, ön átaludta az utóbbi két-három napot. Én magam jelöltem meg önnek ezt a vendéglőt, így hát semmi csoda sincs abban, hogy ön egyenesen ide jött; én magam magyaráztam meg önnek, merre kell ide jutni, megjelöltem, hol áll a vendéglő s az órát, a melyben itt vagyok található. Nem emlékszik rá?

— Elfelejtettem — válaszolt Raszkolnyikov elbámúlva.

— Elhiszem. Kétszer is mondtam. Az adressz gépszerűen kikopott az emlékezetéből. Ide is gépszerűen jött ön, de azért pontosan az adressz után, bár maga sem tudja. Én már akkor is tudtam, mikor önnel beszéltem, hogy nem értett meg. Nagyon is elárúlja magát, Romanovics Rodion. Többet mondok: meg vagyok róla győződve, hogy Pétervárott nagyon sok olyan ember van, a ki jártában-keltében magamagával beszél. Ez a fél-őrültek városa. Ha nálunk tudósok volnának, hát az orvosok, jogászok és bölcsészek megbecsülhetetlen tanulmányokat végezhetnének Pétervárott — mind-egyik a maga szakmájában. Ritka helyen hatnak az ember lelkére oly sötét, erős s különös befolyások, mint Pétervárott.

Hiszen már magok a klimatikus befolyások is olyanok. És itt van egész Oroszország adminisztrációjának a központja s ennek jellege szükségképpen elragad másfelé is. De nem erről van most szó, hanem arról, hogy én már úgy oldalról többször megfigyeltem önt. A mint hazulról eljön, még egyenesen tartja a fejét, de alig tesz húsz lépést, lehorgaszta és kezeit hátra teszi. Néz, de a mint látszik, sem maga előtt, sem oldalt nem lát semmit. Végre mozgatni kezdi ajkait s beszél magamagával, de aztán néha megint előre kapja kezeit és deklamál, végre megáll az út közepén, még pedig sokáig. Ez nem jól van. Meglehet, hogy önt rajtam kívüli más is megfigyeli, — ez pedig nem jó. Nekem különben mindegy, én nem akarom kigyógyítani, de ön bizonyosan ért engemet.

— Hát ön tudja, hogy leskelődnek rám? — kérde Raszkolnyikov, kíváncsian nézve rá.

— Nem, én semmit sem tudok, — felelt Szvidrigajlov, mintegy csodálkozva.

— No, hát akkor ne beszéljünk rólam, — dörmögött Raszkolnyikov összerántott szemöldökkel.

— Jó, ne beszéljünk önről.

— Mondja meg inkább, hogy ha ön ide jár inni s maga jelölte ki nekem ezt a helyet, még pedig kétszer is, hogy itt fölkeressem önt, hát akkor most, mikor az utcáról fölnéztem az ablakra, miért akart elrejtőzködni s elmenni? Mert én ezt jól észrevettem.

— Hehe! Hát akkor, mikor én önnél a küszöbön álltam, ön pedig a diványon feküdt, behúnyt szemekkel: miért tetette magát, mintha aludnék, holott egyáltalában nem aludt? Én is igen jól észrevettem azt.

— Bizonyos . . . okaim lehetek . . . nagyon jól tudja.

— Hát nekem is lehetnek bizonyos okaim, habár ön azokat nem tudja.

Raszkolnyikov jobb-kezevel az asztalra könyökölt, tenyerével föltámasztotta az állát és állhatatosan Szvidrigajlovra nézett. Jól megnézte az arcát, a mely már azelőtt is oly különös hatást gyakorolt reá. Valami sajátságos arc volt az; álarcához hasonlított: fehér, vörös arc, piros, húsos ajkakkal, tekintete pedig mintha nagyon is lomha, mozdulatlan lett volna. Valami kiállhatatlan volt abban a szép, s korához képest rendkívül fiatalos arcban. Szvidrigajlov

gavalléros, könnyű nyári ruhát viselt, különösen elegáns volt a fehéreneműje. Újján nagy, drágaköves gyűrű volt.

— Talán bizony nekem még önnel is herceg-hurczám lesz, — modotta egyszerre Raszkolnyikov, reszkető nyugtalansággal térve rá egyenesen a dologra, — ámbár ön talán a legveszedelmesebb ember, de ha ártani akar nekem, én azzal nem törődöm. Mindjárt megértetem önnel, hogy egyáltalában nem becsülöm magamat olyan sokra, mint a hogy' ön valószínűleg gondolja. Tudja meg tehát: én azért jöttem önhöz, hogy egyenesen megmondjam, hogy ha még mindig fönttartja előbbeni szándékait az én nővéremet illetőleg s ha e tekintetben valami-képp föl akarja használni azt, a mit az utóbbi időkben megtudott, hát én önt hamarabb megölöm, mintsem ön engemet a börtönbe vettetne. Az én szavam szent; ön tudja, hogy én meg tudom tartani szavamat. Másodszor: ha valami mondani valója van, — mert én úgy vettem észre, hogy valamit akar nekem mondani — hát szóljon mentül hamarabb, mert az idő drága s meglehet, hogy nem sokára késő lesz.

— Ugyan hová siet úgy? — kérdezte Szvidrigajlov kiváncsian nézve rá.

— Mindenkinék megvan a maga ügye-baja, — szólt sötétén és türelmetlenül Raszkolnyikov.

— Ön maga szólított föl az imént, hogy legyek őszinte, s a legelső kérdésemre sem akart felelni, — jegyezte meg Szvidrigajlov mosolyogva. — Önnek mindig úgy tetszik, mintha nekem valami céljaim volnának s azért néz rám gyanakvólag. De hát ez egészen érthető az ön helyzetében. Hanem bármennyire szeretnék is önnel megbarátkozni, mégsem fogok azzal törődni, hogy az ellenkezőről meggyőzzem. Becsületemre mondom, a játzsma nem érdemli meg a gyertyát,*) s nekem önnel szemben nincs is semmi különös mondani valóm.

— Hát akkor micsoda szükségem volt nekem önre? Hiszen ön kerülgetett engem!

— Mert egyszerűen érdekes tárgynak találtam önt a megfigyelésére. Ön nekem fantasztikus helyzetében nagyon megtetszett — ennyi az egész. Ezen kívül olyan valakinek a testvére, a ki engem nagyon érdekelt s végül: magától attól

* Orosz közmondás: nem érdemli meg a cél a fáradságot.

a személytől az egész idő alatt rémitő sokat és gyakran hallottam önről, a miből azt következtetem, hogy önnek ő rá nagy befolyása van; hát ez nem elég? Hehehe! Egyébiránt beismerem, hogy az ön kérdése igen fogas, s nehéz rá felelnem. Hiszen ön nem valami eddigi ügy miatt jött most hozzám, hanem valami újdonsággal. Nem úgy van? Nem? — unszolta Szvidrigajlov ördögi mosolylyal; — no hát gondolja, hogy én ide utaztomban már a vasúton is számítottam öntre, hogy majd valami *újságot* fog nekem mondani. S hogy sikerülni fog öntől ilyesmiben kölcsönt kapnom! Látja milyen gazdagok vagyunk mi.

— Miféle kölcsönt?

— Hogy' is mondjam önnek? Tudom is én? Látja, kérem: milyen vendéglőben üldögélek én, de ez nekem tetszik, azaz: nem mintha nagyon tetszenék, de valahol csak el kell tölteni az embernek az idejét. Hát vegye például ezt a szegény Katát — látta? No hát ha például én még olyan falánk, még olyan vendéglői ingyencz volnék is, mégis meg tudok ilyeneket is enni, nézze. (Újjával egy szögletbe mutatott, a hol egy kis asztalon egy tálban rettentő adag burgonyával körített bifsztek maradványai voltak láthatók.) Apropos! ebédelt már? Én már ettem s nem is kell több. Bort például éppen nem iszom. Pezsgőn kívül semmi más bort nem szeretek s pezsgőből is egész este csak egy üveget fogyasztok el, attól is megfájdul a fejem. Ezt most azért hozattam, hogy egy kicsit kikészítsem magamat, mert valahova készültem s ön most engemet különös kedély-hangulatban talál. Azért akartam az imént is elbújni, mint egy iskolás gyerek, mert azt képzeltem, hogy zavarni fog, de úgy látom, (kivette az óráját), hogy egy óráig itt lehetek önnel; most fél öt. Higgye el, nagyon jó volna, ha valami foglalatossága volna az embernek, például, ha földesúr, vagy apa, vagy ulánus, vagy fotografus vagy akár zszurnaliszta volna az ember . . . de nincs semmi különös mesterségem. Sokszor már igazán unalmas ez az élet. Valóban azt hittem, majd mond valami újságot.

— De hát miféle ember ön s miért utazott ide?

— Hogy miféle vagyok? Jól tudja: nemes ember, két évig szolgáltam a lovasságnál, azután ide bódorogtam Péter-

várra, aztán feleségül vettem Petrovna Márfát s falun éltem. Ez az én biográfiám.

— Úgy látszik, játékos?

— Dehogy; hogy' volnék játékos! A suler*) nem játékos.

— Hát ön suler is volt?

— Igen, voltam.

— No és nem verték meg érte?

— Megesett biz az. Miért kérdi?

— Hát mert könnyen párbajra híhatták volna ki . . . általában nagyon izgató.

— Nem akarom az ellenkezőt bizonyítani, különben sem vagyok erős a filozofálásban. Bevallom, hogy leginkább a nők kedvéért siettem ide.

— Mihelyt Petrovna Márfát eltemették?

— No, igen, — mosolygott Szvidrigajlov diadalmas őszinteséggel. — Mi van abban? Ön, a mint látszik, rossz néven veszi, hogy így beszélek a nőkről?

— Tudniillik rossz néven veszem-e az elvetemültséget?

— Az elvetemültséget! Ej, be furcsa ön! Különbent tartunk rendet s mindenek előtt a nőket illetőleg felelek — általánosságban; tudja, kérem, nekem nagy hajlandóságom van a fecsegésre. Mondja meg, kérem: mihez tartsam hát magamat? Miért hagyjam én el a hölgyeket, mikor olyan nagy kedvelőjük vagyok? Legalább így van valami foglalatosságom.

— Hát ön ebben a tekintetben csak az elvetemültségben reménykedik.

— No, mit mondjak? Nos hát abban is. Megengedem önnek az elvetemültségét. Szeretem az egyenes kérdéseket. Abban az elvetemültségben van valami állandóság, sőt valami természetes és nem a fantázia által teremtett alap, valami olyas, a mi, mint az izzó szén, mindig ott van az ember véreben, ott ég örökké és sokáig, évek folytán sem lehet olyan könnyen eloltani. Reménylem, ezt ön is beismeri, vagy nem úgy van-e ez önnél is, a maga módja szerint?

— De mi jó van ebben? Ez betegség, még pedig veszedelmes.

— Eh, mi jut megint eszébe? Beismerem, hogy betegség, mint minden, a mi túl megy a mértéken, már pedig ez

* Hamis játékos.

föltétlenül túlhaladja a mértéket, — de először is egynél így történik, másnál amúgy, másodszor meg, természetesen: igyekezni kell mértéket tartani, számítani, már ha rosszul út is ki a számítás mit csináljon az ember? Hiszen ha ez nincs, hát az ember akár agyonlőheti magát. Azt én beismerem, hogy a rendes embernek kötelessége unatkozni, hanem hát . . .

— Hát ön föbe tudná magát löni?

— Milyen kérdés! — tért ki a felelet elől Szvidrigajlov; — tegye meg a kedvemért, hogy ne beszéljen erről, — tette hozzá gyorsan és ama fenhéjázás nélkül, a mely eddig minden szavából kiritt. Még mintha az arca is megváltozott volna. — Beismerem, hogy megbocsáthatatlanul gyenge vagyok, de hát mit tegyek: félek a haláltól s nem szeretem, ha emlegetik. Tudja, hogy én meglehetősen misztikus gondolkodású vagyok?

— Úgy! Petrovna Márfa árnyai! Mondja csak: kísértettek még azok?

— Ugyan ne juttassa eszembe; Pétervárott még nem jelentek meg; vigye is az ördög őket! — kiáltott föl remegő hangon. — Nem; jobb, ha erről nem beszélünk . . . egyéb-iránt . . . Hm! Ej, nem érek rá, sajnálom, de nem maradhatok önnel sokáig. Valami végezni valóm van.

— Nővel?

— Nővel, — egy véletlen eset . . . nem, nem arról szólok.

— Hát aztán ezeknek a körülményeknek alávalósága nincs már önre semmi hatással? Nincs már önben erő az ellentállásra?

— Hát még erőt is pretendál? Hehehe! Ön most engem szerfölött csodálatba ejtett, Romanovics Rodion, bár eddig is tudtam, hogy így lesz. Ön nekem az elvetemültségről és az aestethikából tart előadást! Oh maga — Schiller, maga — idealista! Mind ennek természetesen így kell lenni és csodálni kellene, ha másképp volna, hanem azért a valóságban mégis olyan különös. Ah, sajnálom, hogy nem érek rá, mert ön a lehető legérdekesebb tárgy. Apropos! szereti ön Schillert? Én rendkívül szeretem.

— Beh furcsa szájhős ön! — szólt Raszkolnyikov bizonyos undorral.

— Istenemre, nem vagyok az! — felelt Szvidrigajlov.

kaczagva, — de azért nem vitatom: hadd legyenek szájhős; de miért ne szájhösködjék az ember, ha nem árt vele senkinek? Hét évig éltem Petrovna Márzával s most olyan okos emberrel találkozva, mint ön, okos és nagy mértékben érdekes emberrel, nagyon szeretek önnel elfecsegni, azonkívül megittam ezt a fél üveg bort s ez egy kicsit a fejembe ment . . . S a mi fő, van még egy körülmény, a mi engem rendkívül föllóvalt, de a melyről én . . . hallgatok. Hová, háová? — kérdezte egyszerre ijedten Szvidrigajlov.

Raszkolnyikov fölkel. Rosszul, nyomasztón és némileg leverőleg hatott rá, hogy ide jött. Meggyőződött: róla, hogy Szvidrigajlov a legüresebb ember, a leghaszontalanabb gonosztevő a világon.

— E-ejh! Üljön le, maradjon még, — kérte Szvidrigajlov, — hozasson inkább teát magának. No, üljön le, no, nem fogok ostobaságokat fecsegni, t. i. nem fogok magamról beszélni. Elmondok önnek valamit. Ha akarja, hát elmondom, hogy egy nő miképpen — az ön szavával élve — miképpen „mentett“ meg engemet? Ez egyúttal felelet lesz az ön előbbi kérdésére, mert az a személy — az ön huga. Elmondjam? Legalább telik vele az idő.

— Beszéljen, de reménylem, hogy ön . . .

— Oh, legyen nyugodt! Hiszen Romanovna Avdotya még olyan elvetemült és tökéletlen emberben is, a milyen én vagyok, csak a legmélyebb tiszteletet ébresztheti . . .

IV.

— Meglehet, tudja ön, (hiszen elbeszéltem már), — kezdé Szvidrigajlov, — hogy én itt az adósok börtönében ültem; nagy adósságom volt, és legkisebb kilátásom sem volt, hogy kifizethessem. Nem akarom részletesen elbeszélni: hogy váltott ki akkor Petrovna Márfa; nem is képzelem, mily eszeveszetten tud néha a nő szeretni. Ez a nő tisztességes és eszes volt (bár egyáltalában nem művelt). Képzelje, kérem, ez a nagyon is féltékenykedő és tisztességes nő néhány rettenetes jelenet és szemrehányás után arra határozta magát, hogy bizonyos szerződést kössön velem, a melyet egész házaságunk alatt érvényben is tartott. A dolog úgy állt, hogy

ő jelentékenyen vénebb volt, mint én, azonkívül pedig mindig valami viola-gyökeret hordott a szájában. Volt bennem annyi disznóság és saját fölfogásu tisztesség, hogy egyenesen tudtára adjam, miszerint nem leszek hozzá teljesen hü. Ez a kijelentés önkivületbe ejtette, de a mint látszott: nyers őszinteségem bizonyos tekintetben mégis tetszett neki. „Ez azt jelenti, gondolta magában, hogy nem akar megcsalni, ha ezt jó előre kijelenti,“ — már pedig a féltékeny nő előtt ez az első. — Hosszu sírás-rívás után bizonyos szóbeli megállapodás jött köztünk létre, mely szerint: először is soha el nem hagyom Petrovna Márfát s megmaradok örökre az ő férjeül; másodsor: beleegyezése nélkül soha és sehová sem távozom hazulról; harmadszor: állandóan soha sem tartok szeretőt; negyedszer: mindezért megengedi nekem Petrovna Márfa, hogy néha szemet vethessek a szobalányokra, de csak oly föltétellel, hogy erről ő titokban értesülve legyen; ötödször: Isten őrizzen, hogy magunk rangjabeli nőbe szeressek; hatodsor: ha — a mitől Isten őrizzen — valamikép valamely nagy és komoly szenvedély venne rajtam erőt, hát köteles vagyok azt Petrovna Márfának bevallani. Az utolsó pontra nézve azonban Petrovna Márfa egész idő alatt teljesen nyugodt volt; okos nő lévén, nem tarthatott egyébként, mint feslett életű csapodárnak, a ki nem képes komolyan szerelmes lenni. De az okos nő és a féltékeny nő — ez két különböző dolog s éppen ebben van a bökkenő! Különben, ha pontosan meg akarunk itélni némely embert, előbb le kell mondani némely előbb alkotott véleményről és a mindennapi szokásról, a melylyel rendszeren viseltetni szoktunk a körülöttünk lévő emberek és tárgyak iránt. Az ön ítéletében jobban bízom, mint akárkiében. Meglehet, hogy ön már nagyon sok neveltséges és közönséges dolgot hallott Petrovna Márfáról. Tényleg sok neveltséges szokása volt; de nyíltan bevallom, hogy a legőszintébben sajnálom azokat a szomorúságokat, a melyeket én okoztam neki. — No de tán elég is a leggyöngédebb férj részéről a leggyöngédebb feleség iránt az igen is alapos oraison funébre-ből. Ha összekaptunk, én többnyire hallgattam és nem jöttem indulatba, s ez a gentlemanség többnyire mindig czélra vezetett, hatott rá és tetszett neki, még el is dicsekedett velem. Voltak rá esetek, hogy . . . Hanem az ön hugát ki nem állhatta. De hogy' is koczkáztatta

ő azt meg, hogy olyan szépséget vegyen a házhoz nevelőnőnek! Ezt csak azzal bírom megmagyarázni, hogy Petrovna Márfa igen tüzes vérű volt és sokat tartott magára s hogy — röviden szólva — maga is szerelmes volt — a szó szoros értelmében szerelmes volt az ön hugába. No de hiszen milyen is volt az a Romanovna Avdotya! En mindjárt az első pillanatban fölfogtam, hogy ebből baj lesz és — mit képzel? — el akartam határozni, hogy soha még rá se fogok nézni. De az első lépést maga Romanovna Avdotya tette meg — akár hiszi, akár nem. Hát azt elhiszi-e, hogy Petrovna Márfa kezdetben annyira jutott, hogy még haragudott is rám, a mért én soha egy szóval sem említettem az ön hugát s a mért oly egykedvűen vettem az ő, Romanovna Avdotyára vonatkozó, szünet nélküli szerelmes ömlengéseit? Magam sem tudom, mit akart. Nos, az természetes, hogy Petrovna Márfa minden velem történt hitványságot elmesélt Romanovna Avdotyának. Az a rossz szokása volt, hogy mindenkinek elbeszélte családi titkainkat s mindenki előtt panaszkodott rám, hát hogy' tett volna kivételt olyan új és olyan szép barátnőjével? Fölteszem, hogy nem is beszéltek egymás közt egyébről, mint rólam, s kétségtelen, hogy Romanovna Avdotya előtt ismeretesek voltak a rám vonatkozó összes csúf és titkos mesék... Fogadok, ön is hallott felőlem egyet-mást?

— Hallottam! Luzsin azzal vádolta önt, hogy ön okozta egy gyermekök halálát. Igaz ez?

— Legyen szíves, kérem, ezeket a dolgokat nem bolygatni, — szólt Szvidrigajlov kelletlenül és morogva, — ha olyan nagyon szeretné tudni mindazokat a képtelenségeket, hát majd valamikor külön elbeszélem, de most...

— Valami szolgáról is beszéltek, ott a faluban, s hogy annak is ön lett volna az oka...

— De kérem, hagyjuk abba! — szakította félbe ismét látható türelmetlenséggel Szvidrigajlov.

— Nem az a szolga az, a ki halála után visszajárt ön-höz, hogy önnek pipát töltsön?... hiszen maga beszélte ön nekem, — indulatoskodott mindig jobban Raszkolnyikov.

Szvidrigajlov figyelmesen nézett Raszkolnyikovra s ennek úgy tetszett, mintha amannak a szemében egy pillanatra villámszerűen gonosz mosoly mutatkozott volna, de Szvidrigajlov összeszedte magát és nagyon barátságos hangon felelt:

— Ugyanaz! Látom már, hogy mindez nagyon érdeklis kötelességemnek tartom, hogy legközelebb minden pontra nézve kielégítsem a kíváncsiságát. Ördögadtát is: úgy látom, némely ember előtt valóságos regényes színben tűnök föl. Itélje meg maga, mennyire hálás lehetek én a boldogult Petrovna Márfa iránt azért, hogy ő az ön hugának annyi titkos és érdekes dolgot beszélt felőlem! Hogy milyen benyomást gyakoroltak ezek, azt én nem tudom megítélni, de az bizonyos, hogy rám nézve mindez csak előnyös lehetett. Bármily természetes idegenkedéssel viseltetett is irántam Romanovna Avdotya s bármily visszataszító volt is az én állandóan sötét arcom, ő utoljára is megsajnálta engem, megsajnálta bennem az elveszett embert. Ha pedig egy leány szívébe a *sajnálkozás* beveszi magát, az — természetesen — rá nézve mindennél veszedelmesebb. Itt már arról van szó, hogy szeretné azt, a kit sajnál, „megmenteni“, észre hozni, újjá teremteni, jobb útra téríteni s új életmódra és tevékenységre serkenteni, — nos, tudjuk, hogy efféle ábrándok előfordulnak. Én mindjárt észrevettem, hogy a madárka repül a törbe s a magam részéről hozzá készültem ehhez. A mint látom, ön homlokát ránczolja, Romanovics Rodion? Nincs miért; a dologból, mint ön jól tudja, semmi sem lett. (Ördög vigye a dolgát, de sok bort iszom én!) — Tudja, kérem, kezdettől fogva, örökké sajnálkoztam azon, hogy a sors nem úgy hozta magával, hogy a kegyed huga nem valami herceg, vagy kormányzó, vagy valamely kis-ázsiai pro-consul leányának született. Kétségkívül azok közé tartozott volna, a kik martiromságot szenvednek és bizonyosan mosolygott volna, mikor izzó csipővassal tépték volna a mellét. Ő bizonyosan önként rászánta volna magát erre s a negyedik vagy ötödik században elment volna az egyiptomi pusztába s ott gyökérrel, rajongással és látományokkal táplálkozott volna. Most is csak azt óhajtja, hogy valakiért valamely szenvedést vehessen magára, minél előbb s ha nem jut ehhez a szenvedéshez, hát akkor kész az ablakból leugrani. Hallottam valamit valami Razumihin urról. Azt mondják: kis ember, de okoskodó (a mit már a vezetékneve*) is mutat, hihetőleg valami szeminarista), no hát csak hadd örizzze az ön hugát. Egy szóval: én, a mint hiszem, megértettem az ön

* Razumihin, ettől: razum. ész. értelem.

hugát és ezt szerencsémnek tartom. Hanem olyankor, t. i. az ismeretség kezdetén, a mint ön azt tudni fogja: az ember mindig könnyebb gondolkozásu, ostobább, nem jól lát és azt veszi észre, a mit nem kellene. Ördögadtát! miért is olyan szép ő? Én nem vagyok oka semminek! Egy szóval, engem mindjárt eleinte valami elnyomhatatlan kéjvágy fogott el. Romanovna Avdotya olyan okos, a melyet soha senki se halott, nem látott. (Jegyezze meg ön magának, hogy én ezt önnek a hugáról mintényt mondom el. Ő — úgyszólván — a betegségig okos, és ez minden eszes volta mellett is árt neki.) Szolgált nálunk egy leány, Parasa, a feketeszemű Parasa, a kit éppen akkor hoztak oda egy másik faluból szobaleánynak s a kit én még addig soha sem láttam; — nagyon csinos volt, de a hihetetlenségig buta, mindjárt kész volt pityeregni, bejajgatta az egész udvart és megvolt a skandalum. Egy ebéd után Romanovna Avdotya készakarva, egyedül keresett föl engem a kert sétányán és szikrázó szemekkel követelte tőlem, hogy hagyjak békét a szegény Parasának. Úgy emlékszem, ez volt az első eset, hogy négy szemkört beszéltünk. Én természetesen szerencsémnek tartottam, hogy kívánságát teljesíthetem s igyekeztem meghatottnak, szegyenkezőnek látszani, egyszóval: nem rosszul játszottam a szerepemet. Kezdetöket vették az érintkezések, titkos beszélgetések, erkölcsi prédikációk, tanítások, faggatások, mentegetőzések; sőt könnyek is, — higgye el, még könnyek is! Ime: milyen erőt kölcsönöz némely leánynak a propagandához* való szítása! Én persze mindent az engemet ért sorsra háritottam, mutattam, hogy vágyom és szomjazom a világosságot s végül a női szívek meghódítására nézve legerősebb és legbiztosabb eszközhöz folyamodtam, — ahhoz az eszközhöz, a mely soha senkit meg nem csal és a mely a leghatározottabban képes hatni minden nőre, nem véve ki egyetlen egyet sem. Ez az eszköz, tudva van: a hízeltetés. Nincs a világon nehezebb dolog, mint az őszinteség és nincs könnyebb, mint a hízeltetés. Ha az őszinteségben csak egy századrésznyi hamis hang van, rögtön megvan a disszonancia, aztán a skandalum. Hanem a hízeltetés kellemes, ha mindjárt minden hang hamis is, és mindig tetszik, már ha nem finom

* Propaganda névvel nevezik, kivált az 1825-iki, úgynevezett „Dekabristák“ titkos politikai szövekezete után keletkezett, újabb, tiltott politikai és társadalmi mozgalmakat, szövetkezeteiket.

is ez a tetszés, de csak tetszés azért. S bármilyen izléstelen legyen a hízélgés, legalább a fele minden bizonynyal valóság-nak látszik. S ez így van a társadalom minden rétegében. Hízélgéssel még a Vesta-szüzet is el lehet bolondítani. A közönséges emberekről nem is szólok. Most sem tudom nevetés nélkül elképzelni: hogy' bolondítottam én el egyszer hízélgéssel egy hölgyet, a ki pedig pusztán férjének, gyermekeinek és az erénynek élt. Milyen mulatságos volt az, és milyen fáradságba került! S az a hölgy tényleg erős volt, legalább ő úgy gondolta. Az én egész taktikám abból állt, hogy minden pillanatban megadtam neki magamat és mindig porba hulltam szellemes volta előtt. Istentelenül hízélgtem s ha néha megszorítottam a kezét, vagy úgy néztem rá, mindjárt szemrehányást tettem magamnak, bocsánatot kértem tőle, hogy a kézszorítást kierőszakoltam, hogy hiszen ő ellenkezett, és ő csakugyan annyira ellenkezett, hogy én bizonyosan soha semmire sem mentem volna vele, ha én nem lettem volna mindenben olyan hibás; végre ő, ártatlanságának ilyen tudatában nem látva előre a csejt, szó nélkül megadta magát, maga sem tudva, hogy mi történt vele, és a többi, és a többi. Egyszóval: mindent elértem s az én hölgyem a legszentebbül meg volt győződve, hogy ártatlan, eszes és minden kötelességét a leghívebben teljesíti, pedig egész váratlanul elbukott. S hogy' megharagudott rám, midőn végre megmagyaráztam neki, hogy ő az én őszinte meggyőződéseim szerint éppen úgy kereste az élvezet, mint én! Szegény Petrovna Márfának is nagyon tetszett a hízélgés s ha akartam volna, még életében átíráthattam volna magamra minden vagyonát. (De úgy látom, hogy én roppant sok bort iszom és sokat fecsegek.) Reményem: nem haragszik meg, ha fölemlítem, hogy ugyanaz a hatás kezdett mutatkozni Romanovna Avdotjánál is. Csakhogy én magam voltam a bolond és türelmetlen, mindent elrontottam. Romanovna Avdotjának még néhányszor (s különösen egyszer) roppantul nem tetszett az én szemeim kifejezése, hiszi ezt? Egyszóval: szememben egyre erősebben és leplezetlenebbül kezdett lobogni bizonyos tűz, a mely őt megijesztette s a mely végre fölkelte a haragját. Minek beszéljem el a részleteket, elég az hozzá, hogy szétmentünk. Itt megint ostobaságot követtem el. A legnyersebb módon kezdtem elítélni minden propagandát és efféle mozgalmat; Parasa megint megjelent a színen, még pedig nem

egyedül, — egy szóval: Sodoma kezdődött. Oh, Romanovics Rodion, ha csak egyszer látta volna életében, hogy néha milyen szikrákat tudnak szórni hugának a szemei! Az semmit sem tesz, hogy most ittas vagyok, s hogy már egy egész üveg bort megittam, azért igazat beszélek: biztosítom, hogy mindig el voltam ragadtatva tekintetétől; végre már a ruhája suhogását sem tudtam nyugodtan hallani. Igazán azt hittem, hogy egyszer a nyavalya tör ki; soha sem hittem, hogy valaha olyan magamon kívül legyenek. Egyszóval: elkerülhetetlennek tartottam, hogy kibéküljünk, de már lehetetlen volt. S gondolja csak: mit tettem én? Mire viheti az embert a vak indulat! Soha semmit se teyem, ha indultas, Romanovics Rodion. Arra számítva, hogy hiszen Romanovna Avdotya valóságga koldús (ah, bocsánat, nem így akartam . . . de végre is nem mindegy az, ha egyszer a kifejezés érthető?) egy szóval, hogy keze munkája után él, hogy anyját is el kell tartania, ön pedig (eh! mi az ördög! már megint összeráncolja a homlokát . . .) elhatároztam, hogy oda kínálom neki összes pénzemet (vagy harmincezeret tudtam volna akkor összeszedni), azzal az ajánlattal, hogy szökjék meg velem, ha mindjárt ide is, Pétervárra. Természetes, hogy mindjárt örök szerelmet és hűséget esküdtem volna stb. stb. Hígye el, kérem, annyira odaig voltam, hogy ha akkor azt mondja: öld meg vagy mérgezd meg Petrovna Márfát és végy el engem feleségül, mindjárt megtettem volna! De hát a dolog katasztrófával végződött, mint ön is tudja, — s képzelheti, mennyire kihozott a sodromból, mikor megtudtam, hogy Petrovna Márfa előkészítette akkor azt a semmirevaló, gyalázatos Luzsint s már csaknem kimesterkedte a házasságot, — a mely tényleg nem lett volna semmivel sem különb, mint a mit én ajánlottam. No hát nem igaz? Mi? Úgy-e, hogy úgy van? Úgy látom, ön igen figyelmesen kezd hallgatni . . . érdekes fiatalember . . .

Szvidrigajlov türelmetlenül ütött öklével az asztalra. Egészen elvörösödött. Raszkolnyikov világosan látta, hogy az egy vagy másfél üveg pezsgő, a melyet Szvidrigajlov kortyonkint kóstolgatva, észrevétlenül megivott, megártott neki, — s elhatározta, hogy fölhasználja ezt az alkalmat.

Szvidrigajlov nagyon gyanúsna tűnt föl előtte.

— No, hát ezek után teljesen meg vagyok győződve, hogy ezúttal is a húgom miatt utazott ide, — mondta nyíltan

és leplezetlenül Szvidrigajlovnak, hogy még jobban föl-
tüzelje.

— Eh! ne beszéljen! — felelt Szvidrigajlov, mintha hirtelen összeszedte volna magát, — hiszen mondtam már . . . aztán meg a húga ki nem állhat.

— Oh, a fölül meg vagyok győződve, hogy ki nem állhatja, de most nem arról van szó.

— Meg van arról győződve, hogy ki nem állhat? — (Szvidrigajlov hunyorgott és gúnyosan nevetett.) Igaza van, ő nem szeret engem; de ne álljon jól soha olyan dolgok fölül, a mik férj és feleség, vagy szeretők közt történnek. Mindig van egy zúg, a melybe soha senki sem láthat be s a melyet csak ketten ismernek. Jót áll arról, hogy Romanovna Avdotya utált engem?

— Némely, mostani elbeszélése alatt elejtett szavából azt vettem ki, hogy önnek még most is bizonyos céljai és — természetesen: alávaló — szándékai vannak Dunyával.

— Hogyan? Olyan szavakat szalajtottam volna ki? — ijedt meg igen gyáván Szvidrigajlov, nem is ügyelve arra az epitetonra, a melylyel Raszkolnyikov az ő szándékát jellemezte.

— Igen! még most is kiszalajt olyanokat. No, hát példának okáért mitől fél? Miért ijedt most úgy meg?

— Félek? Megijedtem öntől? Jobban fél ön éntőlem, cher ami! De micsoda vadság is . . . de látom, hogy berúgtam; már megint majd elszóltam magam. Ördög bújjék abba a borba. Hej, vizet!

Fölkapta az üveget s minden czeremónia nélkül kidobta az ablakon. Filipp vizet hozott.

— Ostobaság! — mondta Szvidrigajlov, egy törülközőt megnedvesítve s azt fejére téve, — én önt egy szóval leteremtetem s minden gyanakodását megsemmisíthetem. Tudja-e ön, például, hogy én házasodom?

— Azt már ezelőtt is mondta ön.

— Mondtam? Elfeleltem. De akkor még nem mondhatam határozottan, mert még nem is láttam az arámat; csak épen szándékom volt. Most pedig már jegyesem is van, a dolgom el van határozva, s ha nem volna más halaszthatatlan dolgom, most mindjárt el is vinném hozzá, — mert szeretném tudni az ön véleményét. Eh, ördögadtát! Már csak tiz

perczem van. Nézze meg az órát; hanem azért elmondom önnek, mert igen érdekes ez az én házasságom, tudniillik a maga nemében. — Hová készül? Megint el akar menni?

— Nem, most már nem megyek el.

— Egyáltalában nem megyen el? Meglátjuk! Az igaz, elvezetem és megmutatom önnek a jegyesemet, csak hogy nem most, mert már nem sokára ideje lesz, hogy távozzék. Ön jobbra, én balra. Ismeri azt a Rösslichnét? Azt a Rösslichnét, a kinél most lakom — mi? Nem hallja? No, hát mit gondolkozik; ugyanaz a Rösslichné, a kiről azt beszélik, hogy a leánya — izé, a vízbe, izé . . . a télen . . . no, hát nem hallja? Nem hallja? No, hát ő gereblyázta össze az egészszet. — „Neked, azt mondja, unalmas így az élet, használd föl az időt“. Én meg sötét, komor ember vagyok. Ön azt hiszi, hogy víg vagyok? Nem, komor vagyok; nem ártok senkinek, csak megülök egy zúgban; néha három napig sem tudnak belőlem egy szót ki-venni. Az a Rösslichné pedig nagy selma, csak azt mondtam; azon töri a fejét, hogy én hamar megúnom a dolgot, — elcsapom a feleségem s odébb állok, aztán a feleségem itt marad neki, azt forgalomba hozza, tudniillik a mi rangbelieink közt, csak hogy valamivel magasabb körökben. Van egy elgyöngült apja, azt mondja, egy nyugalmazott hivatalnok, a ki karosszékében üldögél s már harmadik éve nem bír a lábára állni; van, azt mondja, anyja is, nagyon gondos mamácska. Fiok valahol a kormányzóságban szolgál, nem segíti őket. Egyik leányuk férjhez ment, de soha feléjük sem jön, ott tartanak két kis unokaöcsöt is, (mintha nem volna nekik elég a magoké); aztán kivették a felsőbb leányiskolából a kisebbik leányukat, a nélkül, hogy elvégezte volna az iskolákat, — ez csak egy hónap múlva tölti be tizenhatodik évét, a mi azt jelenti, hogy tehát egy hónap múlva már férjhez lehet adni. Ez az én jóvendőbelim. Elmentünk; mondhatom, nagyon furcsán néznek ki; bemutatom magam: ez s ez a birtokos, özvegy, ismert családból való, ilyen meg olyan összeköttetések, tőkepénz, — nos, mit tesz az, hogy én már ötven éves vagyok, az meg tizenhat sincs? Ki néz arra? No, hát ez csak hódítás, mi? De hódítás, ám, hahaha! Ha látta volna: hogy beszéltem a papával és mamával! Pénzért lehetett volna mutogatni! Kijön a leányka, leül, — no, képzelheti: még egészen kurta ruhában, kifejetlen mellel, elpirúl, lángol, mint

a hajnal, (a hogy' azt bizonyosan mondták aztán neki). Nem tudom, hogy' van ön az asszonynéppel, de én szerintem az a tizenhat év, azok a még gyermeketeg szemek, az a félnépség és azok a szemérmes könnyecskék, — ezek többet érnek, mint minden szépség, pedig azonkívül is csinoska. Fényes, apró csigás haja, üde, piros ajkai, kis lábai — elragadók!... Nos, megismerkedtünk, én kijelentettem, hogy elmegyek házi ügyeimet rendbe hozni s másnap, tudniillik harmadnap múlva már ránk is adták a szülők áldásukat. Attól kezdve, a mint oda megyek, mindjárt a térdemre ültetem s el sem gresztem onnan . . . Nos, ő irúl-pirúl, mint a hajnal, én pedig meg-megcsókolgatom; a mama természetesen igyekszik megnyugtanni, hogy — azt mondja — ez a te férjed s ez már így szokott lenni, — egy szóval: édes a dolog, mint a málna! S ez a jelenlegi völegényi állapot, igazán, még jobb, mint a férji. Itt látszik az, a mit úgy neveznek, hogy la nature et la vérité. Hahaha! Vagy kétszer beszéltem vele, — nem egészen ostoba leányka; néha lopva rám néz, — majd megéget vele. Aztán tudja kérem, olyan rafaeli-madonnaszerű arcocskája van. Hiszen a sixtini Madonna arca fantasztikus, ostobán fájdalmas, nem tűnt ez föl önnek? Nos, hát olyanforma. — A mint megáldottak bennünket, én másnap mintegy másfélezeret érő holmit vittem ajándékba: egy ékszert brilliansból, egyet gyöngyből, aztán egy ezüst toilette-készüléket, — meg több efféle értékes holmit s arra a Madonna arcocskája is fölragyogott. Tegnap a térdemre ültettem s úgy tetszik: nem sokat czeremóniázhattam, mert egészen lángba borúlt s könnyekre fakadt, nem merte a szemét fölvetni s egészen tűzben égett. Egyszer aztán mindnyájan kimentek, mi ketten egyedül maradtunk, — egyszerre csak a nyakamba borúl, először önszántából, megölel mindkét kezével, csókol és esküdjözik, hogy engedelmes, hű és jó feleségem lesz, hogy boldoggá fog tenni, hogy arra fogja szentelni egész életét, életének minden percét s mindezért nem kíván tőlem egyebet, mint hogy *becsüljem*. „Több énnekem, — azt mondja, — nem kell semmi, semmi, de semmi, nem kell semmi ajándék.“ Beismerheti ön is, hogy ha az ember négy szem közt hall ilyen beszédet egy olyan tizenhat éves angyalkától, a ki túll-ruhát visel, a kinek göndör haja van, a kit a szemérem pírja önt el s a kinek szemében a lelkesülés könnyei ragyognak, — beismerheti ön is,

hogy az olyan már odáig van. No hát odáig van. Er-e az olyan valamit, mi? No, ér-e? Nos, nos . . . hallja csak . . . nos, elmegyünk a menyasszonyomhoz, csakhogy nem most, mindjárt.

— Egy szóval, önben az a nagy korkülönbég kéj-érzetet ébreszt. S hát csakugyan megházasodik?

— Hogyne? Mindenesetre! Mindenki gondoskodik magáról s az él a legvigabban, a ki valamennyi közt legjobban föl tudja magát fújni. Haha! Miért is lovalta ön bele magát annyira az erénybe? Engedjen meg, bátyuska, én bűnös ember vagyok. Hehehe!

— De hiszen ön jót tett Ivanovna Katerina gyermekeivel. Egyébként . . . egyébként önnek meg voltak erre a maga okai . . . most már mindent értek.

— Én a gyerekeket általában nagyon szeretem, — kaczagott föl Szvidrigajlov, — nagyon szeretem a gyerekeket. Erre nézve még egy igen érdekes történetkét mondhatok el, a mely még jelenleg folyamatban van. Az első nap, a mint ide megérkeztem, több itteni kloákában — megfordultam, nes, körülbelül hét év óta nem jártam arra. Bizonyosan észrevehette már, hogy nem szeretek találkozni régi ismerőseimmel és barátaimmal. Hát a mennyire csak lehet: távol tartom tőlük magamat. Tudja kérem: mikor Petrovna Már fával falun éltem, halálra kínoztak a visszaemlékezések azokra a titkos helyekre és helyecskékre, a milyeneket azok, a kik tudják a járást, igen sokat találhatnak. Ördögadtát is! A nép részegeskedik, a tanult fiatalság pedig dologtalan-ságában képtelen ábrándokba és álmodozásokba merül, theóriákkal vesződik; hogy honnan jöttek a zsidók, hová teszik azt a sok pénzt, s hogy ezeken kívül mások mindnyájan olyan keserves életet élnek. No, hát mikor megérkeztem: a városban mindjárt az első órákban megütött a régi ismerős szag. Egy úgynevezett tánciskolába vetődtem: szörnyű kloáka (én pedig épen a legpiszkosabb kloákákat szergetem), nos, természetesen, van ott kánkán, a mint volt az én időmben is mindenfelé. Hja, ez a haladás! Egyszerre csak látom, hogy egy körülbelül tizehárom éves, igen kedvesen öltözött leányka ugyancsak rakja a tánczot egy virtuózzal, — egy másik meg vele szemközt. A falnál egy széken ül a leányka anyja. No, hát képzelheti, hogy milyen volt az a kánkán! A leányka zavarba jön,

elpirúl, végre megsokallja a dolgot és sirva fakad. A virtuóz megfogja, elkezd forgatni, aztán mindenféle mókát csinál vele, a körülállók kacagnak és — (nagyon szeretem ilyen pillanatban a publikumot, még ha kánkánt jár is), és kacagnak és ujjongnak! „Ez oszt' a tus! Ugy kell azt ni! Vagy nem kell ide hozni a gyerekeket.“ No, én köpök az ilyenre, semmi közöm hozzá: helyes-e, nem-e? Én mindjárt fölfogtam, hogy hol az én helyem: odaultem a leány anyjához, s azon kezdtem, hogy én is idegen vagyok, hogy miféle ostoba emberek vannak itt, hogy nem tudják megkülönböztetni, mi a tisztesség s nem tudnak mások iránt kellő tisztelettel viseltetni; aztán értésére adtam, hogy sok pénzem van; meghívtam őket, hogy elviszem a kocsimon: hazavittem őket, megismerkedtem velök, (valami kis hónapos szobában laktak, épen akkor érkeztek a városba). Kijelentették, hogy a velem való megismerkedést az anyja is, a leány is, megtiszteltetésnek veszik, hogy nekik a világon senkijük és semmijük sincs, s hogy épen valami existenciát jöttek keresni. Én fölajánlom szolgálatomat, megkínálom őket pénzzel; megtudom, hogy tévedésből mentek abba a táncziskolába, azt gondolván, hogy ott tényleg tánczot tanítanak; ajánlatot teszek, hogy magamra vállalom a leányka kiművelését francia nyelvben és a tánczban. Az ajánlatot elragadtatással fogadják, szerencséjüknek tartják s az ismeretség mai napig is tart . . . Ha akarja, oda is elmehe-tünk, csakhogy nem most mindjárt.

— Hagyja abba, kérem, hagyja abba ezeket a hitvány anekdotákat; ön elvetemült, alacsony lelkű, kéjelgő ember.

— Schiller, Schiller! Ön a mi Schillerünk! Ou va-t-elle, la vertu se niche? S látja kérem, én már csak azért is fogok önnek ilyeneket elbeszélni, hogy hallhassam az ön fölkiáltásait. Ez nekem örömet szerez.

— Hát persze! Vagy nem vagyok-e én ebben a pillanatban magamnak is nevetséges?! — morgott magában Raszkolnyikov bosszúsan.

Szvidrigajlov tele torokkal kacagott; végre bekiáltotta Filippet, fizetett és fölállt:

— No, milyen részeg vagyok! Assez causé, — mondá — jó mulattam

— Gondolom is, hogy jól mulatott, — mondá Raszkolnyikov szintén fölállva, — hiszen egy ilyen reszketős lábú,

elvetemült embernek mindig jól esik ilyenekről beszélni, mindig valami ilyenekhez hasonló monstruózus terveken járván az esze, azonkívül pedig még ilyen körülmények közt és olyan embernek elbeszélni, mint én . . . Az ilyesmire izgúl az ember.

— No, ha úgy áll a dolog, — felelt bizonyos meglepetéssel Szvidrigajlov, ránézve Raszkolnyikovra, — ha így áll a dolog, akkor ön különös, cinikus ember. Legalább elég anyag van rá önben. Sokat bevallhat magának, sokat meg is tud tenni. No, de hát elég ebből ennyi. Őszintén sajnálom, hogy csak ilyen kevés ideig beszélgethettem önnel, de ne menjen el . . . Várjon meg . . .

Szvidrigajlov kiment a vendéglőből. Raszkolnyikov utána. Szvidrigajlov azonban nem volt nagyon kapatos; csak egy kis időre ment fejébe a bor s a mámor perczről-perczre jobban kigőzölgött belőle. Valami nagyon nyugtalanította, mintha valami rendkívül fontos dolog volna s összeránczolta homlokát. Valamit forgatott az eszében s az láthatólag izgatta és nyugtalanította őt.

Raszkolnyikov irányában az utóbbi perczekben mintha egyszerre megváltozott volna s mintha egyre nyersebben és gúnyszerűbben viselte volna magát. Raszkolnyikov észre is vette ezt és ő is izgatott lett. Szvidrigajlov nagyon gyanúsnek tűnt föl előtte, elhatározta, hogy nyomon fogja követni.

Kimentek a járdára.

— Ön jobbra, én balra, vagy ha tetszik: megfordítva, csakhogy — adieu, mou plaisir, a kedves viszontlátásig!

Szvidrigajlov elindúlt jobbra a széna-piacz felé.

V.

Raszkolnyikov nyomon követte.

— Mi ez? — kiáltott föl Szvidrigajlov visszafordulva, — hiszen megmondtam, hogy . . .

— Azt, hogy nem fogom most elhagyni.

— Mi-i-it?

Mindketten megálltak s néhány pillanatig úgy néztek egymásra, mintha jól meg akarnák egymást mérni.

— Az ön félmámorosan előadott beszédéből *határozottan* kivettem, — szolt élesen Raszkolnyikov, — hogy

nemcsak le nem tett ocsmány szándékairól hugom irányában, hanem még jobban foglalkozik vele most, mint idáig. Tudom, hogy a hugom ma reggel valami levelet kapott. Ön az egész idő alatt feszengett a helyén. . . . Meglehet, hogy valamely más nő az, a kit sikerült önnek lépre csalni, hanem az nem tesz semmit. Személyesen akarok meggyőződni . . .

Raszkolnyikov maga sem tudta egész biztosan, hogy mit akart ő ebben a pillanatban s hogy miről akart ő személyesen meggyőződni.

— Furcsa! Hát ha én most mindjárt rendőrt hívok?

— Tessék!

Megint megálltak egy pillanatra, egymással szemben. Végre Szvidrigajlov arcza elváltozott. Látva, hogy Raszkolnyikov nem fél a fenyegetődzéstől, hirtelen vig, barátságos arczot öltött.

— Ugyan már! En készakarva nem beszéltem önnel az ön dolgairól, habár engem, nagyon természetesen, gyötör a kíváncsiság. A dolog igen fantasztikus. El akartam halasztani máskorra, hanem hát ön még a holt embert is ki tudná hozni a sodrából . . . No, jerünk, majd egy alkalmas időben beszélünk; most egy pillanatra haza kell mennem, hogy pénzt hozzak, azután bezárom a szállásomat, kocsira ülök s egész este a szigeten leszek. No hát, minek akar velem jönni?

— Annak, hogy Szemjonovna Zsófiához megyek; ki akarom menteni magamat előtte, hogy nem voltam a temetésen.

— A mint tetszik; csakhogy Szemjonovna Zsófia most nincs otthon. Elvitte a gyerekeket egy asszonyhoz, egy ismert öreg asszonysághoz, nekem egy régi ismerősömhöz, a ki egy árvaháznak az igazgatónéja. Az a hölgy egészen el volt ragadtatva, midőn pénzt adtam át neki Ivanovna Katerina mindhárom gyermekeért, sőt azonkívül is pénzbeli áldozatot hoztam az intézet javára; végül elbeszéltem neki a Szemjonovna Zsófia történetét, minden körülményességével, semmit sem titkolva el. A hatás leirhatatlan volt. Ezért kellett ma Szemjonovna Zsófiának az —i szállodában megjeleni, a hol az a hölgy, faluról bejőve, ideiglenesen megszállt.

— Bánom is én, én azért mégis elmegyek.

— A mint tetszik; csakhogy ma nem vagyok önnek való czimbora, semmi közöm önhöz. Im, már mindjárt meg is érke-

zünk. Mondja csak kérem: meg vagyok győződve, azért néz rám oly gyanakvólag, mert mindeddig oly kiméletes voltam és nem nyugtalanítottam kérdezősködéseimmel . . . érti? Ez meglepte önt; fogadok, hogy így van. No, hát így legyen az ember kiméletes!

— S hallgatózzék az ajtó mögött.

— Ah, hát ez a bibe! — kacagott föl Szvidrigajlov; — csodáltam volna is, ha mindezek után elő nem hozta volna ezt. Haha! Ha megértettem is valamit abból, a miről akkor . . . ott . . . bolondozott és a mit Szemjonovna Zsófiának elbeszélte, — hát mi van abban? Meglehet, hogy én már egészen elmaradt ember vagyok és semmit sem vagyok képes fölfogni. Ugyan, az Istenre kérem, magyarázza meg, galambocskám! Ismertessen meg az újabb eszmékkal.

— Ön semmit sem hallhatott; hazudik.

— Nem arról van szó, nem arról, — (ámbár egyet-mást mégis csak hallottam); arról van szó, hogy ön mindig csak óbégat és óbégat! Schiller támad föl önben időnkint. Most meg azt akarná, hogy az ember még az ajtó mögött se hallgatózzék! Ha úgy áll a dolog, hát csak menjen a hatósághoz s mondja el, hogy ilyen meg ilyen dolog történt vele: a theória rosszul sült el. Ha pedig arról van meggyőződve, hogy nem szabad az ajtó mögött hallgatózni s hogy a vén asszonyokat minden baj nélkül ki lehet fordítani hüvelyükből, akkor menjen mentől hamarabb valahová Amerikába! Siessen, fiatal ember! Meglehet, hogy még van ideje. Őszintén beszélek. Talán nincs pénze az útra? Adok én.

— Eszemben sincs — szakította őt félbe Raszkolnyikov megvetéssel.

— Értem; (egyébiránt ne sokat évődjék magában: ha kell, csak szóljon); értem én, hogy milyen kérdések divatosak most; erkölcsi kérdések, mi? A polgárság és az emberiség kérdései? De ön ezeket félredobta volt; minek kellenek most önnek? He-he! Aztán minek egyszerre mind: az emberiség is, a polgárság is? Ha így áll a dolog, akkor kár volt bele is keveredni. Nos, agyonlövi magát, vagy ahhoz nincs kedve?

— Ugy látom, mindenképpen föl akar ingerelni, csak azért, hogy itt hagyjam . . .

— Furcsa ember! Hiszen már megérkeztünk; legyen szerencsém, gyerünk fel a lépcsőn. Nézze kérem, itt van a

bejárás Szemjonovna Zsófiához; nézze kérem, senki sincs bent. Nem hiszi? Kérdezősködjek Kapernaumovnál; Szemjonovna Zsófia neki szokta átadni a kulcsát. No, éppen itt van madame de Kapernaumov, — hallja-e asszonyom? nos? (egy kicsit süket.) Elment a kisasszony? Hová? — No hát hallotta, kérem? Nincs és nem is lesz itthon, hihetőleg egész késő estig. No, most jérünk be hozzám. Madame Rösslich sincs itthon. Ez az asszony örökké a dolga után jár, de igen jó asszony, biztosítom . . . meglehet, az segíthetne önön, ha egy kicsit okosabban viselné magát. No most nézze kérem: kiveszem az íróasztalomból ezt az ötperczentes értékpapirt, (nézze csak, mennyi van még azonkívül!) ezt ma beváltom. No, látta? De most nincs vesztegetni való időm. Az asztalt becsukom, a lakásomat becsukom s mi megint a lépcsőn vagyunk. Nos, nem kívánja, hogy kocsira ülünk? Én a szigetre megyek. Nincs kedve egy kicsit kocsikázni? Nézze csak, fölfogadjuk azt a kocsit, mi? Nem akarja? Nem szereti? Kocsikázzunk egy kicsit! Ugy látszik, eső lesz, sebaj: lebecsátjuk a kocsiernyőt . . .

Szvidrigajlov már fent ült a kocsin. Raszkolnyikov azt gondolta, hogy gyanúja — legalább most, ebben a pillanatban — alaptalan. Egy szót sem feelve, megfordult s elindult vissza, Szónya felé. Ha csak egyszer is visszanézett volna, láthatta volna, hogy Szvidrigajlov alig ment a kocsin száz lépésnyire, kifizette a kocsist és leszállt a járdára. De már ő nem látott, s nem is láthatott semmit, mert befordult a szögleten. Mély utálat taszította el Szvidrigajlovtól. „S én még, habár csak egy pillanatra is, reméltem ebben a hitvány emberben, ebben az elvetemült, rosszlelkű kéjenczben!” — szólt önkénytelenül. — Az igaz, hogy Raszkolnyikov hamarosan és könnyelműn ítélt.

Szvidrigajlov magaviseletében volt valami olyan, a mi legalább is valami eredetiséget — ha nem titokzatosságot — kölcsönzött neki. Mindazáltal, a mi egészben Raszkolnyikov hugát illette, arra nézve ez egészen meg volt győződve, hogy Szvidrigajlov nem fog békét hagyni Dunyának. De már igen nehéz és tőrhetetlen volt neki mindezekről gondolkozni és okoskodni.

Rendes szokása szerint: mihelyt egyedül volt, mintegy húsz lépés után mély gondolatokba merült. A hidra érve meg-

állt a karfánál s nézte a vizet. S a háta mögött megállt — Romanovna Avdotya.

Találkozott ő a hugával mindjárt a híd bejáratánál, de elment mellette, a nélkül, hogy ránézett volna. Dunyecska még sohasem látta ilyen állapotban az utcán s most egész az ijedtségig meg volt lepette; megállt és nem tudta: megszólítsa-e! vagy sem? Egyszerre észrevette, hogy a szénpiacz felől Szvidrigajlov jön sietve.

Ugy látszott azonban, hogy lopakodva és nagyon óvatosan közeledett. Nem jött föl a hídra, hanem megállt oldalt a járdán, mindenképpen azon igyekeztén, hogy Raszkolnyikov meg ne lássa. Dunyát már régen észrevette s integetni kezdett neki. Dunya azt vette ki a Szvidrigajlov integetéseiből, mintha ez azt akarta volna mondani, hogy Dunya ne szólítsa meg a bátyját, hanem hagyjon neki békét, — aztán hitta Dunyát magához.

Dunya úgy is tett. Csöndesen elment bátyjától s közeledett Szvidrigajlovhoz.

— Siessünk! — súgta neki Szvidrigajlov, — nem akarom, hogy Romanovics Rodion megtudja, hogy mi találkozunk. Tudatom kegyeddel, hogy nem messze innen egy vendéglőben együtt voltam vele, a hol fölkeresett s csak nagynehezen tudtam tőle megszabadulni. Tud valamit arról, hogy én kegyednek levelet írtam s gyanakodik. Csak nem kegyed árulta el neki? S ha nem kegyed, hát akkor ki?

— Már befordultunk a szögleten, — szóló Dunya, — most már nem lát meg bennünket a bátyám. Kijelentem, hogy nem megyek önnel tovább. Mondja el itt, a mit akar; mindent el lehet mondani az utcán is.

— Először is: azt semmi szín alatt sem lehet elmondani az utcán; másodszer pedig kegyednek Szemjonovna Zsófiát is ki kell hallgatnia; harmadszor: én kegyednek bizonyos okmányokat akarok megmutatni. Nos, végre is, ha kegyed nem akar hozzám bejönni, hát én megtagadok minden fölvilágosítást és rögtön eltávozom. Ezenkívül ne tessék elfeledni, hogy a kegyed szerelmes bátyjának igen érdekes titkai tökéletesen birtokomban vannak.

Dunya határozatlanul állt s átható tekintettel nézett Szvidrigajlovra.

— Mitől fél? — szóló ez nyugodtan, — a város nem

falu. És falun is több bajt okozott kegyed nekem, mint én kegyednek, itt pedig . . .

— Szemjonovna Zsófia értesítve van?

— Nincs; nem szóltam neki egy szót sem, sőt arról sem vagyok biztos, hogy itthon van-e most? Egyébiránt valószínűleg itthon van. Ma temette el a mostoha anyját, ez a nap nem arra való, hogy vendégek után járjon. Egyideig senkinek sem akarok szólni a dolgról s némely részét sajnálom, hogy kegyeddel is közöltem. A legkisebb vigyázatlanság elárulhat mindent. Itt lakom, ebben a házban; ide jérünk. Ime ez a mi házmesterünk; a házmester nagyon jól ismer engem, ni, köszöntött bennünket; látja, hogy nővel jövök, bizonyosan meglátta kegyednek az arcát is s ez megnyugtathatja kegyedet, ha olyan nagyon fél tőlem és gyanakszik rám. Bocsásson meg, hogy ilyen közönségesen beszélek. En a többi lakóktól egészen elkülönítve lakom. Szemjonovna Zsófia mellett lakik, egy fal választja el tőlem, szintén egészen elkülönítve a lakóktól. Mitől fél kegyed, mint egy gyerek? Hát olyan rettenetes vagyok én?

Szvidrigajlov arcán aljas mosoly mutatkozott. Szíve erősen dobogott és lélegzete akadozott. Készakarva beszélt erősen, fenhangon, hogy izgatottságát palástolja; Dunya nem is vette észre azt a rendkívüli izgatottságot; hanem mikor Szvidrigajlov azt mondta neki, hogy úgy fél mint egy gyerek s hogy ő neki rettenetes ember: azon nagyon fölboszszankodott.

— Bárha tudom, hogy bectelen ember, azért mégsem félek öntől. Menjen előre — mondta neki látszólag nyugodtan, de arca nagyon halvány volt.

Szvidrigajlov megállt a Szónya lakása mellett.

— Nézzük meg: itthon van-e? Nincs. Hiba! De tudom, hogy nemsokára haza jöhet. Ha kiment, hát nem mehetett egyebüvé, mint egy hölgyhöz, az árvák érdekében. Meghalt az anyjok. Én is részt vettem sorsukban, én gondoskodtam a temetésről. Ha Szemjonovna Zsófia tíz perc alatt vissza nem tér, hát akkor — ha akarja — még ma elküldöm őt kegyedhez; — no itt van az én lakásom: ez az én két szobám. Az ajtón túl a háziasszonyom, Rösslich asszonyság lakik. Most pedig nézzen ide: megmutatom kegyednek legfőbb dokumentumaimat; ez az ajtó hálószobámból két teljesen üres

szobába vezet, a melyeket bérbé adnak. Ime . . . ezeket nézze meg egy kissé figyelmesebben . . .

Szvidrigajloznak két bútorozott, meglehetősen tágas szobája volt. Dunyecska gyanakodva nézett szét, de semmi különöset sem vett észre a szobában, sem a díszítésen, sem a bútorokon, habár észre lehetett volna valamit venni, például azt, hogy a Szvidrigajlov lakása két, csaknem teljesen üres lakás közt volt. A bejárás nem egyenesen a folyosóról nyílt, hanem a háziasszonynak két, csaknem üres szobáján át. A hálószobából pedig Szvidrigajlov, kinyitván egy kulccsal bezárt ajtót, szintén két puszta, kiadó szobát mutatott Dunyecskának. Dunyecska megállt a küszöbön, nem értve, hogy minek mutogatják neki ezeket a szobákat; hanem Szvidrigajlov sietett a magyarázattal.

— Nézzen ide kérem, ebbe a második, nagy szobába. Nézze meg jól ezt az ajtót: be van zárva kulccsal. Az ajtó mellett szék áll, egyetlenegy egy szék a két szobában. Ezt az én szobámból hoztam ide, hogy kényelmesebben hallgatódzhassam. Túl az ajtón, mindjárt az ajtó mellett áll Szemjonovna Zsófia asztala; ott ült ő és beszélt Romanovics Rodionnal. Én meg itt hallgatództam, a széken ülve, két estén át, mindkét-szer vagy két óra hosszáig, s természetesen, csak megtudhattam valamit, — mit képzél kegyed?

— Ön hallgatózott?

— Igen, hallgatóztam; most jérünk be hozzám; itt le sem tudom ültetni kegyedet.

Visszavezette Romanovna Avdotyát az első szobába, a melyet elfogadó szobául használt s megkínálta üléssel. Maga leült az asztal másik végére, legalább egy ölnyire Dunyától, de szemében újból az a láng lobogott, a melytől már egyszer úgy megijedt Dunyecska. Dunyecska összerezett s még egyszer gyanúsán körülnézett. Önkénytelenül tette, mert látszott rajta, hogy nem akarja elárulni félenkségét, habár Szvidrigajlov lakásának elkülönített volta utóljára is megrémítette. Meg akarta kérdezni, hogy itthon van-e legalább a háziasszony, de nem kérdezte meg . . . büszkeségből. Azonkívül más, a magáért való félelemmel össze sem hasonlítható szorongás fogta el a szívét. Nagy kínokat állt ki.

— Itt van a levele — mondá s letette azt az asztalra. — Hát lehetséges az, a mit ön ír? Ön bizonyos bünre céloz,

a melyet állítólag a bátyám követett volna el. Nagyon is világosan czéloz erre, ne is mentse magát. Tudja meg különben, hogy én már régebben is hallottam ezt az ostoba mesét, de nem hiszek belőle egy szót sem. Hitvány, neveléséges rágalom. Tudom én, miért és miképp gondolták azt ki? Önnek nem lehet semmi bizonyítéka. Ön bizonyítékokat ígért: beszéljen hát! De előre is megmondhatom, hogy nem hiszek önnök. Nem hiszek . . .

Dunyecska ezt szaporán, gyorsan mondta el s egy pillanatra elborította arcát a pír.

— Ha nem hinne kegyed nekem, hát akkor megkecokázta volna azt, hogy egyedül eljőjjön hozzám? Miért jött hát el? Tiszta kíváncsiságból?

— Ne kinozzon, — beszéljen, beszéljen!

— Meg kell vallani, hogy kegyed hősi egy leánya! Is-tenemre! azt hittem, hogy Razumihin úrral el fogja magát kísértetni. De sem kegyeddel, sem a környéken nem láttam őt; úgy fogom föl a dolgot, hogy kegyed nagyon bátran viselte magát, — tudniillik ön a Romanovics Rodion érdekében mindenre kész. Egyébiránt: kegyedben minden olyan angyali... A mi pedig a kegyed bátyját illeti, hát mit is mondjak? Maga látta az imént. Mit szól hozzá?

— Hát arra akar ön valamit alapítani?

— Nem, nem arra, hanem az ő saját szavaira. Egymásután két este jött ide Szemjonovna Zsófiához. Megmutattam már, hogy hol ültek. Romanovics Rodion teljesen bevallott neki mindent. Ő gyilkos. Megölte a vén asszonyt, a ki zálogokra kölcsönzött, a kinél én magam is szoktam volt egyetmást elzáfogosítani; megölte annak a hugát is, a házaló-leányt, névszerint Lizavetát, a ki egészen véletlenül ment akkor a nényéhez. Mind a kettőt fejszével ölte meg, a melyet magával vitt. Azért ölte meg őket, hogy raboljon; és ki is fosztotta őket; — pénzt és egyéb holmit vitt el . . . Mindezt szóról-szóra maga mondta el Szemjonovna Zsófiának, a ki egyedül tudja ezt a titkot, de a gyilkosságban sem szóval, sem tetteleg részt nem vett, ellenkezőleg: épp úgy meg volt rémülve, mint most kegyed. Legyen nyugodt, kérem, Szemjonovna Zsófia nem árulja el.

— Ez nem lehet! — suttogta Dunyecska halotthalavány ajkaival, aztán mélyen sóhajtott; — nem lehet, nincs rá a

legkisebb ok, a legkisebb valószínűség . . . Hazugság az egész, hazugság.

— Kifosztotta: ez az egész ok. Pénzt és holmit vitt el. Igaz, hogy saját bevallása szerint nem használta föl sem a pénzt, sem a holmit, hanem eldugta azokat valami kő alá; most is ott vannak. De ez azért történt, mert nem merete fölhasználni a lopott dolgokat.

— De hát föltehető-e az, hogy lophatott, fosztogathatott? Hogy ilyenekre csak gondolhatott is? — kiáltott Dunya, fölgorva a székről. — Hiszen ismeri, látta. Hát lehet ő tolvaj?

Szinte könyörgött Szvidrigajlovnak; elfelejtette a maga veszedelmét.

— Itt ezer és millió esetet és kombinációt lehet fölvenni, Romanovna Avdotya. A tolvaj lop és tudja magáról, hogy rossz ember; s én hallottam egy jó házból való emberről, a ki kirabolta a postát; ki ismeri őt? Meglehet: azt gondolta magában, hogy egészen rendén van, a mit cselekedett! Természetesen én magam sem hittem volna, épp úgy, mint kegyed, ha mástól hallottam volna. De a saját fülemnek hinni kellett! Szemjonovna Zsófiának az okokat is elmondta, de az kezdetben a saját füleinek sem akart hinni, — hanem végre a szemeinek, a tulajdon szemeinek mégis hitt. Mert hiszen Romanovics Rodion maga mondott el neki mindent.

— Miféle . . . okok azok?

— Sok volna elmondani, Romanovna Avdotya. Hogy' is mondjam csak el kegyednek: van egy különös theoria, a melyből én példának okáért azt veszem ki, hogy minden tiltott cselekvény szabad, ha maga a cél jó. Egy rosszság és száz jó cél! Persze rosszúl esik olyan fiatal embernek, a ki ben nem halt ki az önérzet, tudni, hogy ha példának okáért csak vagy három ezre volna, hát előmenetele és egész jövője más irányt venne, hanem hát az a három ezer nincs meg. Vegyük ehhez az éhezést, a szűk lakást, a rongyos ruhát, társadalmi helyzetének keserű tudatát s ezekkel együtt anyjának és hugának helyzetét. Aztán a nagy hiúság, a büszkeség és hiúság, és Isten tudja! tán a jó indulatok is . . . Hiszen én nem vádolom őt, valahogy' azt ne képzelje, kérem; nem is az én dolgom. Itt is valami theoria volt az alapja a dolognak, — már olyan theoria, a mely szerint az emberek feloszolnak tö-

megre és különös emberekre, tudniillik olyanokra, kiknek számára, magas állásuknál fogva, nincsenek írott törvények, hanem ellenkezőleg: ők szabnak törvényeket a többi embereknek, a tömegnek, a söpredéknek. Semmi különös sincs az ilyen teoriában — une théorie, comme une autre. Roppant imponált neki Napoleon, nevezetesen az, hogy bizonyos genialis emberek mítsem törődnek vele, bünt követnek-é el vagy sem, hanem mennek a maguk útján. Lehet, azt gondolta, hogy ő is genialis ember — vagyis: ebben a véleményben egy ideig egészen biztos volt. Sokat szenvedett és szenved most is attól a gondolattól, hogy ért a teoriák föllállításához, de nem genialis ember, mert nem tudja gondolkozás, érvődés nélkül megtenni a határozott lépést. Nos, ez pedig az önérzetes fiatal emberre nézve megalázó, különösen a mi korunkban . . .

— Hát a lelkiismeretfurdalás? Talán megtagad tőle minden erkölcsi érzéket? Hát olyan volna ő?

— Oh, Romanovna Avdotya, most semmi sem világos, vagyis meglehet: sohasem is volt az nála rendben. Az orosz ember általában tág lelkiismeretű, Romanovna Avdotya, a lelkiismerete olyan tág, mint a milyen az orosz föld; rendkívül hajlandó a fantasztikusra, a rendkívüliire; hanem hát tág lelkiismeretűnek lenni genialitás nélkül nagy hiba. Jussan csak eszébe, milyen sokat beszélgettünk mi kettesben erről a tárgyról, kiülve esténként a terraszra, a kertbe, minden vacsora után. Kegyed szememre is hányta ezt a tág lelkiismeretet. Ki tudja: talán éppen abban a pillanatban beszéltünk róla, mikor ő itt feküdt és a maga dolgán törte a fejét. A mi művelt társadalmunkban szent önmegadás nincs, Romanovna Avdotya! mert van-e, a ki azt valahogy' a könyvekből mérítse . . . vagy a történetből vonja ki? Hiszen ez inkább tudomány, és tudja, kérem, a maga nemében mindez olyan vas-kalap, a mely nem is illik a világi ember fejére. Egyébiránt kegyed ismeri az én felfogásomat; én senkit sem hibáztatok határozottan. Én magam is rövidlátó vagyok, ehhez tartom magam. Igen, erről mi már többször beszélünk. Sőt szerencsés voltam okoskodásaimmal a kegyed érdeklődését is megnyerni . . . Kegyed nagyon halvány, Romanovna Avdotya.

— Én ismerem ezt a teoriáját. Olvastam egy cikkét az újságban azokról az emberekről, a kik mindenben keresztül-gázolnak . . . Razumihin hozta el a cikket . . .

— Razumihin úr? A kegyed bátyjának a cikkét? Egy újságban? Hát van olyan cikk? Nem tudtam. Bizonyosan nagyon érdekes lehet. De hova készül kegyed, Romanovna Avdotya?

— Szemjonovna Zsófiával akarok beszélni, — felelt Dunyecska nagyon gyöngye hangon. — Merre kell hozzá menni? Meglehet, hogy már hazajött; mindenáron rögtön kell vele beszélnem. Bánom is én, ha ő . . .

Romanovna Avdotya nem bírta befejezni; lélekzete a szó teljes értelmében megakadt.

— Szemjonovna Zsófia nem jö haza késő éjig. Azt hiszem. Nagyon korán kellett volna visszatérnie, de ha nem jött vissza, akkor csak késő éjjel lesz itthonn . . .

— Ej, hazudsz! Látom, hogy . . . hazudtál . . . mindig hazudtál . . . Nem hiszek neked! Nem hiszek, nem! — kiáltott Dunyecska, teljesen magánkívüli állapotban, nem tudva, mit tesz.

Csaknem ájultan rogyott a székre, a melyet Szvidrigajlov sítgett alája tolni.

— Mi baja, Romanovna Avdotya? Térjen magához! Itt a víz. Igyék egy kortyot . . .

Szvidrigajlov meglocsolta. Dunyecska megrázkódott és magához tért.

— A hatás nagyon erős volt, — dörmögött magában Szvidrigajlov hunyorgatva; — Romanovna Avdotya, nyugodjék meg! Hiszen tudja, hogy vannak jóbarátai. Mi megmentjük. Ha akarja, én kiviszem őt külföldre. Nekem van pénzem; három nap alatt kapok útlevelet. Aztán azért, mert gyilkolt, még sok jót cselekedhetik, úgy, hogy mindez a mostani elsimúl; nyugodjék meg! Még nagy ember lehet belőle. No, hát mi baja? Hogy érzi magát?

— Gazember! Még gúnyolódik! Bocsásson . . .

— Hová? Hová akar menni?

— Hozzá. Hol van? Tudja ön? Mért van ez az ajtó bezárva? Ezen az ajtón jöttünk be ide s most be van zárva kuleszal. Mikor zárta be?

— Hiszen csak nem beszélhattünk nyitott ajtó mellett arról, a miről beszéltünk. Én meg egyáltalában nem gúnyolódok; csak unalmas volt már azon a hangon tovább beszélni. No, hát hova akar kegyed menni? Vagy el akarja árulni?

Kegyed olyan dühbe hozza őt, hogy maga-magát fogja feladni. Tudja meg, hogy már szemmel tartják, már nyomra akadta. Kegyed csak elárulhatja. Várjon csak, kérem; én csak az imént láttam és beszéltem vele; még meg lehet menteni. Legyen türelemmel, üljön le és tanácskozzunk együtt. Hiszen azért hívtam ide kegyedet, hogy erről tanúk nélkül beszélhesünk és helyesen tanácskozhassunk. No, üljön le hát!

— Hogy' tudná ön őt megmenteni? Hát meg lehet őt még menteni?

Dunya leült. Szvidrigajlov melléje ült.

— Minden kegyedtől függ, kegyedtől, egyedül kegyedtől, — kezdte csillogó szemekkel, csaknem suttogva, akadozva, sőt némely szót nem is bírva kiejteni az izgatottságtól.

Dunya ijedten húzódott el tőle. Szvidrigajlov egész testében remegett.

— Kegyed . . . csak egy szavába kerül s ő meg van mentve. Én . . . én megmentem őt. Nekem van pénzem, vannak barátaim. Én őt rögtön útnak indítom; magam pedig útlevelet veszek, két útlevelet. Egyiket neki, másikat magamnak. Vannak barátaim; nekem igen sok jó emberem van... Akarja kegyed? Még kegyednek is... anyjának is váltok útlevelet... minek kegyednek az a Razumihin? Hiszen én is úgy szeretem kegyedet... Én végtelenül szeretem kegyedet. Engedje meg, hogy ruhája szegélyét megcsókolhassam, engedje! Engedje meg! Én nem bírom hallgatni, mikor a kegyed ruhája suhog! Parancsoljon nekem, hogy: tedd ezt s én azt megteszem. Mindent megteszek. Megteszem a lehetetlent is. A miben kegyed hisz, abban fogok hinni én is. Mindenre kész vagyok, mindenre! Ne nézzon úgy rám, ne nézzon! Megöl vele

Magánkívül volt. Hirtelen valami olyan történt vele, mintha valami a fejébe ütött volna. Dunya fölugrott s az ajtóhoz futott.

— Nyissák ki, nyissák ki! — kiáltott keresztül az ajtón, valakit hiva s kezével az ajtón dörömbözve. — Nyissák ki hát! Vagy nincs itt senki?

Szvidrigajlov fölállt és gondolkozott. Még mindig remegő ajkain lassankint aljas, gúnyos mosoly mutatkozott.

— Ott senki sincs otthon, — szólott lassan, szakgatottan;

— a háziasszony elment hazulról s hiába való minden kiabálás: csak hasztalanul izgatja magát kegyed.

— Hol a kulcs? Nyisd ki az ajtót mindjárt, nyisd ki, alávaló ember.

— Elvesztettem a kulcsot, nem tudom hol keresni.

— Ah! Tehát erőszakoskodik! — kiáltott Dunya holt halaványra válva s egy szögletbe szaladt, a hol hamar elkerítette magát egy kis asztallal, a mely éppen keze ügyében volt. Nem kiabált már; a helyett élesen rászögezte tekintetét kinzójára, jól figyelve annak minden mocczanására. Szvidrigajlov sem mozdult helyéről s Duniával szemben a szoba másik szögletében állt. Még uralkodott is magán, legalább úgy mutatta. Hanem areza most is oly halvány volt, mint előbb. A gúnyos mosolyt most sem hagyta el.

— Kegyed azt mondta az imént, Romanovna Avdotya, hogy „erőszakoskodom“. No, ha erőszak, hát akkor képzelheti, hogy jól hozzá készültem. Szemjonovna Zsófia nincs itthon; Kapernaumovékig igen messze van: öt bezárt szoba van odáig. Végül én legalább kétszer oly erős vagyok, mint kegyed, s azonkívül nekem nincs is mitől félnem, mert kegyednek később sem szabad ellenem panaszt tenni: hiszen csak nem akarja tényleg elveszteni a bátyját? Meg aztán nem is adna a panaszának hitelt senki, mert ugyan micsoda alkalmából mehet egy leányka egyesegyedül egy férfi lakására? Még ha a bátyját föláldozza is, azzal sem megy semmire: az erőszakot nagyon nehéz bebizonyítani, Romanovna Avdotya.

— Gazember! — suttogott Dunya megvetéssel.

— Mondjon, a mit akar, de figyelmeztetem, hogy eddig még csak ajánlat-tételképpen szóltam. Az én személyes meggyőződéseim szerint kegyednek teljesen igaza van: az erőszak — alávalóság. Én csak meg akarom nyugtatni a felől, hogy kegyed lelkiismeretét még akkor sem terhelhetné semmi, ha . . . ha kegyed rászánná magát, hogy beleegyezésével mentsük meg bátyját, úgy, a hogy' én ajánlom. Kegyed egyszerűen megadja magát a körülményeknek, vagy hát az erőszaknak, ha már e nélkül a szó nélkül nem lehet. Gondolja meg: bátyja és anyja sorsa a kezében van. Én rabja leszek kegyednek . . . egész életemen át . . . várok, itt ezen a helyen . . .

Szvidrigajlov leült a divánra, Dunyától mintegy nyolcz lépésnyire. Dunya már nem kételkedett abban, hogy ez az ember nem tágit attól, a mit elhatározott. Aztán jól is ismerté már . . .

Egyszerre csak egy revolvert vett ki zsebéből, fölhúzta annak a kakasát s lebocsátotta kezét a revolverrel az asztalkára. Szvidrigajlov fölugrott.

— Aha! Hát így vagyunk? — kiáltott föl meglepetve és bosszúsán nevetve; — no, ez már teljesen változtat a dolgon. Kegyed rendkívül megkönnyíti a helyzetemet, Romanovna Avdotya. Ugyan hol vette azt a revolvert? Tán csak nem Razumihin úrtól? Hah! Hiszen az a revolver az enyém! Régi ismerősöm! S hogy kerestem én ezt akkor! . . . Azok a lövészi leczkék, a melyekben szerencsés voltam kegyedet részesíteni, úgy látszik: nem voltak eredmény nélkül.

— Nem a te revolvered, hanem a Petrovna Márfié, a kit megöltél, semmirevaló! Neked semmi sem volt az ő házában. Akkor vettem magamhoz, mikor fölkeltem bennem a gyanú az iránt, hogy mit akarsz. Csak egy lépést merj tenni s esküszöm, hogy megöllek.

Dunya magánkivül volt. A revolvert készen tartotta.

— Nos, hát a bátyja? Kíváncsiságból kérdem, — mondá Szvidrigajlov, még mindig a helyén állva.

— Add föl, ha akarsz! Maradj a helyeden! Még ne mozdulj! Lövök! Megmérgezed a feleségedet, tudom én; te vagy a gyilkos! . . .

— Még van kegyed arról győződve, hogy én mérgeztem meg Petrovna Márfiát?

— Te! Te magad árultad el nekem; beszéltél nekem a méregről . . . tudom, hogy jártál utána . . . készen volt nálad . . . Te voltál . . . minden bizonynyal te voltál, gazember!

— Még ha igaz volna is, akkor is . . . te lettél volna az oka.

— Hazudsz! En mindig gyűlöltelek, mindig . . .

— Ehe, Romanovna Avdotya. Ugy látszik, elfeledte már, hogy a propaganda hevében mint esküdözött és magánkivül volt . . . Láttam én a szemében; emlékezzék csak vissza: ¹ este volt, a hold világított, fülemile szólt . . .

² — Hazudsz! (Dunya szemében düh csillogott.)

³ Hazudsz, rágalmozol!

— Hazudom? No jól van, hadd hazudjam! Hazudtam! A nőkkel nem lehet ilyeneket megértetni. (Mosolygott.) Tudom, hogy a milyen vad vagy, kész vagy löni. Nos, löj!

Dunya fölemelte revolverét, aztán holt-halovány lett, alsó ajka elfehéredett és remegett, nagy fekete szeme csillogott, mint a tűz, — úgy nézett Szvidrigajlovra, szilárdan, czélozva és várva, hogy mikor mozdul az meg. Szvidrigajlov még sohasem látta ilyen szépnak. Az a tűz, mely szemében akkor gyúlt, mikor a revolvert fölemelte, mintha megégette volna s szive összeszorult. Szvidrigajlov egy lépést tett s arra egy lövés dördült el. A golyó Szvidrigajlov haját sodorta s a falba furódott. Szvidrigajlov megállott s nevetett.

— Megcsípett a darázs! Egyenesen a fejemnek ezélt... Mi ez? Vér! — Kivette zsebkendőjét, hogy letörölje a vért, a mely vékony sugárban folyt le jobb arcán; valószínű, hogy a golyó a bőrt horzsolta. Dunya lebocsátotta a revolvert és Szvidrigajlovra nézett, de nem mintha megjijed volna, hanem bizonyos vad tétovával. Mintha maga sem értette volna, hogy mit csinált s hogy mi történik itt.

— Nos, elhibázott! Lőjjon még, várok! — szólt Szvidrigajlov halkán, még mindig nevetve, de sötétben; — különben elérem kegyedet, mielőtt ideje volna a kakast fölhúzni.

Dunyecska összerездült, hirtelen fölhúzta a kakast s újra fölemelte a revolvert.

— Hagyjon békét! — kiáltott kétségbeesetten, — esküszöm, hogy megint lövök... agyonlövöm...

— Elhiszem... három lépésről nem is hibázhat el. De ha elhibáz... akkor... Szvidrigajlov szeme csillogott s még két lépést tett.

Dunyecska lőtt; a lövés csütörtököt mondott.

— Rosszúl volt töltve! Sebjaj! Bizonyosan van még tölténye. Igazítsa be, — én várok.

Most már csak két lépésnyire állott tőle, — várt és vad határozottsággal, kigyúlt, ijesztő, nehéz tekintettel nézett reá. Dunya előtt világos volt, hogy ez az ember inkább meghal, hogysen őt elbocsássa. — Pedig... az már bizonyos, hogy most, két lépésről, már le fogom löni.

Dunya egyszerre csak eldobta a revolvert.

— Eldobta! — szólt csodálkozva Szvidrigajlov s mélyen föllélegzett. Mintha egyszerre leesett volna valami a szívéről,

s talán nem is a halálos félelem nyomása, mert olyat aligha érzett ő ebben a pillanatban. Más, búsabb és sötétebb érzés volt az, a melytől megszabadult, s a melyet maga sem bírt volna magának megmagyarázni.

Dunyához ment s csöndesen átölelte. Dunya nem ellenkezett, de egész testében remegve, esdeklő tekintettel nézett reá. Szvidrigajlov akart valamit mondani, de csak ajkai mozgtak, s egy szót sem bírt kiejteni.

— Bocsáss el! — esdeklött Dunya.

Szvidrigajlov remegett; ez a *tegezés* mintha nem olyan hangon lett volna már mondva, mint az előbbieniek.

— Hát nem szeretsz? — kérdé suttogva.

Dunya tagadólag rázta fejét.

— És . . . nem is szerethetsz? . . . — Soha? — suttogott Szvidrigajlov kétségbeesetten.

— Soha! — súgta Dunya.

Rettenetes pillanat következett, melyben Szvidrigajlov lelkében néma harc folyt le. Kifejezéstelen tekintettel nézett Dunyára. Egyszerre csak levette róla karját, gyorsan az ablakhoz ment és megállt ott. Így múlt el még egy pillanat.

— Itt a kulcs! (Felső kabátja bal zsebéből kivette a kulcsot s a háta mögött levő asztalra tette, nem nézve Dunyára, nem fordúlva felé vissza.) Vegye el, kérem, s menjen el mentül előbb! . . .

S konokul nézett ki tovább is az ablakon.

Dunya odament az asztalhoz, elvette a kulcsot.

— Gyorsan, gyorsan! — ismételte Szvidrigajlov, még mindig mozdulatlanul állva s vissza nem fordúlva. Hanem abban a „gyorsan“ szóban olyan rettegő hang volt érezhető.

Dunya kiérezte azt, — fogta a kulcsot, az ajtóhoz rohant, gyorsan kinyitotta s hirtelen kiment a szobából. Egy perc múlva, mint a ki esztét vesztette s nem érti maga-magát sem, már kint volt az utcán s az —i híd felé futott.

Szvidrigajlov még vagy három percig az ablaknál maradt, végül lassan megfordúlva körülnézett, s tenyerét a homlokához emelte. Arcán különös mosoly látszott, bús, fájdalmas, gyöngé mosoly. A már meghiggadt vér bepiszkolta tenyerét; kedvetlenül nézett a vérre: megnedvesített egy törülközőt és megmosta az arcát. Tekintete most a revolverre esett, a melyet Dunya eldobott s a mely az ajtóhoz repült. Kis,

zsebbevaló, háromtöltésű, régi szerkezetű revolver volt; még két töltény volt benne, a melyek egyikén még a gyutaes is ép volt. Egy lövést még lehetett vele tenni. Szvidrigajlov elgondolkozott, zsebredugta a revolvert, fogta kalapját és távozott.

VI.

Szvidrigajlov az estét egész tíz óráig különféle vendégekben és lebujokban töltötte, egyikből ki, másikba be. Megtalálta Katát is, a ki megint más nótát dalolt neki arról, hogy „egy rossz ember, egy zsarnok

Nacsál Katyu czjelovaty.“*)

Szvidrigajlov megittatta Katát is, a kintornást is, meg néhány énekest, inast és két diurnista-félet. A két irtokkal különben közelebről is megismerkedett, még pedig azért, mert mind a kettőnek ferde volt az orra: az egyiké jobbra görbe, a másiké balra. Ez nagy hatással volt Szvidrigajlovrá. Végre az irtokok élvezték valami mulató-kertbe, a hol még a belépő jegyet is ő váltotta meg a számukra. A kert abból állt, hogy volt benne két nyomorult, hároméves fenyőfa és három bokor. Ezenkívül volt beléépitve egy „váróterem“ is, a mely tényleg nem volt egyéb, mint ivószoba, de a melyben teát is lehetett kapni s azonkívül néhány zöld asztal és szék is volt látható. Egy rettenetes rossz dalkar s egy részeg müncheni német, a ki bohóc akart lenni, de a ki valamiért nagyon desperátus volt: mulattatták a közönséget. Az irtokok összeveszttek valami más irtokkal s hajba akartak kapni. Szvidrigajlovot választották meg békebirónak. Már egy negyedóra óta igyekezett meghozni az ítéletet, de azok úgy ordítottak, hogy lehetetlen volt a beszédjükön eligazodni. Bizonyos csak az volt, hogy egyikük valamit lopott, sőt már el is adta a lopott jószágot egy házaló zsidónak, de a kapott pénzen nem akart osztolni barátjaival. Az is kiderült végre, hogy az ellopott jószág egy teázó kanál volt, a „váróterem“ tulajdona. A „váróterem“-ben megtudván a dolgot, az ügy rossz fordulatot kezdett venni. Szvidrigajlov megfizette a kanál árát, fölkelt és elment a kertből. Tíz óra felé volt az idő. Ő maga egész ideig nem ivott egy csöpp bort sem s mindössze csak teázott a „váróterem“-ben, de azt is inkább

*) Csokolgatni kezdte Katit.

szokásból tette. Ekközben az est egyre sötétebb és nyomasztóbb lett. Tíz óra felé mindenfelől felhők gyülekeztek; lecsapott a villám s megeredt a zápor, mint a zuhatag. A víz nem gyült apró tócsákba, hanem egész patakokban áradt szét az utcákon.

A villám minden pillanatban villogott. Szvidrigajlov bőrig ázva ment haza, bezárkózott, kinyitotta asztalfiókját, kivette összes pénzét s széttepett két-három papírt. Azután a pénzt zsebetéve, ruhát akart váltani, de aztán kinézve az ablakon s a vihart megfigyelve, hadarintott a kezével, fogta kalapját és elment, a nélkül, hogy lakását bezárta volna. Egyenesen Szónyához ment.

Szónya nem volt egyedül; a Kapernaumovék négy gyereke volt körülötte. Szemjonovna Zsófia jól tartotta őket teával. Szvidrigajlovot szó nélkül, udvariasan fogadta; csodálkozva nézte ázott ruháját — de nem szólt egy szót sem. A gyerekek pedig azonnal leirhatatlan réműlettel futottak el.

Szvidrigajlov leült az asztalhoz s kérte Szónyát, hogy üljön mellé. Ez félénken engedelmeskedett.

— *Meglehet, Szemjonovna Zsófia, hogy én Amerikába megyek,* — mondá Szvidrigajlov, — s mert valószínűleg utoljára látjuk egymást, hát eljöttem, hogy bizonyos rendelkezéseket tegyek. Láttá kegyed ma azt a hölgyet? Tudom, hogy ő azt mondta kegyednek, hogy senkinek semmiről ne szóljon. (Szónya mozgolódott és elpirúlt.) Ismerem a szokásukat. A mi pedig hugait és öcscsét illeti, hát azok csak biztosan jól el vannak helyezve s az általam rájuk szánt pénzek nyugtatóvány mellett át vannak adva illetékes, megbízható kezekbe. Tegye el ezeket a nyugtatóványokat, hogy minden eshetőségre kéznél legyenek. Itt van, tegye el, kérem. Nos, ezzel hát végeztünk. Most itt van három darab ötszázalékos értékpapír, összesen háromezernyi értékben. Ezt tegye el kegyed magának s maradjon ez a dolog egészen közöttünk, hogy senki ne is tudjon róla; később majd megint arra kényszerítenék kegyedet, Szemjonovna Zsófia, hogy az előbbeni — csúf életet folytassa, de így nem lesz kegyed megszorúlva.

— *Én nagyon érzem, hogy mennyi jót tett ön az árvákért is, a megboldogúltért is,* — sietett hálálkodni Szónya, — s hogyha eddig nem köszöntem meg önnek, hát . . . ne vegye azt . . .

— Eh, szót sem érdemel!

— Ezt a pénzt is nagyon köszönöm önnek, Ivánovics Arkád, de most nincs rá szükségem. Én magam el bírom magamat tartani, — ne tartsa hálátlanságnak, — ha már olyan jótékony ön, — hogy ezt a pénzt . . .

— Ezt a pénzt kegyednek adom, kegyednek, Szemjonovna Zsófia, és kérem: ne sokat okoskodjunk rajta, mert én nem is érek rá. Kegyednek pedig szüksége van rá. Romanovics Rodion előtt két út áll: vagy golyót röpít a fejébe, vagy Szibériába megy. (Szónya vadul tekintett rá és összerázkódott.) Ne nyugtalankodjék kegyed, én mindent tudok, tőle magától; nem fecsegek hiába; nem mondom el senkinek. Kegyed igen jó tanácsot adott akkor neki, hogy menjen el és jelentse föl maga magát. Ez volna ránézve a legokosabb. Nos, ha aztán számkivetésre *) kerül a dolog, hát akkor — kegyed utána megy? Nemde? Úgy-e? No, ha igen, hát akkor szüksége lesz pénzre. Ő miatta lesz szüksége, érti? Ha kegyednek adtam át a pénzt, éppen annyi, mintha neki adnám. Aztán Ivanovna Amáliának is megígérte kegyed, hogy meg fogja fizetni a házbér-tartozását: hiszen hallottam. Miért is vesz kegyed magára, Szemjonovna Zsófia, meggondolatlanul olyan kötelezettségeket? Hiszen annak a német asszonynak Ivanovna Katerina maradt adósa, nem kegyed, — hát kegyednek az lett volna a dolga, hogy köp egyet a német asszonyra. Így nem lehet a világban megélni. Nos, ha valaki valamikor — mondjuk, holnap vagy holnapután — kérdezősködni fog kegyedtől felőlem, vagy engem illető dolgok felől, (mert fognak kérdezősködni), hát kegyed arról, hogy én itt voltam, nem fog egy szót sem szólni, a pénzt nem fogja megmutatni, és nem fogja senkinek sem azt mondani, hogy én adtam kegyednek. Most pedig a viszontlátásig! (Fölkelt a székről.) Üdvözlöm Romanovics Rodiont. A propos: a pénzt addig az ideig átadhatja kegyed Razumihin urnak. Ismeri Razumihin urat? Bizonyosan ismeri. Eredeti kis emberke. Vigye el hozzá holnap, vagy . . . ha ideje lesz rá. Addig persze rejtse el jól.

Szónya is fölugrott a székről s ijedten nézett reá. Nagyön szeretett volna valamit mondani, valamit kérdezni, de

*) Oroszországban a kényszermunkával összekötött számkivetés (katorga) a legnagyobb büntetés; halál-büntetést csak politikai vétségek vonnak magok után.

az első pillanatban nem volt hozzá bátorsága és nem is tudta, hogy' kezdje.

— De hogy' . . . de hogy' . . . megy ön el ilyen esőben?

— Nos, Amerikába indulok s az esőtől féljek? Hehehe! Isten áldja meg, galambom, Szemjonovna Zsófia! Éljen, éljen sokaig, kegyedre szüksége van másoknak. A propos: mondja meg Razunihin urnak, hogy üdvözlöm. Mondja meg neki így: Szvidrigajlov Ivanovics Arkád tiszteli önt. — De el ne felejtse!

Kiment, otthagya Szónyát tétovájával, ijedtségével és homályos, nehéz sejtelmeivel. Kiderült később, hogy ugyanazon az estén, tizenkét óra tájban, Szvidrigajlov még egy igen excentrikus, váratlan látogatást tett. Az eső még mindig nem állt el. Egészen átázva, féltizenkét órakor elment menyasszonya szüleinek szűk szállására, a Vaszilyevszkij Osztrovra a harmadik házsorba, a kis proszpektre. Erősen kopogtatott s eleinte nagy zavart idézett elő; hanem Ivanovics Arkád, ha akarta, igen kedves modoru ember tudott lenni, úgy, hogy a menyasszony szüleinek első (habár máskülönbén egészen mélyértelmű) föltevése, hogy Ivanovics Arkád úgy leitta magát valahol, hogy azt se tudta: fiú-e vagy leány, — egyszerűben magamagától megsemmisült. A gyöngélkedő apát a szív-bajos és jólelkű mama kigurította egy karosszéken Ivanovics Arkádhoz, s szokása szerint, mindjárt valami távol eső tárgyra vonatkozó kérdéssel állt elő. (Ez az asszony sohasem tett egyenes kérdéseket, s előbb mindig mosolygott, kezét dörzsölte, azután, ha valamit minden áron meg akart tudni, például: hogy mikorra tetszik Ivanovics Arkádnak a lakodalmat kitűzni, hát azt úgy kezdte, hogy a legnagyobb érdeklődéssel kérdezősködött Párisról, az ottani udvari életről és úgy került vissza fokozatosan a Vaszily-Sziget harmadik ház-sorába.) Máskor ezt igen tudta méltányolni Ivanovics Arkád, de ezáltal türelmetlennek mutatkozott s közbevágott, hogy mentül előbb szeretné látni a menyasszonyát, jöllehet, már jó előre tudtára adták, hogy menyasszonya már lefeküdt.

Természetes, hogy a menyasszony megjelent s Ivanovics Arkád egyenesen kinyilatkoztatta előtte, hogy neki bizonyos fontos körülmény miatt el kell utazni Pétervárról, aztán, hogy hozott neki tizenötezer rubelt ezüstben és bankjegyben, kéri, fogadja el tőle ajándékkul, úgyis régen készült már ezt

a kis összeget még a lakodalom előtt ajándékul hozni. Nem volt biz' ezekben a fölvilágosításokban valami különös logikai összefüggés arra nézve, hogy ha el kell is rögtön utaznia, miért kelljen az ajándékot ilyen esőben, éjfélkor idehozni, de a dolog lefolyt egész simán. Még az ilyenkor szokásos oh-ozások és ah-ozások, kérdezősködések és csodálkozások is rendkívül mérsékeltek és tartózkodók voltak; máskülönben a hálálkodás a legmelegebben nyilvánult, sőt az okos mama könnyeivel is megszenteltetett. Ivanovics Arkád fölállt, nevetett, megcsókolgatta menyasszonyát, megveregette az arcját, ígérte, hogy nemsokára visszajön s menyasszonya szemében — habár egészen gyerekes — kíváncsiságot véve észre, de azzal együtt valamelyes nagyon komoly, néma kérdést is, elgondolkozott, megcsókolta menyasszonyát másodszer is s lelkében igen fölháborodott azon, hogy az ajándék azon módon átvándorolt a mamák legokosabbikának szekrényébe; azután Szvidrigajlov elment, nem közönséges izgatottságban hagyván mindannyiokat. Hanem a szívbjajos mama félig suttozó hangon és szapora beszéddel azonnal fölvilágosította a nagyobb tétovákat, mondván, hogy Ivanovics Arkád nagy ember, üzleti és egyéb összeköttetésekkel dicsekvő gazdag ember — Isten tudja, min jár most az esze, egyet gondolt és pénzt hozott ide, és ezen bizony nincs mit csodálkozni. Persze: az különös, hogy egészen át volt ázva, de például az angolok még annál is excentrikusabbak s a magasabb körökből való emberek nem törődnek azzal, hogy mit mondanak felőlük és ők nem czeremoniáznak. Meglehet, hogy készakarva tesz így, bebizonyítandó, hogy senkitől sem fél. Fő dolog pedig, hogy erről senkinek egy szót se szólni, mert Isten tudja, hogy mi sül ki még ebből; a pénz pedig csak csukjuk el jól; az egészben, természetesen, az a legjobb, hogy Feodozija kint ült a konyhában, — a legeslegfőbb dolog pedig, hogy annak a jött-ment Rösslichnének semmit, de semmit, de éppen semmit sem kell szólni az egészről stb. Így ültek és suttoztak vagy két óráig. A menyasszony különben sokkal hamarabb elment lefeküdni; csodálkozott és egy kicsit búsult is.

Szvidrigajlov pedig azalatt, éppen éjfélkor, átment az —i hídon a pétervári oldalra. Az eső elállt és szél keletkezett. Reszketni kezdett s egy pillanatban különös kíváncsisággal, sőt kérdőleg nézett a Kis Néva fekete hajaira. De csak-

hamar észrevette, hogy hideg neki itt a víz mellett állni; megfordult és az —i proszpektre ment. Már sokáig, körülbelül félóráig, lépkedett a végtelen —i proszpekten, a sötétben nem egyszer megbotolva a faburkolaton, de azért állhatatos kíváncsisággal kutatott valamit a proszpekt jobb oldalán. Egyszerre, már a proszpekt végén, észrevett egy fából épült, de nagy vendéglőt, a melyet, mint emlékezett, — olyanformán hittak, hogy „Adrianopoly“. Számításában nem csalódott: a vendéglő olyan szembetűnő pont volt egy kert közepén, hogy lehetetlen volt rá nem találni, még ilyen sötétben is.

Hosszú, fából készült, megfeketedett épület volt, a melyben, a kései idő ellenére, még világ volt s bizonyos élénkség uralkodott. Szvidrigajlov bement s a folyosón egy rongyos pinczérrel találkozott, a kitől szobát kért. A rongyos végigmérve szemével Szvidrigajlovot, lesütötte fejét s azonnal elvezette őt egy távolabb eső, szűk, bűzös szobába, a mely valahol a folyosó legvégén volt, egy szögletben, egy lépcső alatt. Más szoba nem volt; mind el volt foglalva. A rongyos kérdőleg nézett reá.

— Van tea? — kérdé Szvidrigajlov.

— Van.

— Mi van még?

— Borjúsült, pálinka, harapnivaló.

— Hozz borjúsültet és teát.

— Hát egyebet nem tetszik parancsolni? — kérdezte bizonyos tétovával a rongyos.

— Nem kell semmi.

A rongyos egészen csalódva távozott.

— Úgy látom: gyönyörű hely lehet még ez is, — gondolta Szvidrigajlov; — hogy' nem ismertem én ezt. Bizonyosan én is úgy nézek ki, mintha valami café-chantant-ból kerültem volna ki, de a kivel útközben történt valami. Kíváncsi vagyok, ugyan ki száll és ki hál itt?

Gyertyát gyújtott s közelebről megnézte a szobát. Kis lyuk volt az, annyira, hogy majdnem elérte fejével a padlását; egy ablaka volt, a piszkos ágy, az egyszerű, festett asztal és szék elfoglalták benne csaknem az egész helyet. A falak olyanok voltak, mintha papír-kárpittal bevont deszkákból lettek volna összeróva, s annyira porosak és viseltesek, hogy színüket (a mely sárga lehetett), ki lehetett ugyan még ta-

lőlni, de a figuráit semmiképp sem lehetett megkülönböztetni. A fal egy része és a padlás rézsutosan érződtek, mint a padlás-szobákban rendszeren, csakhogy itt a hajlás fölött lépcső vezetett föl.

Szvidrigajlov letette a gyertyát, leült az ágyra és elgondolkozott. Hanem a szomszédból különös, folytonosan tartó suttogás vonta magára figyelmét; a suttogás néha majdnem kiabálássá vált, s a mint megkezdődött, soha félbe nem szakadt. Szvidrigajlov hallgatózott: valaki káromkodott s alighanem könnyezve tett valakinek szemrehányásokat, de mindig csak egy hang volt hallható. Szvidrigajlov fölállt, kezével eltakarta a gyertyát s a falon mindjárt meglátszott egy fény-sugár, a mely egy résen hatott át; odament és benézett a nyíláson. A szobában, mely valamivel nagyobb volt az övénel, két vendég volt. Egyik felöltő nélkül, rendkívül göndör hajjal, vörös, lángoló arczezal, szónoki állásban állt, lábait szétvetette, hogy az egyensúlyt fentarthassa, kezével a mellét verdeste, patetikusán hányta szemére a másiknak, hogy az koldus, hogy egy semmi ember, hogy ő szedte föl a szemeten s a mikor akarja, akkor üzheti el és hogy mindezt egyedül csak a Mindenható tudja. Az, a kinek ez a szemrehányás szólt, egy széken ült s olyan volt, mint a ki nagyon szeretne tiszszenteni, de nem tud. Szomorú, birkaszemével néha ránézett a beszélőre, de látszott: fogalma sem volt róla, hogy miről van szó s aligha hallott is valamit. Az asztalon tövéig égett gyertya, csaknem teljesen üres vizeskancsó, poharak, kenyér, üvegek, ugorka s más rég használt teás-edények álltak. Szvidrigajlov, miután mindezt sorra nézte, minden érdeklődés nélkül hagyta ott a nyílást s megint leült az ágyra.

A rongyos visszakerülve a teával és borjusülttel, nem bírta megállni, hogy meg ne kérdezze még egyszer: — Nem tetszik még valamit parancsolni? — s újból tagadó választ kapva, végképp eltávozott. Szvidrigajlov hozzá látott a teához, hogy fölmelegítse magát, megivott egy pohárral, de enni egy harapást sem bírt, úgy elvesztette minden étvágyát. Látszott, hogy láza kezd lenni. Levetette felső kabátját, beburkolózott a takaróba s lefeküdt az ágyba. Bosszús volt: — Ezúttal jobb volna, ha egészséges lennék, — gondolta magában s nevetett.

A szobában nehéz volt a levegő, a gyertya homályosan

égett, kint szél zúgott, valahol a szögletben egér zörgött, sőt az egész szobában mintha valami egér- és borszag lett volna érezhető. Szvidrigajlov mintha álmában beszélt volna: egyik gondolata a másikat kergette. Azt hitte, nagyon szeretne valakivel kikötni. — Az ablak alatt bizonyosan valami kert van, — gondolta magában, — mert fák zúgását hallom; nagyon nem szeretem a fák zúgását éjjel, viharban és sötétben, — nagyon rossz érzés! — S eszébe jutott, hogy az imént a petrovszki park mellett elhaladtában milyen kedvetlenül gondolt arra. Eszébe jutott az —i hid, a Kis-Néva is s mintha megint fázás fogta volna el, mint mikor a víz mellett állt. — Soha egész életemben nem szerettem a vizet, még a tájképeken sem, — gondolta s megint elnevette magát e különös ötletére, — hiszen különben most már mindegy, a mi az esztetikát és a kényelmet illeti, ebben a tekintetben igen jó ösztönöm volt, éppen mint a vadnak, a mely mindig jó helyet keres ki magának . . . ilyen esetben. Be kellett volna térni a petrovszki-parkba. De sötétnek és hidegnek látszott, he, he! Aligha keltett volna bennem kellemes érzéseket! . . . De miért nem oltom el a gyertyát? (Elfújta a gyertyát.) A szomszédban lefeküdtek, — gondolta magában, nem látva már a nyíláson az átszűrődő világosságot. — No, Petrovna Márfa, most kellene kegyednek ide látogatni, sötét is van, a hely is alkalmas, az időpont is eredeti volna. S éppen most nem jön kegyed . . .

Egyszerre valahogyan csak eszébe jutott, hogy az imént, mikor Dunyecskáról beszélt Raszkolnyikovval, ennek azt ajánlotta, hogy bizza Dunyecskát Razumihin oltalmára. — A mi azt illeti, hát én inkább a magam biztosítására mondtam azt akkor, a mint azt Raszkolnyikov ki is találta. Ej, nagy selma az a Raszkolnyikov! Sokat vett magára. Idővel a legnagyobb selma lehet belőle, ha majd a chimaerái elhagyják; de most *nagyon is* szeretne élni. Ebben a tekintetben az ilyen emberek — mind gyávák. No, ördög vigye, bánom is én.

Még mindig nem tudott aludni. Lassankint megint megjelent előtte Dunya alakja s egyszerre hideg borzongatta végig egész testét. — Nem, erről most már le kell tenni, — gondolta magához térve, — valami másról kell gondolkozni. Különös és nevetséges: én soha senkit se tudtam nagyon gyű-

lölni, bosszúvágyat sem éreztem soha, pedig ez rossz jel, nagyon rossz jel. Veszekedni sem szerettem s nem jöttem soha indulatba — ez is rossz jel! S mit ígértem neki az imént is — piha! ördögadtát! Még bizony egész más embert csinált volna belőlem . . . Megint elhallgatott és fogait összeszorította; megint megjelent előtte Dunyecska, még pedig egészen úgy, a mint akkor volt, mikor először rálőtt; szörnyen megijedt, lebecsátotta a revolvért s mintegy holtra válva nézett rá, úgy, hogy ő kétszer is megragadhatta volna Dunyát, s az a kezét sem emelte volna föl, hogy magát védelmezze, ha ő maga nem figyelmeztette volna rá. Eszébe jutott, mennyire megsajnálta abban a pillanatban Dunyát, hogy a szíve mintha összeszorult volna . . . — Eh, ördögadtát! Megint ezek a gondolatok! Meg kell tőlük szabadulnom, meg!

Végre elfeledte magát. Láza szűnni kezdett, — egyszerre mintha valami a takaró alatt végig futott volna karján és lábán. Összerázkódott. — Piha! ördög vigye el a dolgát! csak nem egér tán? gondolta: — a borjúsültet ott hagytam az asztalon . . . — Nagyon nem akarózott neki a takaró alól kibújni, fölkelni, megfájni, — de egyszerre megint kellemetlenül kaparta meg valami a lábát; ledobta magáról a takarót s gyertyát gyújtott. A láztól reszketve hajlott az ágy felé és szénézett — nem volt ott semmi; fölkapta a takarót: — az ágyból egy egér ugrott föl. Hamarosan meg akarta fogni, de az egér nem illant el az ágyról, hanem össze-vissza futkosással igyekezett menekülni egyik oldalról a másikra, kiesusszant újjai közül, átszaladt a kezén s egyszerre bebújt a párna alá; fölkapta a párnát, de abban a pillanatban úgy érezte, hogy valami beugrott a kebelébe, a testét kaparja s már a hátán van, az ing alatt. Idegesen rázkódott össze és — fölébredt. A szobában sötét volt, ő az ágyban feküdt, beburkolózva a takaróba, úgy mint mikor lefeküdt: az ablak alatt a szél dúdolt. — Milyen czudar idő! — gondolta bosszúsan.

Fölkelt s leült az ágy szélére, háttal az ablak felé. — Jobb, ha nem alszom! — határozta el magában. Hanem az ablak felől hideget és nedvességet érzett; a nélkül, hogy fölkelt volna, magára vette a takarót és bele burkolózott. Gyertyát nem gyújtott. Semmiről sem gondolkozott és nem is akart gondolkozni; csak álmoképek jelentek meg előtte, aztán gondolat-töredékek, de a melyeknek sem elejök, sem

végök, sem kapcsolatuk nem volt. Mintha félálomban lett volna. A hidegtől-e, vagy a sötétségtől, a nedvességtől-e, vagy a szélről, a mely az ablak alatt dúdolt és rázta a fákat, — elég az hozzá, hogy valamely makacs, fantasztikus képzelődés vett rajta erőt, a melynek folytán mindig virágokat látott. Ugy tetszett neki, hogy gyönyörű tájkép van előtte; fényes, meleg, csaknem forró nap van, ünnepnap: pünkösöd napja.

Gazdag, díszes, angol ízlésű falusi pavillon, telisedeteli virágokkal, körülvéve üvegházakkal; az erkélyt, a melyre folyondárok vannak fölfuttatva, rózsák borítják; a világos, kényelmes lépcső gazdag szőnyeggel van bevonva, exotikus virágokkal és kínai vázákkal díszítve. Különösen föltűntek neki az ablakokon a virágtartó vázák közt a fehér, friss narcisfejek, a mint lehajlottak zöldes, pozsgás, hosszú száraikra és erős, aromatikus illatot terjesztettek. Alig birt ezektől megválni, de aztán elindult a lépcsőn és egy nagy, magas terembe lépett s itt is mindenfelé, az ablakokban, a nyitott ajtók terrászain, az erkélyen — mindenütt virágok voltak. A padlók frissen kaszált, illatos fűvel voltak behintve, az ablakok alatt madarak csiripeltek, s a terem közepén, fehér asztalterítővel bevont asztalon, feküdt egy ravatal. Mindenfelől virág-guirlandokkal volt körülfogva. Csupa virágok közt fehér tüll ruhában feküdt benne egy leányka, mintha márványból faragott keze összekulesolva nyugodnék a mellén. Hanem szétbontott, világosszöke haja nedves volt; fejét rózsakoszorú övezte. Arcának szigorú, már mintegy megcsontosodott profilje szintén mintha márványból lett volna kifragva, de halvány ajkainak mosolya teljes volt bizonyos gyermeketeg, meghatározhatatlan fájdalommal és panaszszal.

Szvidrigajlov ismerte ezt a leányt. A ravatal mellett sem szent képek, sem gyertyák nem voltak, nem is inádkozott mellette senki. A leányka öngyilkos volt: vízbe ugrott. Még csak tizennégy éves múlt, de szíve már szét volt tépve s elemésződött a bánatban, a mely érte, a mely kétségbe ejtette és megrémítette ezt a fiatal, gyermeki öntudatot, a mely meg nem érdemelt szégyennel árasztotta el az ő angyali tiszta lelkét, a mely a kétségbeesés utolsó kiáltását szakította ki kebeléből, de a mely kiáltást nem hallották meg, hanem arcátlanul kigúnyolták a sötét éjben, mikor olyan hideg

nyirok húzódott be az ablakon, mikor a szél dúdolt az ablak alatt . . .

Szvidrigajlov föleszmélt, fölállt az ágyról s az ablakhoz ment. Balfelől meglelte az ablak-zárat s kinyitotta az ablakot. A szél süvöltve rohant be szobájába s mintha zuzmárával hintette volna be arcát s csak egy szál inggel takart mellét. Az ablak alatt, a mint látszott, csakugyan volt valami kert féle, még pedig valami mulató-kert; valószínű, hogy nappal itt is énekesek működtek s teát hordtak az asztalra. Most a fákról és bokrokról harmat szitált az ablakra, sötét volt, mint a pinczében, úgy, hogy csak nagy nehezen lehetett a tárgyak feltjait megkülönböztetni. Szvidrigajlov lehajolva és lekönnyökölve az ablak-párkányra, már mintegy öt perczig nézett ki mereven ebbe a homályba. Az éjjeli sötétben előbb egy, aztán még egy lövés hallatszott.

— Ah! ez jeladás! A víz nő, — gondolta magában, — reggelig betör ott, a hol alacsonyabb a part, előnti az utcákat, a földszinti lakásokat és a pinczéket, kiönti a patkányokat s az esőben és szélben az emberek szitkozódva hurcolják föl a ezökmókjukat az első emeletekre . . . De hány óra lehet most? — Alig hogy ezeket elgondolta, valahol egészen a közelben egy fali óra, mintha minden erejét megfeszítené, sietve hármat ütött. Ehe! egy óra múlva már virradni fog! Mit várjak még? Kimegyek mindjárt, egyenesen a petrovszki-parkba megyek: ott kikeresek egy nagyobb bokrot, a mely el van borítva esővízzel, úgy, hogy alig lehet hozzá érni az embernek a vállával, mert mindjárt millió harmatcsöpp ömlik a fejére . . . — Elment az ablaktól, bezárta azt, gyertyát gyújtott, fölvette a mellényét, kabátját, föltette kalapját s kezében a gyertyával kiment a folyosóra, hogy fölkeresse a rongyost, a ki valamelyik szobában mindenféle lom és hulladékai közt alszik; aztán kifizesse a szoba árát s elmenjen a vendéglőből. — A lehető legjobb idő, jobbat nem is kívánhatnék.

Sokáig járt a hosszú, alacsony folyosón, nem találva senkit sem s már éppen nagyot akart kiáltani, a mikor egy sötét zugban, egy ajtó és egy ócska szekrény között valami különös tárgyát vett észre, a mely mintha élőlény lett volna. Lehajlott a gyertyával s egy gyereket látott meg, öt évesnél

nem idősebb leánykát; a gyermek nedves ruhában volt, reszketett és sirt. Mintha meg sem ijedt volna Szvidrigajlovtól, csak tompa bámulattal nézett rá nagy, fekete szemecskéivel s néha olyan csukló lélegzetet vett, mint a milyet a sokáig síró gyerekek szoktak venni, mikor abba hagyják a sírást és elcsendesülnek. A leányka arcza sápadt és fáradt volt; meg volt dermedve a hidegtől, de „hogyan jött ez ide? bizonyosan elbújt itt és egész éjjel nem aludt.“ Szvidrigajlov elkezdte kikérdezni. A leányka egyszerre megélenkült s gyorsan, nagyon gyorsan hebegett valamit az ő gyerek-nyelvén. Volt abban valami a „mamáctától,“ hogy „mamácta medvelte“ valami csészéért, a melyet ő „összetölt.“ A leányka szünet nélkül beszélt; olyan formát lehetett kivenni a beszédéből, hogy üldözött gyerekek, kit anyja, valami örökösen részegeskedő szakácsné, a ki valószínűleg ebben a vendéglőben szolgált, verni és rémítgetni szokott; hogy a leányka összetörte az anyja csészéjét s azért megijedt és még este elszökött; valószínű, hogy sokáig az udvaron volt elbújva, míg az eső esett, végre ide menekült, elbújt a szekrény mögött s itt ült egész éjjel a zugban sírva, reszketve a nedvességben, a sötétségben és attól való félelmében, hogy most őt mindezért nagyon meg fogják verni. Szvidrigajlov fölvette a gyermeket a karjára, bement vele a szobájába, letette az ágyra s kezdte levetkeztetni. A leányka rongyos cipőcskéi, a melyek meztelen lábaira voltak felhúzva, úgy át voltak ázva, mintha egész éjen át valami pocsolyában álltak volna. Levetkeztetve a leánykát, betette az ágyba és tetőtől-talpig bebúrkolta a takaróba. A leányka azonnal elaludt. Szvidrigajlov ezután megint sötétben elgondolkozott.

— Még csak ez kellett! — gondolta bosszankodva. — Milyen ostobaság! — Bosszúságában vette a gyertyát, hogy bármi áron fölkeresse a rongyos pinczért s mentül hamarabb elmehessen innen. — Eh! ez a kis leány! — gondolta átkozódva, miközben már kinyitotta az ajtót, de megint visszatért s még egyszer megnézte a kis lányt, hogy alszik-e, és hogyan alszik? Vigyázva fölemelte a takarót. A leányka mélyen, nyugodtan aludt; felmelegedett a takaró alatt és sápadt arcán már pirosság mutatkozott. De milyen különös: ez a pirosság mintha erősebb és élénkebb lett volna, mint a rendes, gyermeki pirosság. — Ez lázas pir, — gon-

dolta Szvidrigajlov, — ez olyan, mint a bortól való pirosság, mintha megittattak volna vele egy egész pohár bort. Piros ajkai mintha égnének, lángolnának: — mi ez? — Szvidrigajlovnak úgy tetszett, mintha a leányka hosszú, fekete szempillái megremegnének és pillognának, mintha felnyílnának s alóluk gonosz, éles, nem gyermeteg-tekinető szemek nézének ki, mintha a leányka nem is aludnék, csak tettetné magát. Igen, úgy van: ajkai mosolyra vonulnak, de még mintha csak tartózkodva. De ime: már egészen fölhagyott a tartózkodással; ez már nevetés, tökéletes nevetés; valami impertinens, kihívó van ebben az egyáltalában nem gyermekes arczban; ez elvetemült, kamélia-arcz, a francia leányoknak eladott, szemtelen kaméliás arca. Ime: már mindkét szemét fölnyitotta; égő, szégyent nem ismerő tekintettel néz rá; ez a tekintet hí és nevet. Valami végtelenül természetellenes és megalázó volt abban a nevetésben, azokban a szemekben, a gyermeknek mindezen alávalóságában. — Hogyan! Egy öt éves leány! — suttogott Szvidrigajlov őszinte rémülettel, — hát ez... hát mi ez? — De ime: a leány már egész égő arczával felé fordúl, kezét felé nyújtja... — Ah, átkozott! — kiált föl rémületében Szvidrigajlov... s abban a pillanatban fölébredt.

Szvidrigajlov ott ült az ágyon, a takaróba beburkolózva; a gyertya nem ég s odakint már teljes nappal van.

— Bolond éjjel! — Haragosan kelt föl, érezte, hogy nagyon meg van viselve; csontjai fájtak. Kint sűrű köd van s nem lehet semmit sem látni. Öt óra elmúlt; mindent elaludt! Felkelt, felöltötte kabátját és köpenyegét, a melyek még nedvesek voltak. Megkeresve zsebében a revolvert, kivette azt s megigazította benne a töltéseket, aztán leült, kivett a zsebéből egy jegyzőkönyvet s az első lapra nagy betűkkel fölirt néhány sort, a melyeket még egyszer végig olvasott, aztán elgondolkozott s felkönyökölt az asztalra. A revolver és a jegyzőkönyv ott feküdtek könyöke mellett. A fölébredt legyek belepték az érintetlenül maradt borjú-sültet, a mely szintén ott volt az asztalon. Szvidrigajlov sokáig nézte a legyeket, végül pedig szabadon levő jobb kezével meg akart fogni egyet. Sokáig kapkodott, erőlködött, de nem sikerült egyet sem megfognia. Végül abban hagyva ezt az érdekes foglalkozást, összeszedte magát, megrázkódott, fölállt és ha-

tározott lépésekkel kiment a szobából. Egy percz múlva kint volt az utcán.

Tejszinű köd feküdt a városon. A sík, sáros faburkolaton a kis Néva felé vette útját. Homályosan látszott a kis Névának éjjel megdagadt vize, a petrovszkij-sziget, a nedves ösvények, a nedves fű, a nedves fák és bokrok s végül az a bizonyos bokor... Kedvtelenül kezdte nézegetni a házakat, hogy valami másra vigye át gondolatait. Sem gyalogjáróval, sem kocsival nem találkozott a proszpekten. Unalmasan és piszkosan bámúltak a világos-sárga fa-házikók, bezárt ablaktábláikkal. A hideg és nyirok átjárta egész testét s ő reszketni kezdett. Néha egy-egy bolt-főliratra bukkant s mindegyiket figyelmesen elolvasta. Már a faburkolat végére ért. Egy nagy kőházhoz jutott.

Egy piszkos, megijedt kis kutya, farkát bekunkorítva, átfutott előtte az úton. Valami részeg ember egy köpönyegben, arcczal a föld felé fordúlva, feküdt a járda mellett. Megnézte és tovább ment. Balfelől egy magas torony tünt elő. Hm! — gondolta magában, — ez lesz a jó hely... minnek mennék a petrovszki-szigetre? Itt legalább törvényes tanúk lesznek... Csaknem fölkaczagott erre a gondolatra s befordult az —i-utczába. Ott volt a magastornyú ház. A ház bezárt kapujánál, vállal hozzá támaszkodva, állt egy kis ember, szürke katona-köpenyegbe búrkolózva, fején achillesi réz-sisakkal. Aluszékony tekintettel, hidegen nézett a közeledő Szvidrigajlovra. A katona arczán az az örökös, savanyú alázatosság mutatkozott, a mely annyira jellemzi, kivétel nélkül, a zsidókat. Mindaketten, Szvidrigajlov is, az Achilles is, egyideig némán nézték egymást. Végre az Achilles nem tartotta rendén valónak, hogy ez az ember nem részeg, ott áll ő előtte három lépésnyire, bámúl rá s nem szól egy szót sem.

— Na, mit keres itt maga magának? — szólalt meg, a nélkül, hogy megmozdult volna a helyéből.

— Semmit se barátom, adjon Isten! — felelt Szvidrigajlov.

— Itt nincs magának helye.

— De én külföldre utazom, barátom.

— Külföldre?

— Amerikába.

— Amerikába?

Szvidrigajlov kivette revolverét és felhúzta annak a kakasát. Achilles felrántotta a szemöldökét.

— Nül! mit akar? Itt nem szabad ilyen tréfákat csinálni.

— Már miért ne volna szabad?

— Mert nem szabad.

— No, barátom, nekem az mindegy. Ez igen jó hely; ha majd kérdezni fognak, hát majd feleld azt, hogy „elutazott Amerikába.“

S a saját jobb halántékára irányozta a revolvert.

— Nü, mondom, hogy itt nem szabad, ez nem arra való hely! — reszketett az Achilles, egyre nagyobb szemeket meresztve.

Szvidrigajlov megrántotta a pisztoly ravaszát.

VII.

Ugyanaznap, de este, hét óra tájban Raszkolnyikov az anyja és nővere szállására ment, ugyanarra a Bakalejev-házban levő szállásra, a hol Razumihin helyezte el őket. A lépcső az utcáról vezetett föl. Raszkolnyikov oda érve, mintha tétovázott volna, hogy felmenjen-e vagy ne? Pedig nincs az a kincs, a miért visszatért volna; el volt határozva. Aztán úgy is mindegy: ők még semmit sem tudnak — gondolta — s engemet már megszoktak különcnek tekinteni... Ruhája rémitő volt: csupa piszok attól, hogy egész éjjel az eső verte benne, — aztán össze volt tépve és kuszálva. Arca egészen ki volt kelve formájából a kimerültségtől, a rossz időtől, a fizikai erőtlenségtől s a csaknem huszonnégy óráig tartott vívódástól. Az egész éjszakát egyedül töltötte — Isten tudja hol? De legalább elhatározta magát.

Bekopogtatott; anyja nyitotta ki az ajtót. Dunyecska nem volt otthon. Még a szolgálót sem lehetett ez időben látni. Alexandrovna Pulhéria a nagy örömtől először nem bírt szólni, aztán megragadta a fia kezét és bevezette a szobába.

— No, csakhogy itt vagy! — kezdte aztán lelkendezve az örömtől. — Ne haragudj rám, Rogya, hogy olyan ostobán fogadlak, hogy sírok; nevetek én, nem sírok. Azt hiszed, hogy

sírok? Nem; én örülök, de már olyan ostoba szokásom van, hogy mindjárt kiperdülnek a könnyeim. Ez az apád halála óta van; mindenért sírok. Ül le, galambocskám bizonyosan el vagy fáradva, úgy látom. Ah, hogy' be vagy sározva.

— Tegnap nagyon megáztam, anyácskám... — kezdte Raszkolnyikov.

— Sohse mondd, hogy miért! — szakította félbe Alexandrovna Pulhéria; — hát azt hiszed, hogy én most régi asszonyi szokásom szerint mindjárt faggatni foglak? Ne nyugtalankodjál a miatt. Hiszen értem én a te dolgodat, egészen értem; most már hozzászóltam az itteni szokásokhoz s igazán magam is belátom, hogy itt sokkal okosabban viselik magukat az emberek, egyszersmindenkorra átgondoltam magamban, miképp is érthetném én meg a te dolgodat s minek kérnék én tőled számadást? Neked, Isten tudja, minő dolgaid és terveid lehetnek, vagy ki tudja milyen eszméid támadnak, — hát mit háborgassalak én azzal, hogy miről gondolkozol? Én, látod... Ah! Uram Istenem! De mit is fecsegek összevissza, mint egy bódult! . . . Látod, Rogya, én a te cikkedet most már harmadszor olvasom az újságból, Prokofjics Dmitrij hozta el. Hogy' elbámultam, mikor megláttam; lásd, te bolond asszony, — gondoltam magamban, — lásd, mivel foglalkozik ő, miken töri a fejét! A tudósok mind ilyenek. Meglehet, neki most újabb eszméi vannak; most azokon gondolkodik, én meg csak kínzom és busítom. Olvasom bizony, kedvesem, a cikkedet, és természetesen: igen sokat nem tudok benne megérteni; no, de hát azért az bizonyosan nagyon jó; mit is érthetnék én ahhoz.

— Mutassa csak, édes anyám.

Raszkolnyikov kezébe vette a lapot s csöndesen nézte a saját cikkét. Bármennyire ellenkezett is az helyzetével és lelkiállapotával, mégis különös édesbús érzés fogta el, a mi-nőt minden író érez, midőn először látja nevét nyomtatva, kivált huszonhárom éves korában. Ez így tartott egy perczig. Miután elolvasott néhány sort, összeráncolta homlokát és rettentő bú szorította össze a szívét. Mindaz a lelki harc, a melyet az utóbbi hónapok alatt kiállt, egyszerre eszébe jutott. Undorral és bosszúsán dobta a lapot az asztalra.

— Csak azt mondom, Rogya — már akármily ostoba vagyok is, de azért én is csak meg tudom ítélni, — csak azt

mondom, hogy te nemsokára az elsők egyike, ha nem a legelső leszel a mi tudományos világunkban. És még azt mernek rólad mondani, hogy megzavarodtál! Ha-ha-ha! Tán nem is tudod, hogy azt gondolták felőled! Oh, az alávaló férgek! Hát hogy' is tudnának ők ilyen okosságot megérteni. Aztán meg Dunyecska is majdnem elhitt — ilyen valamit. Boldogult apád kétszer küldött be holmit az újságoknak, először verseket (megvan nálam egy füzete, majd egyszer megmutatom neked), azután meg egy egész elbeszélést (még magam kértem, hogy én másolhassam le), aztán hogy' könyörögtünk mind a ketten, hogy fogadják el, — nem fogadták el! Én kedves Rogyám, ezelőtt hat-hét nappal megütköztem, meglátva ruhádat, hogy miből élsz meg, mit eszel és mivel ruházkodol? De most már látom, hogy megint csak ostoba voltam, mert csak akarnod kell s eszeddel és tehetségeddel mindent elérsz. Hanem hát, úgy látszik, idáig ezt még nem akarod és sokkal fontosabb dolgokkal foglalkozol.

— Dunya nincs itthon, mamácska?

— Nincs, Rogya. Nagyon gyakran nincs itthon, egyedül hagy. Köszönettel tartozom Prokofjics Dmitrijnek, hogy eljárogat hozzám és rólad beszélget. Ő nagyon szeret téged és becsül, kedvesem. A húgodról nem is említem, hogy olyan nem igen nagy tisztelettel viseltetik irántam. Nem panaszkodom. Neki más a jelleme, nekem is más; őt elfoglalják valami titkos dolgai; nekem meg semmi titkom előttem. Természetesen én erősen meg vagyok győződve, hogy Dunya nagyon eszes s azonkívül engem is, téged is szeret... hanem nem tudom, hogy mit akar. Te most olyan boldoggá tettél. Rogya, hogy eljöttél s ő most is sétál valahol; ha majd hazajön, azt mondom neki: „Itt volt a bátyád, hát te hol méltóztattál az időt eltölteni?“ Ne is kényeztess el nagyon, Rogya: ha lehet, jer el, ha nem lehet — nem tehetünk mást, mint hogy várok. Hiszen azért én tudni fogom, hogy te szeretsz engem, nekem az elég. Majd olvasgatom a cikket, hallani fogok rólad másoktól, — de nem, nem: te is eljössz meglátogatni, ugy-e? Hiszen most is eljöttél, hogy megnyugtasd anyádat, hiszen látom, hogy . . .

Alexandrovnna Pulhéria itt hirtelen sirva fakadt.

— Már megint mit csinálók! Ne nézz rám, ostobára! Oh, Uramisten, én meg itt ülök, — kiáltott föl s helyéről föl-

ugrott, — hiszen van kávénk s nem kinállak meg! Oh, milyen a vénülő ember önzése! Mindjárt, mindjárt!

— Ne bántsa, kedves anyám, mindjárt elmegyek. Nem azért jöttem. Legyen szíves kihallgatni.

Alexandrovna Pulhéria félenken ment hozzá.

— Édes anyám, bármi történjék velem, bármit halljon rólam, bármit beszéljenek felőlem — fog-e engemet úgy szeretni, mint eddig? — kérdezte egyszerre túláradt szívvel, mintha nem gondolná, nem fontolná meg szavait.

— Rogya, Rogya, mi lelt? Hát hogy tudsz te ilyet még kérdezni is? Hát ki fog nekem rólad valamit mondani? Aztán én nem is fogok senkinek sem hinni, — akárki jöjjön hozzám, egyszerűen kikergetem.

— Eljöttem megmondani édes anyámnak, hogy mindig szerettem, s most is örülök, hogy Dunyeeska nincs itthon, — folytatta hévvel, — eljöttem elmondani, hogy ha szerencsétlen lesz is édesanyám, ne feledje azt, hogy fia most jobban szereti, mint önmagát, s akármit képzelt is felőlem, hogy rossz vagyok és nem szeretem, mindez nem volt igaz. Soha nem szünöm meg édes anyámat szeretni... Nos, elég; úgy gondoltam, hogy így kell tennem és ezzel kezdenem...

Alexandrovna Pulhéria némán megölelte, szívéhez szoritotta őt és csöndesen sírt.

— Mi bajod neked, Rogya, azt én nem tudom, — szólt meg végre; — én ez alatt az egész idő alatt azt gondoltam, hogy mi vagyunk terhedre s most látom, hogy téged valami nagy baj fenyeget s azért vagy olyan komor. Régen látom én ezt már, Rogya. Bocsáss meg, hogy fölemlitem; mindig ezen évődöm, éjjel sincs miatta nyugalmam. A múlt éjjel a húgod is szünetlenül lázban volt és önkivületében mindig rólad beszélt. Hallgattam, de semmit sem értettem belőle. Egész éjjel úgy járt-kelt, mintha veszteni vitték volna, valamit várt, valamit érzett és ime, jól érzett! Rogya, Rogya, mit akarsz? Elutazol valahová?

— El.

— Mindjárt gondoltam! De én is elutazhatom veled, ha kell. Dunya is; ő téged szeret, nagyon szeret, ha éppen kell, hát jöjjön velünk Szemjonovna Zsófia is; látod: én szívesen adok helyet neki a saját leányom mellett. Prokofjics Dmit-

rij majd segíteni fog málbézni . . . no, hát . . . hova . . . utazol?

— Isten áldja meg, édes anyám!

— Hogyan? Hát még ma? — kiáltott föl anyja, mintha örökre elvesztené őt.

— Nincs maradásom, mennem kell, mennem . . .

— S én nem mehetek veled?

— Nem; maradjon itt térden állva s imádkozzék értem az Istenhez! Imádsága bizonyosan eljut az Istenhez.

— Megállj, megáldalak, keresztet vetek rád! Így, így! Oh, Istenem, mi lesz ebből!

Igen, Raszkolnyikov örült, hogy egyedül lehetett anyjával. E rettenetes idő alatt mintha könnyebb lett volna a szíve. Térdre esett anyja előtt, a lábát csókolta, aztán egymást átölelve sirtak. S Alexandrovna Pulhéria most már nem csodálkozott, nem kérdezősködött. Régen látta már, hogy az ő fiával valami rettenetes történet s hogy most valami borzasztó pillanat következett be arra nézve.

— Rogyám, kedvesem, elszülöttem, — szólt zokogva, — éppen olyan vagy most, mint voltál kicsi korodban, akkor is így jöttél hozzám, így megöleltél és csókolgattál; mikor még apád élt és együtt nyomorogtunk, te megnyugtattál bennünket már azzal is, hogy velünk voltál, s a mikor apádat eltemettem: hányszor sírdogáltunk együtt az ő sírján; épp így átölelkezve veled, mint most. S hogy én oly régóta sírok, az attól van, mert az én anyai szívem előre sejtette a bajt. A mint akkor este, először megláttalak, emlékszel reá? Mikor ide megérkeztünk: én egy tekintetedből mindjárt kitaláltam, úgy összeszorult akkor a szívem, s ma, mikor kinyitottam neked az ajtót s rád néztem, mindjárt eszembe jutott, hogy: no, elérkezett a végzetes óra. Rogya, Rogya, csak nem utazol el mindjárt?

— Nem.

— Eljössz még?

— Igen . . . el . . .

— Rogya, ne haragudj meg, de kérdezősködni sem merek. Tudom, hogy nem merek, de legalább két szócskában mondd meg, hogy messze utazol-e?

— Nagyon messze.

— Aztán mi vár ott rád: valami hivatal, vagy előmenetel?

— A mit az Isten ad . . . csak imádkozzék értem . . .

Raszkolnyikov az ajtóhoz ment, de anyja utána sietett és kétségbeesett tekintettel nézett a szemébe. Alexandrovna Pulhéria arcán borzadály látszott.

— Elég, anyácskám, — mondá Raszkolnyikov, nagyon sajnálva már, hogy eszébe jutott eljönni.

— Nem örökre? Csak nem örökre tán? Hiszen csak eljössz még? Úgy-e: eljössz holnap?

— Eljövök, el; Isten áldja meg!

Végre kiszakította magát.

Az este friss, enyhe és világos volt. Raszkolnyikov a szállására ment; sietett. Naplementéig mindent el akart végezni. Addig nem szeretett volna senkivel sem találkozni. Szállásához érve, észrevette, hogy Násztászja ott hagyva a szamovárt, követi és szemmel kíséri őt. Talán van valaki nálam? — gondolta Raszkolnyikov. Utálattal gondolt Porfirra. De szobájához érve s kinyitva annak ajtaját, Dunyecskát látta meg, Dunya egyesegyedül, mély gondolatokba merülve ült s úgy látszott, már régóta várakozott. Raszkolnyikov megállt a küszöbön. Dunya ijedten állt föl a divánról, s kiegyenesedett bátyja előtt. Bátyjára szegzett tekintete rémületet és vigasztalan fájdalmat árult el. Raszkolnyikov ebből az egy tekintetből megértette, hogy Dunya mindent tud.

— Bemenjek hozzád, vagy távozzam? — kérdezte tétovázva.

— Én egész nap Szemjonovna Zsófiánál ültem; vártunk téged. Azt hittük, bizonyosan eljössz.

Raszkolnyikov bement a szobába s tehetetlenül ült le egy székre.

— Nagyon gyöngé vagyok, Dunya; már nagyon kimerültem; pedig szeretnék legalább ebben a pillanatban teljesen uralkodni magamon.

Bizalmatlanul nézett Dunyára.

— Hol voltál egész éjjel?

— Nem emlékszem rá. Látod Dunya, végképpen el akarom magamat határozni és igen sokat jártam a Néva körül; erre emlékszem. Véget akartam ott vetni az egésznek,

de . . . nem határoztam el magam . . . — suttogott, s bizalmatlanul nézett Dunyára.

— Hál' Istennek! Mennyire féltünk attól én és Szemjonovna Zsófia. Azt kell hinnem, hogy bízol még az életben; hál' Istennek, hál' Istennek!

Raszkolnyikov keserűen mosolygott.

— Nem bíztam már; éppen most ölelkeztünk össze anyámmal és sirtunk; már nem bízom s kértem, hogy imádkozzék értem. Isten tudja, mi lesz ebből, Dunyecska, én magam sem értek ebből semmit sem.

— Anyánknál voltál? Elmondta neki? — kiáltott föl Dunya elrémülve. — Csak nem mondtad el?

— Nem, nem mondtam el . . . szavakkal, de ő sokat megértett. Hallotta, mikor te éjjel önkivületedben beszéltél. Biztos vagyok benne, hogy félig már érti. Meglehet, rosszul tettem, hogy elmentem hozzá. Igazán nem is tudom, minek mentem én oda? Rossz ember vagyok én, Dunya.

— Rossz ember s kész vagy a bűnhődésre! Mert kész vagy rá, úgy-e?

— Igen! Azonnal. Igen, hogy ezt a szégyent elkerüljem, vízbe akartam magam ölni, Dunya, de aztán, mikor már a víz fölött álltam, eszembe jutott, hogy ha ez ideig erős tudtam lenni, hát a szégyentől sem kell megijednem, — szólt, fölállva s Dunya elé lépve. — Büszkeség ez, Dunya?

— Büszkeség, Rogya.

Raszkolnyikov bágyadt szemében mintha tűz csillant volna meg; mintha jól esett volna neki, hogy ő még büszke.

— Hát nem képzeled azt, Dunya, hogy csak gyávaságból nem ugrottam a vízbe? — kérdezte leirhatatlan gúnymosolyal nézve Dunya arczába.

— Oh, Rogya, ne beszélj, — szólt Dunya keserűen.

Vagy két percnyi szünet állt be. Raszkolnyikov földre szegzett, tompa tekintettel ült, Dunyecska az asztal másik végén állt s fájdalommal nézett rá. Raszkolnyikov hirtelen fölállt:

— Már késő van, el kell mennem. Azonnal megyek és följelentem magam. Csak azt nem tudom, miért megyek én magamat följelenteni?

Dunya arczán nehéz könnyek gördültek végig.

— Te sirsz, húgom, s ide nyújthatod nekem a kezedet?

Dunya melegen magához ölelte.

— Hát a mint a bűnhődésbe mégy: nem mosod-e le magadról félig a bűnt? — mondta Dunya, még erősebben ölelve és csókolva.

— A bűnt! Miféle bűnt? — kiáltott föl Raszkolnyikov bizonyos meglepetéssel és haraggal. — Hát mert megöltem egy haszontalan, kártékony tetvet, azt a vén uzsorásné, a ki senkinek hasznára nem volt, a kinek a megölése negyven bűn bocsánatát érdemli meg, a ki a szegényeket kiszipolyozta: — bűnt követtem én el? Nem gondolkozom én a bűnről s nem is akarom azt magamról lemosni. Hiába sziszegik felém minden oldalról: bűn, bűn! Csak most látom be, hogy milyen kislelkű vagyok, most, mikor elhatároztam, hogy bele megyek abba a szükségtelen szégyenbe. Csak azért határoztam el magam rá, mert gyáva és tehetetlen vagyok, meg talán azért is, hogy enyhítő körülményem legyen, mint a hogy' azt az a... Porfir . . . tanácsolta.

— Bátyám, bátyám, mit beszélsz? Hiszen vért ontottál! — kiáltott föl Dunya kétségbeesetten.

— A mit mindig ontanak! — vágott közbe Raszkolnyikov csaknem önkívületben, — a mi folyik és folyni fog ezen a földön mindig, mint a vízárdat, a melyet úgy öntenek, mint a pezsgő bort s a miért koronát adnak a Capitoliumban s a miért a vérontót azután az emberiség jötevőjének nevezik. Oh, csak nézz körül jobban és figyelmesebben. Én csak jót kívántam az embereknek s száz és ezer jót cselekedtem volna ezért az egy ostobaságért, a mi hiszen nem is ostobaság, hanem egyszerűen balszerencse, mert az eszméje nem volt olyan ostobaság, mint a minőnek most, a balsiker után, látszik . . . (a balsiker után minden ostobaságnak látszik!) Ezzel az ostobasággal én csak függetlenséget akartam szerezni magamnak, meg akartam tenni az első lépést, eszközöz akartam jutni és minden nagyszerű haszonná lett volna . . . Hanem én . . . én az első lépést se bírtam el, mert én — hitvány vagyok. Ez az, ez a dolog bökkenője. Hanem azért még sem nézek a ti szemeitekkel; ha sikerült volna, megkoronáztak volna érte, most pedig benne vagyok a kelepceében.

— Oh, nem úgy van, egyáltalában nem úgy van! Mit beszélsz te, bátyám?

— Ah! nem ez a kellő forma, nem ez az aesthetikailag

szép forma! No, én egyáltalában nem értem: miért megengedhetőbb forma az, ha rendszeres ostrom közben bombákkal lövöldözik az embereket? Az aesthetikától való félelem a gyöngesség első jele . . . Soha, sohasem láttam ezt be annyira, mint most s most még kevésbé ismerem ismerem el bűnömet, mint valaha. Soha, sohasem voltam szilárdabb meggyőződésű és erősebb, mint most.

Még pirosság is mutatkozott halvány, megviselt arcán. De utóbbi fölkiáltása után kétségbeesett tekintettel nézett Dunya szemébe s annyi, de annyi fájdalmat látott annak tekintetében, hogy akaratlanul is elgondolkozott. Érezte, hogy ezt a két szegény nőt szerencsétlenné tette. Akármit mondjon is, ő az oka . . .

— Dunyám, édesem! Ha bűnös vagyok, bocsáss meg nekem, (jóllehet, ha bűnös vagyok, nekem megbocsátani nem lehet). Isten veled! Ne vitatkozzunk. Ideje, hogy menjek, nagyon ideje. Ne jer utánam, könnyörögve kérlek erre, nekem még előbb . . . Hanem menj haza s maradj anyákkal. Kérve kérlek. Ez az én legutolsó, legnagyobb kérésem hozzád. Ne hagyd el őt egy perczre sem; én őt oly izgatott állapotban hagytam el, hogy aligha bírja azt elviselni: vagy belehal, vagy megőrül. Légy mellette! Razumihin is veletek lesz; beszéltem vele . . . Ne sirass, igyekezni fogok, hogy férfi és becsületes legyek életemben, ha gyilkos vagyok is. Meglehet, hogy valamikor hallani fogsz rólam. Majd meglátod: nem fogok szégyenetekre válni, megmutatom én még . . . Most pedig a viszontlátásig! — sietett bevégezni, megint észrevévén, hogy utolsó szavaival, az azokban foglalt ígéretek hallatára megint olyan különös kifejezést öltöttek a Dunya szemei. — Miért sírsz? ne sírj; hiszen nem válnak el végképpen! . . . Ah! igen! . . . Megállj csak, elfelejtettem valamit . . .

Az asztalhoz ment, kivett abból egy vastag, piros könyvet, kinyitotta s kivett belőle egy kis elefántcsontra festett aquarell-arczképet. A háziasszony leányának, az ő menyaszszonyának arczképe volt, a ki ideglázban halt meg; azé a különös leányé, a ki zárdába akart menni. Egy perczig ránézett arra a kifejezésteljes, beteges arczra, megcsókolta azt s átadta Dunyecskának.

— Ezzel én sokat beszélgettem még arról is, — egyedül

csak ő vele, — mondta elgondolkozva; — sokat rábízam az ő szívére abból, a mi aztán oly fonákul ütött ki. Ne nyugtalankodjál, — fordult Dunyához, — ő nem volt velem egy véleményen, épp úgy, mint te, s nagyon örülök, hogy ő már nincs. A legfőbb dolog azonban, a legfőbb, hogy most egészen új fordulat kezdődik, ketté kell vágni a csomót, — kiáltott föl, megint visszatérve töprengéseihöz; — véget kell vetni mindennek, de kész vagyok-e én erre? Akarom-e én ezt magam is? Azt mondják: szükséges ez megpróbáltatásom végett. De mire való ez az esztelen megpróbáltatás? Mire való? Vagy jobb belátásom lesz akkor, ha majd megtörnek a szenvedések, értelmem eltompúl, meglep a vénség gyöngesége a húszéves számkivetés után, — jobb belátásom lesz akkor, mint most? — s minek is éljek én már akkor tovább? Miért adom én rá most magamat, hogy majd úgy éljek? Oh, beláttam én ma hajnalban, mikor a Néva mellett álltam, hogy hitvány ember vagyok.

Végre mindketten távoztak. Dunyának nehezeére esett elválni tőle; szerette őt! Dunya elment, de mintegy ötven lépés után visszafordult és bátyja után nézett. Még láthatta. Egy szöglethez érve, ez is visszafordult; utoljára találkozott tekintetük; — de mikor Raszkolnyikov észrevette, hogy hűga őt nézi, türelmetlenül, csaknem bosszúsán intett kezével, hogy menjen el s ő maga határozott lépésekkel befordult a szögleten.

— Rossz vagyok, azt látom, — gondolta magában, elszégyelve magát egy percze, a miért olyan bosszúsán intett Dunyának. — De minek is szeretnek annyira, mikor én azt nem érdemlem meg; oh, ha egyedül állnék és nem szeretne senki, s én se szeretnék és nem szerettem volna soha senkit! *Mindez nem történnék velem!* Szeretném tudni, vajon ama tizenöt-husz év után annyira magába fog-e térni a lelkem, hogy majd egész alázatosan pityergék az emberek előtt s minden szavamban gazembernek fogom magamat nevezni? Persze, persze! Ezért küldenek ők el engemet, ez kellene nekik . . . Járnak-kelnek az utcán, pedig mindannyiok rossz és gazember már természeténél fogva, sőt rosszabb annál: idióta. S próbálnának csak engem fölmenteni, ezek mind örült dühbe jönnének fölháborodásukban. Oh, beh gyűlölöm őket mind!

Milyen elgondolkozott azon: milyen proczessuson kell keresztül mennie, hogy minden gondolkozás nélkül megalázza magát mindenki előtt, de meggyőződésből ám! De hát miért is ne? Világos, hogy ennek így kell lenni. Vagy húsz évi szakadatlan rabság nem volna erre elégséges? A víz a követ is átmossa. De minek élni azután? Miért megyek én most oda, mikor jól tudom, hogy minden éppen úgy fog megtörténni és nem másképpen?!

Talán már századszor tette föl magának ezt a kérdést tegnap este óta, — hanem azért csak ment.

VIII.

Mire Szónyához ért, már sötétedni kezdett. Szónya egész nap roppant izgatottsággal várta. Egy ideig együtt várakozott Dunyával. Ez még reggel eljött hozzá, mert azt hallotta Szvidrigajlovtól, hogy Szónya „tudja azt a dolgot“. Nem fogunk bele, hogy apróra leírjuk a két leány beszélgetését és siránkozását s hogy mennyire közeledtek egymáshoz. Dunya legalább azzal a megnyugvással ment el, hogy bátyja nem lesz egyedül: hisz ő hozzá, Szónyához jött el legelőször vallo-másával; benne kereste azt az embert, a kire számíthat, ha emberre lesz szüksége; ez el is fog vele menni oda, a hova sorsa rendeli. Nem is kérdezősködött e felől; tudta, hogy úgy lesz. Dunya bizonyos alázatossággal is nézett Szónyára, sőt ezzel az alázatosságával kezdetben csaknem fájdalmat okozott Szónyának. Szónya majd sírva fakadt, hiszen ő arra se tartotta magát méltónak, hogy Dunya rá nézzen. A Dunya szép arca attól az időtől kezdve, mikor Raszkolnyikovnál először találkoztak s ő olyan tiszteletteljesen búcsuzott el tőle, örökre bevésődött lelkébe, mint életének egyik legszebb és legkitörölhetetlenebb emléke.

Dunyecska végre nem bírt már türelmetlenségével és elment Szónyától, hogy bátyját ennek szállásán várja be; úgy érezte, hogy ez legelőbb is oda fog menni. Magára maradván Szónya, mindjárt azzal a gondolattal gyötörte magát, hogy Raszkolnyikov még csakugyan öngyilkos lesz. Ettől félt Dunya is. Egész nap mindketten azzal igyekeztek egymást biztatni, hogy ez nem lehetséges és nyugodtabbak is voltak,

míg együtt maradtak. Most azonban, mihegyt elváltak egymástól, egyik is, másik is csak arra gondolt. Szónyának eszébe jutott, a mit tegnap Szvidrigajlov mondott, hogy Raszkolnyikov előtt csak két út áll: a számkivetés, vagy . . . Ezenkívül Szónya ismerte Raszkolnyikov dicsvágyát, büszkeségét, hiúságát és hitetlenségét. Hát csak kislelküségé és a haláltól való félelme tartaná őt meg az életnek? — gondolta végre kétségbeesetten. A nap e közben leszállt. Szónya szomorúan állt az ablaknál s szakadatlanul kinézett, hanem az ablakból csak a szomszéd ház homlokzatának meztelen fala volt látható. Végre midőn már teljesen azt hitte, hogy a szerencsétlen csakugyan öngyilkos lett, ez megjelent a szobában.

Szónya örömkialtásba tört ki. De Raszkolnyikov arcára tekintve, egyszerre elsápadt.

— No Szónya, — mondá Raszkolnyikov, — a keresztjeidért jöttem. Te magad küldtél volt engem a keresztútra; hát miért ijedtél meg most, hogy végre rátértem a dologra?

Szónya kimondhatatlan kint érzett. Különösnek tetszett neki ez a hang; hideg borzongott végig egész testén, de egy perc múlva rájött, hogy a hang is, a szavak is csak bevezetés. Raszkolnyikov úgy beszélt vele, mintha valahova félre, valami zúgba nézett volna s ki akarná kerülni tekintetét.

— Lásd Szónya, meggondoltam a dolgot, az hiszem: ez lesz a legjobb. Mert . . . No, de nincs mit sokáig beszélgetni. Csak tudod-e, mi bosszant engem? Az, hogy azok az ostoba, vad emberek mindjárt lefognak, rám szegeznek fegyverüket, ostoba kérdéseket intéznek hozzám, a melyekre kénytelen leszek felelni, — újjal fognak rám mutogatni . . . Piha! Tudod, nem megyek Porfirhoz; ő nagyon megbosszantott. Inkább elmegyek az én jó ismerősömhöz, a Puskaporhoz; hogy' meg fogom azt lepni, milyen hatást fogok tenni nála! Csakhogy hidegvérűbbnek kellene lennem; az utóbbi időben nagyon epés lettem. Képzeld csak: az imént ököllel fenyegettem meg a hugomat, csak azért, mert megfordult, hogy még utoljára láthasson. Disznóság tőlem! Ah! hová jutottam! No, hát hol vannak azok a kereszttek?!

Mintha nem lett volna ura magának. Nem bírt egy helyen egy perczig állva maradni, sem egy tárgyra nem bírta

összpontosítani figyelmét; egyik gondolata átugrotta a másikat, összevissza beszélt, kezei remegtek.

Szónya szó nélkül vett ki egy fiókból két keresztet, egyik cziprusból, a másik rézből volt; keresztet vetett elébb magára, aztán Raszkolnyikovra s ennek a mellére akasztotta a cziprus-keresztet.

— Ez annak a symboluma, hogy fölveszem magamra a keresztet, heh ehe! Hiszen ez ideig keveset szenvedtem. Cziprus-kereszt: ez azt jelenti, hogy ez közönséges, népies; a rézből valót — a Lizavetáét — megtartod magadnak; mutasd csak! hogy' volt ez ő rajta . . . abban a pillanatban? Én is ismerem két ehhez hasonló keresztet; egyik tüzstől van, a másik képen. Akkor odadobtam a vén asszony mellére. Most azt kellene magamra öltenem . . . Az volna az igazi . . . Egyébiránt én csak fecsegek s a földolgot elfelejtem; olyan szórakozott vagyok . . . Csak azért jöttem. (Hm! azt hittem, többet is fogok mondani.) Hiszen magad is azt akartad, hogy elmenjek, nos: hát majd ülni fogok a tömlöczben s beteljesedik a te akaratom; no hát miért sírsz? Te is sírsz? Hagyd abba, elég; oh beh nehezen esik nekem az ilyen!

Aztán enyhébb érzelmek keletkeztek benne; szíve meg volt hatva, a mint Szónyára nézett: — Szegényke, mi lette? — gondolta magában; — mije vagyok én neki? Miért sir, miért ragaszkodik úgy hozzám, mint az anyám, vagy Dunya? Mintha dajkám volna.

— Vess magadra keresztet és imádkozzál legalább egyszer, — kérte őt Szónya remegő, félnék hangon.

— Oh, ha csak az kell, szívesen akárhánszor! S tiszta szívből, Szónya, tiszta szívből . . .

Egészen mást akart mondani.

Néhánszor keresztet vetett magára, Szónya kendőt vett a fejére. Az a zöld drap-de-dame kendő lehetett az, a melyről egyszer Marmeladov mint „családi“ kendőről emlékezett meg.

Raszkolnyikovnak eszébe jutott ez, de nem kérdezte meg. Tényleg érezni kezdte, hogy nagyon szórakozott s rendkívül izgatott. Megijedt ettől. Egyben az is kellemetlenül hatott rá, hogy Szónya vele akar menni.

— Mit akarsz? Hova készülsz? Maradj, maradj! egye-

dül akarok menni, — kiáltott föl kislelkün; bosszúsán s csaknem haragosan ment az ajtóhoz. — Az kéne még, hogy egész suite-tel menjek! — dörmögött kimenőben.

Szónya a szoba közepén maradt. Még csak el sem búcsúztak egymástól s Raszkolnyikov mindjárt el is feledkezett róla; az ő szívében csak egy nyugtalanító gondolat telpelődött:

— De hát így van-e mindig? — gondolta újra és újra, a mint a lépcsőn lefelé haladt; — Hát nem lehetne ez abban hagyni, mindent másra változtatni... s nem menni oda?

Hanem azért csak ment. Egyszerre végleg úgy érezte, hogy nincs itt már min telpelődni. Kiérve az utcára, eszébe jutott, hogy nem búcsúzott el Szónyától, hogy az ott maradt a szoba közepén az ő zöld kendőjében, mozdulni sem merve az ő ingerültsége folytán; — megállt egy pillanatra. Ebben a pillanatban egy világos gondolata támadt, mintha csak azért késett volna az a gondolat idáig, hogy végképp lesűjtsa.

— De minek is mentem én ő hozzá! Azt mondtam neki, hogy dolgom van vele; micsoda dolgom? Egyáltalában semmi dolgom sem volt vele! Kijelenteni, hogy *megyek*; hát minek ez? Micsoda kötelesség ez? Szeretem-e vagy mi? Dehogy szeretem, dehogy! Hiszen most is elriasztottam magamtól, mint egy kutyát. Volt nekem szükségem az ő keresztjére? Oh, be nagyot sülyedtem! Nem, a könnyeire volt szükségem, szükségem volt, hogy lássam az ijedelmét, lássam: mint fáj és szorúl össze a szíve. Arra volt szükségem, hogy sajnálkozást keltsek, hogy késedelmeskedjem, hogy' embert lássak. S nekem volt bátorságom ezeket remélni, így ábrándozni magam felől, nekem, a koldusnak, a semminek, a rosszak rosszának.

A csatorna felé ment s nem volt már messzire céljától. De a hídhöz érve megállt és hirtelen befordulva a hídra, a széna-piaczra ment.

Kíváncsian nézegetett jobbra-balra, érdeklődéssel nézett meg minden tárgyat, de semmire sem bírta figyelmét összpontosítani; minden elvillant előtte. — Egy hét vagy egy hónap múlva majd ezen a rabok kocsiján, ezen a hidon keresztül visznek engem valahova; hogy' fogok majd lenézni

erre a csatornára — eszembe jut-e majd mindez? — gondolta magában. — Hát ennek a czégnek betűit hogy fogom majd akkor elolvasni? Ime, az van ráírva, hogy „Társ-üzlet“, nos jól megjegyzem magamnak az á t, az á betűt, aztán megnézem majd egy hónap mulva ugyanezt az á-t; milyennek fogom látni? Mit fogok akkor érezni és gondolni? . . . Istennem, milyen hitványak lehetnek ezek az én mostani . . . tépelődéseim! Persze, mindez igen érdekes lehet . . . a maga nemében . . . (hahaha! mi nem jut eszembe!) . . . úgy teszek, mint egy gyerek, magam magamat rémitgetem; ugyan miért gyalázom magamat? Piha, hogy lökdösődnek! Ez a vastag német — bizonyosan ez lökött meg; ugyan tudja-e, kit lökött meg? Egy asszony a gyerekeivel alamizsnát kér; érdekes, hogy jobb sorsúnak néz engemet magánál. Ejnye esupa kuriózumból is adni kellene neki. Ni, van is egy öt kopejkás a zsebemben, ugyan hogy került ide? Nesze, nesze . . . vedd el matuska.

— Áldjon meg az Isten! — hallatszott a koldus asszony síró hangja.

Raszkolnyikov a széna-piaczra ért. Kellemetlen, nagyon kellemetlen volt neki a nép között lökdösődni, hanem azért mégis éppen oda ment, a hol több népet látott. Mindent odaadott volna a világon azért, hogy egyedül lehessen, de jól érezte, hogy egy pillanatig sem lehetne egyedül. A tömegben egy részeg garázdálkodott; mindenképen táncolni akart volna, de mindig félre bukott. Raszkolnyikov áttörte magát a tömegen, néhány perczig nézte a részeget s egyszer csak szakgatottan föl kaczagott. Egy percz múlva már elfelejtette ezt is, sőt — bár reá nézett — nem vette észre. Aztán eltávozott, azt sem tudva, hogy merre jár; de a mint a tér közepére ért, különös változás történt rajta, egyszeribe különös érzés kezdett rajta uralkodni, megkapva testét, lelkét.

Eszébe jutottak Szónya szavai: Menj el a kereszt-útra, hajtsd meg magad az emberek előtt, csókold meg a földet, a melyet befertőztettél s mondd el az egész világ előtt: Gyilkos vagyok! A mint ez eszébe jutott, összerázkódott. És már annyira nyomta végnélküli töprengése és izgatottsága, kivált az utóbbi órákban, hogy egészen átadta magát legutóbbi érzelmének. Ez az érzés mintegy rohammal jött rá: lelkébe egy szikrát lövelt, s egyszerre egészen elborította a tűz. Rasz-

kolnyikov egészen ellágyúlt s könnyei kicsordúltak. A mint állt, úgy esett végig a földön.

Térden állt a tér közepén, lehajlott a föld felé s megcsókolta azt a sáros földet édesen, boldogan. Fölkelt és még egyszer meghajtotta magát.

— Nézd csak, ez vezeklik! — jegyezte meg egy mellette álló legény.

A többiek elkaczagták magukat.

— Hja, czimboráim, — tette hozzá egy kapatos polgár, — ez Jeruzsálembe készül, most a hozzátartozóitól, a szülőföldjétől búcsúzik, tisztelteti az egész világot, csókoltatja Szent-Pétervár városát és a dominiúmat.

— Még fiatal legényke, — szólott egy harmadik.

— S úriházból való! — jegyezte meg valaki komoly hangon.

— Mai napság nem igen lehet már tudni, ki úri, ki nem.

Ezek a megjegyzések visszatartották Raszkolnyikóvot, s azok a szavak, hogy „gyilkos vagyok“, a melyek talán már a nyelvén lehettek, megfagytak benne. Hanem a gúnyt nyugodtan elviselte s fel sem indulva rajta, elindult egy sikátoron át egyenesen a hivatalos helyiség felé. Abban a perczben, midőn a széna-piacon másodszer hajtotta meg magát a földig, balra fordultában, mintegy ötven lépésnyire Szónyát pillantotta meg. Szónya egy fabódé mögé bújott előre; úgy látszik, mindenütt követte a Raszkolnyikov roskatag lépteit. Raszkolnyikov megnézte s végképpen meggyőződött e pillanatban, hogy Szónya most már el nem válik tőle soha s hogy követni fogja a világ végire is, a hova veti őt a sors. Egész szívében megrendült . . . no, de hát elért már a végzetes helyre.

Elég bátran ment be az udvarra. A harmadik emeletre kellett fölmennie. — Mikor érek én oda föl, — gondolta magában. Általában úgy tetszett neki, hogy a végzetes pillanat még messze van, még sok idő van arra, hogy sok mindent fölgondolhasson.

Újra az a szemét, ugyanazok a tojáshéjak a kanyargó lépcsőkön, a lakások ajtai megint csak úgy szeltére nyitva vannak, ugyanazok a konyhák, a melyekből gőz és bűz ömlik ki. Raszkolnyikov nem volt itt azóta. Lábai zsibbadtak és roskadoztak, de azért csak ment. Megállt egy pilla-

natra, hogy lélegzetet vegyen, hogy rendbe hozza magát, hogy *emberi formája legyen*. De minek? Miért jutott megint eszébe, hogy mit csinál? Ha már ki kell üríteni ezt a poharat, hát nem mindegy már akkor? Mentül hitványabbúl nézek ki, annál jobb. Eszébe jutott Poroh Petrovics Ilya (a Puszkapor-hadnagy), alakja. Csakugyan ahhoz menjen-e? Nem mehetne máshoz? Például Fomics Nikodimhoz? Vagy nem jó volna visszafordulni s elmenni magához a főnökhöz? Legalább magánúton végeznék el . . . Nem, nem! A Puszkaporhoz, a Puszkaporhoz! Ha ki kell inni, hát kiissza egy hajtásra.

Egészen lehülve s alig tudva valamit magáról, benyitott az irodába. Az irodában ezúttal igen kevesen voltak, valami házmesterféle állt ott s még egy parasztember. Az őt ki se nézett a ketreczéből. Raszkolnyikov bement a második szobába. — Meglehet, hogy még nem is fog kelleni szólnom, — gondolta magában. — Itt egy polgári öltözetben levő írnok valamit írt az asztalán. A szögletben ült egy másik írnok; Zametov nem volt ott. Fomics Nikodim, — természetesen, — szintén távol volt.

— Nincs itt senki? — kérdezte Raszkolnyikov, az asztal mellett ülő emberhez fordúlva.

— Kit tetszik keresni?

— A-á-á! Hallatlan ritkaság, orosz szellem van itt . . . no, hogy' is van a versben . . . már elfelejtettem! Va-an szerencsém! — hallatszott egyszerre egy ismerős hang.

Raszkolnyikov összerázkódott. Poroh állt előtte, a ki a harmadik szobából jött ki. — Ez a sors ujjja, — gondolta Raszkolnyikov, — miért van ő itt?

— Hozzánk tetszett jönni? Mi ügyben? — kiáltott Petrovics Ilya. (A mint látszott, igen jókedvben s tán egy kicsit „lelkes“ állapotban is volt.) — Ha valami elintézni valója volna, úgy még jókor tetszett jönni. No, de ha valamiben szolgálhatok . . . Bevallom, hogy . . . ejnye, no, hogy' is csak? Bocsásson meg . . .

— Raszkolnyikov.

— No persze: Raszkolnyikov! Vagy azt hiszi, hogy elfeledtem már? Már, engedelmet kérek, illet ne tegyen föl rólam . . . Rodion Ro. . . Ro. . . Rodionics, — úgy-e kérem?

— Romanovics Rodion.

— Úgy, úgy, úgy! Romanovics Rodion, Romanovics Rodion! Dehogy felejtettem el, sőt nem egyszer emlegettem is önt. Bevallom: nagyon sokszor bántott az engem, hogy önnel akkor olyan . . . később fölvilágosítottak, megtudtam, hogy ön fiatal író, sőt tudós . . . S úgy szólván az első próbálgatás . . . Oh Istenem! Hát hol az az író és tudós, a ki eleinte nem követett el valami furcsaságot! Én és a feleségem, no, az egészen bolondja . . . az irodalomnak és művészetnek! Talentummal, tudománnyal, éles elmével és szellemmel mindent el lehet érni. A kalap, — hja, mit ér például a kalap? A kalap semmi; én a kalapomat Czimermannál szoktam vásárolni; hanem a mi a kalap alatt van s a mi a kalap alól kikerül: azt már nem vehetem meg . . . Bevallom: föl is akartam önt keresni, hogy kimentsem magamat, de eszembe jutott, hogy hátha ön . . . No, de nem is kérdezem, hogy mivel szolgálhatok? Azt mondják, a kegyed családja ide érkezett.

— Igen, anyám és nővérem.

— Sőt voltam is oly szerencsés és boldog, hogy találkoztam a kegyed húgával, — művelt, bájos teremtés. Bevallom, nagyon resteltem, hogy akkor úgy összehorgoltam kegyeddal. Bolond eset! Az a különös gyöngesség, a mely miatt akkor én kegyeddal bizonyos tekintetben rosszul bántam, később a legfényesebben igazolódott. Babona és fanatizmus! Én értem az ön indignációját. Talán bizony családja számára szállást tetszik keresni?

— Ne-em, csak úgy . . . Eljöttem megtudni . . . azt hittem, hogy itt találok Zametovot.

— Ah, úgy! Hiszen önök megbarátkoztak; hallottam. No, Zametov nincs itt, nem alkalmazták a hivatalban. Oh igen: mi elvesztettük Grigorjevics Sándort! Tegnap este óta se égen, se földön semmije; rakonczátlankodott . . . s akközben mindenkivel összeveszett . . . még pedig igen kellemetlenül . . . Szeles fiatal ember, egyéb semmi; pedig szép reményekre jogosított; hát így jár az ember velök, a fiatalság legjobbjával. Valami vizsgát akar tenni; hiszen nálunk csak egy-két szót kell tudni, össze-vissza szalmázni mindent s azzal meg van a vizsga! Ezek nem olyanok, mint ön, vagy az ön barátja, Razumihin úr. Az ön előmenetele a tudományos pályán van s önt már nem semmisíthetik meg a sikertelenségek. Önnek

az élet czifraságai, hogy mondjam: nihil est, — ön aszkéta, barát, remete... Az ön élete: a könyv; füle mögött a toll, tudományos kutatások, ez az, a mi az ön lelkét eltölti. Én magam is némileg... olvasta ön kérem Livingston iratait?

— Nem.

— Hát én olvastam. — Mai napság különben a nihilisták nagyon elszaporodtak; de hát érthető; milyen idők ezek, úgy-e, kérem? Hanem én önnel... azt hiszem, hogy ön talán csak nem nihilista? Feleljen nyíltan, kérem, egész nyíltan!

— Ne-e-m, nem vagyok nihilista.

— De kérem, legyen veln szemben egészen őszinte, ne röstelkedjék, mintha csak maga-magával beszélne. Más dolog a hivatalos szolgálat, ismét más a... ön most azt gondolta, hogy azt akarom mondani: a *barátság*, nem, nem találta ki! Nem a barátság, hanem a polgári és emberi érzelem, a humanitás és szeretet érzelme a felsőbb lény iránt. Lehetek én hivatalos személy, hivatalos elfoglaltságban, de azért bensőmben mindig köteles vagyok védeni a polgárt és az embert s számot adni... De hát ön az imént Zametovot említette. Zametov olyan ember, hogy francia módra, tisztességtelen helyen skandalumokat csinál pezsgő, vagy Don vidéki bór mellett: no hát ez az önök Zametovja! Én meg talán, hogy úgy mondjam, lángolok az odaadástól és magasabb érzelmektől, s azonkívül van állásom, hivatalom, betöltöm a helyemet! Feleséges vagyok és gyermekeim is vannak. Teljesítem polgári és emberi kötelességemet, — de — engedjen meg — ki ő? Úgy beszélek önnel, mint művelt emberrel... Ej, azok a bábaasszonyok nagyon szaporodnak.

Raszkolnyikov kérdőleg húzta föl szemöldökét.

Petrovics Ilya szavai — a ki, úgy látszik, csak nem régen kelt fel az asztaltól — legnagyobb részt mint üres hangok peregetek le előtte. Hanem egy részét mégis megértette; kérdőleg nézett s nem tudta, hogy hová fog az kilyukadni.

— Azokról a nyírott hajú leányokról beszélék — folytatta a bőbeszédű Petrovics Ilya — és bábaasszonyoknak neveztem el őket s úgy hiszem, hogy ez az elnevezés nagyon találó. He-he! Akadémiára mennek, anatómiát tanulnak; no hát tegyük föl, hogy én megbetegszem, hát azt hiszi: ilyen leányzót hivatok, hogy gyógyítson? He-he!

Petrovics Ilya hahotázott, nagyon meg levén elégedve szellemességével.

— Tegyük föl, hogy ez mind a fölvilágosultság után való mérhetetlen szomj; nos megtörténik a felvilágosodás és azzal vége! De minek aztán vele visszaélni? Minek megsérteni tisztességes személyeket, mint a hogy' az a semmirevaló Zametov cselekszi? Miért sértett ő meg engem, kérdem öntől? — Nem is képzeli, mennyire szaporodik az öngyilkosok száma. Az emberek elpocskolják az utolsó garasukat is, aztán megölik magukat. Leányok, fiatal fiúk, vén emberek... Ime, ma reggel is valami nem rég ideérkezett úrról jön a hír. Pavlics Nil úr! mondja csak, hogy' hívják azt a gentlemant, a kiről az imént jelentették, hogy a peterburgi-utcán agyonlőtte magát?

— Szvidrigajlov, — felelte valaki nyersen, részvét nélkül a másik szobából.

Raszkolnyikov összeresztent.

— Szvidrigajlov! Szvidrigajlov agyonlőtte magát? — kiáltott föl.

— Hogyan? Hát ön ismeri Szvidrigajlovot?

— Igen, ismerem... nemrég érkezett ide...

— Nos, igen nem rég érkezett ide. Felesége meghalt,

— Nos, igen; nem rég érkezett ide. Felesége meghalt, pedig oly skandalózusan, hogy nem is képzelné az ember... jegyzőkönyvében néhány szót hagyott hátra, a melyben tudatja, hogy ép észszel, saját elhatározásából hal meg s ne okoljanak senkit halála miatt. Mondják, hogy pénze volt. Honnan tetszik ismerni?

— Én... ismerem... a hugom nevelőnő volt náluk...

— Ba-ba-bal... Igy hát felvilágosításokat adhat felőle. S ön nem is gyanakodott?

— Tegnap láttam őt... ő... bort ivott... én semmit sem tudtam.

Raszkolnyikov úgy érezte, mintha valami rázuhant s őt összenyomta volna.

— Megint mintha elsápadt volna! Itt olyan rekedt levegő van...

— Mennem kell — mormogott Raszkolnyikov, — bocsásson meg, hogy háborgattam...

— Oh kérem, a hányszor csak tetszik! Nagyon szép, hogy meglátogatott s örülök, hogy...

Petrovics Ilya még kezét is nyújtott neki.

— Csak azért jöttem... szerettem volna Zametovval...

— Értem, értem; nagyon örültem.

— Nagyon... örültem, a viszontlátásig... — mosolyodott el Raszkolnyikov.

Kiment; ingadozott. Feje keringett. Nem érezte, hogy áll-e a lábán. Elindult a lépcsőn lefelé, jobb kezével a falhoz támaszkodva. Úgy tetszett neki, hogy valami szolga, a ki fölfelé jött az irodába tartva, kezében könyvvel, — meglökte; — hogy valahol az alsó emeleten egy kis kutya hangosan ugatott, s hogy valami asszony a kutyahez hajított valami laskanyujtót és kiabált rá. Lement s az udvarra lépett. Az udvaron, a kijárással mellett állt Szónya halott-halványan s magából kikelve nézett Raszkolnyikovra. Raszkolnyikov megállt előtte. Szónya arcán valami fájdalmas, kínos kifejezés volt látható. Kezét összecsapta. Raszkolnyikov ajkain szintelen, téveteget mosoly mutatkozott; megállt, elmosolyodott s visszafordult a lépcsőre és elindult megint az iroda felé.

Petrovics Ilya már ült és valami iratokba temetkezett. Előtte ugyanaz a paraszt ember állt, a ki csak az imént lökte meg Raszkolnyikovot a lépcsőn.

— Á-á-á! Ujra itt van! Itt hagyott valamit? ... Nos, mi baja?

Raszkolnyikov halvány ajkakkal, mozdulatlan tekintettel, csöndesen közeledett felé, odaállt az asztalhoz, rátámaszkodott kezével, valamit mondani akart, de nem bírt; csak valami összefüggéstelen hangokat adott.

— Rosszúl van, széket hamar! Üljön le a székre, üljön le! Vízet!

Raszkolnyikov lebocsátkozott a székre, de szeméit nem vette le Petrovics Ilyának nagyon kellemetlen meglepetést kifejező arcáról. Egy perczig megint mindketten egymásra néztek és vártak.

— Én... — kezdte Raszkolnyikov.

— Ígyék egy kis vizet.

Raszkolnyikov elhárította kezével az oda kínált vizet és csöndes, szakgatott, de érthető szavakkal mondta:

— *En öltem meg a multkor fejszével az öreg hivatalnoknét és nővérét Lizavetát és én raboltam ki.*

Petrovics Ilya eltátotta a száját. Mindenfelől oda futottak.

Raszkolnyikov ismételte vallomását . . .

EPILOGUS.

I.

Szibéria. Széles, pusztá folyó partján terül el egy város, Oroszország egyik kormányzósági központja; a városban vár van, a várban fegyház. A fegyházban már kilencz hónap óta ül a második fokú nehéz kényszermunkára ítélt Raszkolnyikov Rodion. Bűne elkövetése óta már majdnem másfél esztendő múlt el.

A bűnügy letárgyalása minden nagyobb akadály nélkül folyt le. A bűnös szilárdan, pontosan és világosan fentartotta vallomását, nem bonyolította össze a körülményeket, nem igyekezett a tények elhallgatásával magára nézve előnyösebbé tenni a helyzetet, nem felejtett el semmi aprólékos részletet sem. Utolsó vonásig elbeszélte a gyilkosság lefolyását, megmagyarázta annak a toknak, a kis fa-deszkának és a rákötött ércsúlynak a titkát, a melyet a meggyilkolt vén asszony kezében találtak; apróra elbeszélte: mint vette el a meggyilkolttól a kulcsokat, leírta ezeket a kulcsokat, a ládát s hogy mikkel volt az tele, sőt még meg is nevezett azokból néhány tárgyat; megmagyarázta a Lizaveta meggyilkolásának a titkát is; elmondta: hogy' jött oda és hogy' kopogtatott Koch, azután a diák ismételte, a mit azok egymásközt beszéltek; elmondta: hogy' futott ő le aztán a lépcsőn és hallotta a Mikolka és Mityka hanczurozását, hogy' bújt el az üres lakásban, hogy' ment haza, — végül megmutatta az udvaron a Vozneszenszkij proszpekten, a kapu mellett, a követ s a kő alatt meg is találták a holmit és a pénz-erszényt. Egy szóval a dolog egész világos volt. A vizsgálók és bírák nagyon, nagyon csodálkoztak a többi közt azon, hogy Raszkolnyikov egy kő alá rejtette a holmit és a pénzszekrényt a helyett, hogy azokat fölhasználta volna, — de még inkább azon, hogy nem-

csak nem emlékezett részletesen az általa elrabolt tárgyakra, hanem még azok számát sem tudta. Különösen az a körülmény, hogy az erszényt még ki sem nyitotta s azt sem tudta, hogy mennyi pénz van abban, valószínűtlennek látszott; (az erszényben háromszáztizenhét ezüst rubel és három huszkopejkás pénzdarab volt; attól, hogy sokáig voltak a kő alatt, a fölülfekvő, legnagyobb papírpénzek nagyon megványadtak.) Sokáig igyekeztek kideríteni, hogy miért hazudik a vádlott éppen ebben az egy pontban, mikor minden egyébben önkéntesen és helyesen bevall mindent. Végre némelyek (különösen a psychologusok) azt is föltételezték, hogy a vádlott csakugyan nem nézte meg az erszény belsejét s azért nem is tudja, hogy mi volt abban s mert ezt nem tudta, azért rejtette a kő alá; ebből aztán azt következtették, hogy a bűnt a vádlott nem követhette el másképpen, mint bizonyos időleges észbeli megzavarodásában, úgyszólván a gyilkosság és rablás beteges monomániájában, a nélkül, hogy célja és számítása lett volna ebből hasznot húzni. Ez időben éppen divatba jött az időleges elmezavar theoriája, a mely zavart oly gyakran igyekeznek napjainkban ráfogni a különféle bűnösökre. Ezenkívül Raszkolnyikov régtől való hipocondrikus állapotát sok tanú is pontosan bizonyította, így: Zoszimov orvos, aztán Raszkolnyikov volt barátai, háziasszonya s a cseléd. Mindez nagyban hozzájárult ama következtetéshez, hogy Raszkolnyikov nem hasonlítható közönséges gyilkoshoz, zsványhoz és rablóhoz, hanem hogy itt valami más ügygel van dolguk. Az így vélekedők nagy bosszúságára maga a bűnös úgyszólván meg sem próbálta magát védelmezni; az utolsó kérdésre, hogy hát voltaképpen mi indíthatta őt a gyilkosságra és rablásra, egész nyíltan, az ő sajátos nyers őszinteségével azt felelte, hogy mindennek nyomorúságos helyzete, szerénysége, tehetetlensége volt az oka, valamint az, hogy szerette volna életpályáján való haladását néhány, legalább háromezer rubellel könnyebbé tenni, a mely összegről azt hitte, hogy a meggyilkoltnál megtalálja. A gyilkosságra könnyelmű és kislelkű jelleménél fogva határozta el magát, hajtatva ezenkívül szegénységéből és szerencsétlenségéből folyó izgalmai által. Arra a kérdésre, hogy mi indította maga-magának a följelentésére, bevallotta nyíltan, hogy tiszta szívből eredő megbánás. Mindez már majdnem az érzéktelenségig ment...

Az ítélet azonban szelídebbül ütött ki, mint várni lehetett volna, tekintve a teljes bűnösséget; — de enyhébb volt az ítélet talán azért is, mert a bűnös nemcsak nem igyekezett magát védeni, de mintha még inkább azon lett volna, hogy mentül jobban bevádolja magát. Minden különös és sajátos körülményt tekintetbe vettek. Hogy a bűnös a bűn elkövetése előtt beteges és elhagyott állapotban volt, az iránt semmi kétség sem forgott fenn. Azt, hogy az elrablott holmit nem használta föl, részben annak tudták be, hogy fölébredt benne a megbánás, részben pedig annak, hogy elméje a bűn elkövetésekor nem volt egészen tiszta. Lizaveta megölése szintén az utóbbi föltevés bizonyítékául szolgált: valaki két gyilkosságot követ el s ugyanakkor elfelelji azt, hogy az ajtó nyitva van! Végül az önkénytes jelentkezés éppen abban az időben, mikor az ügy rendkívül össze volt bonyolítva egy babonás embernek (Nikolájnak) hazug jelentkezésével, s ezenkívül, mikor a valódi bűnöst illetőleg nemcsak világos nyom nem volt, de úgyszólván gyanú is alig létezett (Petrovics Porfir teljesen megtartotta szavát), — mindez a körülmény befolyással volt arra, hogy az ítélet enyhébben üssön ki.

Ezeken kívül még más, egészen váratlan körülmények is mutatkoztak, a melyek nagy előnyére voltak a vádlottnak. Razumihin végzett tanuló valahonnan előásta és bebizonyította, hogy a vádlott, Raszkolnyikov, mikor az egyetemre járt, utolsó garasaival segítette egy szegény, tüdővésztes egyetemi tanulótársát s csaknem egy félévig ő tartotta. Mikor pedig meghalt, akkor annak életben levő öreg és elgyengült apját segélyezte (a kit a meghalt tanuló csaknem tizenhárom éves korától kezdve a saját keresményéből tartott fenn), majd elhelyezte ezt az öreget egy betegápoló intézetben s a mikor itt meghalt, eltemettette. Mindezek a dolgok igen jó benyomást gyakoroltak Raszkolnyikov bírásra.

Volt háziasszonya, meghalt menyasszonya anyja, özvegy Zarniczina szintén bizonyította, hogy mikor még a másik házban az Öt-Szögletben laktak, Raszkolnyikov egy tüzeset alkalmával, éjjel, egy már egészen beégett lakásból két kis gyereket mentett ki és akkor meg is égette magát. Ezt a tényt egészen pontosan kiderítették és sok tanú bizonyította annak valódiságát. Egy szóval, az lett a dolog vége, hogy a bűnöst másodfokú, tekintve a bűnösnek önkéntes je-

lentkezését és több enyhítő körülményt, mindössze nyolcz évig tartó kényszermunkára ítélték.

Raszkolnyikov anyja még a pör kezdetén megbetegedett. Dunya és Razumihin módját ejtették, hogy az egész pör tartamára elvigyék őt Pétervárról. Razumihin a vasút mentében választott ki egy várost, közel Pétervárhoz, hogy figyelemmel kísérhesse a pör folyamának minden részletét s egyúttal lehetőleg mentül többször találkozhassek Romanovna Avdotyával. Alexandrovna Pulheria betegsége valami sajátságos idegbaj volt, összekötvé bizonyos, — ha nem is teljes, de legalább is részleges elmezavarral. Dunya visszatérve a bátyjával való utolsó találkozásáról, anyját már egészen betegen, lázban, önkivületben találta. Ugyanaznap este beszélte meg Razumihinnal azt is, hogy mit feleljenek majd anyjának, ha az Rogyáról tudakozódik, sőt Razumihinnal együtt egész történetet fundált ki, hogy Raszkolnyikov elutazott valahová messzire, Oroszország határán túlra, bizonyos megbízásban, a mely végre hírt és vagyont fog szerezni. Hanem aztán nagyon csodálkoztak azon, hogy sem akkor, sem később nem kérdezősködött erről Alexandrovna Pulheria. Ellenkezőleg: ő maga is egész történetet gondolt ki fia váratlan elutazásáról; könnyezve beszélgette, hogy járt ő nála Rogya búcsúzni; ekközben sejteni engedte, hogy csak ő tud bizonyos igen fontos és titkos dolgokról, és hogy Rogyának igen sok, hatalmas ellensége van, úgy, hogy kénytelen előlük is rejtőzködni. A mi az ő jövőjét illeti, azt Alexandrovna Pulheria is kétségtelennek és fényesnek hitte, csak múltjának el bizonyos ellenséges körülmények; biztosította Razumihint, hogy az ő fia idővel még államférfi is lehet, hogy e mellett bizonyít az ő hírlapi cikke és fényes irodalmi tehetsége. — Ezt a cikket szüntelenül olvasgatta, néha fenhargon is, és azzal aludt el, de azt, hogy hol van most hát Rogya, egyszer sem kérdezte, ámbár úgyszólván sohasem ejtettek ki előtte egy szót sem, — a mi már magában gyanút ébreszthetett volna benne. Végre némely pontokat illetőleg félni kezdtek Alexandrovna Pulheria ezen sajátságos hallgatagságától. Így például, még csak nem is panaszkodott a miatt, hogy fia nem irt neki levelet, holott ezelőtt, mikor a kis városban laktak, egyedül az a reménykedés és várakozás tartotta, hogy mentül hamarabb levelet kapjon az ő szeretett Rogyájá-

tól. Ez a mostani körülmény megmagyarázhatatlan volt Dunya előtt s nagyon nyugtalanította őt; az a gondolata támadt, hogy anyjának talán valami rémitő előérzete van fia sorsát illetőleg s azért fél kérdezősködni, nehogy még valami rémitőbbet halljon. Mindenesetre Dunya világosan látta, hogy Alexandrovna Pulheria gondolatai nem rendesek.

Néhányszor megtörtént, hogy szándékosan olyan irányba terelte a beszélgetést, a melyben nem lehetett kikerülni a kérdést, hogy hol van hát Rogya? Ha a feleletek nem elégitették ki és gyanút ébresztettek, akkor egyszerre rendkívül elszomorodott és elnémult, a mi aztán igen hosszú ideig tartott. Dunya végre belátta, hogy nehéz hazudni és meséket kitalálni s arra a meggyőződésre jutott, hogy legjobb bizonyos dolgokról hallgatni; de egyre világosabb lett, hogy szegény anyja rettenetes gyanút táplál.

Eszébe jutottak Duniának fivére szavai, hogy anyja kihallgatta őt, mikor lázban beszélt ama végzetes napra virradó éjjel, a Szvidrigajlovval történt találkozás után; vajon nem hallott-e meg akkor valamit? Gyakran, néha néhány napi, sőt néhány heti bánatos, sötét hallgatás és szótalán könnyek után, a beteg asszony mintegy hiszterikusan megélenkült s egyszerre fenhangon kezdett beszélni a fiáról, reménységeiről, a jövőről . . . Fantáziája néha nagyon különös volt. Igyekeztek őt megnyugtatni, áltatni (ő maga talán jól is látta, hogy szándékosan ráhagynak mindent, a mit mond), de azért ő csak beszélt.

Őt hónappal a bűnös jelentkezése után, kimondták rá az ítéletet. Razumihin meglátogatta őt a börtönben, a mikor csak lehetett, Szónya szintén. Végre bekövetkezett a válasz: Dunya biztosította Rogyát, hogy ez a válasz nem történik örökre, Razumihin szintén. Razumihin fiatal, heves fejében egészen megerősödött az a terv, hogy a következő három, négy évben, a mennyire csak lehetséges, meg kell vetni alapját a jövőnek, összeszedni valami kis pénzt s Szibériába menni, a mely minden téren a meggazdagodás helye s a hol a munkás és a tőke kevés; ott megtelepedni abban a városban, a hol Rogya lesz, és . . . mindnyájoknak együtt kezdeni új életet.

A búcsúzásnál mind sirtak. Raszkolnyikov az utolsó napokban ugyan gondolkozó volt, sokat kérdezősködött anyja

felől s mindig nyugtalankodott miatta. Sőt már annyira aggódott anyja miatt, hogy Dunyát izgatottá tette vele. Megtudva, hogy anyja milyen beteg állapotban van, nagyon elbúsult. Szónyával szemben, nem tudni miért, egész idő alatt nagyon szótalan volt. Szónya, annak a pénznek a segítségével, a melyet Szvidrigajlovtól kapott, már régen elkészült arra, hogy követni fogja azt a rabszállító menetet, a melyben Rogya is lesz! Erről soha egy szó sem volt közte és Raszkolnyikov közt, de mindketten tudták, hogy ez úgy lesz. A legutolsó búcsúzásnál Raszkolnyikov különösen elmosolyodott nővérének és Razumihinnek boldog jövődőt ígérő, lángoló szavaira, hogy mi lesz, mikor ő majd kikerül a fogságból, s azt jövendőlte, hogy anyjának beteges állapota hamarabb véget fog érni, mint nyomorúsága. Végre ő és Szónya útra keltek.

Két hónap múlva Dunyecska férjhez ment Razumihinhoz. A lakodalom szomorú és csöndes volt. A meghívott vendégek közt voltak Petrovics Porfir és Zoszimov. Az utóbbi időkből Razumihin igen erős elhatározású férfinak mutatkozott. Dunya vakon hitte, hogy Razumihin minden tervét végre fogja hajtani, — de nem is lehetett nem hinnie; vasakarát mutatkozott ebben az emberben. A többi közt Razumihin megint eljárt az egyetemi előadásokra, hogy bevégezze a kurzust. Mindketten minden pillanatban a jövőre való tervezgetéssel voltak elfoglalva; mindketten erősen számítottak rá, hogy öt év alatt bizonyosan elköltöznek Szibériába. Addig az ideig azzal vigasztalták magukat, hogy ott van Szónya . . .

Alexandrovna Pulheria örömmel áldotta meg leánya és Razumihin frigyét, de mintha e házasság után még szomorúbb és aggódóbb lett volna. Hogy néhány jó perczet szerezzen neki, Razumihin elbeszélte neki a többi közt a szegény diák és annak beteges apja esetét, majd azt is, hogy Rogya megégette magát és beteg is volt, mikor a mult évben két kis gyereket kimentett a halál veszélyéből. A különben is zilált kedélyű Alexandrovna Pulheriát e két eset hallatára rendkívüli elragadtatás fogta el. Szüntelenül arról beszélt, még az utcán is elfogta az embereket, (habár Dunya mindig kísérte őt). Az omnibuszokban, boltokban, mihelyt hallgatóra talált, bárki lett légyen is az, fiára, annak hirlapi cik-

kére vitte a beszélgetést, azután arra, hogy miképp segíezze tanulóársát, hogy' égette meg magát a tüzeset alkalmával stb. Dunyecska már nem tudta, hogy' tartóztassa őt vissza. Az ilyenkor izgatott, beteges állapoton kívül attól is lehetett félni, hogy valakinek eszébe juthat Raszkolnyikov vezetékneve, visszaemlékezve a lefolyt törvényszéki tárgyalásra s beszélni talál erről. Alexandrovna Pulheria megtudta, hogy hol laknak a tűzveszélyből kimentett gyerekek s minden áron meg akarta azokat látogatni. Végre nyugtalansága a végsőkig növekedett. Néha egyszerre csak rászedte a sírást, gyakran betegeskedett s lázában félre beszélt. Egyszer egy reggel egyenesen kijelentette, hogy az ő számítása szerint Rogyának nemsokára meg kell érkeznie, mert ő emlékezik rá, hogy mikor Rogya tőle elbúcsúzott, maga említette, hogy kilencz hónap múlva kell őt visszavárni. Ugyanezért elkezdett a házában rendezkedni s készült a vizontlátásra, kezdte berendezni Rogya számára a szobát (a saját magáét), tisztogatta a butorokat, kimosta a régi függönyöket s ujakat aggatott föl stb. Dunyát ez nagyon bántotta, de hallgatott, sőt maga is segített a szobát a bátyja számára rendbe hozni. Egy izgatott nap után, a melyet Alexandrovna Pulheria folytonosan magánkívüli örömben, örvendező ábrándozások és könnyek közt töltött, éjjel rosszul lett és reggelre már teljes láz és önkívület vett rajta erőt. Hideg-láza volt. Két hét múlva meghalt. Félrebeszélésében oly szavakat ejtett, a melyekből azt lehetett következtetni, hogy sokkal inkább gyanította fiának rettenetes sorsát, mint képzelték.

Raszkolnyikov sokáig nem tudta meg anyja halálát, habár Pétervárral mindjárt Szibériába történt elvitele óta állandó levelezést folytatott. A levelezést Szónya közvetítette, a ki minden hónapban pontosan írt Pétervárra Razumihin címére s minden hónapban pontosan megkapta a feleletet. Szónya leveleit kezdetben Dunya és Razumihin száraznak, nem kielégítőnek találták; de végre mindketten abban állapodtak meg, hogy nem is lehet jobban írni, mert ezekből a levelekből utóljára is teljesen és pontosan tájékozva vannak szerencsétlen testvérük sorsáról. Szónya levelei csupa napi eseményekkel voltak tele, egészen egyszerűen és világosan voltak bennük leírva Raszkolnyikov fogsági élményei. Nem volt bennük szó Szónya reménykedéséről, nem voltak a jövőt

illető találgatások, sem az ő érzelmeinek leírásai. Az ő lelki-állapotának s általában benső életének leírása helyett egyszerű tényeket sorolt föl, tudniillik Raszkolnyikov saját szavait, egészségi állapotát, hogy miket óhajtott mikor néha találkoztak, mit kérdezett, mit bizott rá stb.

Mindezek igen aprólékosan voltak megírva. A szerencsétlen képe végre maga-magától kidomborodott, pontosan és világosan lerajzolódott; nem lehetett benne tévedni sem, mert mind való tények voltak azok.

Csakhogy igen kevés vigasztalót találtak Dunya és férje ezekben a tudósításokban, kivált kezdetben. Szónya folytonosan azt írta, hogy Raszkolnyikov mindig mogorva, szótalan s majdnem semmit sem törődik azokkal a hírekkel, a melyeket ő közöl vele mindannyiszor, valahányszor levelet kap Péter ~~arról~~ arról, hogy néha anyja felől tudakozódik, mikor Szónya látta, hogy Raszkolnyikov ki fogja találni a valót s elmondta neki anyja halálát, Szónya nagy csodálkozására még anyja halálának híre sem hatott rá valami nagyon, legalább úgy vette ki a tekintetéből.

Tudatta Szónya a többi közt, hogy Raszkolnyikov, ám-bár szemmel láthatólag magába van mélyedve s mindentől elzárkózott, új életmódjába egészen beletörődött; világosan fölfogja helyzetét, nem várja egyhamar sorsa jobbrafordultát, nincsenek könnyelmű reményei (a mi oly különös az ő helyzetében) s az új környezetből, a mi pedig oly kevésbé hasonlít az ezelőttiéhez, úgyszólván semmi sem lepi meg őt. Tudatta Szónya azt is, hogy Raszkolnyikov egészsége kielégítő; jár dolgozni, a mitől nem irtózik, de a mit nem is óhajt; az ételek iránt közönyös, csakhogy az étel, kivéve a vasárnapiakat és ünnepnapokat, oly rossz, hogy végre is elfogadott Szónyától egy kis pénzt, hogy abból naponkint teázhasson, minden egyébre nézve pedig kérte Szónyát, hogy ne nyugtalankodjék, biztosítván őt, hogy mindezek az ő miatta való gondoskodások csak bántják: Tudatta továbbá Szónya, hogy Raszkolnyikov a fegyházban a többiekkel együtt van elhelyezve; a fegyház belsejét ő, Szónya, nem látta, de azt következteti, hogy az nagyon szűk, tisztátalan és egészségtelen, — hogy Raszkolnyikov priesen hál, pokrócot terítve maga alá s nem is akar magának jobb hálóléhelyet készíteni; hogy nem azért él ily nyomorogva, mintha az úgy

volna rendelve, hanem egyszerűen azért, mert egész közönyösen megadta magát sorsának.

Szónya őszintén megírta, hogy Raszkolnyikov kivált kezdetben nemcsak nem érdeklődött az ő látogatásai iránt, hanem még boszankodott is reá, szófukar, sőt goromba volt irányában, hanem végre megszokta ezeket a találkozásokat, sőt már csaknem szükségét érezte azoknak annyira, hogy nagyon rosszul esett neki, mikor Szónya néhány napig beteg volt s nem látogathatta meg őt. Találkozni szoktak ünnepnapokon a fegyház kapujában vagy az őrszobában, a hova lehijják Raszkolnyikovot néhány perczre, hétköznapokon pedig a munka helyén, a hova Szónya eljár hozzá, vagy pedig a műhelyekben, téglagyárakban, vagy az Irtys-folyó partján levő dologházakban.

Magáról azt a hírt adta Szónya, hogy sikerült neki a városban néhány ismerőst és keresetet találni; varrással foglalkozik s minthogy a városban alig van divatárusné, ő sok háznál szinte nélkülözhetetlenné vált; csak azt nem említette, hogy az ő közbenjárásával Raszkolnyikov is pártfogást nyert a felügyelőségtől, hogy kényszermunkáján könnyítettek, stb. Végre az a hír jött, (Dunya már az utóbbi levelekben is észrevett valami különös izgatottságot), — hogy Raszkolnyikov mindenkitől idegenkedik, hogy a fegyházban rabtársai nem szeretik, hogy egész napokig nem szól egy szót sem és nagyon halvány. A legutolsó levelében pedig egyszerre csak azt írta Szónya, hogy Raszkolnyikov nagyon, aggasztóan beteg, a kórházban fekszik a rab-osztályban . . .

II.

Raszkolnyikov már régóta beteg volt; de nem a fegyházi élet kínjai, nem a munka, nem az étel, nem a leborotvált fej, nem a durva ruha törték meg őt: oh! bánta is ő ezeket a bajokat és megpróbáltatásokat! Ellenkezőleg; még örült a munkának; munka közben fizikailag jól kifáradva, legalább elérte azt, hogy néhány óráig nyugodtan alhatott. Bánta is ő azt az ételt, a mely nem volt egyéb, mint paréjjal főzött káposztaleves. Hiszen régebben, mikor diák volt, gyakran még ilyet sem evett. Ruhája meleg volt s jelenlegi életmódjá-

hoz alkalmazott. A lánczot nem is érezte magán. Vagy szégyelhetette-e leborotvált fejét és rövid ujjasát? Kitől? Szónyától? Szónya félt tőle, hát hogy' szégyenkezhett volna Szónya előtt?

S mégis! Szégyenlette biz ő magát Szónya előtt is, a kit e miatt indulatos és nyers magaviseletével kínzott. Csak-hogy nem borotvált fejét és lánczait szégyelte: büszkesége volt nagyon megsértve; büszkeségének sérelme tette beteggé is. Oh, beh boldog lett volna, ha legalább maga magát tudta volna vádolni! Elviselt volna ő akkor mindent, még a szégyent és lenézzést is. De bár szigorúan ítélte maga fölött: meg-rögzött lekiismerete nem talált semmi különös, rettenetes bünt múltjában, csak *bal-sikert*, a mi bárkivel megeshetik. Különösen azért szégyelte magát, hogy ő, Raszkolnyikov, ily vakon, reménytelenül, mélyen és bután elveszett, elveszett a sorsnak valami vak rendje folytán, kénytelen megadni és megaláznai magát valami végzet „oktalansága“ előtt, ha csak valamennyire is nyugalmat akar.

A tárgy és cél nélküli félelem a jelenben, a minden haszon nélkül való, szakadatlan áldozata a jövőben: ez állt ő előtte a világon. S mi az, hogy nyolcz év múlva még csak harminczkét éves lesz, s újra kezdheti az életet! Minek éljen? Mi vár rá? Mire törekedjék? Éljen csak azért, hogy létezzen? Hiszen eddig ezerszer is kész lett volna életét egy eszméért, egy reményért, sőt egy álmokéért is fölláldozni. Maga a lét neki mindig csekélység volt; mindig nagyobbbat akart. Meg-lehet, hogy csak vágyainak nagy erejénél fogva nézte magát olyan embernek, a kinek több engedhető meg, mint másnak.

S ha a sors úgy hozná is magával, hogy magába szálljon, mély, szívét megrendítő, ábrándjait elkergető bűnbánatot érezzen, olyan bűnbánatot, a melynek rettentő kínjaitól nem volna látható a lelkében levő tépelődés, hogy' örülne annak! Hiszen a kinszenvedés és könnyek — szintén élet. Hanem ő nem érzett megbánást bűnében.

Legalább hát tudott volna magára haragudni ostobaságáért, mint haragudott előbb képtelen és bolond tetteiért, a melyek őt rabságra juttatták. De most, a *szabadságban*, újra átgondolta, megítélte tetteit s egyáltalában nem találta azokat oly képtelenségeknek és ostobaságoknak, mint a mi-lyeneknek abban a végzetes időszakban tetszettek neki.

— Mivel, de mivel lett volna ostobább az én eszmém azon más eszméknél és theóriáknál, a melyek egymásba ütközve, egymást kergetve jöttek a világra, elkezdve attól az időtől, mióta ez a világ áll? — gondolta magában. Csak teljesen független, széles és a közönséges befolyásoktól ment tekintettel kell a dolgokat nézni s akkor az én eszmém bizonyosan nem fog olyan . . . különösnek látszani. Oh, ti garasos tagadók és okoskodók, miért álltok ti meg félúton? Miért tetszik nekik az én tettem olyan képtelennek? — szólt magában. — Azért, mert az — rossz tett? Mit jelent az a szó, hogy rossz tett? Az én lelkiismeretem nyugodt. Igaz, hogy főbenjáró bünt követtem el; igaz, hogy meg van sértve a törvény betűje, hogy vér ontatott, — nos, hát vegyétek le a törvény betűiért a fejemet . . . s azzal vége! Igaz, hogy e szerint az emberiségnek sok jótévőjét, a kik nem úgy öröklötték a hatalmat, hanem maguk ragadták azt magukhoz, mondjárt első lépésüknél meg kellene büntetni. Hanem azoknak minden jól sikerült s azért aztán nekik *igazuk is van*, — nekem nem sikerült, tehát, úgy látszik, nekem nem volt igazam és jogom arra a lépésre magamat eltökélni.

Egyedül abban az egyben ismerte be bűnét, hogy nem viselte azt el, hanem följelentette magát.

Azzal is sokat évődött, hogy miért nem ölte meg akkor magát? Miért állt akkor a folyó partján s miért ítélte jobbnak azt, hogy följelentse magát? Hát olyan nagy ereje volna az élni-vágyásnak s oly nehéz volna azt legyőzni? Hiszen még Szvidrigajlov is legyőzte, pedig az ugyancsak fél a haláltól.

Tépelődve vetette föl magában ezt a kérdést s nem jutott eszébe, hogy már akkor is, mikor a folyó mellett állt, talán nagy hazugságot érezhetett magában és meggyőződésében. Nem tudta fölfogni, hogy ez az érzés előjele volt az ő életében majdan bekövetkező változásnak, az ő megváltatásának és annak, hogy majd más szemmel nézze a világot.

Ő csak az ösztönnek homályos működését látta ebben, a melyet nem bírt sem leküzdeni, sem átlépni (mert gyöngé volt és tehetetlen). Ránézett rabsársaira és csodálkozott: mennyire ragaszkodtak azok is mind az élethez, mily nagyra becsülték azt. Különösen úgy tetszett előtte, hogy fogházban az életet még jobban szeretik és megbecsülik, jobban föl-

fogják annak értékét, mint a szabad életben. Mily roppant gondokat és megpróbáltatásokat állt ki némelyikök, például a csavargók! Hát olyan nagy értéke lehet ezek előtt egy nap-sugárnak, egy csalitos erdőnek, egy valahol messze, ismeretlen mélységből buzogó forrásnak, a melyet ezelőtt három évvel fedezett föl s a melynek viszontlátásáról úgy álmadozott, mint a szerelmes kedveséről. Látja azt a forrást álmában, körülte a zöld pázsitot, a bokorban az éneklő madarat. S tovább vizsgálódva még megmagyarázhatatlanabb példákat látott.

A fegyházban természetesen eleinte sokat figyelemre sem méltatott környezetéből, nem is akarta látni őket. Mindig lesütött szemmel járt; nem esett jól neki a látás, nézés. De aztán sok mindenben csodálkozott s mintegy akaratlanul megfigyelt olyat is, a mit előbb föl se vett. Leginkább csodálkozott azon a roppant, áthidalhatatlan ürön, a mely őt a többiektől elválasztotta. Úgy tűnt föl előtte, mintha ő nem abból a nemzetből való volna, a melyből a többiek. Ő és a többi fogoly bizalmatlanul és barátságtalanul néztek egymásra. Fölfogta ennek az elkülönülésnek általános okait, de régebben sohase vélekedett volna úgy, hogy ezek az okok oly mélyek és erősek lehessenek. A fegyházban voltak deportált lengyelek és politikai vétkesek is. Ezek egyszerűen idiotáknak, csöcseléknak tartották a többieket s lenézték őket; de Raszkolnyikov nem tudott így tenni: ő világosan látta, hogy ezek az idioták sok dologban sokkal okosabbak, mint azok a lengyelek. Voltak oroszok is, a kik lenézték a nép fiait: egy volt tiszt és két szeminarista. Raszkolnyikov világosan fölfogta ezek szenvedését is.

Őt magát sem szerették és mindnyájan kerülték. Végül még gyűlölni is kezdték, de hogy miért, — azt nem tudta. Gyanakodtak rá, nevettek rajta, nevétték a bűnét azok, a kik sokkal bűnösebbek voltak, mint ő.

— Te úr vagy! — mondták neki. — Kellett neked az a fejsze a kezvedbe? Nem úrnak való az.

A nagybőjt második hetében rákerült a sor, hogy a zárkájában lakókkal együtt gyónni menjen. Elment a templomba s imádkozott a többivel. Egyszer, maga sem tudva miért, veszekedés keletkezett köztük s egyszer mindannyian dühösen meghoranták.

— Te istentagadó! Te nem hiszed az Istent! — kiabálták neki. — Agyon kell téged verni.

Ő sohasem beszélt velök az Istenről és a hitről, de azok meg akarták őt ölteni, mint hitetlent; ő hallgatott s nem felelt nekik. Egy rab határozott rossz szándékkal reá akarta magát vetni; Raszkolnyikov szó nélkül, nyugodtan várta, a szempillája sem mozdult meg, arcának egy izma sem mozogott meg. Az őrnek még jókor sikerült Raszkolnyikov és a gyilkolni szándékozó közé állni, — különben vér folyt volna.

Volt még egy kérdés, a mit nem bírt magának megmagyarázni: miért szerették meg Szónyát mindannyian? Szónya nem kereste a szeretetöket, azok ritkán látták őt, néha csak a munka helyén, mikor ő oda ment egy-egy pillanatra, hogy Raszkolnyikoval találkozzék. S mégis mindannyian ismerték s tudták, hogy Szónya ő utána jött ide; tudták: hol él, hol lakik? Pénzt nem adott, különös szíveséget sem tett nekik Szónya, csak egyszer, húsvétkor hozott az összes raboknak ajándékot: kalácsot és süteményt. Hanem lassankint köztük és Szónya közt sokkal közelebbi barátság fejlődött ki; Szónya levelet írt a rabok nevében azok rokonainak és postára tette a leveleket. A rabok rokonai, ha a városba jöttek, megállapodás szerint Szónyánál tették le a foglyok számára szánt holmit, még pénzt is; feleségeik és szeretőik ismerték Szónyát s eljártak hozzá. S ha Szónya megjelent a munkahelyen, hogy Raszkolnyikoval találkozék, vagy egy-egy rabcsapattal találkozott, mind levették a sapkájukat és üdvözölték őt. — Matuska, Szemjonovna Zsófia, te mi édes anyánk, te szelíd, te szenvedő! — mondák a nyers, mogorva rabok annak a kis hitvány teremtésnek. Szónya mosolygott és visszaköszöntötte őket s mindnyájan nagyon szerették, ha mosolygott. Szerették még a járását is, megfordultak s úgy nézték, hogy' megy, s áldották őt, dicsérték még azért is, mikor már nem tudták másért dicsérni, hogy ő oly kicsinyke. Még gyógyítást is nála kerestek.

Raszkolnyikov egész bőjtön és húsvéton át a kórházban feküdt. Fölgógyulva eszébe jutottak lázas állapotban látott álmái. Azt álmodta volt betegségében, mintha az egész világ el lett volna ítélve valamely rettenő, sohasem látott és soha nem hallott pestis áldozatául, a mely Azsia belsejéből jött Európába. Mindenkinek el kellett pusztúlnia, kivéve né-

hány, nagyon kevés számú választottat. Valami új mikroszkopikus trichinek jelentek meg, a melyek megmétélyezték az emberek testét. Csakhogy ezek a teremtmények lelkes, akarattal bíró lények voltak. Azok, a kiknek testét ezek megmétélyezték, azonnal ördögösekké váltak és megőrültek. De soha, soha emberek magokat nem tartották oly eszeseknek s az igazságban tántoríthatatlanoknak, mint ezek az inficiáltak. Sohasem tartották magukat meggyőződésükben, tudományukban, erkölcsi elveikben és hitükben szilárdabbnak. Egész falvak, egész városok és népek beléestek a métélybe és megőrültek. Mindnyájan önkivületi állapotban voltak s egyik nem értette a másikat; mindegyik azt hitte, hogy egyedül benne él az igazság, fájt neki, ha másokat látott, a mellét verte, sirt és kezeit tördelte. Nem tudták, kit és hogyan kell elítélni, nem tudtak megegyezni abban, hogy mit kell tartani rossznak, mit jónak. Nem tudták, kit kell vádolni és kit fölmenteni. Az emberek képtelen haragjukban egymást ölték. Egész hadakban törtek egymásra, hanem a hadak, mikor már éppen indulóban voltak, egyszerre megbomlottak maguk közt, a sorok szétmentek, a katonák egymásra rohantak, szúrták, vágták, harapták, ették egymást. A városokban egész napokon át húzták a vészharangokat; összehítták az embereket, de hogy kit és minek hítták, senki sem tudta s roppant nagy volt a zavar. Abbahagyták a rendes foglalatosságokat, mert mindenki eszméssel tépelődött, javítási tervekkel állt elő s nem tudtak semmiben megegyezni; a földműveléssel is fölhagytak. Összefutottak egy csomóba az emberek, megegyeztek egymás között valami iránt, megesküdték, hogy nem hagyják el egymást, — hanem mindjárt valami egészen másba kezdtek, mint amott az imént elhatározták; elkezdték egymást vádolni, veszekedtek, marakodtak. Megkezdődtek a tüzesetek, beköszöntött az éhség. Mindnyájan, de mindnyájan elvesztek. A pestis nőtt és mind tovább terjedt. Az egész világon csak néhány ember bírt megmenekülni. Ezek tiszták és kiválasztottak voltak, arra rendelve, hogy új emberi nemzedéket alapítsanak s új életet kezdjenek, megújítsák és megtisztítsák a földet, — de sehol senki nem látta ezeket az embereket, senki sem hallotta szavukat.

Raszkolnyikovot nagyon gyötörte, hogy ez az esztelen álmom oly nehezen és kínosan nyomja emlékezőtehetségét, hogy

e szomorú álmok benyomásai oly sokáig nem akarnak el-
tünni. Már két hét múlt el husvét után; meleg, fényes ta-
vaszi napok jártak; — rabok czelláiban kinyitották az ablako-
kat, (a melyeknek rácsozatai alatt járt föl s alá az ör).
Szónya a betegség egész ideje alatt csak kétszer látogathatta
meg Raszkolnyikovot a kórházban; mindig engedelmet kel-
lett rá kérni s az nehézséggel járt. Hanem a kórház udva-
rára, az ablak alá gyakran eljárt, különösen esténként, sokszor
csak azért is, hogy egy rövid percze megálljon az udvaron s
legalább messziről megláthassa a kórház ablakát. Egyszer
estefelé a csaknem egészen fölépült Raszkolnyikov elszende-
redett; fölébredve véletlenül az ablakhoz ment és meglátta
a távolban a kórház kapujánál Szónyát. Szónya állt és
mintha várt volna valamire. Raszkolnyikov szívét ebben a pil-
lanatban úgy elfogta valami: összerázkódott és sietve elment
az ablaktól. Másnap és harmadnap már nem jött el Szónya,
Raszkolnyikov úgy érezte, hogy nyugtalanul várja Szónyát.
Végre kibocsátották a kórházból. Visszakerülve a börtönbe,
megtudta a raboktól, hogy Szemjonovna Zsófia megbetege-
dett, otthon fekszik és sehova nem mehet.

Raszkolnyikov igen nyugtalankodott, elküldött Szó-
nyáról tudakozódni. Megtudta, hogy a betegség nem veszé-
lyes. Szónya megtudva, hogy Raszkolnyikov búsul és aggó-
dik miatta, irónnal levelet írt neki, tudatta vele, hogy már
sokkal jobban van, hogy csak egyszerű meghülése volt s hogy
hamar, nagyon hamar el fog jönni, találkozni vele a munka
helyén. Mikor Raszkolnyikov elolvasta ezt a levelet, szíve
hevesen és fájdalmasan vert.

Megint világos, meleg nap volt. Raszkolnyikov jókor
reggel, hat órakor ment ki munkára, a folyó partjára, a hol
egy színben alabástrom-égető kemence volt föllállítva. Mind-
össze csak három munkást küldtek ide. A rabok egyike egy
örrel elment a várba valami műszerekért, a másik fát
készített s rakott a kemenczébe. Raszkolnyikov kiment a szín-
ből a folyó-partra, leült a színhez tartozó gerendára s nézte
a széles, puszta folyót.

A magasan fekvő partról messze lehetett látni. A távol
eső, túlsó partról töredezve áthallatszott egy dal. A nap-
fénynyel elárasztott végtelen pusztán alig észrevehető pon-

tokban látszottak a vándor jurták.* Ott szabadság honolt s más emberek éltek, egyáltalában nem hasonlók az itteniekhez, ott mintha az idő is állva maradt volna, mintha nem mult volna még el Ábrahámnak és az ő nyájainak kora. Raszkolnyikov mozdulatlanul ült és szakadatlanul nézett; gondolatai álmodozásba, ábrándozásba mentek át; nem gondolt ő semmire, de valami szomorúság bántotta és gyötörte.

Egyszerre csak Szónya tűnt föl mellette. Nesz nélkül jött oda s leült melléje. Még nagyon korán volt; a reggeli hideg még nem enyhült meg. Szónyán az ő régi, szegényes köpenykéje és a zöld kendő volt. Arczán még láthatók voltak a betegség nyomai; lesaványodott, meghalványult. Gyöngéden, örömmel mosolygott Raszkolnyikovra, de, mint rendesen, most is félenken nyújtotta neki kezét.

Mindig félve nyújtott kezét Raszkolnyikovnak, sőt néha egyáltalában nem is nyújtotta oda, mintha félne, hogy Raszkolnyikov ellöki. Raszkolnyikov meg mindig kedvtelenül fogott vele kezét, mindig mintha bosszankodott volna, mikor találkoztak, néha makacsul hallgatott az egész idő alatt, míg Szónya vele volt. Megtörtént, hogy Szónya reszketett tőle s ilyenkor a legnagyobb fájdalmat érezte. Hanem most nem váltak el kezeik: Raszkolnyikov gyorsan tekintett Szónyára, nem szólt egy szót sem, aztán lesütötte szemét a földre. Egyedül voltak, nem látta őket senki. Az őr éppen el volt fordulva.

Maga sem tudta Raszkolnyikov, hogy' történt, hanem egyszer csak úgy érezte, mintha valami megragadta és lehúzta volna őt a Szónya lábaihoz. Sirt és átölelte Szónya térdeit. Szónya az első pillanatban elrémült és egész arca megzsibbadt. Fölugrott helyéről és reszketve nézett Raszkolnyikovra, de csakhamar megértett mindent. Szemeiből végtelen boldogság sugárzott; megértette, kétsége sem lehetett többé benne, hogy Raszkolnyikov szereti, végtelenül szereti őt és hogy végre is bekövetkezett az a pillanat . . .

Beszélni akartak, de nem bírtak. Szemeik könnyben úsztak. Mindketten halványak, betegesek voltak, de azokban a beteges és halvány arcokban már a megújuló jövő, az új életre való teljes föltámadás fénye ragyogott. Föltámasztotta

* Nomád telep a baskiroknál.

öket a szerelem; egyiknek a szíve a másik szívének végtelen élet-forrását rejtette magában.

Elhatározták, hogy tűrni és várni fognak. Még hét évük volt hátra; — s odáig mennyi elviselhetetlen gyötrelmek és mennyi végtelen boldogság várt rájuk! De Raszkolnyikov föltámadt s ő tudta és érezte ezt teljesen, egész megújult lényével, — Szónya pedig, — hiszen ő úgy is csak Kaszkolnyikov által élt!

Ugyanaz nap este, mikor a fogházat bezárták, Raszkolnyikov a deszkaágyon feküdt és Szónyáról gondolkozott. Ezen a napon úgy tetszett neki, mintha rabtársai, a kik eddig olyan ellenségei voltak, egészen más szemmel néznének rá. Beszédbe is ereszkedett velük s azok jó szívvvel feleltek neki. Most eszébe jutott ez is, de hát igen természetesnek találta, mert hiszen most már mindennek meg kell változnia. Raszkolnyikov Szónyáról gondolkozott. Eszébe jutott, hogy mennyire gyötörte ő mindig Szónyát, mennyire kínozza annak a szívét; eszébe jutott annak halvány, szenvedő arcocskája, — hanem azért ezek a gondolatok most úgyszólván nem is bántották: tudta, hogy mily végtelen szerelemmel váltotta ő meg Szónya minden szenvedéseit.

Aztán mi is az a minden, a multnak minden szenvedései? Minden, még az ő bűne is, még elítéltetése és számkivetése is, most első fölöcsúdásában valami idegennek, különösnek, mintegy nem ő vele történt dolognak tűnt föl előtte. Különben ezen az estén nem tudott semmiről sem sokáig és állandóan gondolkozni, nem tudta gondolatait valamire összpontosítani; s nem is ért el semmi tényleges, öntudatos eredményre, — ő csak érzett. A dialektika helyét az élet foglalta el nála és eszmélkedésében valami egészen új irány kezdődött.

Párnája alatt az evangélium volt. Gépiesen vette elő. Ez a könyv a Szónyáé volt, ugyanaz, a melyből Szónya a Lázár föltámadásáról olvasott neki. Számkivetésének kezdetén azt gondolta Raszkolnyikov, hogy Szónya gyötörni fogja a vallással, az evangéliumról fog mindig beszélni és szent könyveket fog ráerőszakolni. De legnagyobb bámulatára Szónya egyetlen egyszer sem szólt erről, sőt még az evangéliumot sem kínálta egyszer sem. Ő maga kérte azt el tőle nem

sokkal betegsége előtt, s Szónya szó nélkül adta át neki a könyvet. Raszkolnyikov eddig ki sem nyitotta.

Most sem nyitotta ki, de az a gondolat ütötte meg: vajon az ő meggyőződése nem lehet most már az én meggyőződésem is? Vagy legalább az ő vágyai?

Szónya is izgalomban volt ezen az egész napon, sőt éjjelre megint rosszúl lett. De annyira boldognak, annyira váratlanul boldognak érezte magát, hogy szinte megijedt a boldogságától. Hét év, csak hét év. Boldogságuknak kezdetén némely perczben mindketten készek voltak ezt a hét évet hét napnak tekinteni. Raszkolnyikov nem is tudta, hogy az új életet nem nyerte ő ingyen, hogy neki azt még drágán kell megvásárolnia, meg kell fizetnie a jövő nagy küzdelmeivel...

Hanem itt már új történet kezdődik, a fokozatosan megújuló ember története; története az ő fokozatos ujjászületésének, fokozatos átmenetelésének egyik világból a másikba, története az új, előtte eddig teljesen ismeretlen tevékenység megismerésének. Ez egy új elbeszélés anyaga lehetne, a mostaninak itt vége van.

OSZK

Königliche Personne
Wappenstein

OSZK

OSZK

